

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN İSKÂN SİYASETİ VE AŞİRETLERİN YERLEŞTİRİLMESİ

Yusuf HALAÇOĞLU

TÜRK TARİH KURUMU

7. Baskı

*Sevgili hocam merhum
Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'nun aziz hatırasına...*

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN İSKÂN SİYASETİ VE AŞİRETLERİN YERLEŞTİRİLMESİ

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN İSKÂN SİYASETİ VE AŞİRETLERİN YERLEŞTİRİLMESİ

Yusuf Halaçoğlu

TÜRK TARİH KURUMU
ANKARA ♦ 2023

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI VII DİZİ - SAYI: 92⁶
Sertifika No: 43191

XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştilmesi
The Ottoman Resettlement Policy and the Placement of Tribes in the 18th Century
Yusuf Halaçoğlu

7. Baskı: Ankara 2023. (3000 adet)
ISBN 978-975-16-0381-4

Kapak Tasarımı
Emine Çakır

Türk Tarih Kurumu
Hacettepe Mahallesi Kızılay Caddesi No: 1 06230 Altındağ/ANKARA
Tel: +90 312 310 23 68 ♦ Fax: +90 312 310 16 98
ttk.gov.tr ♦ emagaza-ttk.ayk.gov.tr

Baskı
Sarıyıldız Ofset Ltd. Şti.
İvogsan Ağaç İşleri Sanayi Sitesi 1358. Sokak No:31 Ostim/ANKARA
Tel: +90 (0312) 395 99 94-95 ♦ email: sariyildizofset@hotmail.com
Sertifika No: 46685

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

1. Baskı: 1988 ♦ 3. Baskı: 1997 ♦ 6. Baskı: 2020.

Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU

1949 yılında Adana'nın Kozan kazasında doğdu. 1967'de liseyi, 1971 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. 1974 yılında aynı üniversitede Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'nde asistan, 1978 yılında "XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İskân Siyâseti" konulu doktora tezi ile doktor oldu. 1982'de Yardımcı Doçent, Nisan 1983'te de "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı ve Yol Sistemi" isimli doçentlik tezini hazırlayarak doçentliğe yükseldi. 1983-84 öğretim döneminde bir yıl süreyle 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 41. maddesi uyarınca Elâzığ Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yaptı. 1986 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü'ne geçti. 20 Mart 1989'da "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri" konulu takdim tezi ile profesörlüğe yükseldi. Aynı tarihlerde Türk Tarih Kurumu asıl üyesi seçildi. 1989 yılında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'na tayin edildi ; 17 Aralık 1990'da da Genel Müdür Yardımcılığına getirildi. Osmanlı Arşivi'nde analitik tasnif sistemini başlattı. Bu görevinden 2 Mart 1992'de istifa etti ve Marmara Üniversitesi'ndeki aslı görevine döndü. 26 Ağustos 1992 tarihinde Rektör yardımcısı oldu. Rektörün vefatı üzerine Rektör vekili olarak görev yaptı. Bu görevdeyken 21 Eylül 1993'de Türk Tarih Kurumu Başkanlığına getirildi. Temmuz 2008'de bu görevinden ayrıldı ve Gazi Üniversitesi'ne geçti. Rektör danışmanı ve Gazi Üniversitesi Stratejik Araştırmaları Müdürlüğünde bulundu. 2011 Genel seçimlerinde MHP'nden Kayseri milletvekili olarak parlamentoya girdi. Halen MHP Grup Başkanvekilidir. Evli ve üç çocuk babasıdır. Bazıları İngilizce, Almanca, Arapça ve Farsça'ya da çevrilmiş 20'den fazla basılmış kitabı ve 100 civarında makalesi bulunmaktadır.

The Russian Academy of Natural Sciences/ Rusya Tabii Bilimler Akademisi Üyesi; Merkezi Moskova'da bulunan "International Turkic Academy/ Uluslararası Türk Dünyası Akademisi Yönetim Kurulu üyesi"; Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü aslı üyesi; Osmanlı Araştırmaları Merkezi Danışma Kurulu üyesidir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	IX
ÖN SÖZ	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI CEMİYETİNE TOPLU BİR BAKIŞ KONAR-GÖÇERLERİN DURUMLARI VE HUKUKÎ NİZAMLARI

A. Osmanlı Cemiyetine Toplu bir Bakış	15
B. Konar-Göçerler, Durumları ve Hukukî Nizamları	18
1. İctimaî Durumları	21
2. İktisadî Durumları	23
3. Hukukî Nizamları	25
4. Vergi Nizamları	27
C. Konar-Göçerlerin Coğrafi Dağılışı	31

İKİNCİ BÖLÜM

XVIII. YÜZYILDA İÇ İSKÂN MESELESİNİ DOĞURAN SEBEPLER, MESKÛN YERLERİN BOŞALMASI

1. Uzun savaşlar sebebiyle meydana gelen iktisadî buhranlar (Vergilerin arttırılması, yeni vergilerin ihdası)	37
2. Çeşitli iç karışıklıkların (isyânlar, eşkıyalık hareketleri) ortaya çıkardığı durum	43
3. Devlete yeni gelir kaynakları elde etmek gayesi ile harap ve boşalanların ziraate açılması meselesi	50
4. Yapılan savaşlar sebebiyle özellikle hudud bölgelerinden içe doğru olan insan akını (Muhâceret)	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İSKÂN TEŞEBBÜSÜ

A. Konar-göçerlerin terkedilmiş, harap ve boş alanlara yerleştirilmesi:	57
1. Başı-boş konar-göçerlerin şakavetlerini önlemek ve yerleşik ahâlîye yaptıkları zararları sona erdirmek:	58

2. Boş ve harab yerleri imâr ederek şenlendirmek ve yeniden ziraate açmak.....	75
3. Yeni Kurulan mâmurelere (kasaba, köy derdend, han) yapılan iskânlar.....	90
B. Yerlerini terkeden ahâlinin eski yerlerine yerleştirilmesi.....	98
1. Köy ve kasabalarını terkeden ahâlinin eski yerlerine nakli.....	99
a. Anadolu'da	99
b. Rumeli'de.....	113
2. Derbend, Han ve Vakıf tesislerinin yeniden tanzimi, Yapılan İskânlar (Harita I)	119
C. Konar-göçerlerin yaylak ve kışlıklarına iskânı.....	136
D. Sürgün yoluyla yapılan iskânlar.....	137
1. Aşiretlerin cezalandırılması amacı ile yapılan sürgünler.....	138
2. Güneyde Arap Aşiretlerine bir set teşkili için yapılan sürgünler.....	145
E. Konar-göçerlerin kendiliğinden yerleşmeleri.....	151

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BELLİ-BAŞLI İSKÂN BÖLGELERİ (Harita II)

1. Kütahya-Aydın Bölgesi.....	157
2. Konya ve Karaman Bölgeleri.....	159
3. İç-el ve Teke Havâlisi.....	161
4. Ankara-Nevşehir yöresi	162
5. Sivas-Erzurum Bölgeleri	164
6. Çukurova Bölgesi	165
7. Diyarbakir-Malatya Bölgeleri.....	169
8. Rakka ve Haleb eyâletleri dâhili.....	171
a. Hama ve Humus Bölgeleri	173
b. Belih Nehri Havalisi	174
c. Harran-Ovası	175
d. Menbic Nâhiyesi.....	176
9. Kıbrıs Adası	176
10. Rumeli Bölgesi	177
SONUÇ	181
RÉSUMÉ	183
BİBLİYOGRAFYA	185
DİZİN	197

EKLER

- İskan bölgeleri (Harita - I)
- İskan tesisleri (Harita - II)

KISALTMALAR

ATA	Ahmed Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri, İst. 1930.
ayr	ayrıca.
BA	Başvekâlet Arşivi.
bk	bakınız.
çevr	çeviren
DHR	Divân-ı Hümâyûn Ruûs Defteri.
DTCFD	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
GDAAD	Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi.
İ A	İslâm Ansiklopedisi.
İFM	İktisat Fakültesi Mecmuâsı.
KK	Kâmil Kepeci Tasnifi.
ks	kısmı.
ktp	kütüphanesi.
MAD	Maliyeden Müdevver Defterler.
MD	Divân-ı Hümâyûn Mühimme Defteri.
MTM	Millî Tettebbûlar Mecmuâsı.
nu	numara.
nşr	neşreden.
s	sahife.
TA	Tarih Araştırmaları Dergisi.
TD	Tarih Dergisi.
TDED	Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi.
TED	Tarih Enstitüsü Dergisi.

TKA	Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi.
TM	Türkiyât Mecmuâsı.
trc	tercüme eden.
ts	tasnif.
TTEM	Türk Tarih Encümeni Mecmuâsı.
VD	Vakıflar Dergisi.
vs	vesika.
yay	yayınlayan.

Bugüne kadar Osmanlı Tarihi üzerinde yapılan araştırmalar, daha çok siyâsî alanda yoğunluk kazanmıştır. Buna karşılık içtimaî konuların incelenmesi, yani, imparatorluğun siyâsetine doğrudan tesir eden sosyal, iktisadî ve hukukî meseleler ihmal edilmiştir. Bu sebeple, iktisadî yapıda meydana gelen aksaklıkların ve onunla doğrudan doğruya ilgili olan toplumun, bir bütün olarak incelenmesi gerekmektedir. Bundan dolayı, yerlerini terkeden ahâlinin ve konar-göçer tabir edilen yarı göçebe grupların, imparatorluğun iktisadi ve idarî teşkilâtında ne gibi bir yere sahip olduğunun incelenmesinde zarûret görülüyor; yine, yapılan iskânlar bu hususta büyük bir önem taşımaktadır. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nin büyük siyâsî hadiselerle karşı karşıya kaldığı XVIII. yüzyıldaki iskân politikasını ve bu konuda yapılan teşebbüsleri incelemeyi düşündük. Altı yıla yaklaşan araştırmalarımızda, İstanbul Başvekâlet Arşivi'ndeki çok önemli belgeleri inceleme imkânı bulurken, mahallî tarihler bakımından büyük önemi hâiz şer'îyye sicillerini de elimizden geldiği kadar tetkik etmeye çalıştık.

Osmanlı imparatorluğu'nun iskân siyâsetinde önemli bir rol oynayan konar-göçerlerin, içtimaî, iktisadî, hukûkî ve vergi durumları ile nizâmları hakkında yaptığımız araştırmaların yanısıra, imparatorluğun bu yüzyılda karşı karşıya kaldığı iskân meselesinin ortaya çıkma

sebeplerine ve devletin iç durumuna da kısaca değinmek lüzumu hasıl oldu.

Meskûn yerlerin boşalmasına ve harâb olmasına, ayrıca, iç düzenin bozulmasına yol açan şakavet hareketleri, uzun savaşların merkezî otorite üzerinde meydana getirdiği tesirin bir sonucu olarak görünmektedir. Yine, uzun savaşların bir neticesi olarak, halka yüklenen yeni vergiler de, büyük bir nüfus hareketinin doğmasına yol açmıştı. Bununla beraber, iskân meselesinin çözümünde ana hedefi, şakavet hareketlerinin önlenmesi teşkil etmiştir. Bu sebeple, buna tevessül eden gruplar, devlet tarafından şiddetle ve ısrarla takip edilerek, uslanmak bilmez cemâat veya aşiretler sürgün mahallerine sevk edilmişlerdir. Ayrıca, böylece Güney'de, Rakka bölgesindeki mütecaviz Arap aşiretlerine karşı da bir set teşkil edilmiş oluyordu. Şakavet hareketleri, yerleşik ahâlinin yerlerini terketmesine sebebiyet vermesi yanında, memleketin yeniden şen ve âbâdan edilebilmesi, yerlerini terkeden bu grubların, eski iskân mahallerine nakli ile mümkündü ki, bu da, onların emniyet hislerinin yeniden kazandırılmasıyla gerçekleşebilirdi. Bu sebeple, bu yüzyıla kadar bakımı ihmal edilmiş olan derbendlerin, tâmiri ve yeniden nizâmı hususu da ele alınmıştır. Böylece emniyetli bir hâle getirilen yerler, yeniden ahâli iskânı ile şenlendirilmiş ve zirâate açılarak, devletin gelir miktarı arttırılmıştır. Ayrıca, bu yeni iskânlar sebebiyle bölgelerin yeniden tahriri yapılarak mevcut vergi nizamının ıslâhı imkânı doğmuştur. Bu suretle yerleşik ahâlinin daha rahat bir hayat düzeyine kavuşması, devlet tarafından devamlı baskı altında tutulan ve iktisadî durumları günden güne fenalaşan göçer ahâlinin de yerleşmek arzusunu çoğaltmıştır. Bu kabilden olmak üzere, kendilerine arazi tahsis edilerek iskân edilen konar-göçerler, yüzyılın sonlarına doğru artık köylü sınıfı arasında yer almıştır.

İskân en geniş mânâsiyle bir beşerî yerleşmedir. Mevsimlerin seyrine uyarak yer değiştiren, yazın yaylaya çıkan, kışın ovaya yazlığa inen yarı göçebe grupların bir müddet için yerleşmeleri; sedanter insanların oturdukları münferid mesken, çiftlik, köy, kasaba ve şehir, geçici veya devamlı, toplu veya dağınık, küçük veya büyük bütün yerleşmeler, iskân olayı olarak telâkki edilmektedir¹.

İskân, devletlerin ekonomik ve idarî meseleleri ile yakından ilgili olması yanında, toplumu da büyük oranda alâkadar eder. Çeşitli milletlere mensup gruplardan teşekkül etmiş bir toplumda merkezî idarenin kuvveti, takip edeceği plânlı bir iskân politikasına bağlıdır. Aynı şekilde nüfusun ekonomiye kaydırılması meselesi de iskân politikasının şekliyle ilgilidir. Bu sebeple iskân, çeşitli şekilleri bünyesinde taşıdığı gibi², metod bakımından da değişik usuller dahilinde yürütülmüştür³.

¹ Bk. Ali Tançoğlu, "İskân coğrafyası, esas fikirler, problemler ve metod", TM, XI (1954), 1.

² Bunlar, münferid mesken, münferid çiftlik, mandıra, ağıl, oba, kom, tol, divan, mezraa, mahalle (köy mahallesi), köy, kasaba ve şehir terimleri ile ifade edilen şekillerdir. Daha geniş bilgi için bk. Ali Tançoğlu, *Aynı eser*, s. 3-15.

³ Meselâ Osmanlı İmparatorluğu'nda ise, genel olarak şu metodlara yer verilmiştir; İmparatorluğun ilk devirlerinde fethedilen bölgelerin türkleştirilmesinde Vakıflar ve Temlikler (Kolonizatör Türk Dervişleri) bir iskân metodu olarak kullanılmıştır (Bk. Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak Vakıflar ve Temlikler", VD, sayı 2 (Ankara 1942), 284-353). Muhtelif zamanlarda ise sürgün usulü ile (Meselâ bk. Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler", İFM, XI (1951), 525-569; XIII (1953), 56-78; XV (1955), 209-237) ve Derbend tesisleri vasıtasıyla

Devletlerin kuruluşu ve parçalanması gibi olaylar, çok defa büyük nüfus kütlelerinin yer değiştirmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti de bu şekilde bir olay sonucu kurulmuştur.⁴ Siyasî ve askerî unsurların yanısıra nüfus yoğunluğu ve hareketliliği gibi sebepler bu hususta önemli bir rol oynamıştır. İmparatorluğun gelişmesinde, yeni fethedilen yerlerin türkleştirilmesinde olduğu kadar, boş yerlerin şenlendirilerek ekonomik bir hareketlilik sağlanması, kasaba ve köyler kurulması imkânını veren konar-göçer aşiretlerin önemi büyüktür⁵.

Anadolu'nun fethi ile birlikte büyük dalgalar halinde başlayan göç hareketleri, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla neticelenmiş⁶, bu devletin parçalanmasından sonra ise, bu nüfus potansiyeli beyliklerde toplanmıştır⁷. Bundan sonra, Anadolu'da Türk birliğini kuran Osmanlı Devleti zamanında da Rumeli bölgesinde, devlet otoritesinin ve idarî teşkilâtının mihrak taşını teşkil etmişlerdir.

Osmanlı imparatorluğu, kuruluş, genişleme, duraklama ve gerileme devirlerinde, siyâsî, iktisadî ve içtimâî vaziyetin değişmesine bağlı olarak, iskân politikasında da farklı şekilde hareket etmiştir. Bilhassa ilk devirlerde yeni toprakların elde edilmesiyle, konar-göçer aşiretlerin bu yeni topraklara yerleştirilmesi şeklinde bir iskân politikası takip ederken (dışa dönük bir iskân siyâseti), imparatorluğun dinamizmini ve etrafa yayılma durumunu kaybetmesinden sonra, bir iç iskân unsuru olarak ortaya çıkan Konar-göçerlerin ve çeşitli sebeplerle yerlerini terkeden ahalinin boş ve harap sahalara iskan edilerek buraların ziraate

(Bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul 1967, 95-100) yerleştirmeler yapılmıştır.

⁴ Osmanlı Devletinin Kuruluşu ile ilgili olarak bk. M. Fuad Köprülü, *Les Origines de l'Empire Ottoman*, Paris 1935; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara 1972.

⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda Türk aşiretlerinin rolü hakkında bk. Paul Wittek, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk aşiretlerinin rolü*", Çevr. Ercümen Kuran, TD, sayı 17-18 (İstanbul 1963) 257-268.

⁶ Anadolu'nun fethi, Türk muhaceretleri ve Anadolu Selçuklu Devleti için bk. Osman Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, İstanbul 1971; Aynı müellif, *Doğu-Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973; Aynı müellif, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*, İstanbul 1969; Aynı müellif, *Türk cihan hakimiyeti mefkûresi tarihi*, I-II, İstanbul 1969; M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular devri*, Anadolu'nun fethi, İstanbul 1944.

⁷ Anadolu Türk Beylikleri hakkında bk. I. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969; Aynı müellif, "*Germiyan-oğulları*" İA; M. Çetin Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi* (1300-1429), Ankara 1974; P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trc. O. Şaik Gökyay, Ankara 1944; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1970; Çağatay Uluçay, "*Saruhan-oğulları*", İA; Himmət Akın, *Aydın-oğulları tarihi* hakkında bir araştırma, Ankara 1968.

açılması düşüncesi hakim olmuştur⁸. Bunun yanı sıra XVIII. yüzyılın sonlarına doğru kaybedilen topraklardan kaçan ahalinin iskânı meselesi de ayrı bir gaile olarak devleti meşgul etmiştir. Yerleşik ahaliyi korumak maksadıyla göçebe gruplar üzerindeki devlet baskısı da konar-göçerlerin kendiliğinden yerleşmelerini sağlamıştır. Şekavet hareketlerine karşı yolların emniyetini sağlamak amacı ile derbend tesisleri yeniden imâr edilerek çevreleri bir kasaba veya köy şeklinde bir iskân mahalli olarak kullanılmıştır.

XIX. yüzyıldan itibaren ise, bir derebeyi şeklindeki aile grupları ve aşiretlerin iskânı meselesi için çalışmalar yapılırken,⁹ diğer taraftan, artık tamamen içe doğru başlayan muhacir akını ile meşgul olmak durumu ortaya çıkmıştır. Bunun için muhacirin komisyonu kurulmuş, devlet bu yüzyıldan itibaren iskân politikasını daha sistemli olarak yürütmüştür¹⁰.

Osmanlıların tâkip ettikleri bu umûmi iskân siyâsetini belirttikten sonra şimdi de, meseleye daha da açıklık vermek üzere, kuruluş devrinden itibaren takip edilen iskân metodu üzerinde de kısaca durmak istiyoruz:

Kuruluş devrinde birçok tarıkata mensup idealist dervişlerin önderliğinde başlayan ilk iskân hareketleriyle birlikte,¹¹ yeni alınmış yerlere ahâlî sürgün ederek,¹² muhtelif yerlerde vakıflar tesis ederek¹³ ve müstakil derbend tesisleri kurup buralara ahâlî yerleştirmek suretiyle özetlenebilen bir iskân politikası takip edilmiştir.

⁸ XVI. yüzyıl ortalarından itibaren başlayan şekavet hareketleri, birçok kimsenin yerlerini terk ederek büyük şehirlere göç etmesine sebep olmuştu. Bu bakımdan şekavet hareketlerinin önlenerek, harap yerlerin şenlendirilmesi gerekmektedir ki, bunun için şekavetle uğraşan grupların sürgün mahallerine gönderilerek iskânlarına çalışılmıştır. Devletin iskân politikasının gerçekleşmesi, bu meselenin başarısı ile aynı oranda olmuştur.

⁹ Meselâ, Bursa ve Balıkesir havalisindeki aşiretlerin iskânı (Bk. Kâmil Su, *Balıkesir civarında Yörük ve Türkmenler*, İstanbul 1938; T. Hârimî Balcıoğlu, *“Edremid civarında Türk aşiretleri”*, II. Türk Tarih Kongresi, İstanbul 1943, s. 923-938) için çalışmalar yapıldığı gibi, Kozan ve Gâvur-dağı taraflarında da islâh ve iskân işine girilmiştir (Bk. A. Cevdet Paşa, *Tezâkir*, yay. Cavid Baysun, III, Ankara 1963; Aynı müellif, *Marûzât*, Yusuf Halaçoğlu neşri, İstanbul 1980; Ayr. bk. Yusuf Halaçoğlu, *“Fırka-i İslâhiye ve yapmış olduğu iskân”*, TD, sayı 27, İstanbul 1973, s. 120).

¹⁰ Bâb-ı Âlî Dahiliye Nezâreti, karton 1, dosya 1, nu. 99.

¹¹ Bk. Ö. Lûtfî Barkan, *“Osmanlı İmparatorluğu’nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak Vakıflar ve Temlikler”*, VD), sayı 2 (Ankara 1942), 284-353.

¹² Bk. Ö. Lûtfî Barkan, *“Osmanlı İmparatorluğu’nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler”*, İFM, XI (1951), 525-569; XIII (1953), 56-78; XV (1955), 209-237.

¹³ Bk. Ö. L. Barkan, *“Vakıflar Ve Temlikler”*, s. 279-386.

Kuruluş devrinde, ordunun ardından veya onlarla birlikte hareket eden tarikat mensubu birçok dervişin¹⁴, ıssız yerlerde yolların geçtiği önemli mevkilere zaviyeler ve tekyeler inşâ etmesiyle ilk teşebbüsler başlamış, kurulan bu tekye ve zaviyeler ilk iskân nüvelerini teşkil etmiştir.¹⁵ Meselâ Rumeli'yi bu şekilde iskân eden Sarı Saltuk ile¹⁶ Bursa'nın fethinde rol oynayan Geyikli Baba'yı zıkr edebiliriz¹⁷.

Osmanlı Devleti, kuruluş devrinde konar-göçer Türk aşiretlerini yeni alınan bölgelerin türkleştirilmesinde kullandığı gibi, yerleşik ahaliye nazaran savaşçı vasıfları, bir disiplin ve teşkilât içinde olmaları sebebiyle de onları bu fethedilen bölgelere nakletmiştir. Nitekim Rumeli fatihi Süleyman Paşa zamanında aşiretlerin Rumeli'ye geçirilip iskân edilmelerinde, fethedilen topraklardan kaçan halkın yerini doldurmak gayesi de kısmen rol oynamıştır. Bu kabil iskân hareketleri, kuruluş devrinde devletin sık sık müracaat ettiği sürgün usûlü ile yapılmakta idi.¹⁸ Bunların yanı sıra, sonradan Rumeli'den de Anadolu'ya insan toplulukları nakledilmiştir¹⁹. Trabzon'da hristiyan sipahiler ve onlara tâbi olanlar da Anadolu'nun muhtelif yerlerine sürülerek yerlerine, Tokat, Samsun, Bafra, Çorum, Amasya gibi bölgelerden getirilen ahali yerleştirilmiştir. Bu şekilde iki yönlü yapılan sürgün sayesinde çeşitli menşeden halkın birbiriyle kaynaşması ve merkezî idarenin kuvvetlenmesi gayesi takip edilmiştir.²⁰ I. Bayezid devrinde aşiretlerin Rumeli'nin Türkleşmesi amacı ile daha büyük ölçüde Rumeli'ye nakledildikleri görülmektedir.²¹ Osmanlıların daha Rume- li'ye geçtikleri ilk andan itibaren²², Türk topluluklarının buraya nakle-

¹⁴ Bunlardan köylerde bile şubesi bulunan Ahî teşkilâtının, memleketin sosyal bünyesinde ve siyâsî kuruluşunda büyük yenilikler yapmak için müsaid kaynaşmayı sağlamakta olduğu, temsil ve fütühat işlerini kolaylaştırdığı muhakkaktır (Ö. L. Barkan, "*Vakıflar ve Temlikler*", s. 283).

¹⁵ Bk. Gengiz Orhonlu, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda aşiretlerin iskânı*", Türk Kültürü Araştırmaları, XV/1-2 (Ankara 1976), 271.

¹⁶ Bk. Ebû'l-Hayr-ı Rûmî, Saltuh-nâme, Topkapı Sarayı Ktp, Hazine ks. nu. 1612.

¹⁷ Geyikli Baba hakkında bk. Âşık Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Âlî, İstanbul 1332, s. 196, 199; M. Fuad Köprülü, "Anadolu'da İslâmiyet", Edebiyat Fakültesi Mecmuası, sayı 5 (1338), 403, not 1.

¹⁸ Bk. Barkan, "*Sürgünler*", XI (1950), 544, 545 v.d.

¹⁹ Orhonlu, "*Aşiretlerin iskânı*", s. 271.

²⁰ Barkan, "*Sürgünler*", XIII (1953), 56-78.

²¹ M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan*, İstanbul 1957, s. 13-14.

²² Bk. Münir Aktepe, "*Osmanlıların Rumeli'de ilk fethettikleri Çimbi Kal'ası*", TD, sayı 2 (1950), s. 283- 308.

dildikleri bilinmektedir²³. Türk topluluklarının Rumeli'ye nakledilmeleri sırasında, devlet tarafından kendilerine zengin topraklar vermek, bütün akrabalarıyla geçecek olanlara yurdluk, toprak, timar gibi imtiyazlar tanınmak suretiyle muhâceret teşvik edilmiştir. Bu durum, futuhatı teşvik amacı taşıdığı kadar memleketin şenlendirilmesi ve iskânı gayesini de taşımaktaydı.

Bâyezid devrine âit ilk iskân kaydı, 1400-1401 yıllarında tuz yasağını kabul etmeyen Menemen ovası'nda kışlayan aşiretlerden "Göçrevliler"e âit olup, Filibe taraflarına sürülmüşlerdir.²⁴ Oğlu Çelebi Mehmed zamanında ise, isyanları Yörgüç Paşa tarafından bastırılan Tatarlar da, Dobruca havâlisine yerleştirilmişlerdir. 1397'de Mora'da Argos'un alınmasından sonra, buradan 30.000 kişi Anadolu'ya, Anadolu'dan da Üsküp ve Teselya bölgelerine Türkmen ve Tatar aşiretleri nakledilmişlerdir.²⁵ Bu durum II. Bâyezid'in saltanatının sonuna kadar devam etmiş görünmektedir. Nitekim Fatih devrinde Rumeli'den Anadolu'ya sevk edilen halkın bıraktıkları boşluklar, buradan gönderilen ahali ile doldurulmuştur. II. Bâyezid devrinde, 1501 senesinde Tekeli ahâlisinden bazı şîî ve alevî Türkmenlerin, isyan ve çeşitli karışıklıklar sebebiyle Mora'da Modon ve Koron'un fethinden sonra (1500) bu bölgelere sürüldükleri, hattâ Bektaşiliğin Arnavutluk'a kadar yayılmasında da en büyük rolü oynadıkları bilinmektedir. Ayrıca, 1511 'de başlayan Şah-Kulu Baba Tekeli isyanı sonunda da bir kısım ahâli Tekeli haricine sürülmüştür.²⁶ Sevk edilen bu aşiretler, XV. yüzyılın sonlarında başlamak, XVI. yüzyılın başlarında hızlanmak suretiyle, köyler tesisiyle toprağa bağlı yeni üniteler teşkil etmişlerdir²⁷.

Genel olarak kuruluş ve genişleme devrinin ardından, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren imparatorluğun bünyesi dinamizmini ve etrafa yayılma durumunu kaybetmeğe, statik bir hal almaya başlayınca, dışa dönük olarak telâkki ettiğimiz iskân politikası da yerini yavaş yavaş

²³ Bk. Şahabettin Tekindağ, "Süleyman Paşa", İA, XI, s. 192-193; Ayr. bk. Münir Aktepe, "XIV ve XVI. asırlarda Rumeli'nin Türkler tarafından iskânına dâir", TM, X (İstanbul 1953), 304-307.

²⁴ Bk. Orhonlu, *Aşiretlerin iskânı*, s. 270; Ayr. bk. M. Tayyib Gökbilgin, *Aynı eser*, s. 15.

²⁵ Orhonlu, *Aşiretlerin iskânı*, s. 270.

²⁶ Bk. Şahabettin Tekindağ, "Teke-eli ve Teke-oğulları", TED, sayı 7-8 (İstanbul 1977), s.59, 61.

²⁷ Münir Aktepe, "Rumeli'nin Türkler tarafından iskânına dair", s. 304-307.

bir iç iskân politikasına terketmeğe başlamıştır. Hatta Köprülüler devrinde bazı yerlerin alınmasına rağmen bu durum değişmemiştir.

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan, XVII ve XVIII. yüzyıllarda devlet için büyük problem halini alan iç karışıklıklar ve yapılan uzun savaşların ortaya çıkardığı iktisâdi buhranın çeşitli halk kütleleri üzerinde meydana getirdiği baskı, onların yerlerini terkederek kendileri için daha uygun alanlara göç etmelerine ve birçok meskûn yerin harap olmasına sebep olmuştur. Bu ise, ekonomisi ziraate dayanan devletin, ziraî gelirinin azalması demektir. Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. asırda başlayan ve XVIII. yüzyılda da iskân siyâseti olarak yürütülen *harap ve sahipsiz yerlere oymakların yerleştirilerek yeniden ziraate açılması* şekli, bu siyâsetin esasını teşkil eder. Ana toprak olarak kabul edilen Anadolu'daki bu iskânın yanısıra, sınırların gerilemesi sebebiyle göçmen kabilelerinin de yerleştirilmeğe başlanması, bu siyâsetin ikinci safhasını oluşturmaktadır.

İçer dönük iskân şeklinde önemli bir durum da, Rumeli'de uğranılan bozgunların ve gerilemelerin sonucunda, devletin zahire anbarı olarak telâkki edilen bazı bölgelerin elden çıkması veya harap olması memleketin geleceği hakkında endişeler doğurmuş, neticede Anadolu'da bazı ziraî reformların yapılması kararlaştırılmıştır. Ziraatin geliştirilmesi için aranan çarelerin başında da, o zamana kadar göçebe dolaşan aşiretlere kolaylıklar göstermek suretiyle sedanter olmalarını sağlamak gelmektedir²⁸.

Devletin doğuda ve batıda yaptığı uzun savaşlar, idarî, malî, iktisadî, adlî ve içtimaî nizamın bozulmasına yol açmıştır. Bu sebeple ortaya çıkan ve Osmanlı tarih terminolojisinde celâlîlik şeklinde ifade edilen hareketler, halkın yerlerini terketmelerine ve büyük bir göç hareketinin doğması ile neticelendi. Bu şekilde, birçok meskûn yer boşalmış, memleket harap bir duruma düşmüştür. Halkın yerlerini terketmesi ile gelir miktarı azalan devletin yeni vergiler ihdas etmesi de bu göçe hız vermiştir. Kaldı ki, idarî mekanizması bozulan devletin görevlendirdikleri memurların para ile tayini, halk üzerine konan vergilerin daha da artmasına vesile olmuştur. Vergilerini ödeyemeyecek duruma gelen

²⁸ Bk. Necdet Tunçdilek, "Eskişehir bölgesinde yerleşme tarihine toplu bir bakış", İFM, XV /1-4(1955),

halk da başka kasaba ve köylere, bilhassa büyük şehirlere göç etmek durumunda kalmıştır. Bu kabil hareketler sonucu İstanbul ve çevresi Anadolu'dan ve hatta Rumeli köylerinden gelen, çiftini çubuğunu bırakmış insanlarla dolmuştur. Devlet, bu kişileri tekrar eski yerlerine yerleştirmek için bazı teşebbüslerde bulunmuştur. Ancak meselenin ana sebepleri araştırılmadığı ve bu yüzden yapılan iskân çalışmalarının başarılı olmadığı görülmektedir.

XVIII. yüzyılın iskân çalışmalarında derbend tesislerinin de bir iskân vasıtası olarak kullanıldığı dikkati çekmektedir. Uzun zamandan beri ihmale uğramış bulunan ve yolların emniyeti açısından büyük önemi haiz bu tesislerin, 1720 yılından itibaren tamir edilerek yeniden nizama sokulduğu bilinmektedir²⁹. Bu şekilde derbend ve çevresine derbendci ismi altında pek çok başı-boş reâyâ iskân edilerek, bölgenin emniyetinin sağlanması düşünülmüştü. Ayrıca, şekavet unsurlarının baskılarına karşı emniyet duygusunun halk üzerinde hâkim kılınmasına, böylece, yerlerini yurdlarını terkedenlere mâni olarak yerleştirmeyi kolaylaştırma cihetine de gidilmiş olmaktaydı.

Yerleşik ahalinin yerlerini terkederek başka yerlere gitmeleri kanun-nâmelerle belirlenmiştir. Bir kimse canı istediği zaman mesleğini bırakıp başka bir yere gidemezdi. Bu şekilde hareket edenler şiddetle takip edilir ve eski yerlerine iâde edilirlerdi. Yerlerini terkedip başka yerlere giden kimseler, gittikleri yerlerde 10 yıldan fazla kalır ve oranın vergi hanesine yazılırlarsa, bulundukları yerlerden kaldırılamazdı. Buna karşılık terkettikleri ekili arazileri için Çiftbozan resmi alınırdı.

Kanunnâmelerde yerlerim terkedenlerle ilgili madde aynen şöyledir:³⁰

“Der beyân-ı ahvâl-î celây-ı vatan

Defterde yazılı raiyyet kadîmi karyelerinden kalkup ahar karyede varup tavattun eyleseler on yıldan berüde ise kaldırılıp kadîm karyelerine gönderilüp ammâ on yıldan ziyâde mürur eyliyen reâyâ kaldırılmak olmaz. Oturdukları yerde ahara raiyyet yazılmış değiller ise resm-i

²⁹ Bu konuya ait geniş bilgi, “Derbend, han ve vakaf tesislerinin yeniden tanzimi, yapılan iskânlar” kısmında bulunmaktadır.

³⁰ Bk. Kanun-ı Ebussuud, “Osmanlı Kanunnâmeleri”, MTM, 2 (1331), 305; Ayr. bk. BA, MAD, nu. 10159, s. 10, sene 1127 (1715)

raiyyetlerin defter mucebince sipâhileri alır, ammâ derbend reâyâsından ve evkaf reâyâsından bu kanun icrâ olunmaz. Derbend hâlî kalmâğın kaldırılıp karyelerine iletirilüp, derbend hıfz u hırâset etdirilüp ve kaptiyânı tutup kendi cemaatlerine katmak kanundur.

Buna rağmen ileriki kısımlarda da belirtileceği üzere, devletin, iskân politikasını gerçekleştirmek için zaman zaman bu kanunu tatbik etmediği ve 40 yıllık bir zaman içindeki tüm ahaliyi eski yerlerine nakletmek üzere harekete geçtiği görülmektedir³¹.

XVIII. yüzyılda imparatorluğun tatbik ettiği bir diğer şekil de, emirleri dinlemeyerek şekavet hareketlerinde bulunan ve bu sebepten birçok kimsenin yerlerini terketmesine yol açan grupları, sürgün mahalli olarak seçilen, bir bakıma aşiretler için hapishane niteliğini taşıyan sahalara sürgün etmesiydi. Böylece, Anadolu'da emniyetin sağlanarak iskân olunan veya olunacak ahaliye kolaylık temini düşünülmüştür. Bu bakımdan eşkiyâ grupları büyük bir inat ve ısrarla takip edilerek baskı altına alınmıştır. Konar-göçerler bu baskılar karşısında yerleşik ahaliye nazaran ekonomik bakımdan daha zor duruma düşmüş, bu da onları kendiliğinden yerleşmeye zorlamıştır.

Konar-göçerlerin yaylak ve kışlakları arasındaki hareketleri esnasında, yerleşik ahaliye çeşitli şekilde zarar vermeleri, onların iskânı için teşebbüse geçilmesine yol açmıştır. Bu şekilde, aşiretlerin bir kısmı da yaylak ve kışlaklarına iskân edilmiştir. Meselâ, 1728'de Zamantı ırmağı etrafındaki harabe köylere Receblü Afşarı cemaatinin yerleştirilmesine karar verilmişti.³² Aynı şekilde Kozan-dağı'nda bulunan aşiretlerin de Çukur-ova'ya indirilmeleri söz konusu olmuştur³³. Çukurova'da Sarıçam mevki de, 1727 de yörüklerin iskân mahalli olarak tayin edilirken,³⁴ Alaçam mahalli ise Şeyhoğlu ve ona tâbi oymaklara iskân sahası olarak gösterilmiştir.³⁵ XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Rakka'ya iskândan vazgeçilmesi üzerine, buraya yerleştirilmek üzere teşebbüse geçilen aşiretler yaylak ve kışlaklarına iskân olunmaya baş-

³¹ Meselâ, 1634-35 yıllarında 40 yıldan beri yerlerini terketmiş olan ahalinin eski yerlerine nakledilmeleri için Sadrazam Bayram Paşa'ya emir verilmişti (Naimâ, Tarih, III, 236-237).

³² MAD, nu. 8458, s. 125, 296, 297; MD, nu. 135, s. 165.

³³ MD, nu. 131, s. 103.

³⁴ MD, nu. 134, s. 133; MAD, nu. 8458, s. 304.

³⁵ MD, nu. 135, s. 172.

lamıştır. Meselâ, Reyhanlı aşireti 1780 de kendi istekleriyle kışlakları olan Amik Ovası'na yerleştirilmiştir³⁶.

XVIII. yüzyıldan sonra ise, Arap aşiretlerinin baskısı ile günden güne gerileyen Güney-Doğu Anadolu ve Haleb'deki aşiretlerin iskânına çalışılmıştır.³⁷ XIX. yüzyılda genel olarak, toplu bir iskân siyâseti yerine, bölgelere hitap eden ve oraların ıslâhını da amaçlıyan bir yol takip edilmiştir.

Tanzimatla birlikte başlıyan iskân hareketleri, daha dikkatli bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır. Bu sırada aşiret reislerine bulundukları eyâlet valisi tarafından birer mühür verilerek, aşiret mensubu hiç bir şahsın izinsiz olarak başka bir yere gitmemesi sağlandı.³⁸ Ayrıca, eyâlet müşirlerinin nezâreti altında olmak üzere aşiretler müstakil birer muhassıllık haline getirilmiştir³⁹. Bu devirde yapılan yeniliklerden biri de, daha önce başarısızlığa uğranılmasında büyük etkisi olan yaylak-kışlak meselesinin bir nizamla bağlanmış olmasıdır. 1842 de alınan bir kararla, aşiretlerin bulundukları kaza ve sancak topraklarından dışarı yaylak ve kışlağa gitmeleri önlenmiştir. Böylece bu sayede ordu için de, yeni ve taze kuvvet kaynağı teşkil edilmiş olmaktaydı.⁴⁰ İskâna muhalefet edenlere kuvvet kullanılması öngörülmüş, yerleşecek olanlara da, köyler tesis etmeleri ve ziraatle meşgul olmaları şartıyla toprak tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu şekilde olmak üzere, Yeniil, Rışvan, Reyhanlı ve Avşar gibi aşiretler, Amasya, Sivas, Konya ve Kayseri sancakları dahiline yerleştirilmişlerdir. Bunlardan Rışvan ve Avşar gibi kalabalık aşiretlerin dağınık bir şekilde iskân edilmelelerine de dikkat edilmiştir.⁴¹

Bunun dışında bazı bölgelerde derebeyi şeklinde bulunup, devlet emirlerini dinlemeyen grupların ıslâhı ve iskânları yapılmıştır.⁴² Bun-

³⁶ BA, Cevdet, Dahiliye ts. nu. 2891.

³⁷ Meselâ Benî Said, Aneze, Tay v. s. Arap aşiretlerinin baskılarıyla iç kısımlara çekilen Rışvan aşireti gibi teşekküllerin iskânı yapılmıştır (Orhonlu, "Aşiretlerin iskânı", s. 280-281).

³⁸ Hatt-ı Hümâyûn ts. nu. 22243, sene 1828; Orhonlu, *Aynı eser*, s. 281.

³⁹ Meselâ, Ankara, Sivas, Konya ve Kayseri sancaklarında bulunan Kıldonlu, Tabanlı, Boynu- İncelü ve Yeni-il aşiretleri birer müstakil muhassıllık haline getirilmişti (Bk. Orhonlu, *Aynı eser*, s. 281).

⁴⁰ MD, nu. 255, s. 44.

⁴¹ Orhonlu, "Aşiretlerin iskânı", s. 282.

⁴² İslâh ve iskânın yanı sıra, bu bölgelerin yabancı devlet nüfuzuna girmesinin önlenmesi gayesinin de taşındığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Kırım harbi esnasında Kozan-oğullarından

ların da, bilhassa bulundukları bölgelerden uzak mahallere nakledildikleri görülmektedir. Meselâ, 1865-1866 da, Güney-doğu Akdeniz bölgesinde Ahmed Cevdet Paşa ve Derviş Paşa tarafından yapılan ıslâhat ve iskân çalışmaları sonunda, yolları ellerinde tutan ve devlete başkaldıran Ulaşlı aşireti grupları ile Kozan-oğulları, Küçük Ali-oğulları gibi aileler ve onlara tâbi cemâatlerin uzak mahallere sürülerek iskân edildikleri görülmektedir.⁴³

1840 yılına kadar olmak üzere bozkırlara, yüz senedir devletin iskân çalışmaları devam etmiş, ancak aşiretler 1860 yıllarından sonra buralara yerleşmeye başlayarak, daha çok eski meskûn merkezler civarlarını tercih etmişlerdir.⁴⁴ Bu şekilde 1883 de Çeşmeli Zebunköyü Sarıkeçili, Karakoyun ve Karatekelî aşiretleri; 1887'de Karabıyıklı köyü Sarıkeçili aşireti ve 1868 de Taahhüdlü köyü Emir-dağı Yörükleri tarafından tesis edilmiştir.⁴⁵

XIX. yüzyıl ortalarından itibaren, daha önce de karşılaşılan fakat büyük çapta olmayan muhaceret meselesi ile karşı karşıya kalınmıştır.⁴⁶ Bunun için 1860 yılında muhacirlerin iskânı ve onların çeşitli meseleleriyle meşgul olmak üzere “İskân-ı muhâcirîn Komisyonu” teşkil edildi. Sonradan ise, İstanbul'da kurulan bu teşkilâtın paralelinde,

asker temini düşünülmüş, fakat devlet otoritesinin buralarda hakim olmaması sebebiyle başarılamamıştı. Bunun üzerine, A. Cevdet Paşa'nın belirttiğine göre (Bk. *Marûzât*, Yusuf Halaçoğlu neşri, İstanbul 1980, s. 113), o zaman İngiliz baştercümanı bulunan Pizani, Reşid Paşa'ya gelip, “Eğer teminat verirsiniz biz Kozan-oğlunu muharebeye sevk ederiz” diye müracaatta bulunmuştu. Bu durum karşısında Kozan ve Gâvur-dağlarının ıslâhına karar verilmiştir (Kozan ve Gâvur-dağlarının ıslâhı ve yapılan iskânlar hakkında geniş bilgi için bk. *Marûzât*, s. 113-188; *Tezâkir*, III, s. 107 v. d.; Ayr. bk. Yusuf Halaçoğlu, *Fırka-i İslâhiye ve Kozan*, Yeniçağ tarihi Kürsüsü Mezûniyet tezi, 1971).

⁴³ Ayrıca burada birçok kasaba ve köy kurulmuş, idarî teşkilâtta yeni düzenlemeler yapılmıştı. Geniş bilgi için bk. Yusuf Halaçoğlu, “*Fırka-i İslâhiye ve yapmış olduğu iskân*”, s. 1-20; Ayr. bk. Paul Dumont, “*La Pacification du Sud-Est Anatolien en 1865*”, *Turcica*, V (1975), 108-130.

⁴⁴ W. Ruben, “*Anadolu'nun yerleşme tarihi ile ilgili görüşler, Koçhisann Tuz gölü batısındaki step köylerinde 1946 Eylül'ünde yapılan bir araştırma gezisinin sonuçları*”, çevr. Abidin İtil, DTCFD, V/4 (Ankara 1947), 387. Ayrıca 1859 da Ankara'yı ziyaret eden A.D. Mordtmann (Anatolien, Hannover 1925, 375 v. d.) o sırada Ankara'nın Haymana mahalline Kırım v. s. den gelen Çerkeş ve Kazakların yerleştirildiğini kaydetmektedir.

⁴⁵ W. Ruben, “*Anadolunun yerleşme tarihi ile ilgili görüşler*”, s. 374-377; Krş. Orhonlu, “*Aşiretlerin iskânı*”, s. 386-388.

⁴⁶ XIX. yüzyılın ortalarına kadar Türkiye'ye gelen göçmenler, önce merkezdeki ve eyâletlerde kurulan şehremanetlerine bırakılmış, büyük göçmen kabileleri geldikçe özel talimat ve emirler gönderilerek idare edilmiştir (Bk. A. Cevat Eren, *Türkiye'de göç ve göçmen meseleleri*, İstanbul 1966, s. 40).

her vilâyette birer müdürlük tesis edilmiştir.⁴⁷ 1914 yılında da bu komisyon, çıkarılan bir kanunla yeniden teşkilâtlandırılarak “Aşâir ve muhâcirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi” ismini almıştır⁴⁸.

Görüldüğü üzere XIX. yüzyılda imparatorluğun iskân politikası kendine dönüş olarak niteleyebileceğimiz bir çerçeve içinde telâkki edilebilir. XVIII. yüzyılın aksine, daha dikkatli ve plânlı bir şekilde yürütülen çalışmalarla, konar-göçerler daha dar bir çerçeve içine sıkıştırılırken, bu durum iskân çalışmalarında büyük kolaylıklar sağlamıştır. Bununla beraber kaybedilen topraklarda kalan ahalinin baskılar sebebiyle yurtlarını terkederek büyük bir göçe başlamaları, devleti yeni problemlerle karşı karşıya bırakmıştır. Bu durum karşısında göçmen meseleleriyle ilgilenmek üzere 1860’da muhacirin komisyonu kurulmuş, böylece iskân işiyle doğrudan alâkadar olan ilk teşkilât teşkil edilmiştir. Daha sonra ise, bu komisyonun yeniden teşkilâtlandırılarak aşiretlerin iskân vazifesini de üslendiği görülmektedir.

⁴⁷ Bk. Cevat Eren, *Aynı eser*, s. 54-61.

⁴⁸ Bu müdüriyet, hey’et-i fenniye, sevkîyât ve aşâir şubesi olmak üzere kısımlara ayrılmıştır (Bk. Bâb-ı Âli, Dâhiliye Nezâreti, Karton 1, dosya 2, nu. 8200).

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI CEMİYETİNE TOPLU BİR BAKIŞ KONAR- GÖÇERLERİN DURUMLARI VE HUKUKÎ NİZAMLARI

OSMANLI CEMİYETİNE TOPLU BİR BAKIŞ KONAR-GÖÇERLERİN DURUMLARI VE HUKUKÎ NİZAMLARI

A. Osmanlı Cemiyetine Toplu bir Bakış:

Osmanlı cemiyetini genel olarak üç kısımda incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi, ulemâ, esnaf vs. gibi çeşitli grupları içinde toplayan Eşraftır. Osmanlı devletinde iç politika hemen hemen bunların elinde bulunmaktaydı.⁴⁹ Bu sebeple askerî idareci sınıf, kendi bölgelerinin birer temsilcisi durumunda olan tanınmış kişilerin teveccühünü kazanmaya dikkat etmiştir. Şehirlerde ulemâ, tüccarlar ve lonca yetkilileri,⁵⁰ şehir halkını temsil etme görevini üzerlerine almışlardır. Meselâ, hükümet temsilcilerinden şikâyet için kadının huzuruna çıkan, gayr-ı meşrû verginin lağvını isteyen ve İstanbul'da Dîvân-ı Hümayûn'a delege gönderme yetkisini ellerinde tutan bunlardı. XVI. yüzyıldan sonraki devrede merkezî idarenin zayıflamasıyla, şehrin menfaatlerini müştereken temsil eden bu tanınmış kişiler son derece tesirli oldular. Valiler onların tasvibini almadan görev yapamazdı. Kayseri ve Saray-Bosna gibi bazı şehirler, bunlar sayesinde belli vergilerden muâfiyet ve orduların şehre uğramaması vs. imtiyazlar elde etmiştir⁵¹. Bununla beraber, şehirlerde loncaların asıl iş gücünü çıraklar, ücretli işçiler ve köleler (kul) meydana getirmekteydi. Bu bakımdan loncalar siyâsî hayatta büyük bir yere sahipti. Meselâ, askerî ayaklanmalar esnasında Padişah, daima loncaların desteğini aramıştır. Ancak XVI. asırdan itibaren birçok yeniçerinin bu teşkilâta girmesiyle askerî ayaklanmalardaki bu karakterini aksi yönde kaybetmiştir⁵². Böylece şehirlerin iktisadî faaliyeti işçi ve esnâfın eline geçmiştir.

⁴⁹ Yakın-doğu cemiyetlerinde sanat erbabı, politikada sanıldığından çok mühim rol oynamıştır. Bu sebeple, şehir tüccar ve sanatkârlarını himâye etmeyen hükümdarlar, sonunda iktidarlarını kaybetmek zorunda kalmışlardır (Bk. Halil İnalcık, *The Ottoman Empire the Classical Age, 1300-1600*, London 1963, 160-1).

⁵⁰ Lonca teşkilâtı ve loncaların bozulması hakkında bk. Halil İnalcık, *Aynı eser*, s. 160-162.

⁵¹ Bk. Halil İnalcık, *Aynı eser*, s. 161.

⁵² *Aynı eser*, s. 161.

Eşrafın siyâsî ve iktisadî faaliyetleri ile nüfuzlarının artmasında vakıflar, malikâneler ve çeşitli görevler rol oynamıştır. Bu şekilde, şehirlerdeki emlakî ellerine geçirmişler, köylerde de çiftlikler kurmuşlardır. Yüksek devlet memurlarından azledilenlerin veya tekaüd olanların da şehirlere yerleşerek bu zümreye dahil olmalarıyla tüketici oranı artmıştır. Bu durum bütün vergi yükünün, ayrıca çiftlik sahiplerinin tazyikinde bulunan köylü sınıfına yüklenmesine ve sonuç olarak da yerlerini terketmelerine yol açmıştır.

Yakın-doğunun geleneksel cemiyet düşüncesi, çiftçileri, tüccarı ve sanat erbâbını üç istihsalci grup olarak görmüştür⁵³. İşte, Osmanlı cemiyetinde ikinci kısmı, bu gruptan Çiftçi yani köylüler meydana getirmekteydi. Köylüler, imparatorluğun kuruluşundan itibaren konar-göçer geleneğinin devam etmesine rağmen, cemiyetin yerleşik vasfını hâiz bölümündeki yerini almıştır. Fetihlerin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan nüfus nakli keyfiyeti, şehir hayatının da buralara başarı ile götürülmesine zemin hazırlarken, bir köylü topluluğu ortaya çıkarma faaliyeti yaygın görülmemektedir. Rumeli tarafına nakledilen halk, çoğunlukla konar-göçer zümrelerden teşekkül etmiştir. Bunun yanı sıra, timar sahipleri ve ümerâ, dirlikleri nisbetinde götürmek zorunda oldukları cebelü askerini Anadolu köylerinden tedârik etmişlerdir. Bu bakımdan köylüler, hukuken bir dirlik sahibinin raiyyeti idiler.⁵⁴ Ürettikleri mallar nisbetinde dirlik sahibine vergi verirler, toprağı boş bırakmaları halinde ise Çiftbozan resmiile⁵⁵ cezalandırılırlardı⁵⁶. Köyün idaresi, köy kethüdası ve kadının temsilcisi olan nâib tarafından yürütülürdü.

Üçüncü kısmı ise, Ehl-i Örf denen ve devletin çiftçi üzerindeki salâhiyetini fiilen kullanan memurlar teşkil etmektedir. Halk ile devletin münasebetlerini temin eden ehl-i örf zümresi, bu hizmeti karşılığında halktan resim, hizmet akçası ve harç gibi isimler altında çeşitli vergiler almaktaydı. Bu vergiler, yapacağı hizmet mukabilinde olduğundan,

⁵³ *Aynı eser*, s. 143.

⁵⁴ Bk. Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve inkişafı devrinde Türkiye'nin iktisadî vaziyeti", *Belleten*, XIV/55 (1950), 345-346.

⁵⁵ Çiftbozan resmi için bk. II. Bölüm, s. , not 234.

⁵⁶ Köylünün toprağını terketmesi gibi, şehirdeki sanat erbabı da hükümete karşı hareket edeceği zaman dükkânlarını kapatarak imalâtı durdurmaktaydılar (Halil İnalcık, *Aynı eser*, s. 161).

hemen hemen her vakit gelecek kâra göre hareket etmek itiyadında idiler. Bu durum, bazı vakitler büyük istismarların meydana gelmesine sebep olmuştur. Meselâ hiç bir hadise olmaması halinde alınmaması gereken cürm-i cinâyet resmi, çoğu defa istismara uğramıştır⁵⁷.

Tâbi oldukları nizama göre halk, raiyyet ve askerî olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Padişah berâtıyla devlet hizmeti yapan askerî sınıf, raiyyet resimlerinden muâf tutulmuştur ki, bu durum onları reâyâdan ayırt eden bir husustur⁵⁸. Raiyyet rüsûmunu ise⁵⁹ şehirliler, köylüler veya çiftçi sınıfı ile konar-göçer unsurlar eda etmek durumundaydılar.⁶⁰ Bunlardan, vergi yükü en çok çiftçi sınıfı üzerine binmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde önemli zümreler askerlik hizmetiyle vazifelendirilmişler, bu şekilde raiyyet rüsûmlarından da muâf addedilmişlerdi. Bunlar Konar-göçerlerden yörükler ve tatarlar, çiftçilerden yayalar ve müsellemlerdi⁶¹. Doğancı, Yuvacı, Atçeken gibi husûsî hizmet erbabını meydana getiren zümreler ise, padişah berâtıyla vergiden muâf tutulmuştur.

Timarlı sipahiler, devlet erkânı, kapı-kulu gibi zümreler, ümerâ ismi altında askerî nizama dahil olurken, kadılar, medrese talebeleri ve mezunları ile bunların yanlarında çalışanlar ve akrabaları da ilmiye ismi altında mütalâa edilmişlerdir. Fakat, bunların iş hayatına girmeleriyle bu husûsiyetleri kalkarak raiyyet sınıfına dahil oldukları görülmektedir⁶². Askerî sınıftan da padişah berâtıyla bu sınıfa geçtiği gibi, reâyâdan herhangi bir kişi de berât alarak askerî sıfatını kazanabilirdi.

İmparatorlukta geri hizmeti olarak telâkki edilen görevler ise ayrı bir zümre tarafından temsil edilmekteydi. Bunlar, devlet kontrolü altında çalışanlar ile⁶³ derbendci, köprücü, su yolcu, menzilci, iskele

⁵⁷ Mustafa Akdağ, *Aynı makale*, s. 353.

⁵⁸ Askerî olanlar, mazûl ve mütekaid olduklarında bir işe girmemişlerse, raiyyet rüsûmunda muâfiyetleri devam etmiştir (Bk. Halil İnalıcık, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda kültür ve teşkilât*", Türk Dünyası el kitabı, Ankara 1976, s. 978).

⁵⁹ Bunlar, çift resmi, bennâk, mücerred, hristiyanlardan alınan ispençe ve zaman zaman devletin yüklediği avarız-ı divâniyye ve aşâr'dan mürekkeptir (Bk. Halil İnalıcık, "*Osmanlılarda raiyyet rüsûmu*", *Belleten*, XXIII/92 (1959), 575-608; Aynı müellif, "*Osmanlı İmparatorluğunda kültür ve teşkilât*", s. 978).

⁶⁰ Halil İnalıcık, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda kültür ve teşkilât*", s. 978.

⁶¹ Halil İnalıcık, "*Osmanlılarda raiyyet rüsûmü*" s. 595-596.

⁶² Halil İnalıcık, *Aynı makale*, s. 596.

⁶³ Bunlar, Tuzcu, Çeltikçi, Küreci, Madenci ve Ortakçı gibi zümreler idi ki, hizmetleri mukabili daimâ avarızdan muâf tutulmuşlar, diğer vergilerden ise kısmen muâfiyet kazanmış-

hizmetçisi vs. den müteşekkil olmak üzere iki kısımda mütalâa edilebilir⁶⁴. Bunlardan ikinci gruba tâbi olanlar padişah berâtıyla bir takım vergilerden veya tümünden muâf tutulmuştur. Berât sahibi olan bu reâyâ, askerî ile raiyyet arasında muâf ve müsellemler reâyâ adıyla bir bakıma serbest bir zümre teşkil etmişlerdir.⁶⁵ Aslında raiyyet olan bu grup, devlet tarafından istenildiği zaman muâfiyetleri kaldırılarak tam raiyyet durumuna getirilebilirlerdi⁶⁶. Ticâret ve seyâhat bakımından pek önemli yolların korunması ve devletin mükelleflerinin refahının sağlanması, gelir kaynaklarının sağlama alınması demektir. Bu yüzden, bu vazifeyi ifa eden derbendlere gereken önem verilmiştir⁶⁷. Şehir ve kasabalarda ise asâyişi koruma ve sağlama görevi, Subaşı tarafından yürütülmüştür. Her teşekkül, yapmakla mükellef olduğu vazifeyi, tâbi olduğu nizam dahilinde yerine getirmek zorundaydı.

Osmanlı cemiyetinde önemli bir mevkie sahip konar-göçer grupların ise, iskân siyâsetinde oynadıkları önemli rolden dolayı ayrı bir statü dahilinde incelenmesi yerinde olacaktır.

B. Konar-Göçerler, Durumları ve Hukukî Nizamları

Osmanlı cemiyetini meydana getiren en önemli unsurlardan birini de hiç şüphesiz konar-göçer tabir edilen ve yan göçebe hayat yaşayan aşiretler teşkil etmektedir. Genellikle hayvancılıkla uğraşan bu aşiretler⁶⁸, göçebelik vasıflarını biraz da, hayvanlarına otlak temin etmek zaruretiyle sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bu aşiretler kışın, konar hale geçecekleri zamanlarda, umumiyetle çadırlarını şehir ve kasabalar yakınındaki eski iskân merkezlerinin bulunduğu sahalarda kurar-

lardı (Halil İnalçık, *Aynı makale*, s. 599).

⁶⁴ İkinci gruba, pandor, geçit bekçisi, martalos, kale neferâtı ve muhafazacı'yı da katabiliriz (Bk. MAD, nu. 3481, s. 5; Ayr. bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul 1967, s. 34).

⁶⁵ Halil İnalçık, *"Osmanlılarda raiyyet rûsûmu"*, s. 598; Aynı müellif, *"Osmanlı İmparatorluğu'nda kültür ve teşkilât"*, s. 978.

⁶⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nda kültür ve teşkilât*, s. 978.

⁶⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nda derbend teşkilâtı hakkında bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*. İstanbul 1967.

⁶⁸ Bu aşiretler at, koyun, keçi, katır ve deveden başka sığır da yetiştirmişlerdir (Bk. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri iskân teşebbüsü*, İstanbul 1963, s. 11). Eski Türk göçebeleri de koyun ve atdan başka sığır yetiştirmişlerdir (Laszló Rásonyi, *Tarihde Türk-lük*, Ankara 1971, s. 52).

lar,⁶⁹ yazın ise daha serin alanlara göç ederlerdi. Konar-göçerlerin bu hayat tarzı, göçebe hayat yaşayan diğer unsurlardan büyük farklılıklar göstermektedir⁷⁰. Gerçek anlamda göçebe hayatı yaşayan aşiretlere nazaran, bazı konar-göçer gruplarının, yazın hayvancılıkla uğraşmaları yanında, kışlaklarında ekinlik, yani bir nevi küçük ziraat yaptıkları da göz önünden uzak tutulmamalıdır.⁷¹ Bu sebeple bu gruplar için, göçebe yerine kanunnamelerde ve resmî kayıtlarda konar-göçer tâbiri kullanılmıştır⁷².

Konar-göçerler, genellikle Osmanlı Devleti'nin kabul ettiği merkeziyetçi idâre tarzına aykırı olarak kanunnamelerde; “Yörük konar-göçer tâfidedir, karada ikametleri yoktur” hükmüyle tarif edilmişlerdir.⁷³ Buna rağmen, belli birer yaylak ve kışlak mahalli gösterildiği de görülmektedir⁷⁴. Onların başı-boş gruplar olarak telâkki edilmelerine, yaylak veya kışlaklarına hareketleri esnâsında yolları üzerinde bulunan yerleşik ahalinin ekinlerine ve mallarına zarar vermeleri sebep olmuştur. Bunun neticesi olarak da, yerleşik ahalinin onları devlete şikâyet ettikleri görülmektedir⁷⁵. Hükümet başı-boş olan bu grupları, merkeziyetçi bir sistemi kabul etmiş ve reâyâsını dâimi bir inzibat altında bulundurmak amacıyla olmasına rağmen, XVII. yüzyılın sonlarına kadar yerleştirme hususunda bir gayret göstermemiştir. Bu durumu şu sebeplere bağlayabiliriz: Osmanlı İmparatorluğu, içine aldığı bütün yabancı nizamları ve tesirlerini telif ve değiştirerek bünyesine uydur-

⁶⁹ Meselâ bk. Nejat Göyünç, *XVI. yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, s. 104.

⁷⁰ Bu hususta bk. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ankara 1977, s. 17-21; Ayr. bk. Ali Mahmoudi Dizadji, *Göçebe Hayatı*, Edebiyat Fakültesi Beşeri ve İktisadî Coğrafya Kürsüsü (doktora tezi), İstanbul 1973, s. 98-114; Râsonyi, *Tarihde Türklük*, s. 48-49; L. P. Potapov, “Göçebelerin ibtidai cemâat hayatlarını anlatan çok eski bir adet”, çevr. Rasime Uygun, TD, sayı 15 (İstanbul 1960), s. 71-84.

⁷¹ Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 12; Faruk Sümer, ayrıca, “dardan pirince kadar her türlü toprak mahsullerini...” ettiklerini ifade etmektedir (Bk. “XVI. asırda Anadolu, Suriye ve Irak'da yaşayan Türk aşiretlerine umûmî bir bakış”, İFM, XI, İstanbul 1952, s. 516). Orta Asya'da eski Türk göçebelerinin de bazı bölgelerde küçük çapta ziraat yaptıkları görülmektedir (Bk. Râsonyi, *Tarihde Türklük*, s.50, 52-53)-

⁷² MAD, nu. 8458, s.6,190-192, 196, 198, 199...v.s.; Ayr. bk. “Osmanlı Kanunnâmeleri”, MTM, 1/2 (İstanbul 1331), 306, 307.

⁷³ Bk. “Osmanlı Kanunnâmeleri”, MTM, 1/2, s. 307; Ayr. bk. Selâhaddin Çetintürk, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Yörük sınıfının hukûkî statüleri”, DTCFD, II/1 (Ankara 1943), 114.

⁷⁴ Bk. Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930, Vs. nu. 125, s. 71; Ayr. bk. Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 37.

⁷⁵ Bu şikâyetlerle ilgili olmak üzere Başvekâlet Arşivi'nde birçok vesika bulunmaktadır. Meselâ, MAD, nu. 8458; nu. 16077; Cevdet, Dahiliye ts. nu. 6866, 6446, 955; Ayr. bk. Adana Şer'iyye Sicilleri, nu. 30.

muş, böylece ortaya bir Osmanlı nizamı ve teşkilâtı çıkmıştır.⁷⁶ Ayrıca, Anadolu birliğinin sağlanması için yapılan mücadele sonunda, Anadolu Beyliklerinden nüfusuna eklenen aşiretlerden de türlü şekillerde istifade etmekte idi. Özellikle bunlar ile yerleşik ahalinin, iktisâdi bakımdan bir bütünlük teşkil ettikleri söylenebilir. Yine, Rumeli'nin türkleştirilmesi çalışmalarında büyük ölçüde bu konar-göçer unsurlardan faydalanılmıştır ki⁷⁷, bunda, dâimi yaylak-kışlak hayatı sürmeleri dolayısıyla, yer yurt sahibi olmuş yerleşik ahaliye nazaran, onların iskân edilmelerinin daha kolay olduğu göz önüne alınmış olmalıdır.

Göçebe hayat yaşayan konar-göçer unsurları daha iyi anlayabilmek için, onların umumiyede oba adı altında toplanan çadırlarını incelemek yerinde olacaktır. Bu hususta yapılan araştırmalara göre⁷⁸, Türkmenler arasında genel olarak üç tip çadır evi bulunmaktadır.⁷⁹ Bunlar: 1- Alaçık veya Alaycık adı verilen keçeden yapılmış ve ağaç direklerle desteklenmiş çadır⁸⁰ 2- Topak-ev adı verilen ve Asya'daki Kırgız evlerine çok benzeyen ikinci tip çadır ki⁸¹, bu çadırlar türbe, kubbe biçiminde olup, baklava dilimi şeklindeki kafes kafes ağaç parçalarından meydana gelen iskeletin üzerine ak-keçe çekilmesiyle kurulurdu⁸². Bunlara Topak-ev denildiği gibi Topağ ev, Derimev, Keçe çadır ismi de verilirdi. Edremid Alevî Türkmenleri buna "Top-ev" ismini vermişlerdir.⁸³ Diğer bir keçe çadır, tren vagonu şeklinde olup meselâ, Bahşiş, Keşefli, Muradlı, Işıklı, Kösereli, Bayezidli aşiretleri kullanmaktaydılar. Diğer bütün yörükler kıl çadır kullanıyorlardı.⁸⁴ 3- Karaçadır ve Çulça-

⁷⁶ Köprülü-zâde M. Fuad, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine tesiri hakkında bazı mülâhazalar", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, İstanbul 1931, 165-298.

⁷⁷ Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s. 12; Ayr. bk. Münir Aktepe, "Rumeli'nin Türkler tarafından iskânına dâir", s. 299-312; M. Tayyib Gökilgin, Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve evlâd-ı fâtiha, İstanbul 1957; ö. L. Barkan, "Sürgünler", XI, s. 544, 545.

⁷⁸ Ali Rıza Yalçın, *Cenûbda Türkmen Oymakları*, Ks. V, Adana 1939.

⁷⁹ Çadırlar ve bunların eşyaları ile diğer hususlar hakkında daha geniş bilgi için bk. Ali Rıza Yalçın, *Aynı eser*, s. 64-66; Ayr. bk. Mehmed Eröz, "Türk köy sosyolojisi meseleleri ve yörük-türkmen köyleri", İktisat Fakültesi İktisat ve İktimaiyât Enstitüsü (Sosyoloji konferansları), VI (İstanbul 1966), 123.

⁸⁰ Bu çadır hakkında bk. Mehmed Eröz, *Aynı eser*, s. 124 (dip not).

⁸¹ A. Rıza Yalçın bunların Topak-ev taklidi olduğunu belirtmektedir (s. 65). Bu çadırlar Türkmenler arasında daha az görülmekte olup, düğün ve misafir çadırı olarak da kullanılmıştır. Bunlara Dürümevi veya Derimevi denirdi.

⁸² Bk. Mehmed Eröz, *Aynı eser*, s. 123.

⁸³ Mehmed Eröz, *Aynı eser*, s. 124.

⁸⁴ Mehmed Eröz, *Aynı eser*, s. 24.

dır, keçi kılından örülmekte olup yedi direkliye kadar olabilir ki, bu tipler Oymakbaşı'nın evi olmakla Şorevi ismi verilmiştir.⁸⁵

Konar-göçerlerin tam olarak tanınması, onların ancak içtimaî, iktisadî, hukukî durumlarını ve vergi nizamlarını bilmekle mümkün olur. Genellikle yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini kendi kendine sağlayan bu teşekküller, kapalı bir iktisadî hayat yaşamakta idiler.⁸⁶

1. İçtimaî Durumları:

İl⁸⁷ veya ulus⁸⁸ adı altında gruplandırılan konar-göçerler,⁸⁹ sırasıyla boy (kabile),⁹⁰ aşiret,⁹¹ cemaat,⁹² oymak,⁹³ mahalle, oba (aile) şeklinde bölümlere ayrılmıştır.⁹⁴ Buna rağmen bazı araştırmalarda daha dar bir çerçeve içinde gösterildiği de görülmektedir.⁹⁵

⁸⁵ Karaçadırların bir nev'i daha olup buna oymağın ismi verilmiştir. Keşli-evi tabir olunan bu çadırların karaçadırdan farkı stilsiz olmasıdır (A. Rıza Yalçın, *Aynı eser*, s. 66).

⁸⁶ Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 13.

⁸⁷ Eski Türk cemiyetinde siyâsî teşkilâtlanmanın en üst kademesini teşkil eden il, siyâsî bakımdan müstakil, muntazam teşkilâtlı millet anlamına geldiği gibi, ülke, memleket manasında da kullanılmaktaydı (Geniş bilgi için bk. İbrahim Kafesoğlu, *Aynı eser*, s. 205-206; Ayr. bk. T. H. Balcıoğlu, "Edremid civarında Türk aşiretleri", II. Türk Tarih Kongresi, İstanbul 1943, s. 926).

⁸⁸ Büyük oymaklar bir araya gelerek İçtimaî bir topluluk meydana getirirler. Oymaklardan, eski hareketli çağlarda çeşitli "halk konglomeraları" *İl ve Ulus* teşekkül etmiştir (Bk. Râsonyi, *Tarihde Türklük*, s. 56).

⁸⁹ Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 13; Ayr. bk. Faruk Sümer, "Türk aşiretlerine umûmî bir bakış", s. 511.

⁹⁰ Boyun kabileye mukabil olduğu hakkında bk. T. H. Balcıoğlu, *Aynı eser*, s. 926. Faruk Sümer, boyların diğer bir karşılığının da Tâife olduğunu kaydetmektedir (Bk. "Türk aşiretlerine umumî bir bakış", s. 511).

⁹¹ Cemâatlerin aşiretlere tâbi olması hakkında bk. ATA, Vs. nu. 212. Ayrıca, İstanbul Başvekâlet Arşivi'nde mevcut Mâliyeden Müdevver defterlerde de bu kabilden örneklerle rastlanmaktadır. Meselâ, "Cemâat-i öksüzler tâbi-i asiret-i İzzeddinlü..." gibi (Bk. MAD, nu. 8458, s. 69).

⁹² Cemâatlerin ve oymakların bazı araştırmalarda aynı anlamda kullanıldıkları görülmektedir. Ancak ayrı birer grup oldukları belgelerden anlaşılmaktadır (Meselâ bk. ATA, Vs. nu. 214).

⁹³ Vesikalarda, oymağın cemâate bağlı bir gurup olduğu görülmektedir. Meselâ, "Ber cemâat-i Bektaşlı an oymağ-ı Zorganlı..." gibi (Bk. MAD, nu. 8458, s. 290).

⁹⁴ Bk. Nejat Göyünç, "Tur 'Abidin im 16jh. nach den Osmanischen Katasterbüchern", Vortrage, XVIII. Deutscher Orientalistentag, VViesbaden 1974, s. 146. Burada, Hısn-ı Keyfa yöresinde bulunan 3 göçebe cemâatden Şakakî cemâati 14 oymakdan veya 999 aileden, Calkî cemâati 9 oymakdan veya 298 aileden, Aşti cemâati 400 aileden müteşekkil olarak gösterilmiştir. Ayrıca, Pir Hüseyin ve Bostanlı obalarının Harbendeli (Horbendeli) cemâatine bağlı bir grup olduğu da belirtilmelidir (Bk. BA, Tahrir Defteri, nu. 604, s. 41-43).

⁹⁵ Meselâ bunlardan Cengiz Orhonlu, konar-göçerleri boy (aşiret), oymak (cemâat), oba (mahalle) şeklinde teşkilâtlandırmıştır (Bk. *İşkân Teşebbüsü*, s. 13). Faruk Sümer ise, Türkmenlerin boy ve teşkilâtlarını, boy (kabile), oba şeklinde kaydetmektedir. Ayrıca oymağı, eserinde, boy, oba ve onun kollarını ifade için kullanmıştır (Bk. *Oğuzlar*, s. 201-202).

Her boyun başında Bey (Boybeyi) ismi verilen ve boyun idâri işle-
rini yürüten bir kişi bulunurdu⁹⁶. Aşiretlerde ise bu görevi Mir-aşiret-
leri yürütürdü.⁹⁷ Beyler, boy içerisinden cesareti, malî kudreti,
doğruluğu ile tanınan kimseler arasından seçim yolu ile iş başına gelir-
lerdi⁹⁸. Arap aşiretlerinde bu beylere Şeyh adı verilmektedir.⁹⁹ Bu seçim
devlet tarafından tasdik edildikten sonra, bir beylik beratı gönderi-
lirdi. Gerekli zaman, yani yönetimde âcizlik göstermeleri veya ken-
disine bağlı olan aşiredere zulmettikleri zamanlarda, devletin bunları
azletme yetkisi vardı.¹⁰⁰ Rışvan aşireti gibi bazı teşekküllerde ise, ket-
hüdâları, ihtiyarları ve diğer söz sahiplerinin istedikleri şahısları boy-
beyi yapma yetkisine sahip oldukları görülmektedir.¹⁰¹ Aşiret kethüdâ-
ları ise, tâbî bulundukları boy-beyi tarafından tayin edilirdi.¹⁰² Buna
rağmen kethüdâlığın *ırsî bir müessese* olduğu ileri sürülmektedir¹⁰³.

Kethüdâlar oymak ahalisinin kefaletleriyle seçtikleri gibi, kanu-
nen tayin edilen vergilerini de has voyvodalarına vermek mecburiyeti-
nde idiler. Bununla beraber, oymağın idâresinde ve vergi toplamada
aczleri ve ihmalleri görülürse, ayrıca, oymak ahalisinin şikâyetlerine
maruz kalırlarsa, has voyvodalarının da bu durumu tasdik etmeleri
halinde görevlerinden alınırlardı.¹⁰⁴ Kethüdâlar, idarelerinde bulunan
oymak veya cemaatin derbend muhafazasına tayin edilmeleri halin-
de,¹⁰⁵ bölükbaşı olarak, derbend muhafız-başılığı'na tayin edilirdi¹⁰⁶.

⁹⁶ Bu hususla ilgili olarak bk. Emîrî ts. Ahmed III., nu. 7684, sene 1124; MAD, nu. 8458, s. 59; Ayr. bk. ATA, Vs. nu. 209, 212, 221; Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 13; Faruk Sümer, Oğuzlar, s. 201.

⁹⁷ Bunun için bk. MAD, nu. 8458, s. 270-272; Ayr. bk. MAD, nu. 7126.

⁹⁸ Bk. İbrahim Kafesoğlu, Aynı eser, s. 203.

⁹⁹ Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 13.

¹⁰⁰ Bunlarla ilgili olarak bk. MAD, nu. 2931, s. 334; MD, nu. 120, s. 224; KK, nu. 5061, s. 22.

¹⁰¹ Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 13.

¹⁰² Faruk Sümer, Dülkadirli kanunnâmelerinde kethüdâların boybeyileri tarafından tayin edildiğini zikretmekle beraber, bu durumun, kat'i bir şekilde anlaşılmadığını beyan etmekte-
dir (Bk. "Türk Aşiretlerine umumî bir bakış", s. 511-512).

¹⁰³ Faruk Sümer, "Türk aşiretlerine umumî bir bakış", s. 511.

¹⁰⁴ Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 14.

¹⁰⁵ Derbendlerin bir iskân mahalli olarak kullanılması ve buraya konar-göçerlerin yerleş-
tirilmesi hakkında daha geniş bilgi için bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 95-100. Ayrıca III. Bölümde, "Derbend, han ve vakıf tesislerinin yeniden tanzimi, Yapılan iskânlar" kısmında bu konu geniş bir şekilde ele alınmıştır.

¹⁰⁶ Meselâ Kızılca Burgas (Burgos)'a iskân olunan Sendil cemâati, aynı zamanda bu der-
bend muhafazasına da tayin edilmiştir. Cemâat kethüdâsı Mustafa da derbend bölükbaşı
tayin edilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 178).

Konar-göçerler her ne kadar hayat tarzları yönünden aynı karakterde iseler de, yapı itibariyle değişik topluluklar olarak göze çarpmaktadırlar. Bir sınıflandırmaya tâbi tutulacak olurlarsa:¹⁰⁷ 1- Bir boydan ibaret olan, -tek başına- müstakil bir teşekkül halinde bulunanlar.¹⁰⁸ 2- Bir boydan ayrılmış ve zamanla çoğalarak sayılan dörtten onaltıya, yahut daha fazla olan oymaklar grubu ki, bunlar umumiyetle reislerinin ismiyle adlandırılmışlardır¹⁰⁹. 3- Federasyon şekli gösteren teşekküller; bunlar ana kuruluşlarından ayrılmış olan muhtelif oymakların birleşmesinden meydana gelmişlerdir. Ayrıca küçük grupların (meselâ kethüdâlık) birleşmesinden de meydana geldikleri görülmektedir. Bu gruplardan daha yaygın olarak görülen ikinci gruba giren kuruluşlar olduğunu zikretmek yerinde olur. İrierin parçalanmasıyla dağılan aşiretlere son zamanlara kadar Anadolu'da rastlanmıştır.¹¹⁰ Onların dağılmasında, devletin yerli ahaliyi korumak amacı ile aldığı sert tedbirlerin büyük rolü olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.¹¹¹

2. İktisadî Durumları:

Konar-göçer hayatın bir gereği olarak yaylak-kışlak hareketine tâbi olan konar-göçerler, bu hayat tarzlarının bir sonucu olarak hayvancılıkla uğraşmaktaydılar.¹¹² Buna rağmen ibtidâî bir ziraat ile de meşgul oldukları dikkatten uzak tutulmamalıdır¹¹³. Fakat esas hüviyetleri

¹⁰⁷ Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 14.

¹⁰⁸ İl'in bozulması sonucu, İl'i meydana getiren aşiretler dağılarak müstakil yaşamak zorunda kahlardı (Bk. T. H. Balcıoğlu, *Aynı eser*, s. 927-928). Bunlardan aynı gruplardan olanların bir araya gelmeleri ile İl yeniden kurulur, ayrı gruplardan olanlar ise federasyon şeklini alırlardı.

¹⁰⁹ Meselâ, Maraş sancağında Mektubiyye Medresesi evkafına tâbi Türkmenlerden "*Kara Bekir'in Türkmenleri*" zikredilebilir (Bk. Adana *Şer'iyye Sicilleri*, nu. 21, s. 71). Bu hususta pek çok aşiret veya cemâat, misal olarak gösterilebilir. Meselâ, Hacı Hamzalı, Dede Sülü, Selmanlı, Hüseyin Hacılu, Aydınlı Hacı Abdurrahman cemâatleri gibi...

¹¹⁰ Meselâ 1510 yılında Teke sipâhilerinin dirliklerinin ellerinden alınmasıyla devlete isyân ettikleri ve Şah İsmail'e meylettikleri görülmüştür. Bunun sonunda gelişen olaylar, onların Anadolu'yu terketmelerine ve İl'in bozulmasına sebebiyet vermiştir. İl'in bozulmasıyla Teke-eli aşiretleri boylardan ve soplardan ayrılmışlardı (Bk. Şahabettin Tekindağ, "*Teke-eli ve Teke-oğulları*", s. 58-62). Yine aynı şekilde Harizm'deki Türkmen aşiretleri de aynı duruma düşmüşlerdir (Bk. T. H. Balcıoğlu, *Aynı eser*, s. 928).

¹¹¹ X. de Planhol bu baskılar sonucunda pek çok şiî Türkmen grubunun İran'a gittiklerini ifade eder (Bk. *Les Fondements géographiques de l'Histoire de l'Islâm*, Paris 1968, s. 238).

¹¹² Konar-göçerlerin yetiştirdikleri hayvan türleri hakkında bk. not 68.

¹¹³ Bk. Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 19; Buckingham, *Travels in Mesopotamia including a journey from Aleppo to Bagdad*, London 1827, 232; R. Pococke, *A new description of the East and some other countries*, London 1743-1745, II, 1. ks., s. 158-159; Faruk Sümer, "*Türk Aşiretlerine umumi bir bakış*", s. 516.

hayvancılık ve çobanlık idi.¹¹⁴ Türkmenlerin çok eski çağlardan beri ata olan ilgileri yanında, at yetiştirmeye verdikleri önem de bilinmektedir. Konar-göçerler de binek vasıtası olarak kullandıkları atı yetiştirmede maharet sahibi idiler. Bu sebeple devlete binek hayvanı olarak at yetiştirdikleri gibi, köylüye damızlık hayvan da temin ederlerdi.¹¹⁵ Hatta yetiştirdikleri adar yüzünden şöhet bulmuş oymak ve aşiretler bulunmaktadır.¹¹⁶

Konar-göçerlerin hayvancılıkla uğraşması yanında, onların bu sayede imparatorluğun bazı bölgelerinin et ihtiyacını karşıladığı da gözden uzak tutulmamalıdır¹¹⁷. Nitekim, Yeni-il ve Halep Türkmenleri gibi bazı teşekküller koyun yetiştirme yönünden şöhet bulmuşlardı.¹¹⁸ Konar-göçerlerin hayvancılıkla uğraşmaları, onlarda dokumacılığın gelişmesine yol açmıştır.¹¹⁹ Dokumacılığın yanısıra dericilik de önemli bir yer tutmaktadır. Avladıkları hayvanların derilerinden başka, koyun, keçi ve sığır derilerinden birçok eşya imâl ederlerdi. Bunlardan postaki, çarık, kocuk, sofra, su tuluğu, yanlık, su koğası ve dağarcık, gibi belli başlılarını saymak mümkündür¹²⁰.

Konar-göçerler, ibtidâî bir ziraat ile meşgul olmalarına rağmen, ihtiyaçları olan mahsûllerinin büyük bir kısmını takas yoluyla temin ederlerdi. Hayvanlarından elde ettikleri ürünleri verirler, buğday unu gibi tahıl ürünleri alırlardı¹²¹. Sahip oldukları hayvanlardan elde ettikleri

¹¹⁴ Çoban hayatı, yaşadıkları coğrafi bölgenin de etkisiyle en çok Halep Türkmenleri ve Boz-ulus ile Suriye'deki Türkmen şubelerinde görülmektedir (Faruk Sümer, "*Türk Aşiretlerine umumî bir bakış*", s. 516).

¹¹⁵ Ahmed Refik, *XVI. asırda İstanbul Hayatı* (1553-1591) İstanbul 1935, s. 86.

¹¹⁶ At yetiştirmede en ziyâde şöhet kazanan uluslar arasında Karaman-ilî'nin kuzeyinde Haymana, Turgud ve Kayseri'ye uzanan geniş yayla bölgesinde yan göçebe bir hayat yaşayan At- çeken ulusu zikredilebilir (Bk. Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 21).

¹¹⁷ Meselâ, 1560 tarihinde İstanbul'da et sıkıntısını gidermek için Diyarbekir Beylerbeyinden, Türkmen koyunlarını İstanbul'a göndermesi istenmiştir (MD, nu. 3, s. 506; nu. 4, s. 437). Ayrıca Yeni-il kadısına gönderilen bir hükümde, Ulus tâifesinden, İstanbul'da bağgösteren et sıkıntısının giderilmesi için, "...biçağayarar erkek hayvanları İstanbul'a getürmesün...." emri verilmiştir (Bk. ATA, Vs. nu. 61, s. 32-33).

¹¹⁸ Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 20.

¹¹⁹ İmâl ettikleri şeyler arasında halı, çuval, heybe, çul ve kilim bilhassa dikkate şayandır (Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 21; Ayr. yörüklerin dokumacılığı hakkında bk. A. R. Yalğın, *Aynı eser*, ks. II, s. 59-61; ks. IV, s. 47-49; ks. V, s. 85-95; Faruk Sümer, "*Türk Aşiretlerine umumî bir bakış*", s. 516).

¹²⁰ Yörüklerde dericilik hakkında daha geniş bilgi için bk. A. R. Yalğın, *Aynı eser*, ks. V, s. 80.

¹²¹ Bk. Yusuf Dönmez, "*Karasu Batısında bir yörük yerleşmesi*". *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, VIII/14 (İstanbul 1964), 183.

yoğurt, yağ, peynir, yapağı gibi ihtiyaç fazlası ürünleri, kondukları mevkîe yakın bir pazarda satar veya başka bir şeyle değiştirirlerdi¹²². Konup göçtükleri mahallere yakın köy ve kasabalar, bu sebeple konar göçerler için uygun birer ticâret sahası olmuştur.¹²³

XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başlarında konar-göçerler, üzerindeki devlet kontrolünün hafiflemesiyle, yerleşik ahaliye nazaran iktisadî yönden daha rahat bir duruma geçmişler, bununla beraber devletin kontrolünden uzak kalmaları yerleşik ahaliye baskılarına yol açmıştır. Bu durumda devlet, onların başı-boş olarak telâkki edilen hareketlerini sıkı tedbirlerle önlemeye çalışmıştır¹²⁴.

3. Hukukî Nizamları:

Konar-göçer halk, devamlı yer değiştirmeleri sebebiyle üzerinde bulundukları toprakların teşkilâtına bağlı olarak timar, zeâmet ve has reâyâsı olarak bulunmaktaydılar¹²⁵. Meselâ Yeni-il Türkmenleri Üskü-dardaki Atîk Valde Sultan evkafının reâyâsı olup, Halep Türkmenleri de aynı evkafın mukataasına dahil idiler.¹²⁶

Konar-göçerlerin devamlı bir yurt tutmamış olmaları, yerleşik ahali ile aralarında hukukî farklar doğmasına yol açmıştır. Tam bir ziraatle uğraşmadıkları için, ziraatle ilgili vergileri vermemekle beraber¹²⁷, ashâb-ı timârın toprağında kendi baltalarıyla yeni açtıkları yerden, bütün çifte 12 akça ve yarım çifte 6 akça vergi vermekle mükelleftiler¹²⁸. Kanunnamelerde, konar-göçerlerin diledikleri yerde gezebileceklerine

¹²² Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 21.

¹²³ Çukurova'da bu kabilden pazar yerleri son zamanlara kadar mevcuddu (Meselâ bk. Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 22, not 64; Ayr. bk. A. Cevdet Paşa, *Tezâkir*, III, 160; Aynı müellif, *Marûzât*, s. 173, 180, 181; Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i İslâhiye ve yapmış olduğu iskân", s. 13, not 67; Ayr. bk. Paul Dumont, "La Pacification du Sud-Est Anatolien en 1865", *Turcica*, V (1975), 125-126).

¹²⁴ Bu konuda Planhol, aşiretlerin bu hayat tarzları sebebiyle çoğu vakit sultanların bile duruma müdahale ettiklerini belirtmektedir (Aynı eser, s. 235).

¹²⁵ Yörükler umumiyetle timar ve has reâyâsı, Türkmenler ise has reâyâsı idiler (Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 15).

¹²⁶ *Adana Şer'iyye Sicilleri*, nu. 21, s. 71-72; Ayr. bk. ATA, Vs. nu. III, s. 58-59; Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 15.

¹²⁷ Bozok kanunnâmesinde Memâlik-i Osmaniyye'de yörük tâifesinden resm-i çift alınmıyacağı kayıtlıdır (*Kanunlar*, s. 128; Krş. Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, 'S. 23, not 73). Konar-göçerlerin vergi nizâmları daha sonra ele alınacaktır.

¹²⁸ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, MTM, I/2, 307.

dair kayıtlar bulunmadığı gibi, muvakkaten konaklayacağı yerlerde de istedikleri kadar kalamayacakları hükme bağlanmıştır.¹²⁹

Anadolu'da bulunan yörükler ile Rumeli'deki yörükler arasında bazı bakımlardan farkların mevcut olduğu kanunnamelerden anlaşılmaktadır¹³⁰. Rumeli'de bulunanlar, İstanbul'dan Bender'e kadar olan alan içinde,¹³¹ sekiz grup halinde yer almışlar ve devlet tarafından idarî ve askerî maksatlarda kullanılmak üzere teşkilâtlandırılmışlardır. Rumeli'deki yörükler, hükümet tarafından: 1-Sahile yerleştirilip, gemi yapımı ve malzeme temininde, 2- Yolların emniyeti ve tamiri, su yolları yapımı, geçit muhafazası, derbendcilik, köprü tamiri ve inşâsı, zahire toplanması ve korunması gibi hizmetlerde, 3- Madenlerde, 4- Nakliye işlerinde, husûsiyle topların naklinde, 5- Kale yapımı ve onarımında kullanılmışlardır.¹³²

Aşiret veya konar-göçer olarak adlandırılan Anadolu'daki yörükler ise, iktisadî faaliyetlerine göre, yüncü, darıcı, ellici gibi adlar almışlardır¹³³. Yörüklerin diğer Türkmen teşekküllerine nazaran, daha çabuk yerleşik hayata geçtikleri ve ziraate daha çabuk uydukları görülmektedir.¹³⁴ İdarî ve adlî bakımdan ise, konar-göçerler, yaşayış tarzları sebebiyle özel bir duruma sahip idiler. Muayyen bir yerleri olmadığı için sancak beylerine tâbi olmayıp, doğrudan doğruya bey veya başbuğlarına bağlıydılar.¹³⁵ Kazaî yönden kadîmlara bağlı olmakla beraber, cezâî bakımdan beylerine veya başbuğlarına tâbi olup, infaz onların eliyle olurdu.¹³⁶ Devletle ilgili işleri ise yine onlar eliyle halledilirdi.

"Yörük tâifesi yaylaklarına gelmekte ve gitmekte, oturmakta, lâzım gelen yerde üç günden ziyâde oturmazlar..." (Osmanlı Kanunnâmeleri, M T M, 1/2,307).

¹³⁰ Bu konuda bk. Salâhaddin Çetintürk, *Aynı eser*, s. 109.

¹³¹ Bugünkü Bulgaristan, Yugoslavya hududu ve Tuna sınır olmak üzere meydana gelen alan da bu kısım içinde yer almaktadır.

¹³² Salâhaddin Çetintürk, *Aynı eser*, s. m-112; Ayr. bk. Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s. 17, not 31; Yörükler hakkında daha geniş bilgi için bk. Tayyib Gökbiçgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan*, İstanbul 1957; Ayr. bk. Ayn-ı Ali Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman*, İstanbul 1280, s. 42-43.

¹³³ Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s. 17.

¹³⁴ *Aynı eser*, s. 17.

¹³⁵ Eski Türklerde, bir kabile büyük nüfuz kazanarak diğer kabilelere de söz geçirirse, o kabilenin başı başbuğ olurdu (Bk. Râsonyi, *Tarihde Türklük*, s. 58). Bey veya Başbuğ'a Rumele'de Çeribaşı ismi verilmektedir (Bk. Salâhaddin Çetintürk, *Aynı eser*, s. 114).

¹³⁶ Salâhaddin Çetintürk, *Aynı eser*, s. 114.

Bu teşekküller gerek has şeklinde, gerekse bir sancağın vergi dairesine dahil olarak mukataaya verilmek suretiyle idare edildiği zaman, başlarında hükümet tarafından tayin edilmiş bir Voyvoda bulunuyordu. Oymakların bağlı oldukları sancak beyinin dairesi gediklilerinden yahud mahallî hanedanlardan, ahalinin de rızaları alınmak suretiyle bir kişi voyvoda tayin olurdu. Voyvodalar, kendilerine bağlı bulunan aşiretlerin bir derbendde görevlendirilmeleri halinde de, derbend ağası olurlardı.¹³⁷ Derbend Ağası, maiyyetinde bulunanlara zulmettiği ve idarede âcizlik gösterdikleri zaman, hükümet tarafından azledilirdi¹³⁸. Bu voyvodaların ismi umûmiye ile *Türkmen voyvodası* veya *Türkmen Ağası* şeklinde geçmektedir.¹³⁹ Bu voyvodalıklardan bazısının bir kişinin uhdesinde toplandığı da görülmektedir.¹⁴⁰ Bazı yerlerde senede bir defa olmak üzere değiştirilip bir başkasına da verilebilirdi. Vazifesi, hayvan başına verilecek vergi miktarını evvelden tespit için sayım yapmak ve vergilerini muntazaman toplamaktır.¹⁴¹

Konar-göçerler ayrı gruplar halinde bulunmalarına rağmen, toplu bir halde yaşayan ve birbirlerinden bazı ahvalde, bulundukları yerler ile ayırt edilen gruplarının kazaî ihtiyaçları için, müstakil kadıların da tayin edildikleri görülmektedir. Kadılar, bağlı bulunduktan oymaklar ile beraber şehirden şehre gezmekte olup, muayyen bir yerleri yoktu. Konar-göçer gruplardan teşkil edilmiş birçok kaza ve nahiye tesbit edilmiştir.¹⁴²

¹³⁷ Meselâ, Boz-ulus Türkmenlerinden İzzeddin, Küşne, Hamza Hacılu, Emrudlu (?), Dânişmendlü ve Kara Halillü cemâatleri Konya'nın Turgud kazasına bağlı Esbokeşan mukataası karyelerinden Atlandı adlı harap köye iskânlarından ve derbendci tayin edilmelerinden sonra, Karaman valisi Vezir Mustafa Paşa'nın ve ayrıca Konya, Ilgın, Bolvadin ve Boz-ulus nâiblerinin de rızasıyla adı geçen cemâatlerin voyvodası olan Abdurrahman da, Derbend Ağası tayin edilerek berâtı gönderilmiştir (MAD, nu. 9956, sene 1168, s. 20).

¹³⁸ Meselâ Konya'nın Karapınar mukataasına bağlı Sugur derbendinde, Derbend Ağası Hacı Ahmed Ağa'nın, derbend ahalisine zulmettiği ve idarede âcizlik gösterdiği iddiasıyla azline emir ve ferman çıkarılmıştır (MAD, nu. 9956, sene 1176, s. 34, 35).

¹³⁹ Meselâ, 1714 yılında Yeni-il Türkmenlerinin iskânı hususunda Türkmen Ağası tarafından bir berât sunulmuştur (Bk. *Adana Şer'iyye Sicilleri*, nu. 21, s. 71).

¹⁴⁰ Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, İstanbul 1314, III, 262; Naimâ, Tarih, İstanbul 1281-3, V, 279-280.

¹⁴¹ Bk. Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 18.

¹⁴² Meselâ, XVI. asır ortalarından itibaren Yeni-il ve Halep Türkmenleri bir kaza teşkil ediyorlardı. Ayrıca, Kütahya sancağına bağlı Yörükân-ı Selendi, Bolu Sancağında Yörükân-ı Taraklı, Kastamonu sancağında, Adana sancağında Kara İsalu ve Trablus-şam vilâyetindeki Türkmenân-ı Salluriye zikredilebilir (Bk. Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 19).

4. Vergi Nizamları:

Osmanlı cemiyetini genel olarak, vergi mükellefi olan raiyyet ve vergiden muâf olan askeriye-ilmiye sınıfı olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.¹⁴³ Konar-göçerler, raiyyet kısmına tâbi olup,¹⁴⁴ mükellefleri bennâk,¹⁴⁵ mücerred,¹⁴⁶ toprağı ile davarı olan ve kendi kendine yeten *hane*'den¹⁴⁷ ibârettir.¹⁴⁸

Konar-göçerlerden alınan ve kanunnamelerde resm-i meraî, bazılarında resm-i ganem ve bir kısmında da koyun resmi olarak geçen *Ağnam resmi*, yerliden, yörükten, eşkinciden ve yüzdeciden alınan olmak üzere birkaç çeşittir.¹⁴⁹ Ağnâm resminin hesaplanmasında kuzulu koyun kuzusuyla, oğlaklı keçi oğlağıyla beraber sayılır; koyunların sayısı 300 olduğu zaman sürü tâbir edilir ve 5 akça ağıl resmi alı-

¹⁴³ Raiyyet rüsûmu ve muâfiyetler hakkında bk. Halil İnalıcık, "Osmanlılarda raiyyet rüsûmu", s. 594-601.

¹⁴⁴ "Yörük tâifesi konup-göçgeldikleri itibâriyle kimesneye raiyyet olmayıp her kande gider olsa cemâati ile yazdıkları karye sipâhisine resm-i raiyyetlerini verip toprak sahipleri deklemezler" (Osmanlı Kanunnâmeleri, M T M, 1/2, 306; Ayr. bk. Salâhaddin Çetintürk, *Aynı eser*, s. 114-115).

¹⁴⁵ Kanunnâmelere bennâk resmi, bâc-ı bennâk, ekinli bennâk ve caba bennâk olmak üzere bir kaç şekilde geçmektedir. Umûmî tarif olarak: "Elinde tam veya yarım çift arazisi bulunmayan, kâr u kisbe kaadir, evli, ayrı bir yerde oturan veya babası yanında oturan kimseden alınan resimdir" (Osmanlı Kanunnâmeleri, M T M, I/1, 110; Ayr. bk. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda reâyâdan alınan vergi ve resimler", DTCTD, V/5, Ankara 1947, s. 491; Halil İnalıcık, "Raiyyet Rüsûmu", s. 589-591; Aynı müellif, "Bennâk", El2, II, 1169-1170).

¹⁴⁶ Mücerred bekâr olup, kazancı yerinde olan kimsedir. Her mücerredten 6 akça alınır (Kanunnâme, Belediye Ktp. M. Cevdet yazmaları, nu. Ka/557, s. 130; Ayr. bk. Osmanlı Kanunnâmeleri, M T M, I/1, 109; *Kanunlar*, Diyarbakir vilâyeti kanunu, s. 132). Bu miktar, para kıymetinin değişmesine ve bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Meselâ 947 (1540) tarihli Erzurum vilâyeti kanununda, "deftere kaydolunan müslüman mücerredlerinden nesne alınmaz" şeklinde kayıt bulunmaktadır (*Kanunlar*, s. 65). Mücerred hakkında daha geniş bilgi için bk. Halil İnalıcık, "Raiyyet Rüsûmu", s. 586-588.

¹⁴⁷ Bir çift toprak sahibi köylü ailelerin ödedikleri resim çift resmi'dir. Defterlerde çift ve nîm çift olarak kaydolunan kimseler, umûmiyetle bir hane (aile) reisidir (Halil İnalıcık, "Raiyyet Rüsûmu", s. 583).

¹⁴⁸ Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 22. Kanunnâmede (Bk. Osmanlı kanunnâmeleri, M T M, I/1, 109), "Bennâk ve mücerred, liva hakkıyla mart ayında alınmak kanundur. Martın evvel günü kimin tahviline düşerse, cümle resm-i çift ve bennâk ve mücerred anın olur" denmektedir.

¹⁴⁹ Neşet Çağatay, *Aynı eser*, s. 485-486.

nırdı.¹⁵⁰ Bazı yerlerde sürü “âlâ”, “evsat” ve “ednâ” olarak sınıflandırılmıştır ve vergisi de buna göre konmuştur.¹⁵¹

Yaylak ve kışlak resmi de aynı sınıflandırmaya tâbi tutulur.¹⁵² Sürülerini başka timar sahibinin arazisinde otlatan veya mirî yaylaklarında yaylatan sürü sahiplerinden, göçebe kabilelerden ve yörüklerden alınan yaylak resmi,¹⁵³ yılda bir defa olmak üzere, bazı yerlerde sürü başına, bazı yerlerde de koyun başına alınmaktaydı.¹⁵⁴ Sürü sahibi göçebelerden alınan bu resmin tahsilinde, meselâ sürüsü olmayan yörüklerden de alınması,¹⁵⁵ bazılarında iki defa, hattâ daha fazla alınmış olması gibi yolsuzluklar yapıldığı da görülmektedir.¹⁵⁶

Yaylak resmi, bazı yerlerde 300 koyun bir sürü hesap edilip, bir sürüden bir koyun alınmıştır.¹⁵⁷ Bazılarında ise sürüler âlâ, mutavasıt, ednâ olarak sınıflandırılmıştır ki, meselâ Kütahya havalisinde âlâsından 20 akça, vasatdan 15 akça ve ednâsından 10 akça alınmaktaydı.¹⁵⁸ Doğu vilâyetlerinde yaylak resmi genellikle, sürüden 33 er akça,¹⁵⁹

¹⁵⁰ İbrâil Kanunnâmesinde: “reâyâdan iki koyuna bir akça resm-i ganem ve her 300 koyuna beş akça ağıl hakkıdır, amma eşkünci tâifesi üç koyuna bir akça verir ve ağıl hakkı verir” (Neşet Çağatay, *Aynı eser*, s. 486, not 13; Ayr. bk. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, M T Af, I/1, 97; Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 22-23). İç-il kanunnâmesinde de 300 koyun bir sürü tâbir edilip 5 akça ağıl resmi alınmaktaydı (*Kanunlar*, s. 50). Sis sancağında ise ağnam resmi olarak her koyuna bir Halep akçası alınmaktaydı (*Kanunlar*, s. 201). Bayburd sancağında, yerlide iki koyuna bir akça alınıyordu. Göçebe cemâatlerin ve yüzdecinin koyunu kırılıp hiç kalmasa bunlardan caba resmi miktarınca bir vergi alınırdı. Yüzdeciden her 100 koyuna 40 akça tahsil olunurdu (Bk. İsmet Miroğlu, *XVI. yüzyılda Bayburd Sancağı*, İstanbul 1975, s. 154). Mardin sancağında da iki koyuna bir akça âdet-i ağnâm resmi alınmaktaydı (Bk. Nejat Göyünç, *Mardin Sancağı*, s. 137).

¹⁵¹ Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 23.

¹⁵² *Osmanlı Kanunnâmeleri*, M T M, 1/1, 97; N. Çağatay, *Aynı eser*, s. 509-510.

¹⁵³ Kanunnâmelerde, resm-i meraî, otlak resmi ve yatak resmi olarak da geçmektedir (N. Çağatay, *Aynı eser*, s. 509).

¹⁵⁴ Meselâ, 957 (1550) tarihli Yeni-il kanununda ağıl resmi olarak vasat bir sürüden bir koyun alınır “...kışladığı takdirde resm-i yatak deyu her sürüden, mutavassıtı’l-hâlden bir koyun alınmak kanun mukarrer olmağın...” (Bk. Tahrir Defteri, nu. 262, s. 3).

¹⁵⁵ Meselâ bk. *Kanunlar*, Yeni-il kanunu, s. 81.

¹⁵⁶ Meselâ Şarkî Anadolu’da 15.000 haneden fazla olan Boz-ulus vesâir göçebelerden, yaylak vakti Murad Suyu’ndan geçişlerinde toptan alınmak suretiyle bu yolsuzluklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (N. Çağatay, *Aynı eser*, s. 510; Ayr. bk. *Kanunlar*, Diyarbekir vilâyeti kanunu, s. 134).

¹⁵⁷ Bir koyunun değeri 948 (1541) yılında 30 akça olarak tesbit edilmiştir (*Kanunlar*, Çemişgezek Livâsı kanunu, s. 190.) Ayrıca, Erzurum, Diyarbekir, Ohri ve Çukurâbâd kanunlarında da bu şekilde hükümler bulunmaktadır (*Kanunlar*).

¹⁵⁸ *Kanunlar*, Kütahya Livâsı kanunu, s. 26.

¹⁵⁹ *Kanunlar*, Yeni-il kanunnâmesi, s. 82; Ayrıca, 957 (1550) tarihli Yeni-il kanununa göre, Yeni-il’de yaylayan Yabancı tâifesi, eskiden beri olan âdet üzere koru resmini verdikten sonra, her hanedan 33’er akça yaylak resmi verirlerdi. Zülkadırlı tâifesi ise, yine, konup-yayladıkları

Aydın'da 17 akça,¹⁶⁰ Mardin ve Erzincan'da¹⁶¹ sürü adedine bakmadan, otlak resmi olarak her sürü sahibi hanedan bir nevgî yağ (200 dirhem) alınmıştır.¹⁶² Çemişgezek livâsı kanununda, resm-i yaylak için her 300 koyuna bir koyun veya 30 akça alınması yanında, her haneden bir nevgî yağ alınması hükmü de bulunuyordu.¹⁶³

Adet-i çoban-beyi¹⁶⁴ ve âdet-i resm-i kışlak-ı berriyye için her 100 koyundan yirmişer akça alınmaktaydı.¹⁶⁵ Kışlak resmi olarak evli bir kimse bir sipâhinin timârında kışlarsa 6 akça kışlak resmi verirdi. Kışlayan kimse ziraat ederse, kışlak resmi yerine resm-i zemîn verirdi. Ayrıca kışlakçı kimse üç yıl bu yerde kalırsa bu üç yılda kışlak resmi verir, üç yıldan sonra ise resm-i bennâk alınırdı.¹⁶⁶ Bu resimlerden başka resm-i arus (gerdek resmi)'yâ¹⁶⁷ ve akçası,¹⁶⁸ bâd-ı hevâ¹⁶⁹ gibi vergi ve rûsûmlar vardı.¹⁷⁰ Harp levâzımâtı yapan bir kısım oymaklar ise, vergi ve rûsûm yerine imâl ettikleri ok ve yay gibi silâhları cebehaneye teslim etmekten ibaret bir mükellefiyete sahip idiler.¹⁷¹

yurttan koru resmini verdikten başka, her hanedan 3 er akça yaylak resmi veriyorlardı (Bk. *Tahrir Defteri*, nu. 262, s. 6).

¹⁶⁰ *Kanunlar*, Aydın Livâsı kanunu, s. 12.

¹⁶¹ *Kanunlar*, Erzincan kanunu, s. 181.

¹⁶² Ö. Lûtfi Barkan (*Kanunlar*, s. 181) ve Neşet Çağatay (*Aynı eser*, s. 510) tarafından "Nugî" olarak tesbit edilen bu kelime, "Nevî" olmalıdır. Nevgî, küçük bir kepçe olup, yağ, şarap vesâir ölçmekte birim olarak kullanılmaktadır (Bk. Nejat Göyünç, *Mardin Sancağı*, s. 139).

¹⁶³ *Kanunlar*, s. 190.

¹⁶⁴ Meselâ, Güney-Doğu Anadolu'da Çobanbeyi akçası olarak aşiretler 100 koyun için 17 akça verirdi (Nejat Göyünç, "XVI. yüzyılda Güney-Doğu Anadolu'nun ekonomik durumu: *Kanûnî Süleyman ve II. Selim devirleri*", Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Ankara 1975, s. 94). Ağnam resmi alman reyâdan Çobanbeyi resmi alınmaması hükmüne bağlanmıştır (Bk. *Kanunlar*, *Diyarbakir kanunnâmesi*, s.133; *Çermik livâsı kanunu*, s. 169).

¹⁶⁵ Bk. Orhonlu, *İşkân Tesebbüsü*, s. 23; *Kanunlar*, s. 144.

¹⁶⁶ *Kanunlar*, Erzurum vilâyeti kanunu, s. 67.

¹⁶⁷ Gerdek resmi, yerleşik olanlardan kızdaki 60 akça, dullardan 40 akça alınmasına karşılık, yörüklerde kız ve dul babasına tâbi olmakla, aynı şekilde telâkki edilmektedir. Meselâ Kütahya livâsı kanununda: "Yörük lâmekân olduğu sebepten atasına tâbi olmakda, seyyibe ile bâkire birdir" denilmektedir (Kanunlar, s. 26). Bu resim hakkında daha geniş bilgi için bk. Osmanlı Kanunnâmeleri, M T M, 1/1, 110- 111; Neşet Çağatay, *Aynı eser*, s. 506-507.

¹⁶⁸ Manâsı, sahihsiz tutulan hayvan demektir. Yâve (Kaçkun) sonradan bulunmuş olan hayvan ve kölenin sahibinden alman vergidir (Bk. Orhonlu, *İşkân Tesebbüsü*, s. 24; Ayr. bk. Faruk Sümer "Türk aşiretlerine umûmî bir bakış", s. 58; T. Gökbilgin, Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan, s. 46-47).

¹⁶⁹ Bir kimsenin mal ve mülküne, davarına zarar veren kimseden alınan vergidir (F. Sümer, *Aynı eser*, s. 518).

¹⁷⁰ Orhonlu, *İşkân Tesebbüsü*, s. 23-24.

¹⁷¹ *Aynı eser*, s. 22.

Konar-göçer ahali dağdan veya boş araziden, bir çiftlik yer ihyâ edip ziraate açarsa daha az,¹⁷² aynı yerde köylü toprağı ziraate açarsa daha fazla vergi alınırdı.¹⁷³ Eğer raiyyet yerlerini tasarruf ederlerse, kulluk akçası adı altında çift resmini ve öşürlerini reâyâ gibi verirlerdi.¹⁷⁴ Bir konar-göçer başka sancaktan gelip bir timara yerleşip ziraat etse zemîn resmi verir.¹⁷⁵

Vergi ve rüsûmların tahsili esnasında düşülen adaletsizlikler, bazı aşiretlerin tepkilerine yol açmaktaydı. Bu sebeple yeni sayımlar yapılmıştır. Ayrıca bazı oymaklar vergi vermemek için, yine vergilerinin arttırılması veya iskânları söz konusu olduğu zaman, vergi ve iskân memurlarına seyyidlik veyahud askerilik iddiasında bulunmuşlardır.¹⁷⁶ İşte bu ve buna benzer bazı sebeplerin, konar-göçerlerin iskânını gerektiren önemli âmiller olduğu anlaşılmaktadır.

C. Konar-Göçerlerin Coğrafi Dağılışı

Boş ve harab yerlerin şenlendirilmesinde en çok konar-göçer unsurlardan faydalanılmıştır. İmparatorluğun sahip olduğu boş topraklara mukabil, yerleşmemiş büyük bir nüfus potansiyeli de -konar-göçer guruplar- bulunmaktaydı. Bunlardan, Yeni-il Türkmenleri, Üsküdar'daki Atık Vâlde Sultan evkafının reâyâsı olup,¹⁷⁷ Sivas'ın güne-

¹⁷² Konar-göçerler, ashâb-ı timârın toprağında, kendi baltalarıyla yeni açtıkları yerden tam çifte 12 akça, yarım çifte 6 akça verirlerdi (*Osmanlı Kanunnâmeleri*, M T M, I/2, 307).

¹⁷³ Halil İnalıcık, "*Raiyyet Rüsûmu*", s. 581 -582; *Kanunnâme*, Belediye Ktp. M. Cevdet Yazmaları, nu. Ka/557, s. 141; *Osmanlı Kanunnâmeleri*, MTM, I/2, 307. Çift resmi bölgelere göre değişiklikler göstermekte olup, meselâ Mardin'de her çift başına 50, Birecik ve Ayntab'da 40, Nusaybin'de piring ekimi ile uğraşanlardan 36, Diyarbekir'de 24 akça alınmaktaydı (Bk. Nejat Göyünç, "*Güney-Doğu Anadolu'nun ekonomik durumu*", s. 92).

¹⁷⁴ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, MTM, I/2, 307.

¹⁷⁵ Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 23. Diyarbekir vilâyeti kanununda, "*bir kimesne kendüye bağlanan yerden ziyâdeyer eker olsa, âlâyerden iki dönüme bir akça, ednâyerden üç dönüme bir akça resm-i zemîn ve haricden gelüp ziraat eden dahi ol uslûb üzere resm-i zemîn verir*" (*Kanunlar*, s. 132).

¹⁷⁶ Bu şekilde olmak üzere, Boz-ulus'a bağlı oymakların 1662'de yapılan sayıma askerilik iddiası ile itiraz ettikleri görülmüştür (Bk. MAD, nu. 2935, s. 88). Aynı şekilde Bozok sancagında hâli ve harabe köylere 1701 yılında iskânları ferman olunan Mamalı Türkmenlerine tâbi Şerefli cemâati de, iskânı kabul etmiyerek seyyidlik iddiasında bulunmuşlar vc vergilerini dc vermek istememişlerdi (Bk. MAD, nu. 8458, s. 31). Bu konular hakkında ayr. bk. MAD, nu. 8458, s. 11; KK, nu. 5061; MD, nu. 134, s. 148; nu. 138, s. 402-403; nu. 139, s. 91; *Naimâ*, VI, 402, 404.

¹⁷⁷ Bu sebepten kayıtlarda bazen Üsküdar Türkmenleri veya Üsküdar evi şeklinde geçmektedir (Bk. Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 15). Yeni-il Türkmenleri ile ilgili geniş bilgi için bk. İlhan Şahin, *Yeni-il kazası ve Yeni-il Türkmenleri*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi, 1981 (Basılmamış doktora tezi).

yinde, bugünkü Kangal Kazası'nın bulunduğu yerlerde, Yellüce, Mancılık (Mancılık), Alacahan bölgelerinde yurt tutmuşlardı. Aynı evkafa bağlı bulunan ve Yeni-il Türkmenleri içinde yer alan Haleb Türkmenleri de (Yeni-il'de, Yaban-eri ismini taşıyorlardı), Sivas taraflarına yaylağa çıkmakta ve orada Dulkadirli teşekkülleri ile birlikte Yeni-il'i meydana getirmekteydiler¹⁷⁸. Bu gruba tâbi oymaklar, yazın, Arapgir, Canik, Divriği, Bozok, Çorum, Amasya ve Sivas sancaklarında yaylayıp, kışı Antakya ile Şam arasındaki bölgede geçirirlerdi.¹⁷⁹

Maraş, Elbistan, Kars (Kadirli), Kozan bölgelerinde ve Kuzeyde Bozok ile Sivas eyâletlerini de kapsayan geniş bir alan içinde ise, Dulkadirli ulusu yurt tutmuştu.¹⁸⁰ Tokat Voyvodalığına bağlı Bozok sancağında da Mamalu Türkmenleri bulunmaktaydılar¹⁸¹. Zülkadriye'den ifraz edilen ve ifraz-ı Zülkadriye mukataası olarak anılan cemâatler grubu ise, 1695'de Ümmî Sultan'a hâs tayin olunmuştur.¹⁸² 1705 yılında ifraz cemaâtleri Adana sancağında, Demirkapı ile Misis arasındaki alanda yerleşmişlerdi.¹⁸³

XVI. asır başlarından itibaren, Ankara'dan Şam civârına kadar olan bölgede yerleşen Türkmen gruplarından en önemlilerinden biri de, Boz-ulus'un Dulkadirli koluna mensup teşekküller idi. Sivas'ın batı, kuzey ve doğu taraflarında yaşayan Ulu-yörük adlı bir teşekkül de bulunmaktaydı. Bu grup Kuzey'de Samsun ve Ankara bölgesine kadar yayılmıştı¹⁸⁴.

Diyarbakir havalisinde yaşayan Boz-ulus Türkmenleri, yaylak ve kışlakları arasındaki mesâfenin uzak ve ârızalı olması sebebiyle,¹⁸⁵ XVII. asır başlarından itibaren Anadolu ve Karaman eyâletlerine yaylak-kışlak için gelmeğe başlamışlardır.¹⁸⁶ Bunlardan Karaman, Ankara,

¹⁷⁸ Faruk Sümer, "Türk Aşiretlerine umûmî bir bakış", s. 512.

¹⁷⁹ ATA, Vs. nu. 124, s. 69.

¹⁸⁰ Faruk Sümer, "Türk Aşiretlerine umûmî bir bakış", s. 512.

¹⁸¹ MAD, nu. 16077, s. 65.

¹⁸² MAD, nu. 8458, s. 44.

¹⁸³ MAD, nu. 8458, s. 79.

¹⁸⁴ Bunlarda oymak teşkilâtı bölüm esasına dayanmakta olup, bazı bölükler, Dulkadirli İli'ne bağlıydılar (Bk. Faruk Sümer, "Bozuluş hakkında", DTCFD, VII, Ankara 1949, s. 39, 43).

¹⁸⁵ XVI. asırdan beri Diyarbakir havalisinde yaşayan Boz-ulus Türkmenleri, Mardin'in güneyinden, Deyr-i zor'a kadar uzanan çöl sahasında kışlamakta, Diyarbakir ve Erzurum'a bağlı muhtelif yerlerde de yaylamaktaydılar (Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 16).

¹⁸⁶ Hattâ 1673 yıllarında daha batıya, Afyon, Kütahya ve Akşehir'e doğru yayılmışlardır (Bk.

Aydın ve Kütahya bölgelerinde yaşayanlar, bulundukları yerlerin adlarıyla ayırt edilmekte olup, Ankara'dakiler, Keskin kazasında sâkin olmakla,¹⁸⁷ mukataaya verilerek idare olunmuşlardır. Karaman'dakiler ise hâs reâyâsı idiler.¹⁸⁸ Aydın'dakiler de mukataaya bağlanmışlardır.¹⁸⁹

Üç-ok kolundan Ramazanlı ulusu da, İskenderun'dan Alâiye (Alanya) kazası dâhiline kadar yayılmışlar ve toplu olarak yurt tutmuşlardı¹⁹⁰.

Trablus-şam, Şam ve Irak'da da yaşayan küçük Türkmen toplulukları mevcuddu.¹⁹¹ Trablus-şam'da sâkin Saluriyye (Salur) grubu, yazın civar dağlarda, kışın ise Tedmür vahasında bulunmakta olup, 25 cemâatden meydana geliyordu¹⁹². Bu arada Şam ve Hama Bayadî'nı da zikretmeliyiz¹⁹³.

Çorum ve Tokat sancakları dahilinde, Hoca hâsları mukataasına tâbi Çunkar, Çepni ve İl-beyli oymakları grubu bulunuyordu.¹⁹⁴

Afyon ve Kayseri civarına kadar uzanan saha içinde, Turgud, Eski-il ve Bayburd olmak üzere üç idârî bölgeye ayrılmış bulunan Atçeken ulusu yurt tutmuşlardı. Bunlardan bir kısmı İç-il yörüklerine, bir kısmı ise Ramazanlı-ili'ne mensuptular.¹⁹⁵

Ergani kazasında yurt tutmuş bulunan Badıllu (Batılu) aşireti, diğer aşiretlerle birlikte Diyarbekir eyâleti dâhilindeki Bitlis'de yaylayıp, diğer yerlerde kışlamaktaydılar.

Planhol, *Aynı eser*, s. 234).

¹⁸⁷ MAD, nu. 8458, s. 62, 181.

¹⁸⁸ Bunlara tâbi 13 aded oymak mevcuddu (MAD, nu. 3472, s. 16).

¹⁸⁹ 1110 tarihli Boz-ulus Türkmenleri defteri, KK, nu. 2311, s. 51. Boz-ulus'tan bazı grupların Rodos, İstanköy gibi adalara gittikleri, bilhassa birkaç hanenin Kuşadası'na evler yaparak yerleştikleri belirtilebilir (Bk. Planhol, *Aynı eser*, s. 238).

¹⁹⁰ Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 16.

¹⁹¹ Trablus-şam'da elli vergi hanesinden ibaret Döğer oymağı ile 66 hanelik Kızık oymakları bulunuyordu (Faruk Sümer, "*Bozoklu Oğuz boylarına dâir*", DTCFD, Ankara 1953, XI, 76; Aynı müellif, "*Döğerlere dâir*" TM, İstanbul 1953, X, 152).

¹⁹² Faruk Sümer, "*Osmanlı devrinde Anadolu'da yaşayan bazı Üç-oklu Oğuz boylarına mensup teşekküller*", İFM, XI (İstanbul 1952), 457, 488-491.

¹⁹³ Faruk Sümer "*Bayadlar*", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, IV (İstanbul 1952), 393.

¹⁹⁴ MAD, nu. 2931, s. 100.

¹⁹⁵ Faruk Sümer, "*Türk Aşiretlerine umûmî bir bakış*", s. 515.

Kilis ve civârında ise, Vâlde Sultan hâslarına dahil bulunan İzzeddinlû tâifeleri gurubu yer almaktaydı¹⁹⁶. Yine, hâssa dahil diğer bir topluluk da Rışvan hâssı oymaklarıdır. Bunlar Malatya Sancağı dâhilinde yurt tutup, Suriye çöllerinde kışlamaktaydılar¹⁹⁷. Lekvanik cemâatleri de Çorum Sancağı dâhilinde bulunup, hâs reâyâsı idiler¹⁹⁸.

¹⁹⁶ Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s. 17.

¹⁹⁷ MD, nu. 134, s. 327; MAD, nu. 3472, s. 24.

¹⁹⁸ MAD, nu. 3472, s. 17, 37.

İKİNCİ BÖLÜM

XVIII. YÜZYILDA İÇ İSKÂN MESELESİNİ DOĞURAN SEBEPLER, MESKÛN YERLERİN BOŞALMASI

XVIII. YÜZYILDA İÇ İSKÂN MESELESİNİ DOĞURAN SEBEPLER, MESKÛN YERLERİN BOŞALMASI

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda devlet için büyük bir problem halini alan iç karışıklıklar, uzun harp yıllarının bir neticesi olarak kendini göstermektedir. Kısa aralıklarla meydana gelen ve uzun süren savaşların getirdiği malî külfet, halkın ödeme gücünü aşan vergilerle kapatılmaya çalışılmış; memleket içinde devlet otoritesinin zayıflamasıyla meydana gelen şakavet hareketleri, yerleşik ahâlinin daha emin olarak gördükleri yerlere göç etmelerine ve birçok meskûn yerin harap olmasına sebep olmuştur. Bu durum, ekonomisi ziraate dayanan devletin, ziraî gelirinin azalması demektir. Bu sebeple devlet, yeni bir iskân meselesiyle karşı karşıya kalmış, ziraî ürünlerin arttırılması amacı ile XVII. yüzyılın iskân politikası olarak tezâhür eden “*Harap ve sahipsiz yerlere oymakların yerleştirilerek yeniden ziraate açılması*” şeklinde bir siyâset takip etmek lüzumunu duymuştur. Bundan dolayı devlet, konar-göçerleri bu gibi yerlere yerleştirmeye teşebbüs ettiği gibi, sınırların gerilemesiyle, içe doğru göç eden insan kütlelerini de yerleştirmek durumunda kalmıştır.

Meskûn yerlerin boşalması ve büyük bir problem halini alan iç iskânı gerektiren sebepler, genel olarak dört ana grupta toplanabilir:

1. Uzun savaşlar sebebiyle meydana gelen iktisadî buhranlar (Vergilerin arttırılması, yeni vergilerin ihdası):

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, XVIII. yüzyılın iskân meselesinde en önemli rolü, XVII. yüzyıl sonlarında yapılan uzun savaşların oynadığı görülmektedir. XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti’nin Avusturya, Lehistan, Rusya ve Venedik ile girdiği savaş acı bir şekilde sonuçlanmıştır. 16 yıl süren (1683-1699) bu büyük savaş, Osmanlı Devleti’ni maddî ve manevî kayıplara uğratmış; toprak kayıplarının yanı sıra memleketin idarî, malî iktisadî, adlî ve içtimaî bakımından nizamı,

bozulmuştur¹⁹⁹. Büyük ümitlerle girilmesine rağmen ilk defa top-
rak kaybına ve imparatorluğun mutaarrız durumdan çıkarak, müdafî
duruma geçmesine sebep olmuştur²⁰⁰. Yapılan bu savaşların bir sonucu
olarak da, Anadolu'da yer yer karışıklıklar çıkmış, iç nizam bozulmuş-
tur. Devletin bu karışıklıkları önlemek için uzun bir mücadeleye giriş-
mesi, malî durumun da bozulmasına ve sıkıntılara düşmesine zemin
hazırlamıştır. Gerek bu çabaların, gerekse savaşların getirdiği malî kül-
fet yüzünden vergiler arttırılmış ve yeni vergiler ihdas edilmiştir. Bu
vergilerin başında halktan fevkalâde hallerde alınan "İmdâd-ı Seferiye-
ye"²⁰¹ ile daha önceleri Hristiyan reâyâ için alım-satımı serbest olan,
şaraba konan "Rüsûm-ı hamr" zikredilebilir.

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren olmak üzere devlet ekonomisi-
nin bozulması, bazı iç ihtiyaç maddelerinin dışarıdan sağlanmasına
yol açmıştır. Bu sayede bir kısım paranın yurt dışına çıkması²⁰², malî
istikrarsızlığın daha da büyümesiyle neticelenmiştir. Bu şekilde eko-
nomik ve idarî bakımdan ortaya çıkan meseleler, XVIII. yüzyılda dev-
letin nizamı üzerinde daha da tesirli olmaya başlamıştır ki, bu yüzyıl-
nın başında meydana gelen ve devleti uzun süre meşgul eden Feyzullah
Efendi Vak'ası,²⁰³ buna bir misal teşkil eder.

¹⁹⁹ Her yıl 20-30 bin asker yazılması sebebiyle devlet hâzinesi bunların ulufelerini karşıla-
mak durumunda kalmaktaydı ve zor bir duruma düşmüştü. Bu sebeple yeni vergiler konduğu
gibi, II. Süleyman zamanında bakır para basılmıştır. Bunlardan üçü, önceleri bir akça, daha
sonra ise ikisi bir akçaya karşılık olmak üzere tedâvüle çıkarılmıştır (Bk. Mustafa Nuri Paşa,
Netâyıcı'l-vuku'at, İstanbul 1327, III, 97).

²⁰⁰ Daha geniş bilgi için bk. İsmet Parmaksızoğlu, "Karlofça" maddesi, İA, VI, 346-350.

²⁰¹ Avarız veya Avârız-ı Divâniyye şeklinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda, Tanzimât'ın ilâ-
nına kadar genel olarak, fevkalâde hallerde ve bilhassa harp masraflarını karşılamak üzere,
hükümdarın emri ile halkın doğrudan doğruya devlete vermeğe mecbur tutulduğu her türlü
hizmet, eşya ve para şeklindeki tekâlîfe verilen isimdir (Bk. Ö. Lütfi Barkan, "Avârız" mad.,
İA, II, 23). Ayrıca bu vergi hakkında daha geniş bilgi için bk. Silahdar Mehmed Ağa, *Tarih*,
İstanbul 1282, 11, 375-376; Râşid Mehmet Efendi, *Tarih*, İstanbul 1282, I, 496; Bu şekilde çok
ihtiyaç hissedildiği zamanlarda, zenginlerin malının müsâdere edildiği de görülmüştür (*Râşid*,
1, 486, 510, 527, 530; II, 17, 39; Ayr. bk. *Netâyıcı'l-vuku'at*, III, 97; Cavid Baysun, "Müsâdere",
İA, VIII, 669-673).

²⁰² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 2. kısım (Ankara 1977), 575-578.

²⁰³ Geniş bilgi için bk. Naimâ, *Tarih*, VI (son kısma eklenmiş bölüm), İstanbul 1283, 1-54;
Silahdar Fmdıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, neşr. İ. Parmaksızoğlu, II, fs. 1 (İstanbul 1966); Fey-
zullah Efendi'nin hâl tercümesi ve Edirne Vak'asındaki rolü için bk. Orhan Köprülü, "Feyzullah
Efendi" mad., İA, IV, 593-600; F. Çetin Derin, "Feyzullah efendi'nin nesebi hakkında bir risâle", TD,
sayı 14 (İstanbul 1959), 97-103; Ahmet Türek-F. Çetin Derin, "Feyzullah Efendi'nin kendi kalemin-
den hâl tercümesi", TD, sayı 23 (İstanbul 1969), 205-218; sayı 24 (İstanbul 1970), 69-92; Hrand D.
Andreasyan, "Balatı Georg'a göre Edirne Vak'ası", TD, sayı 15 (İstanbul 1960), 47-64.

III. Ahmed devrinde malî istikrârın sağlanması yolunda bir siyâset takip edilerek bu hususta çalışmalar yapıldı.²⁰⁴ Bu siyâsete Çorlulu Ali Paşa'nın sadareti (1706-1710) sırasında başlamış ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadaretinde de kısmen devam edilmiştir.

Bu malî siyâset, devletin gelirini arttırmak için yeni kaynaklar bulmak²⁰⁵ ve masrafları kısmak şeklinde özetlenebilir. Sadrazam Çorlulu Ali Paşa, bir takım malî ve iktisadî ıslâhata giriştiği gibi, savaş sırasında vergi yükü altında ezilen halk üzerinden fevkalâde hallerde alınan vergileri kaldırmış, savaş sahası olan Belgrad ve Tamişvar bölgeleri halkının da, bazı yıllara âit cizye vergilerini affederek, askerî alanda da bazı ıslâhatlara girişmiştir²⁰⁶. Bunun yanı sıra, daha önce de muhtelif defalar tatbik edilen maaşlar meselesi dolayısıyla kadroların kontrolüne başlanmıştır. Birçok kadro sahipleri öldüğü halde, bazı kimseler tarafından, yaşıyormuş gibi gösterilmekte idi ki²⁰⁷, 1715'de Kapıkulu askerleri arasında yapılan bir yoklamada, bu şekilde olduğu tesbit edilmiş önemli sayıda kadro iptal edilerek tasarruf imkânı hâsıl olmuştur. Bu kabilden olarak, 1718 yılının ilk altı ayında aynı şekilde, diğer memuriyetlerden de birçok boş kadro iptal edilmiş, ayrıca, bazı memuriyet maaşlarında da indirim yapılmıştır. 1720 yılında, yapılan bu tasarruflar sayesinde yılda 10 yük 53.675 kuruş 12 akça tasarruf sağlanmıştır ki²⁰⁸, bu miktar, o zaman için büyük bir meblâğ olarak kabul edilebilir.

Aynı zamanda mukataaların dağıtım sisteminde²⁰⁹ ve vergilerin toplanması hususunda da yapılan değişiklikler sayesinde hâzineye giren gelir miktarı çoğalmıştır. Hattâ 1721 yılında, uzun zamandan beri

²⁰⁴ III. Ahmed paranın râyici üzerinde titizlikle durmakta ve sağlam bir para piyasası kurulmasına özellikle çalışmakta idi. Bu sıralarda İstanbul'da kesilen zolata 80 akçaya, sülsü de 40 akçaya bozdurulmakta, Leh zolatası ise, ayarı daha düşük olduğu halde 90 akça ve sülsü de 40 akçaya alınıp satılmakta idi. Bu durumda Osmanlı zolatası ile Leh zolatası muayene edilerek paranın değeri yeniden tesbit olundu (*Nusretnâme*, II, 391 v. d. ; Ayr. bk. Râşid, V, 173-175).

²⁰⁵ Meselâ daha önce vergi alınmayan Sakız Adası'na, Damat İbrahim Paşa'nın sadareti sırasında bir takım vergiler konulmak suretiyle hazine geliri artırılmıştır (Bk. Râşid, V, 146, 177).

²⁰⁶ Râşid, II, 481 v. d.; Münir Aktepe, "XVIII. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'un nüfus meselesine dâir bazı vesikalar", TD, sayı 13 (İstanbul 1958), 3.

²⁰⁷ Bir kısım kadrolar boş olduğu halde ocak ağaları tarafından bazıları kendilerine, bir kısmı yakın adamlarına ayrılmakta, geri kalan bir kısmı da satılmak suretiyle doldurulmakta idi (Râşid, IV, 53; Netâyicü'l-vuku'ât, III, 86).

²⁰⁸ Râşid, V, 185-186; Ayr. bk. Münir Aktepe, *Patrona isyânı* (1730), İstanbul 1958, s. 6.

²⁰⁹ Meselâ Bosna'da bazı mukataaların vergilerinde yapılan düzenlemeler hakkında bk. Râşid, V, 126-127.

görülmeyen bütçe fazlalığı gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu malî ıslâhata mukabil İstanbul'un imârına, Kâğıthâne'de yeni binâların inşâsına başlanmış²¹⁰, birçok eğlence yerleri tesis edilmiştir, bu durum bilhassa, bütün çabalara rağmen düzenli bir para piyasası sağlanamayan esnaf arasında ve vergi yükü altında ezilen halk ile çıkarlarına dokunmuş asker arasında hoşnutsuzluklar ortaya çıkarmış buna bağlı olarak da büyük tepkilere yol açmıştır²¹¹.

Az bir müddet sonra başlayan İran Seferi dolayısıyla, reâyâ üzerine yeniden seferi vergiler konması, onları müşkül duruma düşürmüştü. Ayrıca 1724'de Rusya üzerine muhtemel bir sefer sebebiyle İmdâd-ı seferiyye adıyla halktan para toplanmaya başlanmış²¹². Oysa hazine 1721'den beri iyi bir durumdaydı ve böyle bir vergiye ihtiyaç duyulmamakta idi; kaldı ki bu sefer de yapılmamıştır.

Bu yeni vergi talepleri Anadolu'nun bir kısım yerlerindeki köylerde büyük nüfus dalgalanmaları meydana getirmiştir. Konulan vergileri ödeyemeyecek duruma gelen birçok yerlerde, köylerde oturanların yerlerini terkederek, Anadolu'nun büyük şehirlerine göç ettiği dikkati çekmektedir.²¹³ Bu durum memleket içinde nizâmın daha da bozulmasına yol açmıştır. Göç edilen şehirler arasında başta başkent İstanbul gelmekteydi. Bu sebeple İstanbul'da zamanla bir işsizler grubu ortaya çıkmıştır.²¹⁴ Hükümet, bu göçe sebep olan şartları ortadan kaldırmak yerine, gelenlere engel olup yurtlarına geri çevirmek şeklinde hareket etmiştir.²¹⁵ Meselâ, hükümetin, bir kısmı göç etmiş köyün vergi-

²¹⁰ Kâğıthâne ile ilgili olarak bk. Münir Aktepe, "Kâğıthâne'ye dair bazı bilgiler", İ. Hakkı Uzunçarşılı Armağanı, Ankara 1975, s. 335-363.

²¹¹ 1730 Patrona isyânını hazırlayan sebepler hususunda daha geniş bilgi için bk. Münir Aktepe, *Patrona isyânı*, s. 1-130.

²¹² Münir Aktepe, *Aynı eser*, s. 8.

²¹³ Anadolu ve Rumeli'den bu sebeple yapılan göçler sonunda İstanbul'da büyük bir nüfus birikimi olmuştur. Bu göçü önlemek maksadıyla valiliklere gönderilen fermanlar hakkında bk. Münir Aktepe, "İstanbul'un nüfus meselesine dair", s.y., 13-14, 15.

²¹⁴ III. Ahmed, reâyânın ahvalini düzene koymaktan ziyâde, vergilerin muntazam şekilde tahsili suretiyle hâzineyi doldurmaya çalıştığından, birçok kimse, âsayaşın daha mükemmel olduğu ve iş sahalarının daha kolay elde edilebileceğini tahmin ettikleri büyük şehirlere doğru göçe başlamıştır. Bu durum, zirai mahsûlâtın azalmasına, dolayısıyla alınan vergilerin de gün geçtikçe eksilmesine yol açtığı gibi, büyük şehirlerde gıda sıkıntısı ve büyük bir işsizler grubunun ortaya çıkmasına vesile olmuştur (Bk. Münir Aktepe, "İstanbul'un nüfus meselesine dair", s. 3).

²¹⁵ Antep Şer'iyye Sicilleri'nde 104 numaralı defterde bulunan 1747 tarihli bir kayda göre (Bk. s. 192, yay. C. Güzelbey-H. Yetkin, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden örnekler*, Gaziantep 1970, s. 50), İstanbul'un yiyecek talebinin karşılanması ve taşra vilâyetlerin imârının,

sini kalanlardan alması, diğerlerinin de yerlerini terketmesine sebep olmaktaydı.²¹⁶ Fakat devletin iç göçü önleme teşebbüsü başarılı olmamıştır.²¹⁷ Bu şekilde göçler, bazı köylerin boşalmasına ve şehirlerde bir problem halini alan fazla nüfus birikimine yol açmıştır.²¹⁸ Halbuki İran seferinin başlangıcında²¹⁹ bu durumun ortaya çıkması, gelecek yıllar için tehlikeli sonuçlar verebilirdi.²²⁰ Hükümet, seferi vergileri, İran seferinin ilk devresinde de almaktan vazgeçmedi; ancak 1727'de yapılan Hemedan Antlaşmasından sonra kaldırdı²²¹.

27 Temmuz 1730'da İran seferi için hazırlıklar yapıldığı sırada, XVIII. yüzyıl Osmanlı Tarihi'nin belli-başlı olayları arasında yer alan Patrona İsyânı vuku' bulmuştur²²². İsyânın bastırılmasından sonra ikinci İran seferi başladı. Bunun arkasından da Avusturya ve Rusya ile savaş yapıldı. Bütün bu savaş ve isyânlar Osmanlı Devleti'ni malî ve idarî bakımdan biraz daha çökertmekten başka bir işe yaramamıştır.

I. Mahmud'un 1754'de vefat etmesinden sonra, yerine, kardeşi III. Osman (1754-1757), onu tâkiben de III. Ahmed'in oğlu III. Mustafa tahta geçmiş (30 Ekim 1757), malî ve idarî ıslâhatlara girişilmiştir. III.

vergilerin ödenmesine bağlı olduğu belirtilerek, dışardan İstanbul'a yapılan göçlerin bu işi baltaladığı kaydedilmektedir. Verilen emirlere rağmen göçün önlenemediği, yapılan soruşturmada nâiblerin, âyanların, murakabacıların zulmünden ahalinin yerlerini terkettikleri tesbit edildiği, bu sebeple yeniden göçe teşebbüs edeceklerin şikâyetlerinin öğrenilerek, sebep olanların cezalandırılması istenmiştir.

²¹⁶ Meselâ, 1715 tarihli bir vesikaya göre: Çemişgezek, Bartın, Mazekrek, Divriği, Arapgir ve Kayseri'den yerlerini terk ederek İstanbul, Edirne ve Bursa'ya gelen ahalinin, eski yurdlarında kalan ahâlden, kaçanlara âid olan avâruz, nüzûl vesâir tekâlifinin alınması, onların da yerlerini terketmelerine ve perâkende olmalarına sebep olmuştur (Bk. MAD, nu. 10159, s. 9).

²¹⁷ Bk. Münir Aktepe, "*İstanbul'un nüfus meselesine dâir*", s. 16-29

²¹⁸ Nitekim, 1740 senesinde İstanbul'da gıda sıkıntısı başgöstermiştir. Bu sebeple I. Mahmud, İstanbul'un zahire ihtiyacını karşılamak için Rumeli ve Anadolu tarafındaki bir çok kadılara ve nâiblere emirler göndermiştir (Münir Aktepe, "*İstanbul'un nüfus meselesine dâir*", s. 17; Ayrıca İstanbul'da et sıkıntısının giderilmesi hakkında bk. ATA, Vs. nu. 61, s. 32-33).

²¹⁹ 1720-1724 Osmanlı-İran münâsebetleri için bk. Münir Aktepe, *1720-1724 Osmanlı-İran münâsebetleri ve Silâhşör Kemânî Mustafa Âğa'nın Revan Fetihnâmesi*, İstanbul 1970; Ayr. bk. Hrand D. Andreasyan, *Osmanlı-İran-Rus ilişkilerine âid iki kaynak*, İstanbul 1974.

²²⁰ Savaş sırasında, ordunun zahire ihtiyacını karşılamak, Anadolu tarafında bulunan beylerbeyine düşüyordu. Ahâlinin yerlerini terketmeleri, hem zahire hem de çeşitli iş kolalarında büyük boşluklar ortaya çıkarmaktaydı. Nitekim, 1583 İran seferi esnâsında, ordunun zahire, hayvan, neccar, bennâ ve ırgat ihtiyacının temini için hükümler gönderilmişti (Bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran siyâsî münâsebetleri, 1578-1590*, İstanbul 1962, s. 129-130).

²²¹ Münir Aktepe, *Patrona İsyânı*, s. 9.

²²² Bu isyân hakkında tafsilâtı bilgi için bk. Münir Aktepe, *Patrona İsyânı* (1730), İstanbul 1958; Robert W. Olson. *The Patrona Halil Rebellion of 1730 in İstanbul: Political Realignment in the Ottoman Empire, Journal of the Economic and Social History of the Orient, XVII* (1973), 329-344.

Mustafa çeşitli malî tedbirlerle hâzineyi zenginleştirirken, diğer taraftan da saray masraflarında yeni düzenlemeler ve kısıtlamalar yapmıştır. Bu sırada memlekette kullanılan çeşitli para cinsleri karışıklık meydana getiriyordu. Bu sebeple piyâsadaki altın ve gümüş paraların değerleri düzenlendi. Fakat yapılan bütün çalışmalara rağmen istenilen başarı sağlanamadı. Bilhassa hâs ve zeâmetlerin bazan bir yıl içinde, birkaç defa el değiştirmesi yüzünden vergi yükü daha da artmakta idi. Bu sebeple bazı bölgelerden yeniden iç göçler meydana geldi. Köylerden şehir ve kasabalara yönelen bu nüfus hareketi neticesinde o bölgelerdeki ekili topraklar azaldı; bunun sonucu olarak da ziraî mahsûller gelirinde büyük bir düşme meydana geldi²²³.

Yeni vergi talepleri, diğer yerlerde olduğu gibi, Kıbrıs'da da büyük tepkilere yol açmış ve isyâna sebep olmuştur. 1763-1764 senelerinde, ada nüfusunun çoğalması ve mahsûlâtın artması bahane edilerek, Kıbrıs varidâtına önce 30.000 kuruş, bunun hemen arkasından da (1764-65) Sadrazam Bâhir Mustafa Paşa tarafından yapılan 40.000 kuruşluk zam eklenince, Kıbrıs halkı tahammül edemez hale gelmiş ve isyân etmiştir. İsyân ancak 1766 Eylül'ünde bastırılabilirdi ve konulan vergiler de kaldırıldı²²⁴.

Osmanlı Devleti'nin bu iç meseleleri gün geçtikçe önemini arttırırken, 1768'de meydana gelen Osmanlı-Rus savaşı, büyük bir felâketle neticelenmiştir. Kaybedilen topraklar yanında,²²⁵ savaş alanı olan bölgelerden bir kısım ahalinin de yerlerini terkederek daha emin olan iç kısımlara kaçtıkları görülmüştür.

Rus savaşı, memleketi hem maddî hem manevî felâkete sürüklemiş, bu savaş için Osmanlı hâzinesinden 200.000 kese yaldız altını sarfedilmiştir. Bu savaşın getirdiği malî külfet ve sınırlarda alınacak yeni tedbirler sebebi ile halk üzerine "İmdâd-ı Seferiyye" adlı vergi yeniden konmuştur. Savaştan hemen sonra Mısır, Akkâ ve Mora'da isyânlar

²²³ Netâyicü'l-vuku'ât, III, 98, 100, 106.

²²⁴ Bu isyan hakkında daha geniş bilgi için bk. Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyanlık Müessesesi*, Tokyo 1976, s. 19-25.

²²⁵ 1768-1774 harbi sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Andlaşması için bk. A. Cevdet Paşa, *Tarih*, İstanbul 1309, I, 357-369; Ayr. bk. *Netâyicü'l-vuku'ât*, III, 56-70; Cemal Tukin, *"Küçük Kaynarca"*, I A, VI, 1064-1070; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1970, s. 27-37.

çıkması,²²⁶ Anadolu ve Rumeli her bakımdan harâb olmuştur. Bunların yanısıra, devlet idâresinde önemli bir yeri olan âyânlık müessesesi de bozulmuş,²²⁷ âyânlar külliyetli miktarda para almaları karşılığında vali buyuruldukları ile tayin edilmeğe başlanmıştır. Bu sebeple âyânlar verdikleri parayı çıkarmak amacı ile halkı himâye etmek yerine ezmeğe başlamışlardır.²²⁸ Hattâ, 1787 savaşıdan sonra daha da şımarmışlar, hükümet içinde ayrı bir hükümet gibi hareket ederek devlet nüfuz ve haysiyetini çığnemişlerdir.²²⁹ Gerek devletin koyduğu vergiler, gerekse âyân gibi bazı idârecilerin zorla aldıkları paralar halkın ödeme gücünü aşığından, yerlerini terketmelerine sebep olmuştur.²³⁰

2. Çeşitli iç karışıklıkların (isyânlar, eşkıyalık hareketleri) ortaya çıkardığı durum:

Osmanlı Tarih terminolojisinde celâlîlik şeklinde ifade edilen ve 1596'da Celâlî Fetreti devriyle esas hüviyetini bulan hareketler, göç meselesinin belli-başlı sebepleri arasında yer alır.²³¹ Bu devirden iti-

²²⁶ Mısır'da Bulutkapan Ali Bey İsyanı, Akkâ'da Zâhir Ömer İsyanı ve Mora İsyanı için bk. *Netâyıcı'l-vuku'ât*, III, 73; 1. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV /1, 429-435, 439-441; Mora İsyanı için ayr. bk. Yuzo Nagata, *Aynı eser*, s. 39-66.

²²⁷ Âyânlık, eskiden beri memleket ileri gelenlerinden haysiyet sahibi birinin halk tarafından seçilmesiyle tayin edilir ve hükümet ile halk arasındaki işlerde halkın vekili olarak rol oynardı (*Netâyıcı'l-vuku'ât*, IV, 35-36, 42-43, 98-99; İ. H. Uzunçarşılı, "*Âyân*" maddesi, İA, I, 40-42; Ayr. bk. M. Çağatay Uluçay, 18. ve 19. yüzyıllarda Saruhan'da eşkıyalık ve halk hareketleri, İstanbul 1955; Âyânlık hakkında geniş bilgi için bk. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Ankara, 1977; B. Sıtkı Baykal, "*Âyânlık müessesesinin düzeni hakkında belgeler*", Belgeler, I/2, Ankara, 1965, 221-225; Münir Aktepe, "*Manisa âyânlarından Kara Osman-oğlu Mustafa Ağa ve üç vakfiyesi hakkında bir araştırma*", VD, sayı IX, Ankara 1971, 367-368; Mücteba İlgürel, "*Balıkesir'de âyânlık mücâdelesini*", TED, sayı 3, İstanbul 1972, 63-74; İ. H. Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli âyânlarının Tirsinikli İsmail, Yılık-oğlu Süleyman Ağalar ve Alemkar Mustafa Paşa*, İstanbul, 1942; Ayrıca âyânlık düzeni ve geçirdiği safhalar hakkında bk. Yuzo Nagata, *Aynı eser*, s. 27-38, 74-98).

²²⁸ Bu sırada idareci ve âyânların Saruhan bölgesi halkından aldıkları resim ve tekâliflerin başlıcaları şunlardı: "*İkramiye, at-baha, tahsildâriye, harc-ı bâb, toprak bastı parası, teşriyye*" v.s. (Daha geniş bilgi için bk. M. Çağatay Uluçay, *Saruhan'da eşkıyalık*, s. 26-27 v.d.).

²²⁹ Âyânlığın doğuş ve kuvvetlenmesinde, levend ismi verilen eşkiyâ grubu çok etkili olmuştur. Bu konuda bk. Mustafa Cezar, *Osmanlı tarihinde Levendler*, İstanbul 1965, s. 317-343; Ayr. Âyânların XIX. yüzyıl başlarındaki durumu hakkında bk. Hatt-ı Hümayûn ts. 34214, 34215, 34216, 34652 numaralı vesikalar; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, 437.

²³⁰ Meselâ Ulukışla ile Ereğli arasında bulunan ve 1732'de Çavuşlar karyesine yerleştirilmiş olan Boz-ulus Türkmenlerinden İl-eminlü aşireti, bu bölgeyi koruması karşılığında, imdâd-ı seferiyye ve hazeriyye gibi vergilerden muâf tutulmuşlardı. Ancak bir müddet sonra (1734'de), bu vergilerin şartnâmeye aykırı olarak voyvodalar tarafından talep edilmesi, yerlerini terk ederek dağılmalarına yol açmıştır (Bk.MAD, nu 9956, s. 57).

²³¹ Bk. Mustafa Akdağ, *Celâlî isyanları, 1550-1603*, Ankara, 1963; Aynı müellif, "*Celâlî iskânlarında büyük kaçanlık, 1603-1606*", TA, II/2-3 (1964), 1-49.

baren aralıklı olarak XVIII. yüzyıl ikinci yarısına (1775) kadar devam eden bu hareketler, memleket içinde halkın yerlerini terketmelerine yol açmıştır ki, meselâ bu sebeple Ankara'nın Bacı kazasında 38 köyden 33 ünün, 1604 de yine Ankara'nın, Haymana kazasına tâbi 36 köyün tamamen boşaldığı görülmektedir.²³² Bu şekilde pek çok mamur kasaba ve köy harap olmuştur. Hele uzun savaşların devletin malî gücünü yok etmesi, bunun etkisiyle reâya üzerine yeni vergiler konması ve eski vergilerin arttırılması, onları iktisaden zayıf düşürmüş, buna şakilerin baskıları da eklenince, halkın kolayca yerlerini terketmeleri durumu ortaya çıkmıştır.²³³ Bu yüzden çiftini çubuğunu terkeden ahali (Çiftbozan)²³⁴, büyük şehirlere göç etmeğe başlamıştır. Bu şekilde bir kısım halk başka sancaklara gittiği gibi, Amasya'dan Ankara ve Kırşehir'e, Bozok (Yozgat)'dan Ankara'ya gelenler olmuştur. Yine aynı sebepten Güney-Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de bir çok köy bu şekilde sahipsiz ve terkedilmiş bir durumda harap olmuştur.²³⁵ Te'lifini 1598'de tamamladığı "*Kühû'l-ahbâr*"ında, Mustafa Alî celâlî âsîlerinin yaptıkları zararlar hakkında geniş bilgi vermiştir²³⁶. İktisadî bakımdan bünyesi zayıf köyler, ahali tarafından boşaltıldığı halde, zengin köylerin hattâ kasabaların etrafı birer palanga ile çevrilmiştir²³⁷. Celâlî isyânlarının birinci devresinde Anadolu, Sivas, Halep, Şam, Urfa, Diyarbekir, Erzurum, Van ve Musul Eyâletleri harap olmuş bulunuyordu.²³⁸ Ayrıca, XVII. yüzyıl tarihçilerinden Kâtib Çelebi de, 1624-1635 tarihleri arasında dolaştığı Osmanlı ülkelerinin çoğunun harab olduğunu beyân etmiştir.²³⁹ Halkın bu şekilde yerlerini terketmesi karşısında devlet,

²³² Mustafa Akdağ, "*Celâlî isyânlarında büyük kaçkınlık*", s. 250-253.

²³³ Meselâ, Okcu'zzeddinlû, Tâcirîlû, Kılıçlı, Bektaşlı, Öksüzler, Çobanoğlu v.s. aşiretlerin yaptıkları mazarrat ahalinin haklı olarak, onları devlete şikâyetlerine yol açmıştı. Bu hususta Antep Şer'iyye Sicilleri'nde önemli birçok kayıt bulunmaktadır (Bk. G. Cahit Güzelbey-Hulûsi Yetkin, *Goziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden örnekler*, s. 3-8).

²³⁴ *Çiftbozan*: Ya eşkiya veya asayişsizlik yüzünden raiyyetlikten kurtulmak için toprağını terkederek, gelirini başka sanatta arayan köylü sınıftır. Topraklarını terkettikleri için bunlardan ağır vergiler alınır. Eğer çiftbozan şahıs başka bir sanata girmeyerek diğer birinin toprağında ziraat yapıyorsa, tarlasına dönmesi emrolunur; dinlemezse daha ağır ceza olarak iki öşür alınır. Eğer başka bir işte çalışıyorsa çiftbozan akçası alınır (Ö. L. Barkan, *Kanunlar, Yeni-il kanunu*, s. 79; Diyarbekir vilâyeti kanunu, s. 132; Ayr. bk. I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, 294, not 1; Mustafa Akdağ, "*Türkiye'nin İktisadî vaziyeti*", Belleten, XIV/55 (Ankara 1950), 376-378; Orhonlu, *İşkân Teşebbüsü*, s. 29- 30; Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, s. 41-45).

²³⁵ Mustafa Akdağ, "*Celâlî isyânlarında büyük kaçkınlık*", s. 252-253.

²³⁶ *Kühû'l-ahbar*, Nuruosmaniye Ktp.,nu. 3409, 437 a-b.

²³⁷ *Ahvâl-i Celâliân*, Es'ad Efendi Ktp., nu. 2236, 5 b.

²³⁸ *Koçibey Risâlesi*, neşr. A.Kemalî Aksüt, İstanbul 1939, s. 49.

²³⁹ *Düstürü'l-amel*, İstanbul 1280, s. 127-129.

onları tekrar eski yerlerine yerleştirmek teşebbüsüne girişmiştir. Yine, vatanlarını terkederek İstanbul'a göçen ahali ve reâyâyâ müsaade edilmemesi için de emirler verilmiştir.²⁴⁰

Osmanlı Kanunnâmelerinde bu şekilde yerlerini terkeden ahâlinin 10 yıl içinde yakalandıkları zaman, eski yerlerine iâde edilmesi hükmü gereğince,²⁴¹ pek çok kişi tekrar eski yerlerine zorla yerleştirildiler.²⁴² Hattâ 1634-35 yıllarında 40 yıldan beri yerlerini terketmiş olan ahâlinin eski yerlerine nakledilmesi için, devrin sadrazamı Bayram Paşa'ya emir verilmiştir.²⁴³

Gerek savaşların tesiri, gerekse devlet teşkilâtının bozulması sebebiyle²⁴⁴ Anadolu'da yer yer karışıklıklar çıkmış, valiler gönderilen emir ve fermanları dinlemeyerek devlet otoritesinin zayıflamasına yol açmışlardır.²⁴⁵ Savaşların devamı süresince vilâyetlerle gereği gibi ilgilenilememesinden dolayı köylü eşkiyâ elinde kalmış, levend, sekban, sarıca gibi silahlı şakî gruplarının etkisiyle çiftlerini bozularak yerlerini terketmelerine, hattâ bir kısım köy halkının da şehir ve kasabalara

²⁴⁰ Bk. Cevdet-Dahiliye ts. nu. 4652, sene 1190.

²⁴¹ "Defterde yazılı raiyyet, kadîmî karyelerinden kalkup âhar karyede varup tavattun ey leşeler, 10 yıldan berüde ise kaldınıp kadîm karyelerine gönderilüp, iskân etdirilüp..." (Bk. MAD, no 10159, s. 10, sene 1127; *Osmanlı Kanunnâmeleri*, MTM, I/2, 305).

²⁴² 1612'de Diyarbekir havalisinden İstanbul civarına gelen bir kısım ahali, 1635'de zorla eski yerlerine sevk edilmiştir (Kemahlı Grigor, "Bir Ermeni Kaynağına göre Celâli isyânları", terc. Hrand D. Andreasyan, TD, sayı 17-18, İstanbul 1963, s. 29).

²⁴³ Naimâ, *Tarih*, III, 236-237; Hattâ Kemahlı Rahip Grigor'a göre ("Celâlîlerden kaçan Anadolu halkının geri gönderilmesi", terc. Hrand D. Andreasyan, İ. H. Uzunçarşılı *Armağanı*, Ankara 1975, s. 45-53), IV. Murad Revan seferine giderken Sivas'da halkın: "Nüfusumuz az, memleketimiz de harap olduğu halde, vergi taleplerinin arkası kesilmiyor. Memleketimiz halkının çoğu İstanbul ve dolaylarına gidip yerleşmiştir, az sayıda kalmış olan bizler ise vergi taleplerine dayanamıyoruz. Ta onların kendi yerlerine dönmelerine, veya bizim de onların yanına gitmemize emir buyurun" diye şikâyetle bulunmaları üzerine, Padişah damadı Bayram Paşa'ya gönderdiği şiddetli bir fermanla, "yüz ve elli seneden beri Anadolu'dan gelmiş olanların derhal geri gönderilmesini" emir buyurmuştur (s. 49).

²⁴⁴ Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldaki idârî bozuklukları hakkında birçok risâle bulunmaktadır. Meselâ bunlardan bk. *Koçibey Risâlesi*, neşr. Ali Kemali Aksüt, İstanbul 1939.

²⁴⁵ Valilerin isyânları ve hükümet merkezinin aczinden dolayı emir ve fermanların diklenmediği ve yer yer levend, sekban ve sarıcaların, şehir, kasaba ve köyleri yağmalamaları, valilik, kadılık, mültEZimlik vesâir hizmetlerin değerlerinden birkaç misli farkla satılması ve bunların da verdiklerini çıkarmak için halkı soymaları, Anadolu'da emniyet ve asayiş namına bir şey bırakmamıştı (İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, 386).

göç etmelerine²⁴⁶ veya levend olarak bir tarafa kapılanıp soygunculuğa başlamalarına yol açmıştır.²⁴⁷

XVII. yüzyılda devletin doğu ve batı yönlerde yaptığı savaşlar ve son takatini zorlayarak eldeki askerlerini sınır boylarına sürmesi, ayrıca, ordunun ihtiyacı olan parayı sağlamak için yeni vergilerin ihdası, halkın ödeme gücünü aşmış, çift ve çubuğunu terkedenlerden bazıları da bu şakî gruplarına katılmıştır. XVII. yüzyılda, saruca-sekban adı altında şekavet hareketlerinde bulunan bu gruplar, iç düzenin tamamen bozulmasına sebep olmuşlardır²⁴⁸. 1684 yılından sonra saruca-sekban bölükleri bütün Anadolu'yu kaplamıştır, idarecilerin kapu-halkını teşkil eden saruca-sekbanlar, bağlı oldukları kimse vefat ettiği zaman, ya başka bir paşanın yanına giriyorlar veya kendi başlarına buyruk olarak başı-boş hareket ediyorlardı²⁴⁹. Bunların tehlikesi karşısında 1688'de Anadolu'nun her yerinde saruca-sekbanların imhası için bir nevi seferberlik olan nefir-i âm²⁵⁰ emri verildi; bu hususta şeyhülislâmın fetvası dahi alındı²⁵¹. Kısa bir müddet içinde tamamen imha edilmelerine rağmen, sonraları yeniden ortaya çıktılar. Hattâ, 1696'da aleyhlerine yeni bir ferman alınmıştır. XVIII. yüzyılda Levend ismini alan bu kalabalık şakî grupları,²⁵² iskân merkezlerindeki

²⁴⁶ Bu şekilde İstanbul ve çevresi Anadolu'dan, hattâ Rumeli köylerinden gelmiş insanlarla dolmuştur (Bk. Naimâ, VI, 328-329, 338). Evliyâ Çelebi ise, Harran kasabası ve kalesinin, Fırat nehri kenarındaki Bâlis kasabası ve köylerinin, Halep Eyâleti dahilindeki Bâb kasabasının harap bir halde bulunduğunu kaydetmektedir (Bk. *Seyâhatnâme*, İstanbul 1314, III, 146, 161, 164-165, 167).

²⁴⁷ Şehirlere gelenlerin fazlalığı sebebiyle hayat pahalı olduğu gibi, bir işsizler grubu da ortaya çıkmış bulunuyordu. Başı-boş olarak vasıflandırabileceğimiz bu kişilerin şehrin asayışı üzerinde büyük etkileri görülmüştür. Nitekim, 1730 Patrona isyânı ve bunu takip eden 1731 ayaklanması bize fikir verebilecek mahiyettedir (Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Münir Aktepe, "*İstanbul'un nüfus meselesine dâir*", s. 9-11; Ayr. bk. Aynı müellif, *Patrona İsyânı*, s. 9).

²⁴⁸ Beylerbeyi veya sancakbeylerinin maiyyeti olan bu gruplar, savaş sırasında, idarecilerin bulunmadığı yerleri muhafaza için kapu-ağaları tarafından bölükler halinde toplanırdı (Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s. 8-9).

²⁴⁹ M. Çağatay Uluçay, *XVII. yüzyılda Saruhan'da eşkıyalık ve halk hareketleri*, İstanbul, 1944, s. 455, not 850.

²⁵⁰ Eli silah tutan herkesin askerlerle birlikte hareket etmesi.

²⁵¹ Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s. 10.

²⁵² Âyanların, çevrelerinin belâli, gözü kanlı adamlarını maiyyetlerine alarak, bulundukları yerde otorite kurmak ve rakiplerini bunlarla tehdit etmek için, kapu-halkı olarak topladıkları kimselere levend ismi veriliyordu (Levendliğin ortaya çıkması ve devamı hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Cezar, *Aynı eser*, s. 146-169; Ayr. bk. M. Çağatay Uluçay, *XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Saruhan'da eşkıyalık*, s. 72-73). Hattâ 1758 tarihinde Karaman valisine yazılan bir hükümden, başı-boş levend eşkıyasını himâye ettikleri anlaşılan Karabaşı aşireti âyanının sıkı nezre bağlanması, buna rağmen hâdiseler tekerrür ettiği takdirde kendilerinin şiddetle cezalandı-

her türlü emniyeti ortadan kaldırarak,²⁵³ iş ve ticâret hayatını olumsuz yönde etkilediler. Bu sebeple birçok köy boşalmış, ahalisi, büyük ve emniyetli köy ve kasabalara, hattâ şehirlere gitmek zorunda kalmıştır.²⁵⁴ Bu sebepten 1719 yılında Anadolu'da yeniden karışıklıklar çıkaran levendlerin ortadan kaldırılması için tekrar bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. 1720 yılında da bu kabil islâhata devam edilmiş, Anadolu vilâyetlerinde bozulmuş olan idarî nizâmın sağlanması için bir takım tedbirler alınmıştır²⁵⁵. Buna rağmen levendlerin bu halleri, Küçük Kaynarca Andlaşması'na kadar devam etti. Andlaşmanın imzalanmasından sonra ise, yapılan ikazları dinlemeyen levendler, verilen fetva ve emir gereğince 1775'de imha edilerek ortadan tamamen kaldırılmışlardır.²⁵⁶

Celâlîlerin XVII ve XVIII. asırlarda Anadolu'da meydana getirdikleri âsâyîşsizlik yanında, XVIII. yüzyılda çıkan isyânlardan da bahsetmek yerinde olacaktır. Her biri, gerek vergi adaletsizliği, gerekse idârî otoritenin zaafı neticesi olsun, memleket için büyük zararlarla sonuçlanmıştır. Bu isyânların belli başlıları olarak, 1727-1728'deki İzmir isyânı²⁵⁷, Kıbrıs'da vergilerin arttırılması sebebiyle patlak veren ve

rılaçları belirtilmektedir (Bk. Mustafa Cezar, *Aynı eser*, s. 242).

²⁵³ Kapusuz levend halkının yaptıkları zulümler neticesinde halkın onları devlete şikâyet ettikleri görülmektedir. Meselâ, 1744'de Ayntab'a tâbi köylerde büyük zararlar meydana getirmeleri üzerine, sıkıntı çeken halkın takatlerinin kalmadığı ve bu hususa dâir şikâyetinde bulunduklarını belirten Antep nâibinin arzı bulunmaktadır (Bk. *Antep Şer'iyye Sicilleri*, nu. 101, s. 21'den naklen C. Güzelbey-H. Yetkin, *Gaziantep Şer'i mahkeme sicilleri*, s. 39).

²⁵⁴ Yerlerini terkedenlerden bir çoğu Bilâd-ı Selâse (İstanbul, Edirne ve Bursa)'ya göç etmişlerdir. Anadolu'nun yeniden imârı için bu şehirlere göçenlerin yerlerinden kaldırılarak, eski yerlerine yerleştirilmeleri için 1715 yılında emir verilmiştir. Burada, iskân kanununa aykırı olarak 10 yılı doldurmuş, bulundukları yerin vergi hanesine yazılmış olanların bile eski yerlerine yerleştirilmeleri istenmişti (Bk. MAD, nu. 10159, s. 10-n).

²⁵⁵ *Râşid*, V, 123 ("*Ref-i levendât ve sekban*"), 281 -282 ("*Nizâm-ı te'min-i mesâlik der vilâyet-i Anadolu*"). Ayrıca bu tedbirlerden önemli biri olarak da derbendleri görmekteyiz. Meselâ, levendlerin yaptıkları zararları önlemek düşüncesiyle, 1760 yılında Konya'ya bağlı Belenli-burun adlı mevkie derbendci olarak Şerefgördü aşiretine bağlı Odabaşı, Naziller, Şeyhlü ve Hacı Ahmed cemâatlerinden 200 nefer derbendci tayin edilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 32).

²⁵⁶ Bk. A. Cevdet Paşa, *Tarih*, II, 40 ("*Levend askerinin ilgisi*"); Mustafa Cezar, *Aynı eser*, s.297-310; Ayr. bk. M. Çağatay Uluçay, *XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Saruhan'da eşkıyalık*, s. 77-78.

²⁵⁷ Geniş bilgi için bk. Münir Aktepe, *1720-28 İzmir isyanına dâir bazı vesikalar*, TD, sayı 11-12 (İstanbul 1956), s. 71-98.

1764 de başlayıp, ancak 1766 eylülünde bastırılabilen Kıbrıs isyânı,²⁵⁸ aynı şekilde Mısır,²⁵⁹ Akkâ²⁶⁰ ve Mora'daki isyânlar sayılabilir.²⁶¹

İç karışıklıkların önemli sebeplerinden biri de, konar-göçer aşiretlerin, yaylak ve kışlaklarına gidip gelirlerken yerleşik ahâlinin ekinlerine zarar vermeleridir. Genel olarak XVII. yüzyılda başlayan ve devlet idâresinin bozulmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan konar-göçerlerin şekavete başlamaları, onların daha bu yüzyıldan itibaren yerleştirilmeleri lüzumunu ortaya çıkarmıştır.²⁶² Bununla beraber bu kabil hadiseler XVIII. yüzyılda da bütün şiddetiyle devam etmiş,²⁶³ konar-göçerlerin şekavetlerinin önlenmesi ve onların iskânı meselesi, bu yüzyılın iskân politikası olarak imparatorluğu en çok-meşgul eden problemler arasında yer almıştır.²⁶⁴ Şekavetlerinden dolayı, Rakka ve Kıbrıs'a sürgün edilen bir kısım aşiretler ise, iskân mahallerinden kaçarak şekavete devam etmişlerdi.²⁶⁵

Konar-göçerlerin yaylak-kışlak hareketleri mevsimlere bağlı olup, bunlar devlet tarafından gönderilen yaylak ve kışlaklarına gidip gelir-

²⁵⁸ Daha geniş bilgi için bk. Yuzo Nagata, *Aynı eser*, s. 19-25.

²⁵⁹ Mısır'da vuku' bulan Bulutkapan Ali Bey isyânı hakkında bk. *Netâyicü'l-vuku'ât*, III, 73; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, 429-435.

²⁶⁰ Akkâ'da çıkan Zahir Ömer İsyanı, ancak, 16 Ağustos 1775'de Cezâyirli Hasan Paşa tarafından bastırılabilmiştir (Bk. Şehabettin Tekindağ, "XVIII ve XIX. asırlarda Cebel Lübnan, Şihâb-oğulları", TD, sayı 13, İstanbul 1958, s. 39; *Netâyicü'l-vuku'ât*, III, 73; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IVa, 439-441).

²⁶¹ Mora isyânı hakkında daha geniş bilgi için bk. Yuzo Nagata, *Aynı eser*, s. 39-63.

²⁶² XVII. yüzyıl iskân meselesi hakkında geniş bilgi için bk. Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, İstanbul, 1963.

²⁶³ Meselâ, 1733 yılında Kılıçlı, Bektaşlı ve Okcu-İzzeddinlü cemâatlerinin yıllarca süren şekavet hareketleri sebebiyle, erkeklerinin öldürülmesi, kadın ve çocukların münâsib bir mahalle iskânı için emir verilmişti. Bunun üzerine eşkıyalar yakalanmış ve iskân edilmek üzere Maraş kalesine hapsedilmiştir (Bk. *Antep Şer'iyye Sicilleri*, nu. 86, s. 28'den naklen, C. Güzelbey-H. Yetkin, *Aynı eser*.)

²⁶⁴ Meselâ, yerlerini terkeden ve şekavete başlayan Yeni-il Türkmenlerinden Câber, Baalbekli ve Çakallı cemâatlerinin tekrar eski yerlerine yerleştirilmesi için emir verilmiştir (ATA, Vs. nu. 181, s. 129, sene 1113); Dânişmendlü Türkmenlerinden bazı aşiretlerin de şekavetlerinden dolayı Rakka'ya iskânları hakkında Anadolu valisine hüküm gönderilmiştir (ATA, Vs. nu. 206, s. 164 sene 1132). Buna benzer olarak, Anadolu'da birçok aşiretin şekavetle uğraştıkları görülür. Meselâ, Avsar aşireti de bu gruplar arasında yer almıştır. (Bk. ATA, Vs. nu. 215, s. 176, sene 1141).

²⁶⁵ Meselâ, Teke, İç-il ve Alâiyye taraflarındaki yörükler, kendi hallerinde durmayıp, yaylaklarına gidip gelirken etraflarına zarar verdikleri için, Kıbrıs Adası'na sürülmüşlerdir (Bk. ATA, Vs. nu. 193, s. 143, sene n 24). Fakat iskâna giderlerken sefine reislerini öldürerek gemilerden kaçıp eski yerlerine gelerek şekavete yeniden başlamışlardı (ATA, Vs. nu. 196, s. 148, sene 1126). Aynı şekilde Rakka'ya sürülen Yeni-il Türkmenlerinden Musacalu cemâatine bağlı Câber oymağı, iskândan kaçarak şekavete devam etmiştir (ATA, Vs. nu. 201, s. 155, sene 1131).

ken, kimsenin ekinlerine, malına ve canına zarar vermeyeceklerine dâir taahhüde bulunuyorlardı.²⁶⁶ Buna rağmen zaman zaman tayin edilen güzergâhlarının dışına çıkmaları, onların yerleşik ahâliye pek çok zarar vermelerine sebep olmuştur.²⁶⁷ Meselâ, Mamalu, Cerid ve Pehlivanlı cemâatleri Sivas taraflarındaki yaylaklara tecâvüz ederek, ahâlinin mallarını ve hayvanlarını yağlamışlardı. Bu sebepten, cezalandırılmaları için Sivas Beylerbeyi Süleyman Paşa'ya 1701 yılında emir gönderilmiştir.²⁶⁸ Bu kabil olayların XVIII. yüzyıl sonlarında da devam ettiği dikkati çekmektedir. Nitekim 1786 yıllarından itibaren Hıdır, Dayılı, Erkekli, Kızıl-Şeyhlü, Koca Yusuf, Tatarlu ve Saçı Karalu cemâatleri, Akşehir yakınlarındaki yaylaklarına gidip-gelmeleri esnasında, kendilerine katılan eşkıya gurupları ile birlikte köylere büyük zararlar vermişlerdir. Yapılan şikâyet üzerine itaat altına alınmaları için teşebbüse geçilmişti²⁶⁹. Bu kabiliden olmak üzere 1799 yılında Kaçarlı cemâati de, yaylakları olan Ahur-dağı'nı terkederek, Karahisar-ı sahib sancağında Sencanlı kazâsı dahiline gelmiş ve ahâlinin mahsulâtına büyük zararları olmuştu²⁷⁰.

İşte buna benzer olaylar sonucu konar-göçerlerin iskâna tâbi tutuldukları görülmektedir. Bununla beraber yerleşik hayata intibak ede-

²⁶⁶ Aşiretler, hükümete verdikleri taahhüde, kendilerinden, bir şahsa zarar veren olursa zararını tazmin edecekleri gibi, cezalarını ve hazine-i âmir'e bir miktar nezr vermeyi kabul etmekteydiler. Meselâ, Bozok sancağı Türkmenlerinden Şerefî, Güllü, Kızılı gibi cemâatlerin yapacakları zararlar karşılığında 24.500 kuruş nezr'e bağlandıklarını görmekteyiz (Bk. MAD, nu. 8458, s. 34, sene 1113). Yeni-il Türkmenlerinden Boynu-ince, Sandıklı, Savcı Hacı, Karaca Kürd ve Herikli cemâatleri yaylaklarına giderken Ürgüp kazasına tâbi köylere inip, bağ ve bahçelerine zarar verdikleri köy ahâlisi tarafından hükümete şikâyet edilmişler, bunun üzerine zikredilen 5 cemâatten, şekavetle uğraşan kişiler tesbit edilerek 1750 kuruş nezr'e bağlanmışlardı (Bk. MAD, nu. 8458, s. 306, sene 1126). Ayrıca, Dânişmendli Türkmenlerinden Şerefî cemâati, 1718 yılında Çölâbâd kazâsına yerleştirilirken, çevredeki ahâliye zarar vermeleri için de 20.000 kuruş nezr'e bağlanmışlardı (MAD, nu. 8458, s. 272).

²⁶⁷ Hükümet tarafından kendilerine verilen yaylak ve kışlaklarına gidip gelirlerken, hükümete verdikleri taahhüde rağmen, ekili toprakları harap ettikleri gibi, evleri tahribe, hattâ insanları öldürüp, hayvanları gasba varan kanun dışı hareketlerde bulunmuşlardı (Bk. Orhonlu, *İskan Teşebbüsü*, s. 37). Hattâ bunlar yüzünden bazı bölgelerin zahire bakımından kıtlık çektikleri dahi görülmüştür. Meselâ, Maraş sancağı'na bağlı Pazarcık ve Keferdiz nahiyelerinin, Çepni oymağının istilâsına uğraması sonucu kıtlık başgöstermişti (Bk. İbnülemin ts. Dahiliye ks. nu. 839). Yine 1688- 1689 yıllarında Türkmen cemâatlerinden Bozkoyunlu, Herikli, Pır Budakoğlu, Dimleklü, Hardallı, Kara Şeyhlü, Araplu Musa, Kızıl Ahmed gibi bazıları, Beydili aşireti ile beraber, Hısn-ı Mansur ve Elbistan kazâsında ekinleri ve köyleri tahrip etmişler, birçok kişiyi öldürmüşlerdi (Bk. MD. nu. 98, s. 214; Şikâyet Defteri, XI, s. 286; ATA, Vs. nu. 134, s.79).

²⁶⁸ Bk. ATA, Vs. nu. 179, s. 127-128.

²⁶⁹ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 544, sene 1206; nu. 1158, sene 1211.

²⁷⁰ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 1217, sene 1214.

meyerek şekavete devam etmeleri, halkın yerlerini terketmelerine yol açmıştır ki,²⁷¹ bunun neticesi olarak Anadolu, yerlerini terkedip sağda solda dolaşan gurupların mahalli haline gelmiştir. Bu bakımdan XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, iskân açısından büyük bir problemle karşı karşıya bulunmakta idi.

3. Devlete yeni gelir kaynakları elde etmek gayesi ile harap ve boşalanların ziraate açılması meselesi:

XVI. asır sonlarından itibaren başlayan ve XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da devam eden içtimâî buhranlar, halkın yerlerini terkedip, daha emin olarak gördükleri yerlere göç etmelerine sebep olmuştur. Bu durum, birçok kasaba ve köyün harap olmasına yol açmış; birçok ekili alan kullanılmaz hale gelmiş, devlet ziraî mahsûlâtın azalması karşısında düştüğü sıkıntıdan ve gelecekteki daha büyük felâketlerden haklı olarak endişe etmiştir. Osmanlı kanunnâmelerinde, raiyyetin, zulum ile bile olsa, yerlerini terketmelerine müsaade edilmemekte idi²⁷². Buna rağmen reâyânın, çeşitli iç karışıklıkların etkisiyle, yerlerini terkettikleri ve büyük şehirlere göç ettikleri, gerçek mânâda firar ettikleri görülmüştür. Harap ve boş bir halde bulunan köylerin hemen hemen tamâmının timar ve zeâmet köyleri oldukları düşünülürse, devletin bu husustaki endişelerinin ne kadar haklı olduğu ortaya çıkar. Gerek vergi bakımından, gerekse memleketin ziraî durumu bakımından vahim sonuçlar doğurması ihtimalinden dolayı, göç edenlerden, 10 yılı geçirmemiş olanların eski yerlerine derhal iâde edilip, iskânlarına teşebbüs edildiği gibi, XVIII. yüzyıl başlarından itibaren, Anadolu'da henüz iskân edilmemiş bulunan Türk aşiretlerinin, ziraate daha müsaid bölgelere yerleştirilmesi için de bazı teşebbüslerde bulunulmuştur²⁷³.

Hükümet, boş ve harap yerlerin şenlendirilmesine bir çare bulmak, yâni buraları imâr etmek, kanunî tâbiriyle şen ve âbâdan eylemek için bazı tedbirler almak ihtiyacını duymuştur. Buraların raiyyet-

²⁷¹ Bu şekilde yerleşik hayata intibak edemeyip şekavete başlayan aşiretlerden biri de Dulkadirli'ya bağlı Tecirlü (Tâcirlü) ve tâbi oymaklardır ki, bunlar hakkında, Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın divan kâtibi bulunan Mustafa Sâkıb Efendi tarafından 1118 (1706-7) de kaleme alınan "*Kenzü'l-vekayî*" adlı eserde (yay. İlhan Şahin, TED, sayı 7-8, İstanbul 1977, s. 95-118) geniş bilgi verilmektedir. Ayrıca Tecirlü aşiretinin yaptığı şekavet hakkında bk. Ali Emiri ts. Abdülhamid I, nu. 5360, sene 1203.

²⁷² Bk. *Kanunnâme*, Belediye Ktp., M. Cevdet Yazmaları, nu. Ka/557, s. 137.

²⁷³ Bk. A. Cevat Eren, *Türkiye'de göç ve göçmen meseleleri*, İstanbul 1966, s. 27.

siz -ahalisiz- oluşu sebebiyle harap ve ziraat yapılamadığı için, vilayet idarelerine, dolayısıyla hükümete gelir getirmemekte idi. Bu sebeple bu gibi köyler, defterde tayin edilen vergileri vermek, buralara başka yerlerden ahâli getirip şen ve âbâdan etmek, ziraate açmak şartlarıyla, isteyen kimselere verilmeye başlandı. Birkaç asrın kötü izlerini taşıyan bu harap ve boş köylere, yerleştirilecek en uygun kişiler olarak da konar-göçerler seçildi.

Meselâ 1719 tarihli bir hükümde,²⁷⁴ Türkmen tâifesinden raiyyet rûsûmu alındığı gibi, yörüklerden de aynı rûsûmun alınması hakkında Adana, Karaman, Sis, İç-il, Maraş, Tarsus ve Kars (Kadirli) beylerine birer yazı gönderilmiş, ayrıca bölgelerinde yaşayan aşiretlerin harap ve boş köylere, çiftliklere yerleştirilmesi, bunların her yıl Yeni-il voyvodasına bir miktar para vermeleri de emredilmişti. Böylece buraların mâmur hale geleceği, şekavatlerin ve başı-boş hallerin de önleneyeceği bildirilmiştir. Aynı şekilde 1727 yılında Nevşehir civarında harabe köylere, bir takım cemâatler yerleştirilerek buraların şenlendirilmesine ve mâmur bir duruma getirilmesine çalışılmıştır.²⁷⁵

Bu şekilde harap ve sahipsiz yerlere ahâli yerleştirilerek oraların yeniden ziraate açılması teşebbüsleri, bazı aşiretlerin şakavetlerinden dolayı aksamalar göstermiştir. İşte bu sebeple hükümet, bu şekildeki aşiretleri sürgün mahalli olarak seçilen Rakka veya Kıbrıs'a sevk etmiştir.²⁷⁶ Hattâ, aşiretlerin şekavetlerinin önlenmesi hakkında Cerid, Tacirlü (Tecirlü), Afşar, Kılıçlı ve Bektaşlı boy beylerine, kethüdâlarına vesâir torunlarına emirler göndermiştir²⁷⁷.

XVIII. yüzyıl başlarından itibaren aşiretlerin, ileride de bahsedeceğimiz üzere, yeni kurulan mamurelere (kasaba, köy, derbend, han) iskân edildikleri de görülmektedir. Yeni yapılan ve onarılan yerlere, beklenen gayenin gerçekleşmesi için Orta Anadolu şehirlerindeki başı-boş ahali iskân olunmuştur. Meselâ, 1712'de, Haleb Eyâleti'nde Murad Paşa Köprüsü'ne (Cisr-i Murad Paşa), 1720'de Ulukışla ile Çiftahan arasındaki Maraş hanı'na, Alaşehir ile Ilgın arasında bulunan ve bir kasaba şeklinde yeniden inşa olunan Arkıd hanı'na, ayrıca, 1727'de

²⁷⁴ ATA, Vs.nu. 205, s. 162-164.

²⁷⁵ ATA, Vs. nu. 210, s. 169.

²⁷⁶ Meselâ bk. ATA, Vs. nu. 216, s. 178; nu. 221, s. 185; nu. 222, s. 186.

²⁷⁷ Bkz. ATA, Vs. nu. 226, s. 191-192, sene 1146. MD, nu. 134, s. 383.

Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın doğduğu köyde inşâ ettirilen kasabaya (Nevşehir),²⁷⁸ Sivas eyâleti'nde Alaca- han ile Ulaş arasındaki boş topraklara başı-boş aşiretler ve ahali yerleştirilerek mâmur bir hale getirilmiştir²⁷⁹.

4. Yapılan savaşlar sebebiyle özellikle hudud bölgelerinden içe doğru olan insan akını (muhâceret):

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve genişleme devirlerinde Rumeli'de fethedilen yeni topraklara Anadolu'dan Türk toplulukları nakledilerek, birçok yeni kasabalar ve yerleşme merkezleri kurulmuş, buraları Türk dinî ve kültür eserleriyle donatılmıştır. Ancak, XVII. yüzyıl sonlarından itibaren, özellikle XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da toprak kaybına uğraması, başlangıçtaki aksine olarak, içe dönük bir iskan meselesinin doğmasına sebep oldu. Savaşta maddî kayıplara uğrayan devlet, sulh yapıldıktan sonra da o zamana kadar asla karşılaşmamış olduğu, gittikçe büyüyen ve birbirini takip eden göçmen dalgalarının, imparatorluğun geri kalan kısımlarına yerleştirilmesi meselesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin dört cephede başarısız savaşlar yaptığı yıllarda (1683-1699), elde bulunan toprakların düşman eline geçmesi ile geri çekilen askerî birliklerin ardından, o topraklarda oturan şehir ve kasabalardaki müslüman ve Türk ahali de, iç kısımlara doğru akın etmeye koyuldular. Bu savaş sonunda Üsküp ve civarından kaçan bir kısım halk, Sofya ve Serez yönüne göç etmeye başlamışlardı²⁸⁰. Ancak, Fâzıl Mustafa Paşa'nın sadârete gelmesiyle (25 Ekim 1689), bu durum düzeltilerek Rumeli Hristiyan şakilerden temizlendi ve halk tekrar eski yerlerine yerleştirildi²⁸¹. Hattâ sadrazam, Belgrad'ı zabtından sonra dönerken Yagodina kasabasında hemen hiç kimsenin kalmadığını görmüş, yapılan tahkik sonucunda, Osmanlı birliklerinin son iki yıl içinde kasabaya çok sık uğramış olmalarından dolayı, halkın emniyet hissinin kaybedip, ellerinde kendi ihtiyaçları için mahsûl kalmayınca kasabayı terk ettikleri anlaşılmıştı. Bunun üzerine, kasabaya dönme-

²⁷⁸ MD, nu. 134, s. 383.

²⁷⁹ Orhonlu, "Aşiretlerin iskânı", s. 278.

²⁸⁰ *Silahtar*, II, s. 490-491; *Râşid*, II, 95.

²⁸¹ Paul Rycha, *The History of the Turks beginning with the year 1679 until the end of the year 1698 and 1699*, London 1700, s. 367.

leri için onları manen ve maddeten memnun etmek lüzumunu duymuş ve bu fikrini gerçekleştirmiştir.²⁸²

1723'de başlayan İran savaşları da, imparatorluğun doğu sınırlarında bir takım iskân problemlerinin doğmasına sebep olmuştur. Ez-cümle Revan'ın fethi sırasında, Revan nahiyelerinden Sürmeli vesâireden 80, Şuregel, Âbâran ve diğerlerinden de 226 adet köy halkı, evlâdu iyâlleri ve eşyâlarıyla Bâyezid ve çevresi ile Kars eyâleti kazalarına geçici olarak yerleştirilmiştir. Savaş alanı içinde kalan esas yurtlarının harap olması dolayısıyla onların eski yerlerine nakledilmeleri uzamış, bunun üzerine ahâlinin müracaatları sonunda, harap yerlerin imârî şartıyla eski yerlerine yerleştirilmeleri hakkında ferman çıkmıştır (1138/1725)²⁸³.

1774'de, Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Andlaşmasından²⁸⁴ sonra ise, Kırım'ın Rusya eline düşmesi ve ahaliye yapılan baskılar neticesinde, bu baskıya dayanamayan ve deniz kıyılarında, iskelerde, limanlarda oturan binlerce âile 1785-1788 yıllarında Anadolu'ya ve Balkanlardaki Osmanlı ülkelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Bu ilk göçlerden sonra Ruslar, Kırım'da kolonileştirme programı uygulamaya başladı ve Kırım'ı terkedен ahâlinin topraklarını prenslerle yüksek rütbeli Ruslara dağıttı.

1789-1790 senelerinde göç akını en şiddetli ve en acıklı safhalarına ulaştı. 1800 senesine kadar süren bu durum sonunda, 500.000 kişiye yakın bir kitlenin yurdlarını terkederek Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı topraklarına göç ettiği tesbit edilmiştir. Yollarda çekilen zahmet, hastalık ve çeşitli ölümler sebebiyle, Osmanlı resmî kayıtlarında bu sayı 300.000 olarak görülmektedir. Kırım Köy İhtiyarlar Meclisi'nin istatistiklerine göre ise bu sayı 1797 senesine kadar 300.000 in üzerinde idi²⁸⁵.

Bu şekilde Kırım'daki ve Osmanlı idâresinden çıkan Güney-doğu Avrupa memleketlerindeki müslüman halk, sınırların gerisine çekil-

²⁸² Fâzıl Mustafa Paşa, halk üzerinden ağır vergileri (nefir-i âm, rüsûm-ı hamr ve arak) kaldırmış; hattâ, onları memnun etmek için kilise inşâsına dahi izin vermiştir (D. Cantemir, *The History of the Ottoman Empire*, London 1735, II, 365-367).

²⁸³ Küçük Çelebi-zâde İsmail Âsım, *Tarih*, İstanbul 1282, s. 302-303.

²⁸⁴ Bu andlaşma için bk. Cemal Tükin, "Küçük Kaynarca" maddesi, İA, s. 1064-1070.

²⁸⁵ E. Feyzi Gözaydın, *Kırım, Kırım Türklerinin yerleşme ve göçmeleri*, İstanbul 1948, s. 71; Ayr. bk. Mirza Bala, "Hanlığın sükutundan sonra Kırım", İA, VI, 756-757.

mek üzere yerlerini terkederek büyük bir göç hareketinin doğmasına yol açmışlardır. Devletin, gerçekte bunları yerleştirmek için boş topraklar bulması pek zor olmasa gerektir. Ancak, iktisadî durumlarını nizama sokmak, yaşayışlarına uygun yerleri tesbit etmek gibi meseleler, zaten büyük bir problem olan konar-göçerlerin ve şekavet unsurlarının yerleştirilmesi ile birlikte, devlet için önemli bir gaile olmuştur. Bilhassa XIX. yüzyılda büyük çapta görülen muhaceret hareketi,²⁸⁶ XVIII. asır sonralarına kadar devletin hiç karşılaşmadığı bir mesele olarak tezahür eder. Bu sebeple 5 Ocak 1860 da muhaceret meselesinin halli amacı ile ilk göçmen komisyonu kurulmuştur²⁸⁷.

²⁸⁶ XIX. asırda Rumeli'den yapılan Türk göçleri hakkında geniş bilgi için bk. Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri, 1877-1878*, I(Ankara 1968); 1879, II(Ankara, 1970).

²⁸⁷ XIX. yüzyıldaki göç ve göçmen meseleleriyle ilgili olarak bk. A. Cevat Eren, *Türkiye'de göç ve göçmen meseleleri*, İstanbul 1966.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İSKÂN TEŞEBBÜSÜ

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İSKÂN TEŞEBBÜSÜ

Osmanlı İmparatorluğu, XVIII. yüzyıldan itibaren boş ve harap yerlerin ziraate açılması yolunda gayret sarfederek, konar-göçerlerin iskânlarına teşebbüs ettiği gibi, bu sayede de hem gelirleri arttırmak, hem de idarî aksaklıkların bir sonucu olarak ortaya çıkan şekavet unsurlarını ortadan kaldırmayı hedef almıştır. Bilindiği gibi devletin bu yüzyılda toprak kaybına uğraması, onunla birlikte, Müslüman-Türk ahalinin de iç kısımlara doğru göçe başlamasına sebep olmuştur. Meydana gelen bu nüfus hareketleri, devletin ekonomik düzenini bozduğu gibi, asayiş durumunu da büyük ölçüde etkilemiştir. Nitekim pekçok meskûn yer harap olup boşaldığı gibi, yine birçok mamur tarla, bağ ve bahçe terkedilerek, ziraî gelirin önemli miktarda azalmasına yol açmıştır. Bu durum karşısında devlet, bu harap olmuş ve boşalmış sahalara başı-boş bir hayat yaşayan konar-göçerleri veya eski ahalisini yerleştirmek teşebbüsüne girişmiştir. İşte, XVIII. yüzyılın iskân politikası olarak çıkan, harap ve sahipsiz yerlere oymakların yerleştirilerek yeniden ziraate açılması şeklindeki içe dönük iskân siyâseti, bu yüzyılın varılmak istenen başlıca hedefi olmuştur. Bu siyâsetin gerçekleştirilmesinde ise, yeni mâmurelerin kurulması, derbend ve vakıflara yeni ahalinin iskânı gibi teşebbüslerin yanısıra, konar-göçerleri kendi yaylak ve kışlaklarına yerleştirmeye de teşebbüs edilmiştir. Bütün bu iskân çalışmalarında sık sık sürgün usûlüne başvurulduğu görülmektedir. Buna rağmen bazı konar-göçer grupların, yüzyılın ekonomik buhranları sebebiyle düştükleri sıkıntıdan dolayı kendiliklerinden yerleşmek istedikleri de dikkatten uzak tutulmamalıdır.

A. Konar-göçerlerin terkedilmiş, harap ve boş alanlara yerleştirilmesi:

İkinci bölümde, meskûn yerlerin boşalması ve harap olmasının sebepleri ile şekavet unsurlarının bu husustaki rollerini belirttik. Konar-göçerlerin başı-boş hareketleri, merkeziyetçi nizama aykırı olmasına rağmen, devletin kuvvetli olduğu zamanlarda asayişin sağ-

lanmasında pek etkili olmamıştı. Halbuki XVII. yüzyıldan itibaren merkezi idârenin zayıflaması, konar-göçerlerin çevrelerindeki yerleşik ahaliye zarar vermelerine sebep olmuştur. Konar-göçerler, yaylak ve kışlakları arasında gidip gelirlerken, yolları üzerinde bulunan yerleşik ahâlinin ekinlerine, mallarına, hattâ canlarına zararlar vermişlerdir. Bu durum birçok ahâlinin yerlerini terkederek daha emin gördükleri yerlere göç etmelerine sebep olmuş; bu şekilde pek çok mâmur yer harap olmuş ve boşalmıştır. Bu ise, ekonomisi ziraate dayanan devletin ziraî gelirinde büyük bir azalma meydana getirdiği gibi, memleket içinde önemli ölçüde bir nüfus hareketinin doğmasına da yol açmıştır. Bu yüzden devlet bir takım tedbirler almıştır ki, bunların başında, bir çok yönlerden faydalar sağlayacak olan, konar-göçerlerin bu terkedilmiş, harap ve boş sahalara yerleştirilmesi gelmektedir. Devlet, böylece hem şakavet hareketlerini bir ölçüde olsun önlemek, hem de boş ve harap yerleri şenlendirerek mamur hale getirmek istemiştir. Bununla birlikte, devletin topyekün iskân politikası içinde, konar-göçerlerin şakavetlerini önlemek yeterli bir çözüm yolu olmamıştır. Aynı zamanda boş ve harap yerlerin şenlendirilerek yeniden ziraate açılması; yerlerini terkedendenlerin eski yerlerine nakli; önemli geçitlerin ve stratejik mevkiilerin korunması için buralara insan nakli veya yeni mamureler kurulması gerekmektedir.

Bu sebeple, I. Bölüm’de zikretmiş olduğumuz “*Konar-göçerlerin Coğrafi dağılışı*” kısmında (Bk. s. 25) yer alan Türkmen cemâatleri, XVII. yüzyıldan itibaren boş ve harap yerlere yerleştirilmeye başlanmıştır. Bu büyük nüfus potansiyelinin tesbiti ile imparatorluğun düştüğü ekonomik krizden kurtulması tabii görünmektedir. Bu yüzden konar-göçerlerin iskânı meselesi, imparatorluğun iskân politikasının mihrakını teşkil etmiştir. Bununla birlikte, iskânın tatbiki esnasında bir takım problemlerin çıktığını ve devletin gayesine varmak için büyük zorluklarla karşılaştığını da belirtmek yerinde olacaktır.

1. Başlı-boş konar-göçerlerin şakavetlerini önlemek ve yerleşik ahâliye yaptıkları zararları sona erdirmek:

Devlet otoritesinin zayıflamağa başladığı XVII. yüzyıldan itibaren, şakavete başlayan konar-göçerlerin hayat tarzlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu başlı-boş hareketlerinin önlenmesi amacıyla, dev-

let tarafından yerleştirilmelerine teşebbüs edilmiştir.²⁸⁸ Yapılan iskân çalışmalarına rağmen XVII. yüzyılda olduğu gibi, XVIII. yüzyılda da bu hareketler devam etmiştir.

Girişilen savaşların getirdiği yeni vergiler ve bunların toplanması esnasında yapılan yolsuzluklar,²⁸⁹ onların şakavete başlamalarında önemli bir rol oynar. Ayrıca, savaşlara giden güvenlik kuvvetlerinin bıraktığı boşluktan istifade ederek, yaylak-kışlak yolları üzerinde bulunan yerleşik ahâlinin mallarına ve canlarına büyük zararlar vermişlerdir.

İktisadî buhranlar dolayısıyla ortaya çıkan içtimaî düzensizliklerin, konar-göçerler üzerindeki tesirinden başka, bilhassa, şakavette bulunmalarının en önemli sebeplerinden birini de, devlet tarafından onlara gösterilen yaylak ve kışlaklarının yeterli ota ve suya sahip olmamasıdır. Konar-göçerler, bu gibi durumlarda, hayvanlarına yetecek otu ve suyu bulmakta çektikleri güçlükler yüzünden yerleşik ahâliye veya başka aşiretlere âid mer'a ve otlaklara tecâvüz etmişlerdir²⁹⁰. Yine bu sebepten, yerleşik ahalinin ekinlerini hayvanlarına yedirdikleri gibi, mallarını gasbedip, karşı koyanları da katletmişlerdir.

Konar-göçerlerin başka gruplara âid arazilere tecâvüz etmeleri, aralarında çatışmalar çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu şekilde şakavete başlayan konar-göçerler, etraflarındaki emlâke büyük zararlar verdikleri gibi, vergilerini de vermekten kaçınmışlardı. Devlet tarafından eşkiyâ olarak telâkki edilen bu tip grupların şaruca-sekbanlara katıldıkları veya bazı eşkiya takımını himâye ettikleri görülmektedir²⁹¹. Bu kabilden şakavet hareketlerinin önlenmesi ve iç huzurun temini amacı ile şakavette bulunan konar-göçerler hükümet tarafından boş ve harap yerlere yerleştirilmeye teşebbüs edilmiş, itaat etmeyenler ise,

²⁸⁸ XVII. yüzyılda aşiretlerin iskânı hakkında bk. Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, İstanbul 1963.

²⁸⁹ Vergi memurlarının defterde yazılı vergi miktarından fazlasını talep ettikleri görülmüştür. Meselâ, Hısn-ı Mansur kazasındaki Rışvan tâifesinden mutad olan vergilerinden mâadâ, deftere aykırı olarak yılda 2007 şer kuruş aylık, zamime namıyla de bir miktar koyun talep edilmiştir (Şikâyet defteri, nu. XI, s. 302'den naklen, Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s.39).

²⁹⁰ Meselâ Tokat taraflarında sâkin olan Ciyicli aşireti, kendi yaylaklarına gitmeyerek, kaza ahalisinin yaylaklarına tecavüz etmişlerdi (Bk. Cevdet-Dahiliye ts.nu 955, sene II, 74).

²⁹¹ Hattâ, eşkiyâları korumamaları için ilgili aşiret veya cemâatlere emirler gönderildiği görülmüştür. Meselâ, Karaman eyaletinde, başı-boş eşkiyânın himâye edilmemesi için Hamza Hacılu, Atçeken, Dânişmendli, Şereflü, Karaca Kürd, Silsüpür Ceridi vesâirelere 1181 tarihinde emir gönderilmişti (Bk. ATA, Vs. nu. 244, s. 219-221).

birer sürgün mahalli olarak seçilen Rakka ve Kıbrıs adasına sürülmüşlerdir. Bunun haricinde kanunsuz hareketlerinin tekerrür etmemesi için çoğu zaman *nezre* bağlandıkları da dikkati çekmektedir. Mesalâ, 1700 yılında, Malatya sancağı'na bağlı Gerger ve Kâhta kazalarına tâbi 26 köye gelerek yerleşen Zorgânî torunlarının, zikredilen köy fukarısına zulm, emlâklerini gasb ettikleri için, bu köylerden ihraç edilerek Rakka'ya sürülmeleri hususunda Rakka valisine emir gönderilmiştir. Ancak, mezkûr cemâatin, reâyâyâ zulm etmiyeceklerini ve üzerlerine konan vergilerini vereceklerini vaad etmeleri üzerine yerlerinde bırakılmış, bununla beraber yapabilecekleri zararlarını karşılamak için de 5.000 kuruş *nezr'e* bağlanmışlardı. Nitekim bir müddet sonra vergilerini vermedikleri görülerek *nezr*lerinin tahsiline karar verilmiştir²⁹².

Devlet, şakaveti terketmeleri ve yerleşmeleri karşılığında bazı aşiretleri vergiden muâf tutmuştur. Mesalâ 1700 yılında, Niğde sancağı'na bağlı Yahyalı kazası köylerine zarar veren, Dânişmendlü Türkmenlerinden Adana'nın Misis derbendine derbendci kayd edilmiş bulunan Şerefli, Çöplü ve Köseli cemâatleri ile Yeni-il Türkmenlerinden Kara-gündüzlü ve Çöplü Afşarı, ifraza tâbi Çakal Demircilü cemâati, Halep Türkmenlerinden Hama ve Humus'a iskân olunan Okçu cemâati, Alanya ve İç-il'e iskânları kararlaştırılan Kara Hacılu cemaati, Rakka iskânı firarileri ve hâs reâyâsından olmak üzere toplam 1100 kadar hane şakaveti terketmeleri şartıyla Misis derbendine derbendci kayd olunmuş; hac yolunu korumaları karşılığında da bazı vergilerden muâf tutulmuşlardır. Adı geçen cemâatlerden Dânişmendlü Türkmenlerine tâbi Köseli ve Şerefli Afşarı cemâatleri itaat etmiş; diğerleri tekrar Yahyalı bölgesine giderek şakavete devam etmişlerdir. Bu sebeple Adana Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya itaatlerinin sağlanması hususunda emir gönderilmiştir²⁹³.

Güney-doğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde sâkin bulunan aşiretlerden Ulus ismiyle de anılan Cihanbeyli aşireti ile²⁹⁴ Keli-corlu (کلی جورلی) cemâati ve yine Şamakılı (شماقيلو) aşiretinden²⁹⁵ 300 kadar

²⁹² MAD, nu. 8458, s. 194.

²⁹³ MAD, nu. 8458, s. 168, sene 1112.

²⁹⁴ 1766 yılında Anadolu'da dolaşan ve Diyarbekir, Mardin üzerinden Musul'a kadar giden Carsten Niebuhr, bu aşireti 10.000 çadır (hane) olarak tesbit etmiştir (Bk. Niebuhr, *Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern*, Kopenhagen 1778, II, 417).

²⁹⁵ Cihanbeyli aşiretinin Harput ve Diyarbekir ile Gerger, Kâhta kazaları ahalisine yaptık-

atlı eşkiyâ, yolları kesip, çevredeki ahâlîye zarar vererek, pek çok kişiyi de katletmişlerdi. Bunun üzerine devlet, Rakka valisine, Maraş Beylerbeyine, Diyarbakır mütesellimine, Malatya sancağı mutasarrıfına, Arapgir sancağı beyine ve Divriği voyvodasına 1701 tarihinde birer emir göndererek, eşkiyâların cezalandırılarak Rakka'ya sürülmelerini istemiştir²⁹⁶.

Yine Diyarbakır voyvodalığına bağlı Milli,²⁹⁷ Şakakî²⁹⁸ vesâir kabileler yerlerini terkederek Erzurum taraflarına gitmişler, burada Yezidî tâfesiyle de birleşerek Tercan, Kiğı, Kurtucan vesâir sancak ahâlîlerine zulm ve teaddîde bulunmuşlardı. Bunun üzerine eski yerlerine dönmeleri emredilmiş, fakat emri dinlemiyerek şakavete devam ettikleri görüldüğünden, 1701 yılında Erzurum valisi Numan Paşa'ya bir emir gönderilerek eski yerlerine nakledilmeleri ve cezalandırılmaları istenmişti²⁹⁹.

Bir müddet önce Keçiborlu, Geyikli (Geyikler), Sandıklı ve Çöl-âbâd kazalarına tâbi 42 sähipsiz harap köye yerleştirilen³⁰⁰ Dânişmendlü Türkmenleri cemâatlerinden Mevaşiler, Sermayelü, Karalar ve Harbendelü (Harbendelü) cemâatleri, iskânı kabul etmiyerek eşkiyâlığa başlamışlardı. Kanunsuz hareketlerinin önlenerek iskân mahallerine yerleştirilmeleri ve bir miktar nezre bağlanmaları münâsip görülerek, 1701 yılında Hamid ve Karahisar mutasarrıflarına, Kütahya mollasına, Denizli, Geyikler, Kemer-i Hamid (Burhaniye), Urla, Dazkırı, Şeyhlü, Çarşamba Lâzkiye, Uluborlu, Burdur, Homa, Çöl-âbâd, Uşak, Baklan, Sandıklı ve Honaz kadılarına ve Kütahya mütesellimine hükümler gönderilmiştir.³⁰¹

Bozulus Türkmenlerinden olup Aydın bölgesinde sâkin olan Mihmadlu, Aksudlu ve Gaffarlı cemâatleri, Bolvadin yakınlarındaki Karaca-Ören köyüne, diğer Mihmadlu cemâatinin yüz haneden fazla bir

ları zararlar sebebiyle 1702'de münâsib bir mahalle yerleştirmeleri için Rakka valisine emir verilmiştir (MAD, nu. 8458, s. 60).

²⁹⁶ Bk. MAD, nu. 8458, s. 190.

²⁹⁷ Carsten Niebuhr, Erzurum-Urfa arasında sâkin olan bu aşiretin mevcudunu 11.000 çadır olarak kaydetmiştir (Bk. *Niebuhr*, II, 417).

²⁹⁸ Bu aşiret de 1.000 çadıra sahip bulunuyordu (*Niebuhr*, II, 417).

²⁹⁹ Bk. MAD, nu. 8458, s. 192-193.

³⁰⁰ Bu bölgeye yapılan iskân hakkında geniş bilgi III. Bölüm'de "Boş ve harap yerleri imâretilererek şenlendirmek ve yeniden ziraate açmak" kısmında bulunmaktadır.

³⁰¹ MAD, nu. 8458, s. 190-192; ATA, Vs. nu 178, s. 124-127.

kısmı ise Ayne-ekreli (?) ve Otan (?) adlı köylere, Kermih, Çökelek ve Kuşdoğanlı cemâatleri, 200 kadar haneleriyle Seyidgazi ile Eskişehir arasında Dudcu-Paşa mezârı yakınında iskân olunmuşlardı.³⁰² 1701 yılında yapılan bu iskân çalışmalarında, sonuncu yerde iskân oluncak cemâatlerin, bölgede bulunan harap ve sahipsiz 10 köye yerleştirilmeleri yerine, emirlere aykırı olarak Sultanönü sancağının Karacaşehir kazâsına bağlı Yukarı Karı-pazarı, Akpınar, Taşlı ve Albaguz mezraasındaki Kaba-Fakı adlı mâmur köylere iskân edilmeleri, mezkûr köyler halkının şikâyetlerine sebep olmuştur. 1702 yılında Eskişehir sancağı mutasarrıfına ve kadılara gönderilen emirle, yerleşik ahâlinin perâkende ve perişan olmalarının, ayrıca hayvanlarına ve mallarına yapılan zararların önlenmesi için adı geçen cemâatlerin mezkûr 10 harap ve boş köye yerleştirilmeleri istenmiştir.³⁰³

1699 Yıllarında Rakka'ya iskânları emredilen, ancak iskânlarına gitmiyerek iki-üç yıldan beri Develü Ovası'nda sâkin bulunan Güngördü, Delili ve Kırıntılı cemâatlerinden 400 kadar şakî, Niğde, Bor, Ürgü, Şücaeddin (Ulukışla), Anduğu (Kaymaklı), Kayı ve Ereğli kazaları etrafında gezerek, harman vakti ahâlinin mallarını yağmalıyorlar, yol kesiyorlar ve insanları öldürüyorlardı. Zulm, teaddî ve tecâvüzlerinin nihayeti olmadığı hakkında Karaman ve Niğde mutasarrıfları, Karaman Ereğlisi, Şücaeddin, Bor, Anduğu, Yahyalı, Niğde ve Kayı kadınlarının arzları üzerine, 1702 Ocak ayında, Maraş Beylerbeyisi Rışvan-oğlu Halil Bey'e gönderilen bir emirle, adı geçen cemâatlerin bulundukları yerden kaldırılarak, Ayas iskelesinden gemilerle Kıbrıs'a nakledilip, boş ve harabe yerlere iskânları istenmiştir,³⁰⁴ iskânı kabul etmeyip itaat etmemeleri halinde, Maraş, Andırın, Karahasanlı cemâatlerinden, Adana çevresinde kışlayan Recebli cemâatinden, Adana zabitlerinden, Kozan-oğullarından ve Adana ile Tarsus'da bulunan Bozdoğanlı yörük-

³⁰² Adı geçen cemâatlerden Kermih cemâati sipahileri ve torunları, Akviran köyüne, reâyâsı Karaca köyüne, Kuşdoğanlı cemâati Taşluca ve Güllü Saray adlı harabe köylere voyvoda Kızıl Ahmed tarafından iskân olunmuşlardır. Cemâatlerin iskânı bozmaları halinde 5.000 kuruş nezr vermeyi kabul ettikleri kaydedilmektedir (Bk.MAD, nu. 8458, s. 195, sene 1113).

³⁰³ MAD, nu. 8458, s. 195.

³⁰⁴ Nakledilecek cemaatlerden, hiçbir ferdin adadan çıkmaması için de Kıbrıs valisi Vezir Osman Paşa'ya ikinci bir emr-i şerif gönderilmişti (Bk. MAD, nu. 8458, s. 170).

lerinden temin ve tertîb edeceği askerle tecziyeleri ve her hâl ü kârda adı geçen cemâatlerin Kıbrıs Adası'na iskânları emredilmiştir³⁰⁵.

Şakavetle meşgul oldukları için Ruha (Urfa)'ya üç saat mesâfede Rakka bölgesine iskân edilen, 1000 civârında haneye sahip Malatya, Diyarbakir ve Arapgir yörelerinde sâkin Japovalı, Yarçekânlu, Mürdlü ve Diregânlu cemâatlerinden, Yarçekânlu ve Diregânlu'ya mensup bir kısım hanenin iskâna katılmadıkları görülerek, bunların da iskân saha-larına nakledilmesi için Malatya ve Arapgir sancakları mutasarrıfları ile Diyarbakir mütesellimine 1702 tarihinde emir gönderilmiştir.³⁰⁶

Yine, İçel ve Alâiye sancaklarına iskânları kararlaştırılan yörük tâi-fesinden Kara-Hacılı cemâatine bağlı oymaklar, 1701 yılı baharında Yahyalı bölgesine gelerek Köşk, Numan, Özbeğ, Süleyman Fakihlü ve Saruca köyleri ahalilerine çeşitli zulm ve teaddileri yüzünden köy-ler halkının yerlerini terketmelerine yol açmışlardı.³⁰⁷ Bunun üzerine, Yahyalı nahiyesi ahalisi kadı'ya şikâyetle bulunarak mezkûr oymak-ların iskân mahalleri olan İçel ve Alâiye'ye nakledilmelerini iste-mişlerdi. Bu sebeple Maraş Beylerbeyi Rışvan-oğlu Halil ve Adana Beylerbeyi Mustafa beylere ve kadılarına gönderilen 1701 tarihli bir hükümle, mezkûr cemâatlerin cezâlarının tertibi ve iskân mahallerine kaldırılarak yerleştirilmeleri emredilmiştir³⁰⁸. Ancak 1702 yılına kadar mezkûr oymakların şakavete devam ettikleri ve yerleştirilemedikleri görülmektedir. Hattâ bunlardan Kara Hacılı, Natırlı, Şamlı, Zekeri-yâlı, Sofulu, Tekyelü, Cerîd ve Saçı-karalu cemâatleri ile Adana yörük-lerinden Kaçarlu cemâati, üzerlerine ber vech-i Arpalık tayin olunan Alâiye sancağı mutasarrıfı Musa Paşa'yı da katletmişlerdi. Bunun üze-rine İnegöl, Eşme, Ayas, Alaşehir ve Foça kazaları kadılarının gönder-dikleri arz üzerine, 1702 yılında, Aydın muhassılı Nasuh Paşa'ya gön-derilen bir emr-i şerifle, mezkûr cemâatlerin derhal kaldırılarak iskân mahalleri olan İç-il sancağına nakl ve iskân olunarak nizamlarının verilmesi istenmiştir.³⁰⁹

³⁰⁵ MAD, nu. 8458, s. 169-170.

³⁰⁶ MAD, nu. 8458, s. 201.

³⁰⁷ Ayrıca Keskin mukataası emini Bektaş, Cami-pazarı adlı mevkide 300 kadar eşkıyanın hücumuna uğrayıp, malları yağmalanmış, adamlarından bazıları yaralanıp, bazıları da öldü-rülmüştü (MAD, nu. 8458, s. 74, sene 1701).

³⁰⁸ Bk. MAD, nu. 8458, s. 74.

³⁰⁹ MAD, nu. 8458, s. 76.

Bozok sancağında boş ve harabe yerlerde ziraatle uğraşmaları, reâyâyâ hiçbir şekilde zarar vermemeleri şartlarıyla iskânları emredilen Mamalı Türkmenleri ise, bu şartlara uymadıkları takdirde tazmin etmek üzere 25.400 kuruş nezr'e bağlanmışlardı. Fakat tâbi kabilelerden Şerefli,³¹⁰ Güllü, Kızıllı ve Nefesli cemâatlerinden bazı kimşeler, Kayseri, Çankırı, Kırşehir ve Sivas eyâletlerinde kervanları vurup insanları katlederek, köy köy dolaşıp reâyâyâ zulm ve teaddide bulunarak ahaliyi tedirgin etmişti. Bu tecâvüzlere dayanamıyan halk, devlete şikâyetle bulunmuşlar, bunun üzerine 1701 Mart'ında Sivas Beylerbeyi ve eyâlet kadılarına gönderilen emirle, adı geçen cemâatlerin nezr'lerinin tahsil edilerek cezalandırılmaları ve taş evler yapıp ziraatle meşgul olmaları istenmiştir.³¹¹

1702 yılında, konar-göçer Yeni-il Türkmenlerine tâbi Câber, Baâlbekli, Çakallı vesâir cemâatler, Sandıklı, Uşak, Eşme, Mende hor, Alaşehir ve Şuhud kazaları köylerine gelerek reâyâyâ çeşitli zararlar vermişlerdi. Bunun üzerine Aydın ve Saruhan muhassılı olan ve eşkiyâ define memur edilen Nasuh Paşa'dan, bunların bu bölgelerden kaldırılarak eski mahallerine nakletmesi için emir gönderilmiştir.³¹²

Karahisâr-ı Sâhib kazası nâibi Mevlâna Mustafa, Türkmen cemâatlerinden Keferli'ye tâbi Koca-Bey, Kara Cafer ve Halil adlı kethüdâların 400 kadar evleri ile yine Beylikli, Kuşçular, Câber, Çakal, Urumcalu ve Sermayelü cemâatlerinden 1500 kadar hanenin, Sandıklı kasabası civarındaki köylere hasat zamanı yaptıkları baskınlardan dolayı buradan kaldırılarak münâsip bir mahalle yerleştirilmesini arz etmiştir. Bununla ilgili olarak, Ocak 1703 tarihinde Anadolu valisine zikredilen cemâatlerin münâsip bir mahalle yerleştirilmesi için emir gönderilmiştir.³¹³

Göçer tâifesinden ifraza tâbi Alcı ve Çakal Demircilü cemâatlerinden 60 kadar hane, iskân bölgeleri olan Ayas, Berendi ve Kınık câniblerini terkederek Yahyalı nahiyesindeki köylere gelip, ahâlinin mer'a-

³¹⁰ Bu cemâatin, Carsten Niebuhr, 500 çadır olduğunu kaydetmektedir (Bk. *Niebuhr*, II, 416).

³¹¹ MAD, nu. 8458, s. 34.

³¹² ATA, Vs. nu. 181, s. 129.

³¹³ MAD, nu. 8458, s. 202. Bu cemâatlerin yerleştirilecekleri yerler hakkında "Ahkâm Defterinde mufassal kayıt olduğu" zikredilmekle beraber, bu deftere rastlanamamıştır.

larına, ekinlerine zarar vermişler, hayvanlarını yağmalayarak insanları katletmişlerdi. Bunun üzerine 1703 tarihinde Adana valisine, Kayseri mütesellimi ve İfraz voyvodasına gönderilen emirle, mezkûr cemâatlerin iskân mahalleri olan Ayas, Berendi ve Kınık'a yerleştirilmeleri istenmiştir³¹⁴.

1704 yılında Rakka'ya iskân olunan Yeni-il hâslarına tâbi Musacalu tâifesi ve ona bağlı cemâatler üzerine musallat olan, çeşitli teaddî ve tecâvüzlerde bulunan Beydili cemâati,³¹⁵ devamlı şakavetleri dolayısıyla bir mekâna sâhip olamamışlardı. Bu sebeple, Rakka iskânından ihraç edilmeleri hususunda yapılan beyânlara karşı, Yeni-il hâslanna tâbi olduğu bildirilmiş, içlerindeki eşkıyânın cezalandırılarak cemâatin nezr'e bağlanması ve Rakka'ya iskânları için yeniden emir verilmiştir.³¹⁶ Güney-doğu Anadolu aşiretlerinden olan ve eskiden beri oturmakta oldukları Gerger kazasını terkederek,

Çemişgezek, Pertek ve Sağman kazalarına tâbi köylere girip, ahâlini sürerek kendileri yerleşen Cihanbeylü, Şeyh Hasanlı, Dede Sülü v.s. cemâatlerin bu hareketleri, Çemişgezek kadısı Mevlâna Mehmed tarafından bir arzla İstanbul'a şikâyet edilmişti³¹⁷. Bunun üzerine 1705 yılında, Erzurum ve Sivas valileri ile Palu, Kiğı, Kızucan ve Çemişgezek beylerine gönderilen fermanla, Cihanbeylü aşiretinin Rakka'ya iskânına, Dede Sülü ve Şeyh Hasanlı cemâatlerinin ise, sâkin oldukları eski mahallerine yerleştirilmeleri emredilmiştir.³¹⁸ Ayrıca yolları basıp, türlü şakavette bulunan Urban tâifesinden el-Vahhab kabilesinin de Antakya, Bagras ve Amik kazaları dahilinden kaldırılarak A'zâz kazasına iskânlarına karar verilmişti³¹⁹.

İfraz-ı Zülkadriye Türkmenleri, ekip-biçmek, kaldırdıkları mahsûlün âşârını vermek ve o havâliyi eşkıyâdan korumak şartıyla Kınık

³¹⁴ Bk.MAD, nu. 8458, s. 165.

³¹⁵ Urfa bölgesinde sâkin bulunan bu cemâat 12.000 çadıra sâhip bulunmaktaydı (Bk. Niebuhr, II, 4-5).

³¹⁶ MAD, nu. 8458, s. 184, sene 1116).

³¹⁷ Mezkur cemâatlerin 1782 yılında da aynı bölgelere tecâvüz ettikleri ve yerlerine nakilleri için çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 12675).

³¹⁸ MAD, nu. 8458, s. 249. Bu cemâatlerden Şeyh Hasanlı'nın hangi aşirete tâbi olduğu bilinmediği için, eğer Rakka'ya iskân olunan gruplardan ise oraya yerleştirilmeleri, aksi takdirde hangi mahalde sâkinlerse o bölgeye iskânları emredilmiştir.

³¹⁹ Bk. MAD, nu. 8458, s. 77, sene 1705.

ve Berendi arasına yerleştirilmişlerdi³²⁰. Ancak, mezkûr tâife verdikleri taahhüdde durmayarak Lekvanik aşireti ile birleşip, Kurt-kulağı mahallinde hâkimleri olan İsmail Paşa'nın üzerine hücum ederek mallarını zabdetmişlerdi. Bu ve buna benzer pek çok kanunsuz hareketleri Adana Beylerbeyi Mustafa Paşa ile Adana, Sis(Kozan), Payas, Kars (Kadirli), Kınık ve Berendi kadıları tarafından bildirilmişti. Ayrıca, Haleb eyâlet hâzinesine tayin olunan Elhac Ataullah da, görevine giderken, yine ifraz'a tâbi Cerîd cemâati eşkıyâlarının baskınına uğramıştır³²¹. 1706 Kasım'ında Karaman valisi Vezir Hasan Paşa'ya gönderilen bir emr-i şerifle, Adana, Maraş vilâyetleri, Kayseri ve Niğde sancakları beylerinin, kapuları halkı ve askerleriyle eşkıyâ üzerine varmaları istenmiştir. Mezkûr tâifeye, içlerinde bulunan eşkıyâyı teslim etmeleri, iskân bölgelerine yerleşerek ziraatle uğraşmaları şartlarıyla afvedilecekleri, aksi halde üzerlerine varılarak cezâlandırılacakları da bildirilmişti³²².

Aşiret veya cemâatlerden bazıları, şakilik etmemek, ellerinde bulunan silahları devlete teslim etmek ve vergilerini vermek şartlarıyla bulundukları yerlere iskân olunmuşlardır. Meselâ, İfrâz-ı Zülkadriye cemâatlerinin bu şartlar altında yerleştirilmesi hususunda, İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenleri mukataasını deruhde eden Adana Beylerbeyi Abdulgafur Paşa'ya 1707 yılında emir gönderilmiştir³²³. Burada, ifraz cemâatlerinin nevr'lerinin tahsil edilerek, bulundukları mahallere iskân edilmeleri emredilmektedir.

İfrâz-ı Zülkadriye reâyâsından 1303 hanesi, Ayas, Berendi ve Kınık'a yerleştirilmiş olmalarına rağmen, bir müddet sonra yerlerini terk ederek dağılmışlardır³²⁴. İçlerinden bilhassa Tâcirlü cemâat-

³²⁰ 1108 (1696-97)'den beri, yani 10 yıldır çeşitli zararlar yapan, gelip-geçenlerin mal ve canlarına kasdeden, rûsûmlarını vermeyen bu grup, 1116(1704) senesinde, İfrâz-ı Zülkadriye mukataasını deruhde eden Polat Paşa-zâde İsmail Paşa'ya, kadı ve hâkimlerine itaat etmeyip şakavette bulundukları takdirde, Medine-i Münevvere fukarasına verilmek üzere 50 şer akça nevr vermeyi taahhüd etmişlerdi (Bk. MAD, nu. 8458 s. 81).

³²¹ Bu baskın esnasında hazine malları yağmalanmış ve 130 kişi öldürülmüştür (Bk. MAD, nu. 8458, s. 81).

³²² İtaat etmemeleri halinde nevr'lerinin tahsil edilerek cezalandırılmaları, ayrıca, 1702 ve 1703 seneleriyle, 1704 de Polat Paşa-oğlu İsmail Paşa zamanında tertip olunan vergilerinin tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır (MAD, nu. 8458, s. 82, sene 1118; Ayr. bk. ATA, Vs. nu. 185, s. 134-135, sene 1118).

³²³ Bk. MAD, nu. 8458, s. 84.

³²⁴ İskân olunan 1303 hane, Demirkapı ile Misis arasındaki bölgede ekip-biçmek ve hâsıl olan mahsûllerinin harâcını voyvodolarına vermek, ayrıca bölgede âsâyışı sağlamak üzere

leri, diğer cemâat şakilerinin de katılmasıyla yolculara zarar vermişler, silâhlanarak şakavete başlamışlardı. Bu yüzden 1708'de Adana Beylerbeyine ve diğer eyâlet idârecilerine bir hüküm gönderilerek, bunlar hakkında gerekli tedbirlerin alınması, şakaveti terketmemeleri halinde başka bir mahalle sürülmeleri istenmiştir. Diğer dağılan cemâatlerin ise eski yerlerine nakledilerek ziraatlarıyla meşgul olmaları ve aralarına girecek eşkiyâ gürûhunu voyvodalarına bildirmeleri de emredilmiştir.³²⁵ Bununla beraber Tâcirlü cemâatinin, 1708 yılına kadar birikmiş olan vergi borçlarını vermeleri şartıyla, Ayas, Berendi ve Kınık'a iskân olunmalarına müsaade verilmiş, nizamlarının verilmesi için de, Dergâhı Muallâ Kapucu-başlarından Elhac Yusuf voyvoda nasb olunup, voyvodalık beratı gönderilmiştir.³²⁶ Buna rağmen Tâcirlü cemâatinin iskâna yanaşmaması ve şakavete devam etmesi üzerine, Rakka'ya sürülmeleri emredilmiş, fakat bunda da muvaffak olunamayarak 1136 (1724)'de yeniden, zirâatle meşgul olmaları şartıyla Anavarza'ya iskânları hususunda ferman sâdır olmuştur.³²⁷

Vâlîde Sultan evkafına dahil Yeni-il Türkmenlerinden Rakkaya iskânları ferman olunan ve Tarsus ile Misis arasında oturan Musacalu cemâati perakendelerinden Câber cemâati de, şakavet üze idi. Mezkûr cemâat 400 kadar haneleriyle kış mevsiminde Aydın ve Saruhan sancaklarına gidip, ilkbaharda buradan Karahisâr sancağına tâbi Sandıklı kazası köylerinden Bektaş, Kızık, İsaözü (İsalı), Dutağacı, Kargın, Akay ve Hırka çevrelerine geliyorlardı. Adı geçen köyler ahalisi üzerine maktu kaydedilmiş bulunan mer'a ve ekili alanlara büyük zarar vermeleri, hayvanlarını gasb, bağ ve bostanlarını tahrîb ederek, daha başka çeşitli zararları sebebiyle, Sandıklı nâibi tarafından bu bölgeden atılmaları için verilen arz sonucu, iskân mahalleri olan Rakka'ya nakledilip yerleştirilmeleri hususunda 1709 yılında Rakka valisine emir verildiği gibi, Karahisâr-ı sâhip sancağı mutasarrıfına, Karaman valisine ve Adana ile Maraş Beylerbeylerine de bu yolda fermanlar gönderilmiştir.³²⁸

avarız-ı divâniyye'den muâf tutulmuşlardır (MAD, nu. 8458, s. 95, 104, sene 1119).

³²⁵ Bk. MAD. nu. 8458. s. 95-96.

³²⁶ Aynı vesika, s. 96, sene 1119.

³²⁷ Bk. MAD, nu. 8458, s. 104.

³²⁸ MAD, nu. 8458, s. 256.

Şakavetlerinden dolayı Bektaşlı cemâatine tâbi Zorgânlı oymağın-
dan 13 nefer, Rakka'da Vâlde Sultan çiftliğine iskân edilerek, hâs reâyâ-
sına dahil olunmuşlardır. Bu husus hakkında, 20 Şaban 1121 (1709)
tarihiyle Rakka valisine hitâben emr-i şerif gönderilmiştir.³²⁹

Maraş eyâleti'ne bağlı Samsad nahiyesinde sâkin bulunan Bey-
zeki (Biziği ?) cemâatinden Salarlı kabilesine tâbi iki nefer, Mustanlı
kabilesinden bir nefer ve Temranlı (تمرانلی) kabilesinden de on nefer
olmak üzere toplam 13 kişinin, ahaliye zarar verdiği, devletin, üzerle-
rine tayin ettiği memurları kabul etmedikleri ve asker tayin olunacak
olursa yerlerini terkederek firar edecekleri bildirildiğinden, Hama'ya
iskânları için 1710 yılında Rakka ve Diyarbekir valilerine emir gönde-
rilmiştir³³⁰. Ancak bu emir, mezkûr cemâatin itaat edeceklerinin bildi-
rilmesi üzerine kaldırılarak, şakavette bulunmaları ve taahhüdlerini
yerine getirmemeleri halinde tahsil edilmek üzere 10.000 kuruş nezr'e
bağlanmışlardır. Buna rağmen taahhüdlerine aykırı harekette bulunan
ve ahaliye zarar veren cemâatin, nezrlerinin tahsili ve evvelce iskân
mahalli olarak gösterilen Hama'ya yerleştirilmeleri için 1715'de, Rakka
ve Halep valilerine ve kadî'larına emirler gönderilmiştir.³³¹

Türkmenlerin Rakka, Hama ve Humus bölgelerine yerleştirdikleri,
ancak, çoğunun yerlerini terkettikleri dikkati çekmektedir ki, bunda,
coğrafi şartların uygun olmaması kadar Arap aşiretlerinin baskıları
da rol oynamıştır. Meselâ, Hama, Humus ve Maaretünnuman kasa-
basında, gerek kasaba ahali, gerekse köy ahali, urban eşkıyâsı-
nın mazarratlarından kurtulmak için Halep, Kilis, Azâz, Edlib, Şugur,
Amik, Antakya ve Karamort gibi yerlere kaçarak dağılmışlardı³³².

Diyarbekir vilâyetinde bulunan konar-göçer tâifesinden Milli aşi-
reti, şakavetlerinden dolayı, Rakka valisine gönderilen bir fermanla,
1711 yılında Rakka'ya iskân edilmişlerdi.³³³ Ancak, Rakka valisinin
azli üzerine, Mardin voyvodası Milli İsmail-oğulları Haydar ve Mus-
tafa, aşirete, "*iskândan ref olundukları*"na dâir bir mektup gönderdik-

³²⁹ MAD, nu. 8458, s. 290.

³³⁰ MAD, nu. 8458, s. 290.

³³¹ MAD, nu. 8458, s. 290.

³³² MAD, nu. 8458, s. 8. Bu cemâatlerin iskân mahallerine yerleştirilmeleri hakkında bk.
III. Bölüm, "*Köy ve kasabalarını terkederek ahâlinin eski yerlerine nakli; Anadolu'da*" kısmı, s.
78-89.

³³³ Milli aşireti daha önce 1707'de Mardin'e yerleştirilmişti (Bk. MD, nu. 115, s. 488).

leri için mezkûr aşiret eski yerlerine gelerek yeniden şakavete başlamışlardı. Bu sebeple ahâli perişan olarak dağılmış, bunun üzerine de 1713 yılında Rakka valisinden Milli aşiretinin yeniden eski mahallerine nakledilmesi istenmiştir³³⁴. Mûteaddid defalar Rakka'da iskân bölgelerinden kaçan Milli aşiretinin, 1724 yılında yine bu sebepten önceden tesbit edilen iskân mahallerine yerleştirilmeleri için emir verildiği görülmektedir.³³⁵

Tokat voyvodalığına tâbi Bozok Sancağı'nda sâkin Mamalu Türkmenleri cemâatinin, içlerinde zuhur eden eşkıyânın haklarından gelinmediği, iskândan kaçanları korudukları iddiasıyla vergilerine 8.000 kuruş zam yapılmasına; yine Bozok'da sâkin Selmanlu ve Dede Sülü cemâatlerinden Selmanlu cemâati vergisine 2.500 kuruş, Dede Sülü cemâatine ise 1.000 kuruş zam yapılmasına; aynı sancak sâkinlerinden Geyikli, Ayu-basanlı ve Çokşurutlu cemâatlerinin 4.100 kuruş olan vergisine ("tahmil"), aynı miktar zam yapılmasına ve içlerinde olan eşkıyâ ve iskândan kaçan türkmenlerin ihraç edilerek, kendilerinin Yeni-il hassı kalemine kayd ve ilhak olunmaları emredilmiştir. Bu hususta Adana Beylerbeyi bulunan Anadolu müfettişi Elhac Ahmed Paşa'ya hitâben 1714'de emr-i şerîf gönderilmiştir³³⁶.

Maraş'da bulunan Mektûbiye Medresesinin vâkfına tâbi Kara Beğdil Türkmenleri, iskânı terkedip Aksaray yakınlarına gelerek burada yerleşmişler, hududlarında zâbit olmaması sebebiyle de yolları basarak, yolcuların mallarını yağmalamışlar, çeşitli mazarratlıkta bulunmuşlardı. Şakavetlerinin gittikçe artması, bunun yanı sıra mîrî'ye olan 5.000 kuruş borçlarını ödememeleri üzerine, vergilerine 5.000 kuruş zam yapılması; Aksaray sancağında sâkin Boynu-ince mukataası 14 cemâat olup, her bir cemâatin içlerinde eşkıyâ vesâir iskândan kaçan gurupların bulunması sebebiyle, bunların da mîrî'ye olan 15.000 kuruşluk borçları üzerine aynı miktar zam yapılması; Baltacılar ket-hüdası Ali Ağa'nın malikânesi olan Hacı Ahmedlü cemâatine de şâir cemâatlerden evlerin dahil olması sebebiyle mallarına 1000 kuruş zam yapılması istenmiştir. Yine aynı malikâneye dahil olan Şerefli Türkmenlerinin nüfuslarının artması, zabitlerine itaat etmiyerek mîrî mal-

³³⁴ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 6866; MAD, nu. 8458, s. 263.

³³⁵ Bk. Ali Emîrî ts. Ahmed III. ks. nu. 1031.

³³⁶ Bk. MAD, nu. 16077, s. 65, sene 1714.

larını vermemeleri yüzünden asıl mallarına 5.000 kuruş zam yapılması; aynı malikânededen olan Haymelü Arabi'nin zâbitlerine itaat etmemelelerinden dolayı, bunların asıl mallarına da 2.500 kuruş zam yapılması için devlete müracaatta bulunulmuştur. Ayrıca Tabaklı Türkmenleri de büyük bir cemâat olduğundan, bunların da vergilerine 12.500 kuruş zam yapılarak malikâne kayıtları Yeni-il hâsları kalemine kayd ve ilhak olunup, cemâat içindeki eşkiyânın cezâlandırılmaları ve başka yerlere iskânları için Adana Beylerbeyi ve Anadolu eşkiyâ müfettişi bulunan Elhaç Ahmet Paşa tarafından yine aynı arzda istenmiştir. 1714 yılında gönderilen emr-i şerîfde, Anadolu'nun nizâmı, eşkiyâsının defi, ahâli ve reâyâ fukarasının refahı için, Dânişmendlü Türkmenlerine tâbi Boynu-incelü cemâatleri mukataası, 8561,5 kuruş mal ile Seyyid Derviş Ağa'nın uhdesine ve yine merkumun malikânesi olan Dânişmendlü Türkmenlerinden Karalar, Sermayelü ve tevâbii cemâatlerin mukataasına bağlı Şerefli Türkmenleri mukataası da 1238,5 kuruş ile Derviş Ağa'ya verildiği belirtilmektedir.³³⁷ 1718 yılında, bunlardan Şerefli'ye tâbi 5 mahallenin şakavetlerinden dolayı, Anadolu valisi Vezir Elhaç Ali Paşa tarafından Çölâbâd kazâsındaki 13 harap köye iskân edildiklerini görmekteyiz³³⁸. Ayrıca Aksaray'ın Koçhisar kazasına tâbi Şerefli-Yurdu denilen Kara-seki isimli mahalde sâkin Şerefli Türkmenleri, şakavet hareketlerinde bulunmaları sebebiyle Rakka'ya iskân edilmişlerdi. Ancak eski mahallerinin boş kalması ve hiçbir cemâatin buraya yerleştirilmemesi üzerine, Şerefli Türkmenleri yeniden *yurdlarına* dönmeyi telep ettiler. Fakat, Kırşehir, Aksaray ve Kayseri sancakları ahâlileri bunu kabul etmeyince, yerlerine Yeni-il Halep Türkmenleri cemâatlerinden Bopars (بوبارس)-Horbendelüsü cemâatiyle ödemişlü cemâatinin iskânlarına teşebbüs edilmiştir. Bunun üzerine mezkur cemâatlerden Ödemişlü, Küçük Şerefli cemâati yurdlarına; Bopars (?) Horbendelüsü cemâati de Büyük Şerefli yurdu olan Koçhisar'a tâbi Yemesnek (يمسك)-özü ve Karmış-pazusu adlı mahallere yerleştirilmişlerdir. Bu hususta, 1726 yılında, mezkur cemâatlerin teaddide bulunmamayı taahhüd ve iskânı kabul ettiklerine dâir Yeni-il kadısı tarafından bir arz sunulmuştur.³³⁹

³³⁷ MAD, nu. 16077, s. 63-64.

³³⁸ Bunların iskânları hakkında geniş bilgi için bk. III. bölüm, “Boş ve harap yerleri imâre ederek şenlendirmek ve yeniden liraate açmak”, s. 58-70.

³³⁹ Bk. İbnü'l-Emin ts. Dahiliye ks. nu. 2690.

Mardin ve Nusaybin mukataası, urban eşkiyâsının tecâvüzlerine maruz kalması sonunda harap olmuş, reâyâsı da dağılmıştır. Bu sebeple urban eşkiyâsının bu bölgelerden çıkarılması için Bağdad valisi Hasan Paşa'ya, 1715 ve 1716 tarihinde iki emir gönderilmiştir³⁴⁰.

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren şakavetle meşgul aşiretlerden biri de Receblü Afşarı tâifesi idi. Bunlara tâbi cemâatler 1703 yılından itibaren Belih nehri ve Rakka dolaylarına iskân edilmişlerdir³⁴¹. Ancak bir müddet sonra iskân nizamları bozularak etrafa dağılmağa başlamışlardır³⁴². Rakka'ya iskân olunan Receblü Afşarı'na tâbi cemâatlerin³⁴³ 1729 yılında yapılan tahrيره³⁴⁴ göre, nüfus durumu şöyle idi:

	Bennâk (Hane)	Mücerred (Nefer)
Süleymanlı cemâati	108	60
Kara Şeyhli	44	12
Sarı Seydili mahallesi	21	12
Hovadlı (?) mahallesi	10	6
Akça Ali Mahallesi	16	8
Saruhanlu mahallesi	8	6
Hedilli mahallesi	31	12
Burkalemli (برقلملي) mahallesi	12	9
Sarı Fakihlü mahallesi	14	6
Taşlu-uşağı mahallesi	8	3
Kara Budaklı mahallesi	32	18
Yeni Tekeli mahallesi	16	6
..... mahallesi	9	7
Sofular (Mahmud-oğlu) mahallesi	11	9
Tohmadanan (Torunluk iddiâ edenler)	—	80
Perâkende-i Maraş	25	—
Receb Safi Uşakları (Zabitân)	—	29
Yekûn	365	283

³⁴⁰ Bu emr-i şeriflerde, yerlerini terkeden ahâlinin eski yerlerine nakledilip, nizamlarının verilerek, eşkiyâ baskısından korunması da istenmiştir (MAD, nu. 16077, s. 96, 170).

³⁴¹ Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s. 92-93.

³⁴² MAD, nu. 701, s. 5.

³⁴³ Bu hususta bk. MD, n. u. 131, s. 103.

³⁴⁴ Bk. MAD, nu. 7126, s. 4-17.

Her hane 5 nefer sayılacak olursa 2308 kişinin iskân mahallerinde bulundukları tahmin olunabilir. Rakka'ya iskân olunan bu gurubun içlerine giren Kilis eşkıyâlarından Kemal-oğlu Veli, Köse Bekir-oğlu Ali, Ekintili (اکیتلی) > öksüzlü, Okçu İzzeddinlü³⁴⁵ ve Çoban-oğlu mahal-
lelerinin tecâvüzleri sebebiyle, yeniden kaldırılmış oldukları Ayntab'a
gelerek, ahâlisine türlü zararlar vermeğe başlamışlardır. Ayrıca, mezkûr
eşkıyâ, Receblü Afşarı'nı iskân mahallerine göndermeyeceklerini ilân
ederek devlete vermekle mükellef oldukları vergilerini de vermemiş-
lerdir. Şakavetlerinin önlenmesi hususunda, Adana valisi ve Anadolu
müfettişi olan, Receblü Afşarı vesâir tâifelerin iskânına memur, Vezir
Ahmet Paşa'ya gönderilen 1732 tarihli bir hükümle, Receblü Afşarı'nın
Rakka'ya iskânı, mezkur cemâatlerin ise, yine, Rakka veya Kıbrıs'a sür-
gün edilmeleri emr olunmuştur³⁴⁶. Aynı şekilde Lekvanik aşiretinin
şakavette olmaları sebebiyle 1756 senesinde te'dib edilmeleri ve iskân-
ları hususunda çalışmalar yapılmıştır.³⁴⁷

Konar-göçer Türkmen tâifesinden Ceyicli aşireti, Tokat taraflarında
sâkin olup 1760 yılından itibaren birkaç senedir yaylaklarını terkede-
rek, kaza ahâlisinin yaylaklarını gasbetmişler ve onlara büyük zararlar
vermişlerdir. Bu yüzden kazâ ahâlisi, yaylaklarını terketmeleri husu-
sunda, onları devlete şikâyet etmek zorunda kalmışlardır.³⁴⁸

Haleb'e tâbi Amik Ovası'nda³⁴⁹ kışlayan, Kilis ve Azâz taraflarında
yaylayan, 3.000 civarında haneye sâhip Reyhanlı aşireti,³⁵⁰ şakavet
hareketlerinde bulunduğu gibi,³⁵¹ yaylaklarına giderken Maraş Bey-
lerbeyisi İbrahim Paşa ile muharebeye girişerek onu mağlup etmiş-

³⁴⁵ Niebuhr, bu cemâatin 5.000 çadır olduğunu belirtmekte olup, ismini Okçu Azenli (اوقچی عزنلی) olarak kaydetmiştir (II, 417).

³⁴⁶ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 14799. Aynı hükümde, mezkûr aşiretin, itaat etmemesi halinde katledilmeleri kaydı da bulunmaktadır.

³⁴⁷ Mezkûr aşiretler 4319,5 kuruş vergiye tâbi olup, Mehmed adlı kişinin uhdesindeydiler (Bk. *Adana Şefiyye Sicilleri*, nu. 30, s. 95-97).

³⁴⁸ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 955, sene 1174.

³⁴⁹ Amik Ovası, geniş bir alanı kaplamakta olup, Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 7622'deki vesikada: "Bir tarafı Halep köyleri, bir tarafı Belen ve Karamort-hanı dağı, bir tarafı Antakya köyleri, bir tarafı Çoban-oğlu ve Okçu İzzeddinlü dağı ve bir tarafı Azâz ve Kilis köyleri" ile sınırlandırılmıştır.

³⁵⁰ Haleb eyâleti dahilinden Sivas'a kadar olan alan içinde yer alan Reyhanlı aşireti, Niebuhr tarafından 1766'da, 2000 çadır olarak gösterilmiştir (Bk. *Niebuhr*, II, 415).

³⁵¹ 1193 (1779) tarihli bir vesikada (Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 16649), 2000 hâne olarak kaydedilmektedir. Ayrıca şakavetleri için bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 12460, sene 1193.

lerdi. Bu çeşit şakavetlerinin önüne geçilmesi ve geniş bir alana sâhip Amik Ovası'na yerleştirilmeleri için teşebbüse geçilmiştir³⁵². Aşireti yerleşmeye zorlamak için de, her taraftan kuşatılarak baskı altında tutulmaları kararlaştırılmıştır.³⁵³ Bu baskıların sonunda, 1780 yılında Amik Ovası'na yerleşmek için müracaatta bulundukları görülmektedir.³⁵⁴ Bunun üzerine de mezkur aşiret, ziraat ve evler yapmaları şartıyla yerleştirilmiştir.³⁵⁵

1785 yıllarında ise Payas, Belen ve Kurd-kulağı bölgesini elinde tutan Küçük Ali-oğulları, Halep yolunu ellerine geçirmişler ve hattâ daha sonraları küçük bir filo kurarak deniz yolunu da idarelerine almışlardır³⁵⁶. Çevrelerinde bulunan Bektaşlı ve Kılıçlı aşiretlerinden de üçer beşeryüz eşkıyânın katıldığı bu ailenin te'dibi için harekete geçilmişti.³⁵⁷

Edirne yakınlarında bulunan Sultan Mehmed Han evkafına tâbi Kızılağaç kazasına bağlı Halife-köyü ahâlisinden, Hüseyin adlı bir kişi, *"Anadolu'da Karaman sâkinlerinden Boz-ulus Türkmenleri tâifesinden İzzeddinlü cemâatindensiniz"* diye üzerlerinde kayıtlı maktu'ları talep etmiştir. Bu durum üzerine karye ahâlisi, atalarının Boz-ulus Türkmenlerinden olmakla beraber, 80 seneden beri bu mahalde bulundukları ve vergilerini evkafa vermek üzere avâriz hânesine kayd olunduklarını beyan etmeleriyle, 1780'de eşkıyânın mazarratının kaldırılması hususunda bir emr-i şerîf ricâ etmişlerdir.³⁵⁸

³⁵² 1777'de Antep, Elbistan v.s. yerlerde yaptıkları tecâvüzler sebebiyle Rakka'da Sarıkamış'a iskânları için emir verilmişti (Bk. *Antep Şer'iyye Sicilleri*, nu. 120, s. no'dan naklen, C. Güzelbey-H. Yetkin, *Aynı eser*, s. 74; Ayr. Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 12461, sene 1193). Ancak daha sonra Rakka'ya iskânlarından vazgeçilerek, 18 Mart 1779'da Amik Ovası'na iskânlarına karar verilmiştir (Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 7622).

³⁵³ Bunun için Cabbar-zâde, 1000 kadar askerle Maraş ve Elbistan taraflarını; Rışvan-oğlu Ömer Paşa ve Maraş sâkinlerinden Zülkadir-oğulları ile Maraş ahâlisi, Maraş'daki Akköprü'yü; Urfa mütesellimi, askeriyle olmak üzere, İl-beylü boybeyisi aşireti halkıyla, Azâz ve Kilis ahâlisi de başka yerleri tutmak üzere vazifelendirilmişlerdi. Ayrıca Antakya ve Belen kazaları ahâlisi de bu işe memur edilerek, Halep valisi hepsine başbuğ tayin edilmiştir (Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 7622).

³⁵⁴ Teferruat için bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 2891.

³⁵⁵ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 14883.

³⁵⁶ Küçük Ali-oğulları hakkında bk. W.B. Barker, Laves and penates or Cilicia and its Governors, London 1853, s. 74-80, 84; Ayr. bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 116-117.

³⁵⁷ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 14996, sene 1199.

³⁵⁸ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 6425.

Adana yakınlarında sâkin Karalar aşireti,³⁵⁹ Kurt-kulağı reâyâsından olup, Tarsus taraflarına giderek şakavette bulunduklarından, hacıların dönüşünden önce, iskân mahallerine kaldırılmaları, gerekirse Tarsus voyvodasının da yardımından faydalanılarak nizamlarının verilmesi hususunda, 1791 tarihinde Adana valisine emir gönderilmişti³⁶⁰.

İmparatorluğun Avrupa yakasında, 1726-27 yıllarında, daha önce Halil Paşa yurduna yerleştirilen Nogay tâifesinin, kendilerine tahsis edilen toprağı az bularak Boğdan arazisine tecâvüz etmeleri sebebiyle, Kırım Hanı Mengli Giray tarafından arazi tahsis edilerek Akkerman ve İsmail geçidi kazâlarına, yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştır³⁶¹.

Şakavet üzere olan cemâatlerin yerleştirilmesi hususunda gösterilen gayretler, görüldüğü üzere, onların yerleşik ahâliye yaptıkları zararların önlenmesini hedef almıştır. Daha çok Anadolu cânibinde görülen bu kabil olaylar, merkezî otoritenin zayıflamasından faydalanmakta olan konar-göçer hayat yaşayan başı-boş aşiret ve cemâatlerin varlığından çıkmaktadır. Devletin konar-göçerleri, İmparatorluğun içtimâî hayatından çekme gayretleri, plânsız bir şekilde yürütülmüş olduğundan iktisadî bütünlüğün de bozulmasına yol açmıştır. Bununla beraber konar-göçerlerin islâhı, memleketin mâmur hale gelmesi için mecburî görülmekteydi. Şakavet hareketleriyle pek çok mâmur belde harap olmuş ve boşalmıştır. İşte bu yüzden harap ve boş yerlerin yeniden ihyâsı ve şenlendirilmesi, terkedilmiş ziraî alanların yeniden ekime açılması, imparatorluk için hayatî bir önemi haizdi. Bunun için devlet, şakavet hareketlerinin önlenmesi hususunda sert tedbirler aldığı gibi,

³⁵⁹ Karalar aşireti, Adana'nın Kozan (Sis) kazasına tâbi Sunbas nahiyesinde sakindiler. Bugün, Karalar aşiretinden Adana'nın içinde ve Karataş kazasında 4 köy mevcuddur.

³⁶⁰ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 6446.

³⁶¹ Küçük Çelebi-zâde Âsim, Tarih, s. 470; Ayr. bk. MD, nu. 134, s. 152.

onların te'dibi hakkında fetvaya bile baş vurmuştur.³⁶² Hattâ devletin şakilerle yaptığı mücadele hakkında yazılmış risâleler de mevcuttur.³⁶³

2. Boş ve harab yerleri imâr ederek şenlendirmek ve yeniden ziraate açmak:

XVII ve XVIII. yüzyıllarda meydana gelen iç karışıklıkların, imparatorluğun pek çok mâmur bölgesinin harâb olmasına ve boşalmasına sebebiyet verdiğini zikretmiştik. Böylece, asayişî sağlamakta çekilen zorluklar yanında, iktisadî açıdan da büyük problemler ortaya çıkmıştır. Meselâ, birçok ekili toprağın terkedilerek harap olmasıyla, devletin gelirindeki düşüş de aynı oranda büyümüştür. Bu durum siyasî alanda da etkisini göstermiş, birden çok cephede yapılan savaşlarda, imparatorluğun para ve zahire sıkıntısına düşmesine yol açmıştır. Bundan dolayıdır ki devlet, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kendisi için büyük bir önem taşıyan boş ve harab yerlere oymakların yerleştirilerek ziraate açılması şeklinde takip ettiği iskân politikasını bu temel üzerine kurmuştur.³⁶⁴

³⁶² Meselâ İç-il yörüklerinin şakavetleri karşısında Kıbrıs'a sürülmeleri emredilmiştir. Bu emre uymayan yörüklerin te'dibi için bir fetvâ alındığı görülmektedir ki (Bk. ATA, Vs. nu. 194, s. 145, sene 1124 (?), burada kaydetmeği uygun bulduk.

Yörükân tâife esinden bir tâife e kaf-ı tarîk idüp müsliminin ırz ve mallarına taarruz ve ekinlerini itlaf ve bu makule zulm ü fesad âdet-i müstemirleri olup sa'y-ı bi'l-fesad olmalarıyla tâife-i mezbûreyi ahz ve şerlerini def ve Kbn's ceziresine iskâna me'mur olan Zeyd vali, tâife-i mezbûreyi ahz ve Kıbrıs ceziresine iskân murad itdikde mezbûrlar şer-i şerife ve emr-i sultâniye itâat etmeyüp muhârebe sadedinde olsalar emr-i veliyyü'l-emr ile tâife-i mezbûre ile mukatele idüp şerlerini def için katletmek câiz olur mu?"

"El-cevap: Olur;

Allahü a'lem

Ketebehül-hakîr Abdullah.

"عفی عنه"

³⁶³ Meselâ, XVIII. yüzyılın başlarında İfrâz-ı Zülkadriye tâifesine mensup bazı cemaatlerin şakavetleri karşısında, devletin onlara karşı takındığı tavır ve te'dip hareketi hakkında, bu te'dip hareketine bizzat katılan Maraş Beylerbeyi'nin Divan Kâtibi Mustafa Sâkîp Efendi'nin kaleme aldığı "Kenzül'Vekayî" adlı eser (İlhan Şahin neşri, TED, 1977, sayı 7-8, s. 95-118) zikredilebilir. Şakavet hareketlerine karşı devletin giriştiği te'dib hareketi, burada renkli bir üslûbla anlatılmaktadır.

³⁶⁴ Bu yolda, yani göçebe hayat yaşayan aşiretlerin yerleştirilmeleri hususunda emirnâmeler bulunmaktadır. Meselâ, 1710 tarihli bir emr-i şerifle (Bk. MAD, nu. 8458, s. 4-6), konar göçer Türkmen ve Urban tâifelerinin, yerleşik halkın yerlerini terketmelerine sebep olduğu, bu yüzden devletin büyük bir gelir kaybına uğradığı belirtilerek, bu vaziyetin önlenmesi için harab ve boş alanlara başı-boş konar-göçer grupların iskân edilerek şen ve âbâdan bir hale getirilmesi ve ziraate açılması istenmiştir.

Mâmur yerlerin harâb olmasında yalnız şakavet unsurlarının etkili olmadığını da belirtmek yerinde olacaktır. Bilhassa savaş alanı olan bölgelerde yaşayan ahâlî, savaşın devamı müddetince yerlerini terkederek daha emin gördükleri iç kısımlara yerleşmekteydiler. Ancak, geri dönmek için gerekli emniyeti duymadıklarından eski yerlerine dönememişler, böylece sınır boylarında harâb sahalar büyük bir yer kaplamıştır. Bu harâb olan yerlerin Osmanlı Devleti'nin buğday anbarı sayılan Rumeli cânibinde olduğu göz önüne alınırsa, işin önemi daha iyi anlaşılır. Bununla beraber, Rumeli'nin harab olmasında, Osmanlı birliklerinin bölgeye çok sık uğramalarının da etkili olduğu zikredilmelidir.³⁶⁵

Bütün bu zorluklara rağmen, devletin varmak istediği sonuç, boş ve harâb yerlere yeniden insan toplulukları naklederek şenlenmesini sağlamak, onları ziraate açmaktır. Devlet, bu gayesine ulaşmak için çoğu defa iskân kanunlarına aykırı hareket etmekten de çekinmemiştir. Buna karşılık bazı aşiretler iskândan kaçmak için seyyidlik ve askerilik iddiasında bulunmuşlardır. Meselâ, 1701 yılında Bozok sancağında hâli ve harâbe köylere Mamalu Türkmenlerinin yerleştirilmesine teşebbüs edilmiş, fakat içlerinden Şerefli cemâati, seyyidlik iddiâsiyle iskânı kabul etmemiştir. Bunun üzerine aynı tarihte Tokat ve Bozok sancağı kadılarına, iskân emrinin yerine getirilmesi için emir gönderilmiştir.³⁶⁶ Konup-göçmekten ferâgat etmeleri ve kimseye zarar vermemeleri şartlarıyla iskânları yapılırken, taahhüdlerinde durmamaları halinde tahsil edilmek üzere 25.400 kuruş da nezre bağlanmışlardır. Buna rağmen 14 cemâat muhalefette bulunmuşlar,³⁶⁷ durum kefillerine sorulduğu zaman: “*Bâlâda tahrîr olunan kazâlar iskân olundukda ancak bu ana dek varup sâkin olamadık, el-hâletü hazîhî iskânlarımızı kabûl eyledik*” diyerek, hâzineye taahhüd ettikleri 51 keseye ilâveten 50 kese daha nezri kabul etmişler ve 1704 yılında iskânları kabul edilmiştir.³⁶⁸ Ancak, Şerefli, Kızıllı, Keller ve Orhan-oğulları cemâatlerinin iskân

³⁶⁵ Bk. Gantemir, *Aynı eser*, II, 365-367; Ayr. bk. II. Bölüm, s. 28-33.

³⁶⁶ MAD, nu. 8458, s. 31-32.

³⁶⁷ Mezkûr cemâatlerin iskân mahalleri olan Sorgun, Kızıl-kocalı, Salmanlı ve Budak-özü kazalarına 2 cemâat iskân olunup, Dalgıç, Kâfir-kıran, Duraklı, Nefes, Akça Beyli, Yakublu, Sarılı, Süleyman Fakih, Tevr (تور), Bercili, Kızıllı, Kavak, Şerefli cemâatleri iskânı kabul etmemişlerdi (Bk. MAD, nu. 8458, s. 18-19).

³⁶⁸ MAD, nu. 8458, s. 19. Buna rağmen bazılarının yerleşmedikleri görülmekle, aşiret beyleri olan Ömer vasıtasıyla yerleştirilmeleri için aynı yıl ikinci bir emir gönderilmiştir (Bk. MAD, nu. 8458, s. 21).

mahallerine gelmiyerek Ankara civarında şakavette bulunmaları üzerine 1706 yılında yeniden bir emr-i şerif gönderilerek yerleştirilmelerinin sağlanması için gerekli çalışmaların yapılması istenmiştir.³⁶⁹

Konar-göçerlerin sahipsiz ve harabe köylere sistemli bir şekilde yerleştirilmeleri her zaman için mümkün olamamıştır. Birçok cemâat, iskânlarının kararlaştırdığı tarihten çok sonra yerleştirilebilmişlerdir. Nitekim konar-göçer Dânişmendlü Türkmenleri cemâatlerinden Selmanlu-i Kebîr ve Sagîr, yine aynı gruba bağlı cemâatlerden Kaşıkçı, Gölegir, Cevânişür, Sermayelü, Karalu ve Horbendelü cemâatlerinin Keçiborlu, Geyikler, Sandıklı ve Çölâbâd kazalarına iskânları kademeli olarak gerçekleştirilebilmiştir. Mezkûr cemâatlerin zikredilen kazalara tâbi 42 harab köye iskânlarına daha 1701 tarihinde karar verilmiş olup, ancak iskân mahallerindeki mer'a ve tarlaların kendilerine kifayet etmiyeceği iddiası ile yerleşmek istemedikleri görülmüştür.³⁷⁰ Bunun üzerine iskân mahallerinin tahrir edilerek, iskânın buna göre yapılması hususunda Hamid ve Karahisâr-ı Sâhip sancakları mutasarrıflarına, Kütahya mollasına ve mütesellimine, Denizli, Geyikler, Kemer-i Hamîd, Urla, Şeyhlü, Çarşamba, Lâzkiye, Uluborlu, Burdur, Homa, Çölâbâd, Uşak, Baklan, Sandıklı ve Honaz kadılarına 1702'de gönderilen bir emir üzerine, iskânları için çalışmalara başlanmıştır.³⁷¹ Selmanlu-i kebîr cemâati, Yorgalar, Akça-köy, Yüreğil, Gökçelü, Alaça-atlu, Yarımca ve Dombay köylerine iskân olunarak ziraatle uğraşmaları için de toprak tahsis edilmiştir. Diğer cemâatlerden Horbendelü (Harbendelü=Harmandalu) cemâati, Geyikler kazasına tâbi Alaçayır köyüne; Cevânişür cemâatinden Cihanbeylü mahallesi, Çölâbâd kazasında Horu (Akpınarlı) ve Nişir köylerine; yine aynı cemâatten Çörekli mahallesi Halacılı (Hallaç) köyüne; Hacılı mahallesi, Kadılar ve Haydarlı köylerine; Ocaklı mahallesi Şehyadın köyüne³⁷²; Kaşıkçı cemâati, Sandıklı kazasında Güre ve Merkebcî köylerine;³⁷³ Selman-

³⁶⁹ Bk. MAD, nu. 8458, s. 21.

³⁷⁰ MAD, nu. 8458, s. 197-198.

³⁷¹ Aynı defter, s. 198; Ayr. bk. ATA, Vs. nu. 178, s. 124-127.

³⁷² Bunlardan bir kısmı Kolancık harabelerinde yerleştirilmiş oldukları halde, daha sonra bu bölge de, Sermayelü toprağına ilhak edilerek, bu gruptan bir kısım hane buraya nakledilmiştir. (MAD, nu. 8458, s. 198-199, sene 1113; Ayr. bk. ATA, Vs. nu. 180, s. 128-129, sene 1112).

³⁷³ Mezkûr köylerin tarla ve mezraaları verimsiz olduğu için, Çölâbâd kazasında Ergenli köyünde; Haşimli mahallesi, Göçerli karyesinde; Derviş-oglu mahallesi, Yamanlı köyünde; Velili mahallesi, Doğanlı ve Sarıçova (Sarıköy) karyelerinde iskânı kabul etmişlerdir. Bunlar-

lu-i sagîr cemâati, Keçiörlü kazası dahilindeki Pınarbaşı'nda, Kulu-köyü, Hacer-öyüğü, Bahşayış köylerine' ve ayrıca Geyikler kazasında, Çapalı karyesine iskân olunarak ziraatle uğraşmaları istenmiştir.

Bunların dışında Gölegir cemâati, Sandıklı kazasında, Çavuş-beyli ve Kazgan-pınarı (Kazanpınarı) karyelerine iskân edilirlerken, bir miktarı da, Urla kazasında Okçular köyüne yerleştirilmişlerdir.³⁷⁴ Selmanlu-i kebîr'den Köse Musa (Köse Köselisi), Pekmezlüsü ve Kara Halil-oğulları, Sandıklı kazasında Kötü Ağıl adlı karyede sâkin olup, mezraalarının kifayet etmediği iddiasıyla, iskân şartlarına aykırı olarak yaylağa çıkıp iskânı bozmaları üzerine, birbirlerine kefil olmak suretiyle iskân edilmişlerdir³⁷⁵. Bir müddet sonra, daha önce Kütahya'ya iskânları ferman olunan, ancak yerlerinin iskân mahalline uzak olması yüzünden yerleştiremeyen Dânişmendlü Türkmenlerinden Bıçakçı, Gördengöre ve Fermanlı Mucan adlı üç cemâat, iskânı kabul ettiklerini bildirerek, Geyikli kazâsına tâbi Kızıllı, Eğerci-öyük, Tanvudlar (?) Feneş (?), Odaköy, Şuhudlu ve Burkas (?) köylerine yerleşmek istemişlerdir.³⁷⁶ Ancak tahrîr defterine yalnız Kızıllı, Eğerci ve Şuhudlu karyelerinin kayıtları bulunması hasebiyle, her cemâat üzerine 2.500 kuruş nezr tâyin edilerek adı geçen köylere yerleştirilmeleri kabul edilmiştir.³⁷⁷

Şakavat hareketlerinde bulunan Lekvanik,³⁷⁸ Kırıntılı ve Hacılar cemâatlerinin, bu hareketlerinden dolayı, Develi yakınlarındaki Harmancık mevkiinde bulunan harap köye yerleştirilmelerine teşebbüs

dan Karalar cemâati yerleştirilmiş oldukları yerde, arâzilerinin çorak olması ve ihtiyaçlarını karşılamaması sebebiyle, yerleşememişler, bu yüzden birçokları telef olmuştur. Bu durum karşısında, yakınlarındaki boş ve harap bir durumda olan Engerek ve Okçular adlı mahaller, üzerlerine ilhak edilerek, bu bölgelere de yerleşmeleri sağlanmıştır. (MAD, nu. 8458, s. 198, sene 1113).

³⁷⁴ Bk. MAD, nu. 8458, s. 206.

³⁷⁵ MAD, nu. 8458, s. 197, sene 1113; Ayr. bk. ATA, Vs. nu. 182, s. 129-132, sene 1113. Dânişmendlü Türkmenlerinden yukarıda zikr edilen cemâatlere 1707 yılında iskân edildikleri köylerin sınırlarına tecâvüzde bulunan eşkiyâyı yakalayıp teslim etmeleri hususunda emir verilmiştir (Bk. MAD, nu. 8458, s. 247).

³⁷⁶ Adı geçen cemâatlerden, Bıçakçı cemâatine tâbi Çukur-ovalı ile Kaymazlı, Dekşer (دکشر), Kapaklı ve Koca Kethüdâ mahalleleri, Kızıllı ve Eğerci-öyüğü'nde; Koturlu ve Kılıçlı mahalleleri, Feneş köyünde; Kürd-Tekude (?) cemâati Bozkaş'da; Karamanlı cemâati Odaköy ve Şuhudlu harâbelerinde yerleşip evler yapacaklarını ve diğer cemâatlerin kabul ettikleri nizamaya uyacaklarını, 1710 yılında verdikleri arızayla beyân etmişlerdi (MAD, nu. 8458, s. 248).

³⁷⁷ MAD, nu. 8458, s. 248, sene 1710.

³⁷⁸ 1766'da Niebuhr, bunlardan Ankara-Sivas bölgesinde 1000 çadır tesbit etmiştir (Bk. Niebuhr, n. 415).

edilmiştir. Ancak şakavete devam eden bu cemâatlerin, bir müddet sonra Halep eyâletinde Münbiç nâhiyesine iskânlarının emredildiği görülmektedir.³⁷⁹ Mezkûr cemâatler, bu yeni iskân mahallerinde düşmanlıkları bulunan İl-beyli Türkmenlerinin yerleştirilmiş olması dolayısıyla, buraya yerleşmek istemeyerek iskânlarından vazgeçilmesi ve Anavarza harâbelerine yerleştirilmeleri için istekte bulunmuşlardı³⁸⁰. Buna rağmen 1707 yılında Adana ve Rakka valilerine gönderilen bir fermanla, mezkûr tâifelerin Münbiç nahiyesindeki boş ve harap sahalara iskân edilerek Rakka mukataasına bağlanması emredilmekteydi³⁸¹. Ancak, Lekvanik aşiretinden Rakka bölgesine çok azı yerleştirilebilmiş, diğerleri ise çeşitli yerlere dağılmıştır.³⁸² Onların bu şekilde iskâna yanaşmaması karşısında 1715 yılında, Adana Beylerbeyisi Elhaç Ahmed Paşa'ya ve Rakka Mütessellimine bir emr-i şerif gönderilerek, mezkûr aşiretin Rakka mukataasından ifraz edilerek Adana mukataasına bağlanmasına, ayrıca Anavarza'daki boş ve harap köylere yerleştirilerek birer miktar toprak tahsis edilmesine müsaade edilmiştir. Bunlardan Kızılkoyunlu cemâati Süleymanlı kazasındaki harap köylere ve Akbaş cemâatini de Adana'ya bağlı Ağba (اغبه), Boğalı vesâir harab köylere iskânlarına karar verilmiştir.³⁸³ Abalu cemâati ise Hama ve Humus bölgelerine iskân edilmişlerdir³⁸⁴. Kızıl-koyunlu cemâatinden bir kısmının da 1721 de İznik ve Sapanca arasına yerleştirilmelerine karar verilmişti.³⁸⁵

Devlet otoritesinin sarsılması üzerine, daha evvel Adana'da, Demir-kapı ile Misis arasına yerleştirilmiş bulunan İfrâz-ı Zülkadriye cemâatleri, bölgeyi muhafazadan ve ziraatçilikten vazgeçerek şakavete başlamışlar; Payas'a kadar uzanan saha içinde şakavetlerini sürdüren

³⁷⁹ MAD, nu. 8458, s. 203-204, sene 1114.

³⁸⁰ 1703 yılında yapılan bu müracaat devlet tarafından reddedilmiş ve 6.000 kuruş olan malları ile birlikte Rakka mukataasına ilhak edilerek yerleştirilmelerine karar verilmiştir (Bk. MAD, nu. 8458, s. 210).

³⁸¹ Bu cemâatlerle birlikte, Aktaş ve Nûreler cemâatleri de iskâna dahil idiler (MAD, nu. 8458, s. 210, 211, sene 1118).

³⁸² Bu dağılanlardan 500 hanesi, Pehlivanlı torunları, 500 hane kadarı Boz-ulus Türkmenlerinden Tabanlı, Dânişmendlü ve Ketiş-oğlu, bir miktarı da Salarlu-i kebîr ve sagîr cemâatleri yanındaydılar (Bk. ATA, Vs. nu. 195, s. 145-146, sene n24).

³⁸³ Lekvanik aşiretinin, hayvanlarını ve pusatlarını satarak ziraatle meşgul olmak, yaylaya gitmek, şakavetle uğraşmayıp içlerinde eşkıyâ zuhur edecek olursa voyvodalarına teslim etmek gibi şartlarla iskânları kabul edilmişti (Bk. MAD, 8458, s. 214-215).

³⁸⁴ MAD, n.u. 8458, s. 57, sene 1115.

³⁸⁵ Bk. MD, nu. 130, s. 47.

bunlara tâbi 14 cemaat, bölgedeki ahâlinin yerlerini terketmelerine sebep olmuşlardır. Ayrıca Ayas ile Berendi kazaları arasında bulunan Kurdkulağı derbendi sâkinleri de yerlerini terketmek zorunda kalmışlar, derbend harap olmuştur. Bu sebeple ifraz cemâatleri üzerine mutasarrıf tayin edilen Niğde sancağı mutasarrıfı Polat- zâde İsmail Bey, Kurd-kulağı derbendini şen ve âbâdan etmek, bölgeyi korumak ve evler yaparak ziraatle uğraşmak üzere, Musa Fakihlü, Durak, Taşlı, Gegi (کگی), Çöplü, Geymi (کیمی), Sökmeni Karamanlı, Ödemişlü, Deve Hanlu, Karaman Hacılu, Kaçarlulu, Hüseyin Hacılu, diğer Hüseyin Hacılu, Mihmadlu, Kömür Ceridi, Alıcılı, Terzilü ceridi, Çekdimlü ile Gürünlü, Afşarlu Karamanlısu, Aydınlu Hacı Abdurrahman, Çakal Demircilü, Cıgırık (Çıkırık) Tüccarlı ve Şihâb Tüccarlu cemâatleri ki, toplam 24 cemâati, 1705 yılında buraya iskân ederek, derbendci kayd ettirmiştir.³⁸⁶ Ayrıca dağılmış bulunan ifraz cemâatlerinden bazılarının Adana eyâletindeki boş ve harap alanlara iskânı için teşebbüse geçilmiştir. Bu sebeple 1707 yılında, Kütahya, Maraş, Karaman, Sivas valilerine ve Aydın, Saruhan sancakları kadılarına gönderilen bir hükümle, bölgelerinde bulunan ifraz cemâatlerinin Adana'ya naklinde gayret göstermeleri emredilmiştir³⁸⁷. Bu dağılan cemâatlerden 12 sinin, Sivas ve Kırşehir bölgelerinde, Pehlivan-oğlu Kenan Bey'in yanında sâkin oldukları tesbit edilerek,³⁸⁸ Adana'ya nakl ve iskân olunmuşlardır³⁸⁹.

Adana'da Abdülfettah adlı şahsın malikânesine kayıtlı bulunan konar-göçer Dânişmendlü Türkmenleri cemâatlerinden Küşne, Köpeklü ve tevâbii cemâatler, dağılarak çeşitli bölgelere gitmişler, bu yüzden de vergilerinin tahsili imkânı kalmamıştı. Bu sebeple mazkûr cemâatlerin mallarının Adana mukataasına eklendiği ve hâli ve harâbe Anavarza'ya iskân edildikleri görülmektedir.³⁹⁰

³⁸⁶ MAD, nu. 8458, s. 79.

³⁸⁷ MAD, nu. 8458, s. 78.

³⁸⁸ Pehlivanlı Aşireti, Ankara-Sivas arasındaki bölgede sâkin olup, 1766'da 15000 çadıra sahip oldukları görülmektedir (Bk. *Niebuhr*, II, 415).

³⁸⁹ Bunlar, Abdullah-ı kebîr ve sağır, Kabakulak-Alcısı, Asili... (?), Ala-kurdlu, Humuş-beylü, Karaman-uşağı, Kuşlu, Kuş-uşağı, Deli Hacı-uşağı, Sehlîk Hezar (?) ve Kariban (?) cemâatleri idi. Bunlar Adana'da Anavarza ve Kınık bölgelerine yerleştirilmişlerdir (Bk. MAD, nu. 8458, s. 78, sene 1119 (1707)).

³⁹⁰ Bu suretle bölgenin şenlendirilerek mâmur hale getirilmesi düşünülmüş olup, bu hususta 1708 yılında bir de emr-i şerif gönderilmiştir (Bk. MAD, nu. 8458, s. 253).

Yine, Dânişmendlü Türkmenleri mukataasına tâbi Cevânişür ve Kaşıkçılar cemâatleri, iskân bölgeleri olan Hamid, Kütahya ve Karahisar sancaklarında iskânı kabul etmiyerek çeşitli yerlere dağılmışlardı. Bunun üzerine, Develü mukaatasına tâbi olup, Niğde Sancağı, Kayseri ve Develü kazâlarında bulunan, Öyük, Yarlık, Koçak, Çakır Ağıl, Karaca-ı viran ve Milli-dere adlı harâb köylere yerleştirilmelerine teşebbüs edilen cemâatler, şer'î ve örfî vergilerini voyvodalarına vermek ve ziraatle uğraşmak üzere iskânı kabul ederek, iskânları hususunda 1708 yılında ferman gönderilmiştir.³⁹¹

Bâzi cemâatlerin yaptıkları zararlar, ahâlinin onları devlete şikâyetlerine sebep olduğu gibi, bazan da ahâlinin uygun birer iskân mahalli göstererek, oralara yerleştirilmelerini istedikleri görülmüştür. Meselâ, Karahisâr-ı Sâhip sancağında Yazıcılar (Yazıcılı) kazasında, Sivrihisâr'da sâkin konar-göçer Boz-ulus Türkmenlerinden Kara-yağı cemâati, bulundukları bölgenin otunun ve suyunun kendilerine yeterli olmaması sebebiyle, çevre ahâlisine zarar vermekteydiler. Bundan dolayı kazâ ahâlisinin de istekleriyle Karahisâr-ı Sâhip sancağında Sivrihisâr'a yakın bir mahalde bulunan Çandar Köprüsü civarındaki Ali Tan, Zabdalı (ضبدلی), Ömer Hacı ve Haztar (حزتر) adlı harâbe köylere yerleştirilmeleri hususunda arz sunulmuştu. Bu istek doğrultusunda, 1709 yılında verilen bir emr-i şerîfle, adı geçen köylere iskân olunmuşlardır.³⁹²

Kayseri'ye bağlı İnce-su kasabasında 40 seneden beri sâkin olan Et-yemez cemâati, bazı kişilerin onları ifrâz etme çabaları yüzünden baskılara maruz kalmıştır.³⁹³ Bu kabilden iskân faktörleri arasında en önemli yeri, hiç şüphesiz ki, şakavetleri sebebiyle yerleşik ahâlinin yerlerini terketmelerine yol açan konar-göçer taifeler alır. Bunlardan, Türkmen tâifeleri Anadolu'da, Arap kabileleri ise Suriye ve Irak'da önemli bir rol oynamışlardır. Meselâ, Bağdat, Basra, Rakka vesâir bölgelerden gelerek, Hama, Şugur ve Madik (Mudik) arasında, Âb ismiyle anılan, Saz adlı mevkide bir araya toplanan Arap kabilelerinden Âl-i Aziz, Domalih, Haza'la, Âl-i Ammar, Benî Semak, Âl-i Mahazi'a, Âl-i

³⁹¹ MAD, nu. 8458, s. 252.

³⁹² Bk. MAD, nu. 8458, s. 254.

³⁹³ Bu hususta 1709 yılında verilmiş bir arz bulunmaktadır. Buna karşılık olarak verilen emr-i şerîfde ise, mezkûr cemâatin hiç bir zararları görülmediği ve bu sebeple bulundukları yerde ikamet etmeleri ve hiç bir şekilde rahatsız edilmemeleri bildirilmişti (MAD, nu. 8458, s. 78).

Ke'ade, Âl-i Şammar, el-Biha ve Benî Halîd, hac yoluna inerek ellerine geçirmişler, reâyâ üzerinde çeşitli zulm ve teaddide bulunarak, yerlerini terketmelerine sebebiyet vermişlerdi. Bu yüzden mezkûr kabilelerin Hama'da Şugur mukataası havâlisindeki harâbe köy ve mezraalara yerleştirilmeleri hususunda 1710 yılında emir gönderilmişti³⁹⁴.

Bu arada Hama'ya iskânları ferman olduğu halde iskâna gelmeyen Arap ve Türkmen cemâatlerinin de iskân mahallerine getirilmesi hususunda teşebbüse geçilmiştir. Bunlardan Mecilli Türkmenlerine tâbi Süleymanlı, Bıyıklı, Balıkçılı, ördek Hacı, Dubah (?), Sarılı, Hatmalı ve Kalaçlı mahalleleri; İfraz Türkmenlerinden Sakallı Ceridi, Hacı Dokuzu vs; Dânişmendlü'den Küşne, Köpekli ve tevâbii cemâatleri; Arab-ı Şuveyh mukataası reâyâlarından Al-i Büveylis (?) ve Al-i Nazzâra vesâirleri ve Basra perakendelerinden Cedîd (Cerîd ?) Arabi ve Rakka'da sâkin Benî Rebi' Bey'i hâssından Âl-i Ebu Cirâde cemâati kaydedilmekle, bunların hangi mahalde olursa olsunlar, iskân mahalleri olan Hama'ya getirilip iskân olunmaları için Rakka muhâfızı Vezir Yusuf Paşa'ya hitâben emr-i şerîf gönderilmiştir³⁹⁵.

Kütahya bölgesinde de harâbe yerler büyük bir yer kaplamakta olup, buraların şen ve âbâdan edilmesi için konar-göçer toplulukların yerleştirilmesine teşebbüs edilmiştir. Meselâ bu bölgeye yerleştirilen cemâatlerden Dünderli'ye tâbi olup, Kütahya havâlisinde kışlayan Kaçar cemâatini zikredebiliriz. Kaçar cemâati, Kütahya'da boş ve harâbe yerleri şen ve âbâdan etmek, zirâatle uğraşmak, bölgeyi eşkiyalardan korumak şartlarıyla 1712 yılında yerleştirilmişlerdir³⁹⁶. 1726 yılında bazı eşkiyâ guruplarıyla işbirliği yaptığı iddiâsında bulunulmasına rağmen, mezkûr cemâatin eşkiyâdan olmadığı tesbit edilmiştir. Hattâ 1731 senesinde, Aydın bölgesinde kendilerine tahsis edilen mahalde sâkin oldukları, Aydın Sancağı'nda kışladıkları ve Sultan-dağı'nda yazladıkları tesbit edilmiştir³⁹⁷.

Türkmen tâifelerinden olup Rakka'ya iskânları ferman olunan Receblü Afşarı cemaati, 1712 yılında Rakka iskânından kaçarak Kayseri

³⁹⁴ MAD, nu. 8458, s. 7.

³⁹⁵ 1710 yılında gönderilen emirde, mezkûr cemâatlerin evkafa dâhil edilmesi de istenmekteydi (Bk. MAD, nu. 8458, s. 6).

³⁹⁶ Yaylak olarak yakınlarındaki Murad-dağı tahsis edilmiştir. (Bk. MAD, nu. 8458, s. 294).

³⁹⁷ Bk. ATA, Vs. nu. 223, s. 187-188.

ve Zamantı bölgesinde Lekvanik tâifesiyle birleşip şakavete başlamışlardı. Bu sebeple yerlerinden kaldırılarak yeniden Rakka'ya iskânları, Halep ve Rakka valisi Yusuf Paşa'ya emredilmesine rağmen³⁹⁸, 1713 yılına kadar yerleşmeleri sağlanamamıştır. Bu yüzden boş ve harap bir vaziyette bulunan Zamantı kazası köylerine iskânları için teşebbüse geçilmiş ve bu hususta 1713 tarihli bir emr-i şerif gönderilmiştir³⁹⁹. 1730 yılında ise mezkûr cemâatin Zamantı nehri kıyılarında bulunan harab ve boş 66 köye yerleştirilmeyi kabul ettikleri görülmektedir.⁴⁰⁰

İfrâz-ı Zülkadriye cemâatlerinden, Sakallu Ceridi ve Hacılı Dokuzu cemâatlerinin, 1710 yılında Hama'da, Murat Paşa Köprüsü (Cisr-i Murad Paşa)'ne ve Yenihan'a iskânları hususunda emir verildiği halde, iskân mahallerine gitmemişlerdi.⁴⁰¹ Hattâ bu müddet zarfında, tâbi oldukları İfrâz-ı Zülkadriye mukataasına olan vergilerini de vermedikleri, Zülkadriye voyvodası Elhaç Burhan tarafından bildirilmişti. Bunun üzerine Sakallu Ceridi ve Hacılı Dokuzu cemâatlerinin vergilerinin⁴⁰², yeniden 1713 yılında İfrâz-ı Zülkadriye mukataasına zam ve ilhak edilerek, iskânları hususunda Adana ve Maraş Beylerbeylerine ve kadılarına emir verilmiştir⁴⁰³.

Konar-göçer Türkmenlerden olup, şakavetle meşgul olan Yeni-il Türkmenlerinden ve Halep mukataasına tâbi aşiretlerden, Dânişmendlü'ye bağlı Boynu-ince lü ve ona tâbi cemâatlerin; Kırşehir sancağında sâkin Benî Hüseyin cemâatinin; Bozulus Türkmenlerinden olup Ankara'ya tâbi olanların; Maraş sancağında Mektûbiyye Medresesi evkafından Kara Bekirin Türkmenleri; Bozok sancağında sâkin Geyikli cemâatinin; Dânişmendlü Türkmenlerinden, Boynu-ince lü cemâatinden ifraz edilmiş bulunan Hacı Ahmedlü ile Şeyhlü cemâatlerinin; Tokat voyvodalığında Bozok sancağında sâkin Manialı Türkmenleri kabi-

³⁹⁸ Bk. ATA, Vs. nu. 195, s. 145-147.

³⁹⁹ Bu yolda Kayseri, Develü ve Talaş kadı'larına gönderilen emirlerden başka, 1729 yılında Zamantı bölgesinin tahriri için de, Kayseri ve Zamantı kadılarına mufassal emr-i şerifler gönderilmişti (Bk. MAD, nu. 8458, s. 261).

⁴⁰⁰ Receblü Afşarı cemâati, diğer Türkmen cemâatlerinde geçerli olan iskân şartları çerçevesinde, bennâk, mücerred, deve ve ağınam vergilerini vermek üzere tahrire tâbi tutulmuştur. Ayrıca, Rakka mukataası'ndan ifraz edilerek, Zamantı mukataası'na dahil edilmişlerdir (Bk. MAD, nu. 7126, sene 1142).

⁴⁰¹ Ayrıca, vergileri olan 4.500 kuruş da Hama mukataasına zam ve ilhak edilmiştir.

⁴⁰² Sakallu Ceridi'nin 2.000 kuruş, Hacılı Dokuzu cemâatinin ise 2.500 kuruş vergileri bulunmaktaydı (MAD, nu. 8458, s. 101, sene 1125).

⁴⁰³ Aynı defter, s. 101.

lesinin; Maraş Türkmenlerinden Gündeşlü tâifesine tâbi Dede Sülü ve Salmanlu cemâatlerinin; Bozok sancağında sâkin, Geyikli cemâatinden Ayu-basanlu ve Çokşurutlu cemâatlerinin Anadolu'da boş ve harap yerlerde uygun mahallere yerleştirilmeleri hususunda teşebbüse geçilmiş olmakla,⁴⁰⁴ 1714 tarihinde gönderilen bir emirde iskânlarının yapılması için gerekli iznin verildiği bildirilmiştir.⁴⁰⁵ Buna rağmen mezkûr cemâatlerin iskânları, ilerde görüleceği üzere, ancak kademeli olarak uzun bir süre içinde gerçekleşecektir.

Anadolu eyâletlerinde şakavet hareketlerinin önlenmesi için, şakavette bulunan aşiret veya cemâatler, iskân şartları çerçevesinde birer mahalle yerleştiriliyor; buna karşı çıkmaları halinde ise, ya sürgün ediliyor veya şiddetle cezalandırılıyordu. Bununla beraber, iskânın plânlı bir şekilde yürütülmesi ve coğrafi bölgelerin seçimindeki isâbet, aşiretlerin kolayca yerleşmelerine zemin hazırlamıştır. Meselâ, uzun zamandır yerleştirilmelerine çalışılan Dânişmendlü Türkmenlerinden Şerefli cemâatine tâbi 5 mahalle, 1718 yılında Çölâbâd kazasında 13 harab köye yerleştirilmişlerdir⁴⁰⁶. Bunlardan Araplu mahallesinden 30 hane Ak-Hüseyin Köyü'ne,⁴⁰⁷ 30 hane Pampul Köyü'ne,⁴⁰⁸ Şerefli Türkmenleri aşiret-başı Şah Mehmed Bey tarafından yine Araplu mahallesinden 20 hane Ayırık Köyü'ne,⁴⁰⁹ yine aşiret-başı Şah Mehmed Bey vasıtasıyla 24 hane İsmail-öyüğü Köyü'ne (İsmail köy),⁴¹⁰ aynı mahalleden 10 hane, Şerefli Türkmeni ağası Yusuf Ağa tarafından Yayalar

⁴⁰⁴ Bu hususta Türkmen Ağası tarafından 1126 tarihli bir berat verilmiştir (Bk. *Adana Şer'iyye Sicilleri*, nu. 21, s. 71).

⁴⁰⁵ *Adana Şer'iyye Sicilleri*, nu. 21, s. 72.

⁴⁰⁶ Mezkûr cemâat, Anadolu valisi Vezir Elhaç Ali Paşa ve Ahmed Efendi tarafından yerleştirilmişlerdir (MAD, nu. 8458, s. 272).

⁴⁰⁷ Hanesi bulunmayan ve harap olan bu köye, Araplu mahallesi sâkinlerinden Küçük Musa 30 hane ile yerleşmiştir. Yaylakları üst taraflarındaki Kuru-dağ ve Komalı-dağı olarak gösterilmiştir. Hacı Osman-oğlu Hacı Veli, Bektaş-oğlu Abdülvehhab, Bayat-oğlu Gök Musa Bey, bu 30 haneye kefil olmuşlardır. Elhaç Mehmed b. Bektaş ise hepsine kefil olmuştur (MAD, nu. 8458, s. 270).

⁴⁰⁸ Harab bir vaziyette olup, haneleri kaldırılarak Türkmenlere tahsis edilen bu köye de mezkûr Musa Bey 30 hane ile iskân olunmuştur.

⁴⁰⁹ Bu harab köyün iki hanesi ile neferi de bu köye yerleştirilmiştir. Köy ahâlisine Ali-oğlu Köse Veli ve Arap-oğlu Musa Kethüdanın oğlu Ali kefil olmuştur. Komalı-dağı yaylak olarak gösterilmiştir.

⁴¹⁰ Osman-oğlu Yunus, Solak-oğlu Ali ve Abdi-oğlu Erkulu, iskân şartlarına göre 24 haneye kefil olmuşlardır.

köyü'ne⁴¹¹ iskân olunmuşlardır.⁴¹² Şereflü'ye tâbi Bûke mahallesinden 35 hane, Bûke mahallesi kethüdâsı Mustafa Kethüdâ ile birlikte Doğanlı karyesi'ne,⁴¹³ Haydar-oğlu Mehmed 5 ev ile Karalar karyesine⁴¹⁴ ve Hacı Mehmed-oğlu Bozca Veli 6 hane ile Recebli karyesine yerleştirilerek birbirlerine kefil tayin edilmişlerdir.⁴¹⁵ Şereflü'nün Ceberlü mahallesinden ise 25 hane, Hızır-oğlu Muhammed Kethüdâ ile birlikte Göçerler (Göçerli) karyesine iskân olunmuşlardır.⁴¹⁶ Kayaslu mahallesi de, kethüdaları Çerkeş Bey ile beraber 35 hane olarak, Göçerli Akcin köyüne yerleştirilmişlerdir.⁴¹⁷ Hacı Bayındurlu mahallesi, kethüdâları Abdülkadir Kethüdâ ile birlikte 30'ar hane olmak üzere, harab bir vaziyette bulunan Kamallu ve Kız-kapan karyelerine iskân olunarak 3.000 kuruş nezr'e bağlanmışlardır.⁴¹⁸ Şereflü cemâatinin mahallelerinden Davutlu ve Yusuf lu ise, kethüdâları Asur kethüdâ vasi tasiyle 15 hane olarak, 1718 yılında Sâlihler karyesine yerleştirilmişler,⁴¹⁹ böylece Şereflü cemâatinin 5 mahallesinin iskânları tamamlanarak tahrirleri yapılmıştır.⁴²⁰

⁴¹¹ Bu 10 eve ise, Yusuf Ağa'nın kardeşi Fâzıl-oğlu Ahmed Ağa kefil olmuştur.

⁴¹² Toplam 5 köye iskân olunan 85 hane, 5.000 kuruş nezr'e bağlanmış ve birbirlerine kefil tayin olunmuştur. Kethüdaları Şah Mehmed Bey ise hepsine kefil kaydedilmiştir. (Bk. Aynı defter, s. 270).

⁴¹³ Yaylak olarak Komalı-dağı gösterilmiştir. Harab olan bu köye iskân olunan hanelere Hacı Bektaş-oğlu Merdan Ali, Resul-oğlu Çerkeş Bey, Köse Mehmed-oğlu Hüseyin ve Hasan-oğlu Veys iskân şartlarına göre kefil olmuşlar, Mustafa Kethüdâ ise hepsine kefil kaydedilmiştir (Aynı defter, s. 271).

⁴¹⁴ Önce Doğanlı karyesine yerleşen bu haneler, Haydar-oğlu Mehmed tarafından Karalar Köyü'ne yerleştirilerek, kendisi de kefil olmuştur.

⁴¹⁵ Bu mahalleden, toplam olarak 3 harab köye 46 hane iskân olunmuş ve 2.500 kuruş nezre bağlanmıştır. Ayrıca Bûke mahallesi kethüdâsı Mustafa Kethüdâ bu hanelere kefil olmuştur (Aynı defter, s. 271).

⁴¹⁶ Yaylakları Komalı-dağı'dır. Sermâye-oğlu Ali, Osman-oğlu Ömer ve Mehmed-oğlu Yahya bu 25 eve kefil olmuşlar, kethüdâları hepsine kefil tayin edilmiş ve 2.500 kuruş nezr'e bağlanmışlardır (MAD, nu. 8458, s. 271).

⁴¹⁷ Mehmed-oğlu Kara Yusuf, Bekir-oğlu Halil Bey, kardeşi MinnetAğa ve Kehle-oğlu (كهله اوغلى) Süleyman, bu 35 eve kefil olmuşlar, kethüdâları ise hepsine kefil olmuştur. 5.000 kuruş nezr tayin edilmiştir (Aynı defter, s. 271).

⁴¹⁸ Yaylakları üst taraflarında bulunan Kuru-dağ ile Komalı-dağı idi. Mezkûr köylere yerleştirilen hanelere, Yakup-oğlu Mihli, Ali-oğlu Erkulu, Hacı Erkulu-oğlu Bayındır, Halil Kethüdâ-oğlu Hüseyin, Nasuh-oğlu Murad ve Karakız-oğlu Bektaş kefil olmuşlar, kethüdâları Abdülkadir ise cümlesine kefil olmuştur (Aynı defter, s. 272).

⁴¹⁹ Yaylak ve kışlak olarak Komalı-dağı gösterilmiştir. 2.000 kuruş nezr'e bağlanan bu 15 haneye ayrıca, Elkıyâ-oğlu (?) Bekir, Elhac İbrahim-oğlu Hasan ve Ömer-oğlu Osman kefil olmuşlardır. Kethüdâları ise, iskân şartları dahilinde hepsine kefil olmuştur (Aynı defter, s. 272).

⁴²⁰ Toplam olarak, 13 harab köye 236 hane yerleştirilirken, 20.000 kuruş da nezr tayin edilmiştir.

1719 yılında, Anadolu Valisi Vezir Ali Paşa tarafından iskân mahalleri olan Rakka'ya gönderilen Karaca Araplu cemâati ise, Kütahya eyaletinden geçerken, buraya bağlı Saruhan sancağı dahilindeki Mendehor kazası köylerinden olup, 30-40 senedir boş ve harap bulunan köylere yerleşmek istemişlerdir. Bu istekleri kabul edilerek taş evler ve damlar yapıp, ziraatle uğraşmak üzere boş ve harap Sofular, Hacılar ve Kuleli-kışla köylerine iskân edilmişlerdir.⁴²¹ 1720 yılında da, Karahisâr-ı Sâhip Livâsı kazalarından Karamuk'a tâbi Dede-deresi karyesine ise, Kuşcu-beyli cemâatından 60 hanenin yerleştirilmesi için teşebbüse geçilmiştir. Bu sebeple 3.000 kuruş da nezr tayin edilmiştir.⁴²² Ancak bu çalışmaların başarılı olmadığı, mezkûr cemâatin 1735 yıllarında Aydın sancağında yerleşmiş oldukları görülmektedir.⁴²³ Yine, 1720 yılında Kütahya Livâsı kazalarından Dazkırı'ya bağlı Ketmenli (Ketmeli) köyüne, Tavşanlı ile Kayılı (قابلی) cemâatlerinden 30 hane iskân edilerek 1.000 kuruş da nezr'e bağlanmışlardır. Aynı cemâatlerden bir gurup ise, Dazkırı'ya bağlı Bâdemli köyüne iskân edilmişlerdir.⁴²⁴

Boş alanların şenlendirilmesinde ve mâmur hale getirilmesinde yerleşik unsurlardan da faydalanılmıştır. Bu tip uygulamada, en çok, yerlerini terkederek dağılmış reâyânın seçildiğini görmekteyiz. Meselâ, Turgut kazâsında bulunan Gençler köyü ahâlisi yerlerini terkederek dağılmışlar, bu yüzden köyleri hârab olmuş ve boşalmıştı. Arkıd-han-ı'nın nizâmı esnasında bu ahâlinin bulunarak Arkıd kasabasına yerleştirilme teşebbüsü, 1721 yılında gerçekleştirilmiştir.⁴²⁵

Karaman'dan Halep'e kadar olan yol üzerinde boş ve harap bir durumda bulunan yerlere ahâli iskân edilerek, şen ve âbâdan edilmesine Halep Valisi Vezir Ahmed Paşa memur olunmuştu.⁴²⁶ Bu hususta yapılan çalışmalarda, Ulukışla ile Çiftehan arasındaki Maraş Hanı'na,

⁴²¹ Ayrıca 2.000 kuruş nezr'e bağlanmışlardı (Bk. MAD, nu. 8458, s. 321).

⁴²² MAD, nu. 8458, s.216, sene 1133

⁴²³ Hattâ bu hususta gönderilen bir fermanla, mezkûr cemâatin yerlerinden kaldırılarak rahatsız edilmemeleri istenmiştir (Aynı defter, s. 216).

⁴²⁴ Aynı defter, s. 216.

⁴²⁵ Esbkeşan mukataasına tâbi olan reâyâ, bu mukataadan ifraz edilerek, Arkıd kasabasına bağlanması için tahrirlerinin yapılarak mallarının tesbiti istenmiştir. Bu hususta Arkıd-han-ı'nın nizâmına memur Dergâh-ı Muallâ Kapucu-başlarından Bahri Mehmed'e 1721 tarihli bir emr-i şerif gönderilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 98).

⁴²⁶ Ahmed Paşa bu hususta yaptığı çalışmaları, hangi mahalle ne miktar hane yerleştirildiğini beyan eden bir iskân defteri sunmuştur (MAD, nu. 9956, s. 88, sene 1132).

Şücaeddin kazasındaki Lüle (Lülüe) kalesi neferâtından 90 kişi indirilerek, evler inşâ etmeleri şartıyla iskânlarına karar verilmiştir. Bunlardan 10 kadarı, evlerinin yapımı tamamlanıncaya kadar Niğde kalesine götürülmüş ve orada tutulmuştur.

Ulukışla ile Ereğli arasında boş ve harab bir durumda bulunan Çavuşlar karyesi'ne de, Karaman sâkini Boz-ulus Türkmenlerinden İmanluciyân cemâatinden Ebü'd-Derdâ ile Hacılar mahalleleri,⁴²⁷ aynı bölgede bulunan palanga'ya ise, Hacı Hamzalı cemâati mahallesi,⁴²⁸ kendi istekleriyle, taştan evler yapmak üzere iskân olunmuşlardır. Şeyhlü vesâir cemâatlerden de 131 hane, Ulukışla ile Akpınar arasındaki havuzların ve Dokuzhanı'nda bulunan çeşmenin vakfı olan mezkûr hana iskânlarına başlanmıştır. Lâdik ile Ilgın arasında bulunan Kadınhanı'nın reâyâsı ise dağılarak başka bölgelere gitmişler, ancak 30 hanesi toplanarak hana getirilmiştir. Arkıd-hanı'na yerleştirilmek üzere Ilgın kazasından getirilen başı-boş 30 hane ise, Arkıdhanı ile Ilgın arasında bulunan Kabaklı-pınar'da bir köy inşâ edilerek yerleştirilmesi için Ilgın voyvodasına havâle olunmuşlardır. Ayrıca Arkıd-hanı'na iskân edilmek üzere Halep Valisi tarafından 200 hane cem olduğu bildirilmiştir.⁴²⁹

Rakka'ya iskânları için teşebbüse geçilen, hattâ bir kısmı Süleymanlı kazâsında boş ve harâb yerlere yerleştirilen, bir kısmı ise, Aydın, Saruhan ve Bursa'da yerleşmiş olan Kızıl-koyunlu cemâatinden 70 kadar hane, Kırşehir Livâsı'na bağlı Süleymanlı kazası köylerinden boş ve harâb olanlarına yerleştirilerek, buraları şen ve âbâdan etmek üzere Rakka'ya iskândan afvedilmişlerdir. Mezkûr cemâatten dörder-beşer ev olmak üzere, Taşkışla, Kozaklı, Dayılı, Topayan (Topa-

⁴²⁷ Ayrıca, 1723 de buraya, Boz-ulus sâkinlerinden İl-eminlü cemâatinin, iskânı hususunda teşebbüse geçilmiş (MAD, nu. 9956, s. 50); 1734 yılına kadar iskânları tamamlanmış olup, bu bölgedeki yolları eşkiyâdan hıfz etmeleri için de derbendci tayin olunmuşlardır (MAD, nu. 9956, s. 49). 1794 yılında bu cemâatin 770 kuruş olan malları, 400 kuruş tenzil edilmiştir. Buna karşılık bölgeyi şen ve âbâdan etmeleri ve eşkiyâlardan korumaları istenmiştir (MAD, nu. 9956, s. 56).

⁴²⁸ Bu palangaya ayrıca, İl-eminlü cemâatinden 30 hane yerleştirilmek istenmiştir. Ancak, 1794 yılına kadar bu hâneler yerleştirilememiş olup, bu sebepten yeniden bir emr-i şerif gönderilerek iskânlarının yapılması hususunda gayret gösterilmesi emrolunmuştur (MAD, nu. 9956, s. 56).

⁴²⁹ Bk. MAD, nu. 9956, s. 88, sene 1132. Hanlara yapılan iskânlar hakkında geniş bilgi III. Bölüm'de, "*Derbend, han ve vakıf tesislerinin yeniden tanzimi, yapılan iskânlar*" kısmında bulunmaktadır.

yun), Kalaşçı, Pinili (bugünkü Çayıçı), Beygeçili, Güllü (Güllühüyük), Yalnız Satılmış, Savcılı, Falcılı ve Burnu-kara köylerine 1721 yılında sevk edilmişlerdir.⁴³⁰ Yine 1721 yılında Kızıl-koyunlu cemâatinden bir kısım hânenin, İznik ile Sapanca arasına yerleştirilmesine karar verilmiştir⁴³¹. Bu arada iskân emirlerine uymadıkları için Rakka'ya yerleştirilmek üzere karar alınmış olan Horbendelü, Köçeklü, Silsüpür ve bunlara tâbi oymakların iskânlarından vazgeçilerek, 1729 yılında Kırşehir civârında Çiçek-dağı havâlisindeki harâbe köylere yerleştirilmişlerdir⁴³². Bunlardan Hama-Humus mukataası kaleminden olan Horbendelü cemâatinin, 1722 yılında Kütahya sancağı kazalarına iskân edilerek, ziraatle uğraşmaları ve mahsulâtlarının beşte-birini dirlik sahibine vermeleri emredilmişti⁴³³.

Boz-ulus Türkmenleri mülhakatından olan Ali Ağa'nın uhdesinde bulunan Kantemir Çepnisi cemâati, yaylak ve kışlaklarına gidip-gelirken, yolları üzerinde bulunan reâyâyâ zarar verdikleri için 1739 yılında Selendi kazasına tâbi Darı-bükü adlı boş ve harap mahalle yerleştirilmiştir.⁴³⁴ Ancak bir müddet sonra yerlerini terk ederek Çakır cemâati ile birlikte yeniden şakavete başlamışlar, bu sebeple 1741 senesinde Kütahya mütesellimine ve kadısına hitâben yazılan bir emr-i şerifle, tekrar eski mahallerine yerleştirilerek vergilerinin de tahsili istenmiştir⁴³⁵. Bu arada Mukri (Mekri ?) aşireti de 1734 senesinde, Mardin ve Nusaybin'e tâbi boş ve harap köylere yerleştirilmişlerdir.⁴³⁶

İç-il Sancağı'na bağlı Gülnar nahiyesinde bulunan Kaya-başı adlı mevkîe ise, 1775 yılında yörük tâifesinden Burhanlı cemâati yerleştirilmiştir⁴³⁷.

İmparatorluğun Rumeli tarafında yaptığı iskân çalışmaları ise, Anadolu'dakine göre bu devirde pek önemli bir durum arz etmemektedir. Ancak küçük çapta bazı iskân çalışmaları göze çarpmaktadır ki, meselâ bunlardan Halil Paşa Yurdu'na iskân olunan Nogaylı tâifesine

⁴³⁰ Bk.MAD, nu.8458, s.217

⁴³¹ Bk. MD, nu. 130, s. 47.

⁴³² MD, n.u. 136, s. 6.

⁴³³ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. n.u. 2368.

⁴³⁴ Bu husustaki bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 4730; mD, n.140 s. 262; MAD, nu. 701 s.4.

⁴³⁵ Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 4730, lef 3.

⁴³⁶ Bk. MD, nu. 140, s. 306

⁴³⁷ Bu husustaki iskân emri için bk. *Adana Şer'iyye Sicilleri*, n.u. 48, s. 86.

bağlı kazakların kendilerine tahsis edilmiş olan arazi ile kanaat etmeyecek, Boğdan arazisine tecâvüzleri sonucu, başka bir mahalle iskânları ile ilgili yapılan çalışmaları zikredebiliriz. Nitekim 1727 yılında bu hususta İsmail-geçidi ve Akkerman kadılarına emir gönderilmiştir.⁴³⁸ Bu çalışmaların en önemlilerinden biri de, kayıtlardan anlaşıldığına göre Kırım ve Kuban bölgelerinden gelen Ağnad kazaklarının 1700 tarihlerinden itibaren Tuna nehri sahillerinden başlamak üzere Beştepe adlı mevkie kadar ki saha içerisinde iskân edilmeleridir. Buraya yerleştirilen 300 kadar aile Tolçı ve Beştepe vesâirede bulunan göllerde, kurdukları dalyanlarda balıkçılık yapıyorlardı. Ayrıca, Burunca ve Hızır-İlyas ile Malkara boğazlarını da ağla kapatarak tasarruflarına almışlardı.⁴³⁹ Bunlar dışında, Soğucak ve Faş (Poti) havâlisinde sâkin olan Ağnad kazaklarından 300 kadar aile de mallarıyla Tuna Nehri ağzına yakın yerlere iskânlarını istemişlerdir. 1779 senesinde özi Valisi'ne, Babadağı ve İsmail kadılarına gönderilen bir emr-i şerifle,⁴⁴⁰ mezkûr hanelerin Sitte (?), Babadağı köyü ve Tuna kıyılarında münâsib mahallere yerleştirilmeleri ve diğerlerine tatbik edilen iskân şartlarının bunlara da uygulanması emredilmiştir⁴⁴¹.

1794 yılına kadar obalar halinde yaşayan Tatarların Bucak'a yerleştirilmeleri için teşebbüse geçilerek, bu tarihten itibaren obalarını bozarak evler yapıp yerleşmeye başlamışlardır. Ancak Bucak Tatarlarının büyük bir kısmı Bender, Akkerman ve Hotin v.s. yerlerde bulundukları için, Bucak'da bulunanların, diğer bölgedekilerin de buraya gelmedikleri takdirde yerleşmekte güçlük çıkaracakları endişesiyle nakilleri hususunda bir emr-i şerif gönderilmesi arz edilmiştir⁴⁴². Buraya nakledilen ve iskân edilen obaların tahtadan kulubeler yaptıkları ve bu yüzden kereste ihtiyacının arttığı görülmekle, devletin, Boğdan dağlarından kereste ihtiyacının sağlanması için müsaade verdiği de görülmektedir.⁴⁴³

⁴³⁸ Bk. MD, nu. 134, s. 152

⁴³⁹ Tuttukları balığın rub'unu devlete vermek zorundaydılar.

⁴⁴⁰ Bk. MAD, nu. 10222

⁴⁴¹ Balık avlamaları ruhsatı karşılığında, tuttukları balığın rub'unu Kili mukataasına vermeleri karşılığında diğer bütün vergilerden muâf olacaklardı (Aynı defter, s. 8).

⁴⁴² Bender, Akkerman ve Hotin v.s. yerlerde bulunan Tatarların 15-20000 haneye ulaştığı tahmin edilmektedir. Ayrıca Kırım ve Anadolu'daki Tatarlardan da bu bölgeye göçler olduğu ki, 20 hane tesbit edilmiştir- görülmüştür (Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 17109, sene 1209).

⁴⁴³ Aynı vesika.

İmparatorluğun, iskân politikasını gerçekleştirmek için yerleştirmeyi teşvik edici bir takım kolaylıklar sağlaması yanında, aşiret ve diğer iskân guruplarının yerleşmede ileri sürdükleri oyalayıcı mahiyetteki mazeretleri karşısında da, sert ve kesin bir tavır takınarak iskânı ısrarla yürüttüğü görülmektedir. Bununla beraber boş ve harab alanların şen ve âbâdan edilmesinde devlet, gerçek hedefine ulaşmış görünmemektedir. Bu sebeptendir ki, XIX. yüzyılda iskân politikasında köklü bir düzenlemeye girişerek ıslâhat ve iskân işlerini bir arada yürütmek durumunda kalmıştır⁴⁴⁴.

3. Yeni Kurulan mâmurelere (kasaba, köy derdend, han) yapılan iskânlar:

XVIII. yüzyılda konar-göçerlerin boş ve önemli mevkilere yerleştirilmeleri sırasında, oraların şen ve âbâdan olması için bir takım yeni yerleşim merkezlerinin de kurulması gerekmiştir. Devletin bu siyâseti, her ne kadar bir iskân metodu gibi görünmekteyse de, gerçekte memleketin mâmur bir hale gelmesi için, önemli bir teşebbüs hüviyetini taşımaktadır. Zirâ, bu yüzyılın iskân politikası, gelirdeki düşüşü kapatmak için bile olsa, boş ve harâbe yerleri ziraate açmak ve şenlendirmek, dolayısıyla mâmur bir hale getirmektir. Günümüz Türkiye'sinde bile önemini koruyan, bu yolda yapılan çalışmaları, o zamanki kurulmuş mâmurelerin durumuna bakarak değerlendirmek mümkündür.

Bir iskân metodu olarak yeni yerleşim merkezlerinin kurulması, devletin iskân politikasının gerçekleşmesinde önemli bir araç olmuştur. Derbendlerin, hanların, köylerin ve hattâ kasabaların kurulması, bölgede âsâyışsizliğin önlenmesinde önemli bir vasıta olduğu gibi, bu suretle de, üzerlerindeki baskıların hafifletilmesi veya tamamen ortadan kaldırılmasıyla yerleşik ahâlinin emniyeti sağlanmıştır. Böylece, yerleşik ahâli gerek iktisadî, gerekse hukûkî bakımdan refaha kavuşurken, konar-göçer veya başı-boş unsurların başı-boş hareketleri sebebiyle üzerindeki baskı artmış, onların bilhassa iktisadî yönden sıkıntıya düşmeleri durumu ortaya çıkmıştır ki, bu vaziyet, konar-göçerlerin yerleşmek istemelerinde en önemli sebep olurken, devlet de iskân politikasını gerçekleştirmek yolunda önemli bir meseleyi halletmiştir.

⁴⁴⁴ Meselâ bu hususta Fırka-i İslâhiye, Bosna-Hersek İslâhat çalışmaları zikredilebilir.

XVIII. yüzyılda III. Ahmed devrinde, Anadolu'da han ve derbendlerin yeniden nizâma sokularak mâmur bir hale getirilmesi çalışmaları, bu merkezlerle bir kısım ahâlinin iskânını gerekli kılmış ve Orta Anadolu şehirlerinden başı-boş ahâli ve aşiretler buralara sevk edilmiştir. Bunlardan Haleb eyâletindeki Murad Paşa Köprüsü'ne (Cisr-i Murad Paşa): 1712'de, Ulukışla ile Çiftehane arasında bulunan Maraş-han'ına 1720'de, Akşehir ile Ilgın arasında bulunan ve bir kasaba şeklinde yeniden inşa edilen Arkıd-han'ına,⁴⁴⁵ Tarsus sancağının Koşun nahiyesinde bulunan Çakıt-han'ına, Ulukışla ile Ereğli arasında bulunan Çavuşlu (Çavuşlar) köyü derbendine 1721'de⁴⁴⁶, inşaatlarının ve tamirlerinin bitirilmesinden sonra bir takım oymaklar sevk edilmiştir.⁴⁴⁷ Adana'ya tâbi Misis'e 6 saatlik mesâfede bulunan Kurd-kulağı Derbendi,⁴⁴⁸ 1712 yılından itibaren onarılmaya başlanmıştır⁴⁴⁹. Daha önce mevcut bulunan kervansaray ve camiye ilâveten bir kale yapılması için de teşebbüse geçilmiştir. Harab olan hanların tamirinden sonra, kale yapımı ve ayrıca derbend muhafızı olan 40-50 nefer için evler inşa edilecekti. Bu evlerin etrafının bir duvarla çevrilmesi de kararlaştırılmıştır.⁴⁵⁰ Bunların yanı sıra, kasabanın şenlendirilmesi için, daha 1 Eylül 1705 tarihinde 673 hanenin yerleştirilmesi hususunda karar alınmıştır.⁴⁵¹ Bu şekilde, Karaman eyâletinde Ilgın ile Lâdik arasındaki Kadın-han'ına,⁴⁵² Boz-ulus Türkmenlerinden Oğul-beylü oymağının Sarılı, Dirili, Abdurrahmanlı ve Kara-sarılı obaları iskân edildi. Ulu-

⁴⁴⁵ Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılan cami, mektep, han, çarşı, medrese, kuyu, çeşme ve su yolları ile hamam vesâire için (Bk. Nejat Göyünç, "Türk Kültür Tarihi bakımından Arşivlerimizin önemi" *Belleten*, XXXVII/147, 1973, 316), toplam olarak 10.500 kuruş sarfedilmiştir (Bk. MAD, nu 9956, s. 268).

⁴⁴⁶ Burada inşa edilen han, cami ve dükkânlar için 1.000 kuruş masraf yapılmıştır (Aynı defter, s. 268).

⁴⁴⁷ Hanlara ve derbendlere yapılan iskânlar hakkında, aşağıda "Derbend, han ve vakıf tesislerinin yeniden tanzimi ve yapılan iskânlar" kısmında daha geniş bilgi verilecektir.

⁴⁴⁸ Kurd-kulağı Derbendi önemli bir geçit mahalli olup, eşkiyânın mazarratının def'i hususunda Adana valisi, Üzeyr (Özer) sancağı beyi ve İfrâz-ı Zülkadriye voyvodasına emirler gönderilmiştir (Bk. MD, nu. 134, s. 202).

⁴⁴⁹ Daha önceleri bir köy halinde bulunan Kurd-kulağı'ndaki kervansaray, Adana müzesindeki kitâbesine göre Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami ise, 1010 (1601-1602) tarihinde Haydar Ağa tarafından yaptırıldı (Bk. *Türkiye'de vakıf âbideler ve eski eserler*, Ankara 1972, I, 50-55).

⁴⁵⁰ MD, nu. 119, s. 254; MAD, nu. 3439, s. 276.

⁴⁵¹ Bk. MAD, nu. 8458, s. 42,79.

⁴⁵² Hanın tamiri, cami yapılması vesâire için 1.300 kuruş sarfedilmiştir (MAD, nu. 9956, s. 268).

kışla ile Karapınar arasında bulunan Horti- hanı'na⁴⁵³ da, Kara-Begdil oymağı mensubu 131 hane yerleştirilmiştir. Sivas eyâletinde Alacahan çevresindeki boş toprakların iskânına 1723 de teşebbüse geçilmiş ve 1730 da, daha önce bu bölgenin oymaklarından olan Ayu-basan, Selmanlu, Akkuzulu ve Çokşurut oymakları iskân olunmuşlardır.

Aydın Sancağı'nda bulunan Kızılca Burgos derbendine Sendil cemâati derbendcilik yapmak şartıyla yerleştirildi; Karaman eyâletinde İsmail-köyü ile Karapınar arasındaki Belenli (Belenli-burun) derbendine 1775'de Eymir, Darıcı ve Aydın oymaklarından Ellişer hane iskân olundu. Karaman eyâletine tâbi Atçeken mukataası köylerinden Atlandı'ya 1752'de Boz-Ulus'a tâbi Küşne, Kara Halilli, Dânişmendlü ve Çayan cemâatlerinden 200 hane yerleştirildi. Koçhisar ile Konya arasında, Koçhisar'a tâbi Çiğinağıl köyüne, derbend mahalli olduğundan, Boynu-incelü cemâatinden Kuzulu oymağı iskân edildi⁴⁵⁴.

Harâb bir vaziyette bulunan eski han ve derbendlerin yeniden imâr edilerek şenlendirilmesi yanında, lüzûm görülen bazı mevkiilere de yenileri yapılmıştır. Meselâ, bugünkü Hatay bölgesinde Belen ile Bagras arasında bulunan Karamort mevkii, buradan geçen tüccar, asker ve hacıların emniyeti bakımından gayet ehemmiyetli olup imârı gerekliydi. Bu bakımdan burada bir kasaba ve palanga inşâsına karar verildi⁴⁵⁵ ve 1703'de han ile müstemilâtı inşâ edilerek, yolun emniyeti için bir de müstahkem kasaba kuruldu⁴⁵⁶. Burada kurulan han, cami ve imâret, III. Ahmed zamanında Sadrazam bulunan Mısır valisi Vezir Morali Hasan Paşa tarafından (1703- 1704) tesis edilmiş evkaftandır⁴⁵⁷. Karamort Hanı 1792 yılında yeniden tâmir edilmiştir⁴⁵⁸.

Ankara'nın Haymana kazâsında Toyca (Tunca ?) mevkiinde inşâ edilen han ve diğer tesislere de bir kısım cemâatlerin yerleştirildikleri görülmektedir. 1730 yılında Boz-ulus kadısı tarafından Haymana kazâsı dahilindeki Toyca mevkiinde bir han inşâsı yolundaki istek, devlet tarafından da olumlu karşılanmıştır. Çünkü burası, ipek kervan-

⁴⁵³ Han, cami vesâire için, toplam 1.200 kuruş sarfedilmiştir. (Aynı defter, s. 268)

⁴⁵⁴ Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 100-107.

⁴⁵⁵ MD, nu. 112, s. 119; nu. 114, s. 30; nu. 115, s. 471.

⁴⁵⁶ Bu kasabada ikamet eden 300-400 askerin masrafı, Şeyhü'l-hadîd ve tevâbii mukataasından ödenmekteydi (Bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 27).

⁴⁵⁷ Bk. *Evkaf-ı Hasan Paşa*, Tapu-Kadastro Arşivi, nu. 2132.

⁴⁵⁸ Bk. Nejat Göyünç, "Türk Kültür Tarihi bakımından Arşivlerimizin önemi", s. 315.

ların konak yerleri olup, buraları olduğu gibi, çevre köy ve kasaba ahâlisi de eşkiyâ mazarratından şikâyetçiydiler. Bu sebeple burada bir han yapılarak derbend ittihaz edilmesi, ayrıca bir de cami inşâsı için emir verilmiştir. Kurulacak derbendin şenlendirilmesi için de Bozulus Türkmenlerinden Oğul-beyli cemâatine bağlı Sakili (Çanaklu ?), Şeyh Ahmedlü ve Hüseyin Hacı mahalleleriyle, yine aynı guruba tâbi, Küşne cemâatinden⁴⁵⁹ bir miktar hanenin mezkûr mahalle yerleştirilerek, derbendci kaydolunmaları bildirilmiştir⁴⁶⁰.

Aynı şekilde Sivas eyâletinin Kangal nahiyesinde bulunan Delikli-taş mevkii, eşkiyânın cevalângâhı olması sebebiyle, burada bir han inşâ edilerek palanga, câmi, çeşme ve imâret yapılması, derbendci kaydedilmek üzere konar-göçer türkmenlerden yerleştirilmesi hususunda 1764'de teşebbüse geçilmiştir⁴⁶¹; ancak 1767'ye kadar inşâat bitirilememiştir⁴⁶². Bununla beraber, buraya konar-göçerlerin şevkinden önce 50 kadar nefer tayin edilerek hanın emniyetinin sağlanması istenmiştir⁴⁶³.

Tâmir edilen veya yeni kurulan derbend ve hanların yanı sıra, XVIII. yüzyılın iskân çalışmalarında önemli bir mevkiye sahip kasabaların kurulmasından da bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlardan en önemlisi şüphesiz, III. Ahmed devrinde, Sadrazam İbrahim Paşa'nın, doğduğu köy olan Muşkara üzerinde kurduğu Nevşehir'dir⁴⁶⁴. Bugün için bile önemli bir merkez vasfını koruyan bu kasaba, kurulmasıyla birlikte çevredeki eşkiyânın baskılarının ortadan kalkmasında büyük bir rol oynadığı gibi, Orta Anadolu'daki başıboş ahâlinin de yerleştirilmesini kolaylaştırmıştır⁴⁶⁵.

⁴⁵⁹ Bu grup Karaman'da sâkindi (Bk. MAD, nu. 9956, s. 148).

⁴⁶⁰ Oğul-beyli cemâatine tâbi Sakılı (veya Çanaklu), Şeyh Hacı ve Hüseyin Hacı mahallelerinin 3262 kuruş olan malları ve Küşne cemâatinin 1870 kuruş olan malı da buraya kaydedilmiştir (Aynı defter, s. 148). Mezkûr cemâatin kethüdâsı tarafından 1371'deki eski yerlerine nakl isteği de bir emr-i şerifle reddedilmişti (Bk. MAD, nu. 9956, s. 148, sene 1144).

⁴⁶¹ Bk. MAD, nu. 9956, s. 268, 270-271; Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 11564.

⁴⁶² Karaman valisi Feyzullah Efendi tarafından yaptırılan bu derbendin masrafı, 21.560 kuruş olarak tesbit edilmiştir (Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 564; Ayr.bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 26).

⁴⁶³ MAD, nu. 9956, s. 262.

⁴⁶⁴ Nevşehirli İbrahim Paşa hakkında bk. Münir Aktepe, "Nevşehirli İbrahim Paşa" mad-desi İA, IX, 234-239; Aynı müellif, "Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya aid iki vakfiye", TD, sayı 15 (1960), 149-160; Aynı müellif, "Damat İbrahim Paşa evkafına dair vesikalar", TD, sayı 17-18 (1963), 17-26

⁴⁶⁵ Nevşehir'in kuruluşu ile ilgili olarak bk. *Küçük Çelebi-zâde*, s. 383-384, 478; A. Refik, "Damat İbrahim Paşa zamanında Ürgüb ve Nevşehir", TTEM, XIV/3 (1340), 156-185; Zeynep

İbrahim Paşa, Pasarofça Andlaşmasından hemen sonra inşasına giriştiği kasabanın ahâlisini, derbendci kaydettirmiş ve böylece bölgeyi muhâfaza altına aldığı gibi, yerleşmeyi de câzip bir hale getirmiştir⁴⁶⁶. Bundan sonra çeşitli imâr faaliyetlerine başlanan Nevşehir'de⁴⁶⁷, İbrahim Paşa tarafından câmi,⁴⁶⁸ medrese, imâret, han,⁴⁶⁹ mektep, hamam, 8-10 çeşme, 30-40 kadar dükkân yaptırılmış⁴⁷⁰ ve kasabanın etrafı bir surla çevrilmiştir.⁴⁷¹ Kaleyi muhâfaza için ise, Niğde kalesi muhafızlarından 52 ve Karahisar nahiyesi kalesinden 33 nefer getirilerek yerleştirilmiştir. İnşâ olunan ilk câmiden sonra da, Aşağı mahalle'de ikinci bir câmi daha yapılmıştır,⁴⁷² imâr faaliyetleri ile birlikte kasabanın mâmur hale gelmesi için, nüfusun arttırılması yolunda da bazı teşebbüslerde bulunulmuştur.⁴⁷³ Kasabaya ahâli şevkini teşvik

Korkmaz, *Nevşehir ve yöresi ağzları*, I, Ankara 1963, s. 1-27.

⁴⁶⁶ Kasaba ahâlisi derbendci kaydolunmaları karşılığında, avârizdan afv edilmiş, aşâr ve raiyyet rûsumundan mâada, kaftan-bahâ, menzil-beygiri, vilâyet-harcı vesâir tekâlif-i ôrfiyye ve şâkkadan muâf tutulmuşlardır (A. Refik, *Aynı eser*, s. 161; Ayr. bk. *Küçük Çelebi-zâde*, s. 478). Bu şekilde tekâlifden muâf olanlar firar edip yerlerini terkedecek olurlarsa, evvelki senelerin vergilerini de vermek durumunda kalacaklardı; vergilerinin tahsili için gerekirse cebir kullanılması da belirtilmiştir. Bu hususta Nevşehir kadısına ve binâ emini Mustafa'ya 1139 tarihli birer hüküm gönderilmiştir (Bk. MD, nu. 134, s. 177).

⁴⁶⁷ İlk anda, 1131'de Nevşehir'e küçük bir câmi ve hamam yaptırılmıştır. Bundan iki yıl sonra ise Ürgüp'e de 10 çeşme yaptırıldığı görülmektedir (Bu çeşmeler ve kitâbeleri hakkında daha geniş bilgi için bk. A. Refik, *Aynı eser*, s. 156-161); Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın vakfiyeleri hakkında bilgi için bk. Münir Aktepe, *Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya âid iki vakfiye*, s. 149-160.

⁴⁶⁸ Bu câmi'ye önce Niğde sancağına bağlı Ürgüp nahiyesindeki Eneği ve Sineler-öyük (سنارویوک), Develi nahiyesinde Zile, Kayadibi, Vasil ve Çelebi; Karahisar nahiyesinde Kuş-kayası; Niğde sancağında Melendir (ملندیر) nahiyesinden Sondi karyeleri vakıf kaydedildiği gibi (Bk. MD, nu. 134, s. 215, sene 1140), sonradan Niğde'ye tâbi Uchisar ile Ürgüp kazaları ve Ahlat karyesi; Develi ve Koçhisar'a tâbi karyelerin hâsılâtı ve nihayet Ürgüp kazası evkaf kaydolunmuştur (Bk. A. Refik, *Aynı makale*, s. 181). Ayrıca, Niğde kalesi gedik timarlarından Ehvi (اهوي), Androson (اندروصون), Germiyan (Germegen ?), Mutala (مطلع), Odani (اودنی), Huri, Andrutuz (اندروتوز), Anagörmie (انا گورميه) Nalgarcık (نلقار حق) karyeleri; Karahisar gedik timarlarından Soğanlı, Orta, Akköy, İsneson (اسنه سون) ve Başköy köylerinin gelirleri de Nevşehir'e kaydedilmiştir (Bk. MD, nu. 134, s. 232, sene 1140).

⁴⁶⁹ Nevşehir'de bilhassa tüccarlar için yaptırılan bu hanın, 20-30 kadar odası olup, İstanbul hanları plânında inşâ olunmuştur (MD, nu. 134, s. 183, sene 1140).

⁴⁷⁰ Bk. MD, nu. 134, s. 12-13, 17, sene 1139; *Küçük Çelebi-zâde*, s. 478; Ayr.bk. A. Refik, *Aynı makale*, s. 169-170.

⁴⁷¹ Daha önceleri büyük bir kale şeklinde yapılması düşünülen kasabanın etrafına, 1725 (1139) yılında gönderilen bir hükümle, küçük kârgir bir sur yapılması emredildiği, ikisi büyük, ikisi küçük olmak üzere yapılması emredilen dört kapı yerine iki kapı inşâ edilerek birinin büyük, birinin ise küçük olması emredilmiştir (Bk. MD, nu. 134, s. 24, 48, 61-62, 153).

⁴⁷² *Küçük Çelebi-zâde*, s. 478.

⁴⁷³ Meselâ, kasaba haricinde ve ev aralarında bulunan boş ve muattal yerlerin, iskân nizamına aykırı olarak sâhib çıkan ahâleden alınarak, bu şekildeki bütün yerlerin vakf-ı şerife verilmesi yolunda Nevşehir binâ emini Mustafa'ya 1726 yılında bir hüküm gönderilmiştir (MD, nu. 134, s. 369).

etmek üzere, ihtiyaç hasıl olan kereste ve odun sağlandığı gibi,⁴⁷⁴ ilk anda gelen 150 kadar hane⁴⁷⁵ tahrir defterine kaydolunarak, nüfusun azalmaması için tedbirler alınmıştır.⁴⁷⁶ Ayrıca Kayseri'ye yerleşen zengin zevattan büyük bir kısmı Nevşehir'e naklolunarak iskân edilmişlerdir. Buna karşılık iskân olunan konar-göçerlerden bâzıları kendi istekleriyle, bir kısmı da zorla yerleştirilmişlerdir.⁴⁷⁷

Nevşehir'e iskân edilen konar-göçer gruplardan en önemlisi Boynu-ince lü Türkmenleri grubu idi. Genel olarak, Nevşehir ve köylerine yerleştirilen oymak ve cemâatler şunlardır:⁴⁷⁸ 1- Çayan cemâati,⁴⁷⁹ 2-Kara Hacı, ⁴⁸⁰ 3-İnallı, ⁴⁸¹ 4-Eski-il Türkmenleri, ⁴⁸² 5-Karaca Araplu, ⁴⁸³ 6-Dumanlı, ⁴⁸⁴ 7-Kızıl Koyunlu, ⁴⁸⁵ 8- Dânişmendlü, ⁴⁸⁶ 9- Musa Hacı, ⁴⁸⁷

⁴⁷⁴ 1726 tarihiyle Nevşehir binâ emini'ne gönderilen bir emr-i şerifle, günden güne mâmur ve âbâdan olan Nevşehir kasabasının kereste ihtiyacının karşılanması için, yakınlarındaki Ertaş-dağı tahsis olunmuştur (MD, nu. 134, s. 213).

⁴⁷⁵ Bk. MD, nu. 134, s. 219, sene 1140.

⁴⁷⁶ Meselâ, kasaba ahâlisinden kimsenin haremîni İstanbul'a gönderemeyeceği bildirilmiştir (Bk. A. Refik, *Aynı makale*, s. 183). Yine ev yapılan sahaları para ile yerleşenlere veren Nasuh ismindeki zâtın men' edilmesi ve Konya kal'asına habsedilmesi hususunda 1726 tarihli bir emir gönderilmiştir (MD, nu. 134, s. 219).

⁴⁷⁷ Meselâ, Hacı Ahmedlü cemâatından bir kısmı ve Piri-oğlu cemâatinin tamamı kendi istekleriyle yerleşmişlerdir (MAD, nu. 8458, s. 358, sene 1140).

⁴⁷⁸ Bk. Zeynep Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi ağızları*, Ankara 1963, I, 11-26.

⁴⁷⁹ Boz-ulus Türkmenleri grubuna tâbi olan bu cemâatin (Bk. MAD, nu. 9956, s. 46), 120 hanelik bir kısmı Nevşehir'e yerleştirilmiştir (Zeynep Korkmaz, *Aynı eser*, s. 11).

⁴⁸⁰ Bozdoğan cemâatine bağlı olarak görülen bu gruptan 12 hane iskân olunmuştur (*Nevşehir Evkaf Defterleri*, Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, nu. 2135, s. 10'dan naklen, Zeynep Korkmaz, *Aynı eser*, s. 12-13).

⁴⁸¹ Nevşehir Evkaf Defteri'nde (s. 11) dağınık göçebe grublarından olduğu kaydedilmiştir (Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 14-15).

⁴⁸² 65 ev olarak Nevşehir'e yerleştirilmişlerdir (*Aynı eser*, s. 16).

⁴⁸³ Rakka'ya iskân olunan Karaca Araplu cemâatinin Orta Anadolu'ya gelmiş koluna mensup bu gruptan 6 hane iskân edilmiştir (Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 16-17).

⁴⁸⁴ Nevşehir Evkaf Defteri'nde (s. 12), Atçekenler tâifesine bağlı olarak gösterilen bu cemâat, Boynu-ince lü Türkmenleri içerisinde de yer almaktadır. 138 hane olarak Nevşehir'e yerleştirilmişlerdir (Bk. Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 17).

⁴⁸⁵ 65 hane olarak Nevşehir bölgesine sevk edilmişlerdir. Lekvanik aşiretine tâbi olarak gösterilmiştir (Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 17-18). Bu cemâat, 1707 tarihli bir fermanla, Rakka'da Münbic nâhiyesinin boş ve harab köylerine yerleştirilmesine teşebbüs edilmişti (Bk. MAD, nu. 8458, s. 210-211). Bununla beraber, bundan bir müddet önce Kızıl Koyunlu cemâatinin Kırşehir sancağında Süleymanlı kazasındaki boş ve harab köylere yerleştirilmesi için emir verilmişti (ATA, Vs. nu. 195, s. 146, sene 1124).

⁴⁸⁶ 25 hanelik bir grubu Karalar köyüne, 18 hanelik bir kısmı da İzzeddinlü oymağıyla birlikte Aksaray Sancağının Eyüb-ili kazasına bağlı Viranşehir'e iskân edilmişlerdi. Karalar oymağı Dânişmendlü cemâati olarak kaydedilmiştir (Bk. Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 18-19).

⁴⁸⁷ Sayıları 35 evdir (Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 19).

10-Şereflü,⁴⁸⁸ 11-Bekdik,⁴⁸⁹ 12-Karaca Kürd,⁴⁹⁰ 13-Heriklü (Herikli),⁴⁹¹ 14-Tohtimurlu (Tohtemürlü),⁴⁹² 15-Saman,⁴⁹³ 16-Eymür,⁴⁹⁴ 17- Boynu-İncelü Türkmenleri grupları.

Boynu-incele Türkmenleri, Nevşehir içine ve çevre bölgelere iskân olunmuşlardır. Bunlardan hali-vakti yerinde olanlar, taştan evler yapmak şartıyla kasabaya yerleştirilmişler, diğerleri ise, Eyüb-ili kazasında harâbe köylere iskân olunmuşlardır.⁴⁹⁵ Bunlara Ertaş-dağı çevresindeki yerler otlak olarak ayrılmıştır.⁴⁹⁶ Şehir içine yerleştirilmesi düşünülen 800 haneden 1727'ye kadar ancak 400 ünün yerleştirilebildiği görülmektedir⁴⁹⁷.

Boynu-incele Türkmenleri grubuna tâbi cemâatler, her biri bir mahalle olmak üzere Nevşehir'e yerleştirilmiştir ki, bunları: Salurlu-i kebîr 102 hane, Salurlu-i kûçek (Sagîr) 106 hane⁴⁹⁸, Boynu-incele 98 hane, Kürd Mehmedlü 72 hane, Horasanlu 22 hane, Bekdik 79 hane, Heriklü 79 hane, Kütüklü 35 hane, Dumanlu 127 hane, Karaca Kürd 59 hane⁴⁹⁹, Delüler 29 hane, Savculu 174 hane, Kurtulu 43 hane, Hacı

⁴⁸⁸ 85 hane (236 kişi) olarak şehir içinde Sadıklı mahallesine yerleştirilmiştir (Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 20).

⁴⁸⁹ Koçhisar'dan gelmişlerdir. 79 hane halinde Nevşehir kalesi arkasındaki Kahveci-dağı'nın batı yamacına ev yapmaları şartıyla iskân edildiler (Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 23).

⁴⁹⁰ Kırşehir bölgesinden 59 hane halinde getirilmişlerdir. Türkmen mahallesinin bir parçası olan Karaca-Kürd mahallesini kurmuşlardır (Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 23-24).

⁴⁹¹ 107 hane halinde Heriklü mahallesine yerleşmişlerdir (Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 24).

⁴⁹² Heriklü mahallesine birlikte Türkmen mahallesi ismini almakta olup, 6 hane olarak Karaca Kürd mahallesinde oturmaktaydılar (Bk. Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 24). 1766 yılında Şam'a tâbi 500 çadır tesbit edilmişti (Bk. *Niebuhr*, II, 416).

⁴⁹³ Boz-ulus'a tâbi olup, Abuçlı bölgesine yerleşmişlerdir (Bk. Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 24).

⁴⁹⁴ Kaçar Eymür'üne bağlı olan bu grup, Araplu (Kuşkayası veya Sakaldutan) köyüne iskân edilmişlerdi (Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 25).

⁴⁹⁵ MD, nu. 134, s. 383, sene 1140; Ayr. bk. ATA, Vs. nu. 210, s. 169, sene 1140.

⁴⁹⁶ Bunlar genel olarak Eyüb-ili kazâsı ile Kırşehir sancağının Süleymanlı kazâsındaki İbrahim Paşa vakfından olan boş ve harâb köylere yerleştirilmişlerdi (Bk. ATA, Vs. nu. 195, sene 1124; MAD, nu. 8458, s. 211, sene 1124; Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 20).

⁴⁹⁷ Bu hânelerden ev başına 1,5 kuruş âşâr-ı şer'iyye vakfa kaydolunarak, diğer bütün tekâliflerden muâf tutulmuşlardı. Nevşehir dışındakilerden de tahammüllerine göre toplam olarak, yılda 15.587 kuruş vergileri vakfa kaydolunarak diğer tekâliflerden muâf addolunmuşlardı. Eğer bu gruptan Nevşehir'e yerleşen olursa, kendi şartlarına göre vergi alınacaktı (Bk. MD, nu. 135, s. 291, sene 1141; nu. 137, s. 25; Ayr. bk. ATA, Vs. nu. 214, s. 173-176, sene 1141; Orhonlu, *"Âşiretlerin iskânı"*, s. 279).

⁴⁹⁸ Bu mahalle sonradan Bey mahallesi adını almıştır (Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 21, not 106).

⁴⁹⁹ Kayseri civarında sâkin olan bu cemâatin, 1766 yılında 500 çadıra sâhip olduğu görülmektedir (*Niebuhr*, II, 416).

Ahmedlü 60 hane,⁵⁰⁰ Kursulu 40 hane, Kurutlu 40 hane, Ada Kurutlusu 65 hane olarak sayabiliriz.⁵⁰¹ Bu gruptan ayrı olarak telâkki edilen, ancak bunlar içinde sayılan Pîrî-oğlu cemâatini de zikretmek yerinde olacaktır⁵⁰². Yukarda zikredilen cemâatlerden Kurutlu, Karaca-kürd ve Delûler grubu iskândan kaçarak yerleşmek istememişlerdi. Bunun üzerine boy-beyleri ve oymak kethüdâlarıyla birlikte Nevşehir'e gitmeleri ve iskân edilmeleri yolunda 1728 yılında bir emr-i şerif gönderilmiştir.⁵⁰³

1726 yılında Lekvanik ve Kırıntılı cemâatlerinin de Nevşehir'e iskanları için teşebbüse geçildiği görülmektedir. Lekvanik ve Kırıntılı cemâatlerinden bir kısmı, yerleştirilmiş bulundukları Göksün ve Mağara (Tufanbeyli) bölgelerinden⁵⁰⁴ malikâne mutasarrıfları olan Hasan ve Veli adlı şahısların, kanûnen tesbit edilmiş vergilerinden fazla talep etmeleri üzerine, bazılarının yerlerini terkederek dağıldıkları bildirilmiştir. Bu sebeple mezkûr cemâatlerin, ekip-biçmekle meşgul olmak, başka mahalle gitmemek, yolculara ve ahâleden bir ferdin mal ve canına zarar vermemek şartları ile Nevşehir ahâlisi rızâ gösterirse yerleştirilmeleri istenmiştir.⁵⁰⁵ Bu guruba dahil olan Kızıl-koyunlu cemâatinden 65 hane, bu şartlar çerçevesinde Nevşehir bölgesine sevk edilerek iskân edilmişlerdir.⁵⁰⁶

Akşehir ile Ilgın arasında önemli bir mevkide bulunan Arkıd-hanı, 1720'de yeniden nizama konulması esnâsında, han çevresinde bir câmi, mektep, hamam, mahkeme ve su yolları yapılarak bir kasaba şeklinde yeniden imâr edilmiştir⁵⁰⁷. Ayrıca buraya konar-göçer başıboş ahâleden de yerleştirilerek şenlenmesini sağlamak amacıyla çalışmalara başlanmış ve 200 hânenin yerleştirilmesi hedef alınmıştır. Bu

⁵⁰⁰ Hacı Ahmedlü mahallesi ahâlisinden bir kısmı rızâlarıyla yerleşip taşdan evler yapmışlar, kalanları da yerleşmek üzere aşiret-beyleri vasıtasıyla teşebbüse geçmişlerdi (Bk. MAD, nu. 8458, s. 358, sene 1140).

⁵⁰¹ MD, nu. 134, s. 383, sene 1140; nu. 135, s. 71; Ayr. bk. Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s.21-22

⁵⁰² Pîrî-oğlu cemâati kendi rızâlarıyla Nevşehir'e yerleşerek taşdan evler yapmağa başlamışlardı (MAD, nu. 8458, s. 358, sene 1140).

⁵⁰³ Bk. MD, nu. 135, s. 71-72, sene 1140.

⁵⁰⁴ Lekvanik ve Kırıntılı cemâatleri Göksün ve Mağara bölgelerinde yaylamak, Anavarza cânibinde kışlamak üzere iskân edilmişlerdi (MD, nu. 134, s. 192, sene 1140).

⁵⁰⁵ Ayrıca, 1950 kuruş olan mallarının da Nevşehir'e bağlanması ve yüklü bir nezir tayin edilmesi de şart koşulmuştu (Bk. MD, nu. 134, s. 192-193, sene 1140; Ayr. bk. Cevdet ts. Dahiye ks. nu. 9785).

⁵⁰⁶ Bk. Z. Korkmaz, *Aynı eser*, s. 17-18.

⁵⁰⁷ Bu hanın imârı ve şenlendirilmesi için bk. aşağıda, "Derbend, han ve vakıf tesislerinin yeniden tanzimi, yapılan iskânlar" kısmı, s. 96-98.

kabilden olmak üzere İlgin kazâsından getirilen başı-boş reâyâdan 30 hâne, Arkıd-hanı'na yerleştirilmeyerek, İlgin ve Arkıd-hanı arasının şenlenmesi amacıyla Kabaklı-pınar mevkiine sevk edilmiş ve burada bir köy kurularak yerleştirilmiştir⁵⁰⁸.

Yine, Kara-vezir veya Kara-silahdar lâkabıyla bilinen Sadriazam Seyid Mehmed Paşa (öl.1781)'nın doğduğu köy olan Arapsun'u imâ ederek, Gülşehir ismiyle bir kazâ şekline soktuğunu görmekteyiz; 50-60 hânelik bir nüfusa sahip olan bu köye, 1779 yılında Mehmed Paşa, bir câmi, medrese v.s. yaptırmış ve Yeni-il voyvodalığı'na tâbi Şerefli Türkmenleri ile Nevşehir, Hama, Humus gibi bazı bölgelerden müslim ve zımmî reâyâ getirterek yerleştirilmiştir.⁵⁰⁹

İmparatorluğun mâmur bir hale gelmesini hedef alan bu tür çalışmalar büyük ölçüde başarılı olmuştur. Fakat idarî aksaklıkların getirdiği bazı problemler yüzünden, bu yerleştirilen guruplar, bir müddet sonra yeniden yerlerini terkedecektir. Bu sebeple devlet, bu mesele ile XVIII. yüzyılda olduğu gibi XIX. yüzyılda da meşgul olmak zorunda kalacaktır.

B. Yerlerini terkeden ahâlinin eski yerlerine yerleştirilmesi:

“Meskûn yerlerin boşalması” kısmında geniş bir şekilde arzettiğimiz üzere, pekçok ahâlî yerlerini terketmişti. XVII. yüzyılda olduğu gibi XVIII. yüzyılda da, bunların eski yerlerine nakli meselesi önemli bir problem olmuştur. İskân kanununun, *“Havass, zeamet, timarın defterlü reâyâlarından olup ahar kasabada ve kura ve çiftliklerde mütemekkin olanlar eğer avâriz hânesine kayd olunmayup veya on sene mürûr elmiş değil ise, kaldırılıp kadîmi yurdlarına nakl ve iskân olunur ve eğer avâriz hânesine kayd olunup veyahud sâkin olalı on seneyi geçmiş ise ol makûle reâyâyı kaldırılmak olmaz, mütemekkin oldukları yerlerde kanun ve defter mucebince, rûsûmât-ı mu'tâdeleri alıverülür. Evkaf ve derbend reâyâsında avâriz hânesine kayd olundukları suretde, zaman i'tibâr olunmayıp kadîmi yerlerine nakl ve iskân olunmağ için kanun üzre emr-i şerîf verile geldiği...”*⁵¹⁰ hükmüyle, yerlerini terk ile

⁵⁰⁸ Bk. MAD, nu. 9956, s. 88, sene 1133.

⁵⁰⁹ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. n.u. 6296, sene 1196.

⁵¹⁰ İskân kanunu için bk. MAD, nu. 10159, s. 10, sene 1127; Ayr. bk. *Kanûn-ı Ebûssuud, Osmanlı Kanunnâmeleri*, M TM, I / 2 (1331), 305.

başka yere yerleşerek oranın vergi hânesine kaydolunmuş reâyâ yerlerinden kaldırılamazdı; ancak on seneyi geçmemiş reâyâ eski yerlerine nakledilebilirdi. Fakat bu kanun, evkaf ve derbend reâyâsına tatbik edilmemiştir. Onların eski yerlerine nakli için zaman tahdidi konmayarak “*zaman i'tibâr olunmaksızın*” ibaresiyle her vakit yerlerine kaldırılmaları öngörülmüştür.

Bu hüküm iskân politikasının tatbikinde büyük zorluklar çıkarıldığı gibi, devletin, yerlerini terkedenleri şiddetle takip etmesi gereğini de ortaya çıkarmıştır. Bununla beraber, zaman zaman bu kanunun dışına çıkılarak, bulundukları yerde on seneden fazla kalmış ve oranın vergi hânesine kaydolunmuş reâyânın da eski yerlerine kaldırıldıkları görülmüştür⁵¹¹.

1. Köy ve kasabalarını terkeden ahâlinin eski yerlerine nakli:

a. A n a d o l u ' d a :

XVIII. yüzyılda bilhassa eşkıyânın mazarratından ve rüsûmât vesâir tekâlifî vermemek için yerlerini terk eden birçok müslim ve zımmî reâyâ, İstanbul, Edirne ve Bursa gibi (Bilâd-ı selâse) daha emin gördükleri şehir ve kasabalara kaçmışlardı. Bu yüzden birçok yer harâb olduğu gibi, buralarda ahalinin azalmasıyla, kalanların vergileri vermekte çektikleri zahmet, onların da yerlerini terketmelerine zemin hazırlamıştı. Devlet bu durum karşısında, yerlerini terkeden ahâlinin on yılı doldurmuş olduklarına bakmaksızın, bulundukları yerlerden kaldırılması ve eski yerlerine nakledilerek iskân edilmelerini emretmiştir. Meselâ bu hususta 1716 tarihinde sâdır olan bir fermana: “...müslim ve zımmî reâyâdan bâzdan rüsûmât vesâir tekâlifî vermemek içün kadîmî yerlerini terk ve Bilâd-ı selâse tâbir olunan İstanbul, Edirne ve Bursa”da temekkün etmekle tarafı memleketde olan reâyânın killet bulmasıyla avârız, nüzûl vesâir tekâlif-i kanûniyyeyi edâlarında ıztırâb-ı küllî ve perâkende ve perişan olmağa yüz tutmalarına bâis olduklarından kaf-ı nazar, tasarruflarında olan arâzi ve mezârî” yoz ve harâb ve nizâm-ı hâl-i memleket tetarruk ve Bilâd-ı selâse’ye sonradan gelüp temekkün eyleyen reâyâdan resm-i riayyet ve ispençeleri tahsil olunmak bir türlü hadd-i imkânda olmayup, Bilâd-ı selâse” de temekkün eden reâyâ-

⁵¹¹ Bu husus için bk. MAD, nu. 10159, s. 10-11, sene 1716.

nın iskânları hususunda zaman i'tibârı tecrîd ile nice nizâmı muhili ahvâli müstakdim olduğu zâhir ü âşikâr olmağın ol makule resm-i raiyet ve ispençe ve tekâlifî şâire verir müslim ve zımmî reâyâdan olup kâdimî yurdlarını terk ve Bilâd-ı selâse'de temekkün eyleyenler hakkında avânza kayd ve zaman i'tibâr olunmayıp kadîmî yerlerine nakl ü iskân olunmaları, i'mâr-ı memleketde ve reâyânın tekâlifleri edâsına külli medâr olmağla, imdi bu makule Bilâd-ı selâse'de sonradan varup temekkün eden reâyâ hakkında avârıza kayd olunması veyahud zaman i'tibân cârî olmayup ve iskân murâd oldukta, 'bizim temekkünümüz on seneyi tecâvüz edüp veyahut avârız hânesine kayd olmuştunuzdur" deyü, kafan tegallüb ve muhâlefet etdirilmeyüp her ne kadar zaman dahi mürûr etdi ise veyahut bir takrîb ile avârız hânesine dahi kayd olunmuş ise, kafan i'tibâr olunmayup, me'vâ-yı kadîmlerine nakl ü iskân etdirilmek için havass ve evkaf ve zeâmet ve timâr ashabından taleb edenlere evâmîr-i şerife verilüp..." denilmektedir.⁵¹² Ancak, verilen bu ferman Bilâd-ı selâse tâbir olunan İstanbul, Edirne ve Bursa için geçerli olup, diğer şehirlerde tatbik edilmemiştir.⁵¹³ Bununla beraber yapılan tahrîrlerde, Anadolu'da çeşitli kazâlarda ve bunlara bağlı köylerde büyük ölçüde bir nüfusun yerlerini terkettikleri tesbit olunmuştur. Meselâ 1700 yıllarında Karasi Sancağı'na tâbi Sındırgı kazasında yapılan tahrir neticesinde, mevcut 170 haneden 56'sının yerlerini terkettikleri görülmüştür. Kazaya tâbi 54 köyden 12 si tamamen harâb olmuş ve boşalmıştır. Kalan 41 köyde ise 144 hane tesbit edilebilmiştir.⁵¹⁴ Emir Sultan vakfına dahil olan Dursunlar karyesinde 8 nefer ve imâm bulunuyordu.⁵¹⁵

Konar-göçer grupların asıl bölgelerini terk ederek başka alanlara gitmeleri karşısında da, onların eski bölgelerine nakline çalışılmıştır. Bu şekilde 1700 tarihlerinde Reşi tâifesine tâbi Girizi (کریزي) aşireti, elle-

⁵¹² Bk. MAD, nu. 10159, s- 10-11.

⁵¹³ Gönderilen fermanlar çerçevesinde Bilâd-ı selâse'de bulunan ahâlinin eski yerlerine nakli gerçekleştirilememiştir. Bu sebeple aynı tarihte İstanbul, Galata ve Üsküdar hasıflı kadılarına gönderilen yeni bir fermanla, bilhassa Çemişkezek, Pertek, Sağman, Mazekrek, Divriği, Arapgir ve Kayseri reâyâlarının derhal eski mahallerine gönderilmesi, gerekirse mallarının mîri tarafına kaydedilmesi emredilmiştir. Bu fermanın birer nüshası da Bursa ve Edirne kadılarına gönderilmiştir (Bk. MAD, nu. 10159, s. 9-10).

⁵¹⁴ Mezkûr köylerdeki nefer sayısı 285 olup, her 5 nefer iki hane sayılmıştır (MAD, nu. 10159, s. 11). Ayrıca, 41 köyde 39'u imam ve müezzin olmak üzere, asker ve sâdât-ı kirâmdan 57 nefer bulunmaktaydı (Bk. Aynı defter, s. 2).

⁵¹⁵ Sındırgı kazasının köy köy tahriri için bk. MAD, n. 19190, s. 2-11

rinde fermanları olduğu iddiasıyla, Kilis'den kalkıp Malatya sancağına Taş-eli kazası dahilindeki köylere gelerek, ahâlisini sürüp kendileri yerleşmişlerdi. Hattâ avâriz ve nüzûl tahsildarlarına, “Bizler Reşi tâifesindeniz. Reşi emini geldikte bizler avâriz ve nüzûl veririz?” diyerek, vergi vermedikleri de tesbit olunmakla, mezkûr aşiretin eski yerlerine nakli ve iskânı hususunda ferman verilmiştir⁵¹⁶. Bununla beraber, şakavette bulunmayacaklarını taahhüd etmeleriyle Taş-eli'ne iskân olunmuşlardır. Ancak 1714'de yeniden şakavete başlamaları üzerine, tekrar Kilis'e yerleştirilmek için teşebbüse geçilmiştir⁵¹⁷.

Başka kasaba ve köy arazisine tecâvüz eden aşiretlerin de aynı şekilde yerlerine dönmeleri için teşebbüsde bulunulduğu görülmektedir ki, meselâ, Erzurum taraflarına gelerek şakavette bulunan Milli tâifesi, 1701'de bu sebepten asıl mekânları olan Diyarbekir'e kaldırılmak üzere Erzurum valisine emr-i şerîf gönderilmiştir⁵¹⁸.

Şakavetlerinden dolayı iskâna tâbi tutulan, ancak iskân mahallerine gitmeyerek başka bölgelerde dolaşan aşiret veya cemâatlerin de, iskânları emredilen yerlere nakledilmeleri hususunda çalışmalar yapılmıştır. Bu kabilden olmak üzere, Arap tâifesinden el-Vehhab ve Yeni-il Türkmenlerinden Karagündüzlü aşireti cemâatlerinden Ağanlı Afşarı cemâati, iskân edildikleri A'zâz (Azez) kazasına gitmeyip, el-Vehhab kabilesi Antakya'da Derbal (دربال) kazasında Saylak mevkiinde, Karagündüzlü aşireti ise Dervişan kazası civarında ve Bağras nahiyesinde bulunmakta olup, şakavette bulunarak hac yolunu kesmekteydiler. Bu sebeple, 1702 tarihinde Haleb valisine gönderilen bir hükümle, bu bölgelerden kaldırılarak, el-Vehhab kabilesinin iskân mahalleri olan A'zâz kazasına nakl ve iskân olunmaları; Ağanlı Afşarı cemâatinin ise Kars-ı Zülkadriye (Kadirli) çevresinde yerleştirilmeleri emredilmiştir⁵¹⁹. Bu şekilde yine Rakka havâlisine iskânları emredilen Yeni- il hassı reâyâlarından Hacı Dülkadir-oğlu kethüdâ'ya tâbi gruplar ve Boz-ulus Türkmenlerinden Şeref Çağıranlı ile Receblü Afşarı; Haleb Türkmenleri reâyâsından Bekmişlü (بكمشلو) cemâatleri, Arap kabilelerinden olup A'zâz kazasına iskânları emredilen el-Vehhab kabilesi, yerlerin-

⁵¹⁶ MAD, nu. 8458, s. 194.

⁵¹⁷ Bk. MAD, nu. 8458, s. 194.

⁵¹⁸ MAD, nu. 8458, s. 192-193.

⁵¹⁹ MAD, nu. 8458, s. 77.

den kaldırılarak Antakya civârına gelmişler ve şakavete başlamışlardı. Bu durumda hac yolunu kontrollerine alan ve ahâlinin perâkende ve perişan olmalarına sebep olan mezkûr tâîfelerin yerlerine nakli için Antakya kadısı Mevlânâ es-Seyyid Ahmed tarafından sunulan arz üzerine, 1703 yılında eski yerlerine nakl ve iskânları hususunda emr-i şerif verilmiştir⁵²⁰.

Yine Rakka havâlisinde Belih nehri kenârına iskân olunan Receblü Af- şarı ve Cerid cemâatlarından ayrılan 200 kadar eşkıyâ, Gâvur-dağı çevresinde sâkin, eşkıyâdan Çoban-oğlu'nun yanına gelerek Nestan (نستان), Hacılar ve Küreci köylerine yerleşmişler ve şakavete başlamışlardı. Bu yüzden 1702 yılında Rakka Valisi Vezir Hasan Paşa'ya gönderilen bir hükümle, her ne şekilde olursa olsun yerlerinden kaldırılmaları ve iskân mahallerine yerleştirilmeleri emredilmiştir.⁵²¹

1701-1702 yıllarında Keçiborlu, Sandıklı, Geyikler, Çölâbâd kazalarında 42 harâb köye yerleştirilen Dânişmendlü Türkmenlerinden Sermayelü, Karalu, Selmanlu-i kebîr ve sagîr ile Cevânişir cemâatlarından bir kısmı,⁵²² iskân mahallerini terkederek çevre kazâlarda gezip çeşitli zulm ve teaddide bulundukları için, 1703 tarihinde Anadolu Valisine, eski yerlerine yerleştirilmeleri hususunda emir verilmiştir⁵²³. Buna rağmen eski yerlerine nakledilemeyen bu cemâatlar için, 1703 yılında Anadolu Valisine ve Dânişmendlü Türkmenlerinin iskân olundukları kazâ kadılarına yeniden birer hüküm gönderilmiştir⁵²⁴. Bunun üzerine Karalu ve Kaşıkçı cemâatlarından Hâşimlü (Hâşimî) mahallesi ahâlisi, eskiden olduğu gibi Sandıklı kazâsına tâbi Merkebcî karyesine; İshaklı, Koç-beli ve Karalu mahallesi⁵²⁵ ahâlisi Yamanlu (Yamanlar) karyesine; Cevânişir cemâatından Çörekli mahallesi ahâlisi Çölâbâd kazâsına tâbi Ayaklı karyesine; Ocaklı mahallesi ahâlisi, Şeyh-kadın ile Tokmaklı

⁵²⁰ MAD, nu. 8458, s. 205-206.

⁵²¹ Bk. MAD, nu. 8458, s. 202.

⁵²² Dânişmendlü Türkmenleri cemâatlerinin mezkûr mahallere yerleştirilmesi hakkında bk. III. Bölüm'de, "Boş ve harab yerleri imâr ederek şenlendirmek ve yeniden ziraate açmak" kısmı, s. 60 v.d.

⁵²³ MAD, nu. 8458, s. 206-207; Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 1955.

⁵²⁴ Bk. MAD, nu. 8458, s. 208-209.

⁵²⁵ 1705 yılında Karalu cemâatından 200 hane, iskândan kaçarak, Sandıklı kazâsı köyleri etrâfına gelip, ahâlinin ekinlerini hayvanlarına yedirmişler ve emsâli zararlar vermişlerdi. Bu yüzden nezr'leri olan 2.500 kuruşun tahsili ve eski yerlerine yerleştirilmeleri için emir verilmiştir (Aynı defter, s. 209).

karyelerine⁵²⁶, Hacılı mahallesi ahâlisi, Haydarlu, Okçular, Babalar ve Kadılar karyelerine; Göle-gir cemâati ahâlisi Sandıklı kazâsına tâbi Çavuş-beyli ve Kazganpınarı (Kazan-pınarı) köylerine, aynı cemâatten bir miktarı Urla kazâsına tâbi Okçular karyesine; Selmanlu-i sagır cemâatinden Ali Kethüdâ mahallesi ahâlisi, Pınarbaşı ve Kulu-köy karyelerine, Hacı Kasım-oğlu Kara-Bayram mahallesi ahâlisi Mayalu karyesine; Selmanlu-i kebîr'e tâbi Köse Musa, Pekmezlüsü ve Kara Halil-oğulları, Sandıklı kazâsına tâbi Kötü-Ağıl karyesine; Selmanlu-i kebîr cemâati, Geyikler kazâsına tâbi Yorgalar, bir miktarı Dombay, Akça-köy, Yüreğil ve Alaca-atlı karyelerine,⁵²⁷ bir miktarı da Gökçelü, Yarımca ve Eski-köy karyelerine yerleştirilmişlerdir. Mezkûr cemâatin Fakihlü mahallesi ahâlisi Engürük karyesine, Güllüce mahallesi ahâlisi 20 neferden fazla olmamak üzere, Yenice karyesine iskân ve Sermâyelü cemâatinden Sermâyelü mahallesi ile Zeballı ahâlisi, Urla ve Baklan kazâlarına tâbi Haydar-Baba karyesine⁵²⁸; Ali-Kurd ve Seyyidli mahalleleri ahâlisi Orta-Kuluncak (?) karyesine; Cihanşah mahallesi ahâlisi Kızılbağlık karyesine; İshaklı ve Ali-beyli mahallesi ahâlisi Kadın-öyüğü karyesine, Tatarlu ve Halacılı mahallesi ahâlisi Karakaşlı-uzun karyesine iskân olunarak obalarını bir daha kurmamayı taahhüd etmişlerdir.⁵²⁹ Buna rağmen 1708 yılında, mezkûr cemâatlerden bazılarının yerlerini yeniden terkettiklerini görmekteyiz. Bunlardan Selmanlu-i kebîr cemâatinden Geyikler kazâsına tâbi Buğralar karyesine iskân olunanlardan Keleş-oğlu Ebu Bekir ve Emmi-oğulları, Kara-Hacı Ebu Bekir, Hacı Emir Şam-oğulları, Hacı Yusuf, Abdullah ve Abdullah-oğulları; yine aynı kazâyâ tâbi Alaca-Atlı karyesine iskân olunanlardan Abdi-oğulları Yusuf ve Hasan, Kâtib-oğlu Yusuf, Keleş-oğlu ve Cerid-oğulları yüz kadar evleriyle ikametgâhlarını terkederek aynı kazâda bulu-

⁵²⁶ Çölâbâd kazâsına tâbi köylere yerleştirilen bu grup, 1709 yılında yerlerini terk ile Kütahya sancağında Geyikler kazâsı dâhilindeki Karacadağ'a yerleşmişlerdi. Bu şekilde iskân şartlarına aykırı hareketlerinden dolayı nezirleri olan 2.500 kuruşun tahsil edilmesi ve eski yerlerine nakledilmeleri için emr-i şerif verilmiştir (Aynı defter, s. 209).

⁵²⁷ Bu köylere mutasarrıf olan sipahinin öşür ve resmini vermek üzere iskân olunmuşlardır. (Aynı defter, s. 208)

⁵²⁸ 1705 yılında Sermâyelü cemâatinden 300 civârında ev, iskândan kaçarak Sandıklı kazâsı karyeleri civârına gelmişler ve ahâlinin ekinlerini hayvanlarına yedirmişler, çeşitli tecâvüzde bulunmuşlardı. Bunun üzerine nezir'leri olan 2.500 kuruşun tahsili ve mahallerine nakledilmeleri emredilmiştir (MAD, nu. 8458, s. 209).

⁵²⁹ Bunların dışında kimsenin mülküne tecâvüz etmeyip ziraat ve hırâsetle meşgul olacaklarını, Selim, Sarı-Kavak ve Yenice derbendleriyle, Geyikler ve Yarımca timarlarını geçmemeyi, iskânı bozmak isteyenleri teslimi de aşiret mensubları taahhüd etmişlerdi (Aynı defter, s. 209).

nan Gözile karyesi civârındaki Hamid ve Seydi-Melik mevkilerinde konup-göçerek tecâvüze başlamışlardı. Aynı şekilde Urla kazâsına tâbi Okçular karyesine iskân olunanlardan Osman adındaki kimse bütün akrabalarıyla, Karalu ve Sermayelü cemâatleri, Urla ve Baklan kazâlarına iskân olunan Cevânişir cemâatinden Cücük-oğlu, Horoz-oğlu ve Torun Bölükbaşı adlı kimseler, no'dan fazla evleriyle zikrolunan kazâlarda ahâlinin mer'a ve mezraalarına büyük ölçüde zarar verdikleri gibi, zulm ve teaddîlerinin de önüne geçilememişti. Bu sebeple, adı geçen cemâat perâkendelerinin nezr'e bağlanması ve birbirlerine kefil olmak şartlarıyla iskân mahallerine sevk edilmesi için 1708 tarihinde Anadolu Vâlisine emir gönderilmiştir.⁵³⁰ Aynı şekilde Rakka'ya iskân olunup, daha sonra iskân mahallerinden kaçan cemâatlerin yeniden Rakka'ya iskânı için Adana Beylerbeyisi Mustafa Paşa'ya 1703 yılında bir ferman gönderilmişti.⁵³¹

Rakka eyâletinde muhtelif bölgelere iskân olunan Türkmen tâifesine mensup İl-beylü aşireti,⁵³² Afşar cemâati oymağı ve bu oymaktan Bâb-ı Altun, Çeçelü, Dokuz ve Silsipür vesâireleri, iskândan kaçarak Maraş yakınlarındaki Pazarcık-ovası, Kilis cânibinde Soku-dağı semti ve Çoban-oğlu dağı eteğinde tavattun etmişler; yolculara, köy ve kasaba halkına zulm ve teaddîde bulunmuşlardır. Bu yüzden emniyet hislerini kaybeden ahâli dağılmağa başlamış, bunun üzerine, 1703 yılında Rakka Beylerbeyisi Elhac Mehmed Paşa'ya gönderilen bir hükümle, mezkûr tâifelerin her ne suretle olursa olsun kaldırılıp eski yerlerine nakl ve iskân edilmeleri emredilmiştir.⁵³³

Aynı şekilde İç-el'de Ak-saz adlı mevkîye yerleştirilen Tekeli Yörükleri cemâati, taahhüdlerinin aksine hareketle iskândan kaçarak teaddî ve tecâvüzde bulundukları için, nezr'leri olan 2.500 kuruş tahsil edildiği gibi, eski mahallerine nakl ve iskânları da emredilmiştir.⁵³⁴ 1700

⁵³⁰ Taahhüdlerine aykırı hareket edenlerin yakalanarak hakime teslimi istenmiştir (MAD, nu. 8458, s. 230). Mezkûr tâifeler Anadolu Valisi Numan Paşa'nın valilikten azli üzerine, taahhüdlerine aykırı olarak yerlerini terketmişlerdi.

⁵³¹ Bk. *Adana Şer'iyye Sicilleri*, nu. 105, s. 17.

⁵³² Halep-Sivas arasında konup-göçen bu aşiret, Niebuhr'un tesbitlerine göre, 2000 çadıra sahipti (II, 416).

⁵³³ MAD, nu. 8458, s. 181.

⁵³⁴ Bu hususta 1704 tarihli bir emr-i şerif bulunmaktadır (Bk. MAD, nu. 8458, s. 75; Ayr. bk. MD, nu. 115, s. 344).

yılında Kara Hacılı cemâati de İç-el sancağında Mud nahiyesine iskân olunmuştur.⁵³⁵

1704 yılında 101 kese akça nezr vermek üzere, Bozok sancağında iskânları kabul edilen Mamalu Türkmenleri cemâatlerinin⁵³⁶, iskândan dağılanların aşiret-beyleri vasıtasıyla yerlerine nakl ve iskân olunmaları, fesadlarının önlenmesi için 1706 yılında emir verilmiştir⁵³⁷.

İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden olup, onlardan ayrılarak Karaman'da İnce-su kasabasına ve civârındaki vakıf köylere yerleştirilen Et-yemez cemâati, ahâlinin mallarına tecâvüzleri sebebiyle yerlerinden kaldırılarak ifraz cemâaderinin iskân olundukları Ayas, Berendi ve Kınık'a nakl ve yerleştirilmeleri için Karaman Vâlisi Vezir Ali Paşa'nın arzı üzerine, 1708 senesinde, Karaman Vâlisine ve İncesu kadısına hitâben gönderilen bir emr-i şerifle, mal ve eşyâlarıyla birlikte kaldırılmaları ve ifraz cemâatleri içine katılmalarına izin verilmiştir.⁵³⁸

Karaman Vâlisi Vezir Ali Paşa tarafından İç-el livâsında Ermenek kazâsı dahilindeki Bey-çayırı mahalline yerleştirilen İç-el yörükleri cemâatleri, yerlerini terkederek Teke, Hamid ve Aydın Livâları karyelerine yerleşmişler, ahâliye baskı yaparak mal ve hayvanlarını gasbetmişlerdi. Bu sebeple 1708 yılında, yerlerinden kaldırılarak eski iskân mahallerine nakledilmesi ve nezre bağlanmaları yolunda emir gönderilmiştir⁵³⁹. Bunun üzerine Kara Hacılı ile Tireli cemâatlerinden 15 nefer Zeyne (زينه) kazâsına tâbi Sübhanlu karyesine;⁵⁴⁰ Posalu, Hamzalu ve Çaylaklar cemâatleri Silindi kazâsına;⁵⁴¹ Kuru-in cemâati (nâm-ı diğer Köteklü) aynı isimli köye;⁵⁴² Büyük-Ece cemâati (nâm-ı diğer Yalazlu) Büyük-Ece köyüne;⁵⁴³ Gedavlar (كدولر) cemâati (nâm-ı diğer Kütüklü), Gedavlar köyüne;⁵⁴⁴ Biriyye cemâati (nâm-ı diğer

⁵³⁵ Bk. MD, nu. 115, s. 344; Ayr. bk. İbnülemin ts. Dahiliye ks. nu. 1850

⁵³⁶ İskânları hakkında tafsîlât için bk. s. 48-49.

⁵³⁷ MAD, nu. 8458, s. 21.

⁵³⁸ MAD, nu. 8458, s. 78.

⁵³⁹ Bk. MAD, nu. 8458, s. 282-285.

⁵⁴⁰ 30.000 kuruş nezr'e bağlanmışlardır (Aynı defter, s. 282).

⁵⁴¹ 5.000 kuruş nezr'e bağlanmışlardır. 8 nefer olan bu grubun İç-el'de meskenleri olmadığı için, rızalarıyla Silindi kazâsına iskân olunmuşlardır (Aynı defter, s. 282).

⁵⁴² Anamur'a tâbi olup, 1.000 kuruş nezr tayin edilmiştir. Yerleştikleri köye kendi isimleri verilmiştir.

⁵⁴³ Gülnar kazâsına tâbi olup 5.000 kuruş nezr'e bağlanmışlardır.

⁵⁴⁴ Silindi kazâsına tâbi olup 15.000 kuruş nezr tayin edilmiştir. (Aynı defter, s.282)

Tekelü ve Zekerıyyâ), Biriyye köyüne⁵⁴⁵; Bolacalu ile Totmarlu cemâatleri Kesik-Söğüt karyesine⁵⁴⁶; Patralu cemâati aynı isimle köye;⁵⁴⁷ Derici ile Çaruklu cemâatleri asıl vatanları olan Sarı Ekinlik karyesine;⁵⁴⁸ Sendil cemâati (nâm-ı diğer Menteşelü) Sendil köyüne⁵⁴⁹; Çavuşlar cemâati Çavuşlar köyüne⁵⁵⁰; Saçı-karalu ile Kızıl-allu cemâatleri asıl vatanları olan Karaga (Karavca ?) karyesine;⁵⁵¹ Şamlu cemâati (nâm-ı diğer Eski Yörük) asıl vatanları olan Çukur-şamlu (Çukurşay ?) karyesine;⁵⁵² Hoca Yunuslu (nâm-ı diğer Hacı İsalu) cemâati, asıl vatanları olan Buruncuk-kışla köyüne;⁵⁵³ Burhanlu cemâati, Gülnar'a tâbi Ovacık karyesine;⁵⁵⁴ Hacı Bahaddinlü (nâm-ı diğer Şeyhlü ve Fakihlü) cemâati, asıl vatanları olup Gülnar'a tâbi olan Köseler karyesine iskân olunmuşlardır.⁵⁵⁵ Bütün bu cemâatler, toplam olarak 310.000 kuruş neyr'e bağlanmışlardı. Adana livâsının Dünderli nahiyesine tâbi Kaçarlı cemâati de, yerini terkederek İç-el sancağı kazalarından Ermenek dahilindeki Bey-çayırı mahalline yerleşmişti. Mez-kûr cemâatin de yerlerine kaldırılması için 1708 yılında teşebbüse geçilmiş, bu yolda, iskâna memur Konya Vâlisi Vezir Ali Paşa'ya emir gönderilmiştir.⁵⁵⁶

Hama, Humus ve Maaretünnûman kazâlarına iskân olunan türkmenlerden bâzıları, Arap kabilelerinin zulm ve teaddîlerinden dolayı, yerlerini terk ederek dağılmışlar; bunlardan bir kısmı da Niğde sancağına kaçmıştı. Bu durum karşısında yerlerine nakledilmeleri için teşebbüse geçilmiş ve 1710 yılında iskânlarına emir çıkmıştır.⁵⁵⁷ Bu şekilde Arap eşkiyâsının mazarratından kaçarak yerlerini terkederek ahâliden

⁵⁴⁵ Silindi'ye tâbidir. 20.000 kuruş neyr'leri vardı (Aynı defter, s. 283).

⁵⁴⁶ Gülnar'a tâbi olup, 5.000 kuruş neyr tayin edilmiştir.

⁵⁴⁷ Silindi'ye tâbi olup, bu köye yerleştirilenler Biriyye karyesi perâkenderlerinden idi. 25.000 kuruş neyr tâyin olunmuştur.

⁵⁴⁸ Gülnar'a tâbi olup 10.000 kuruş neyr'e bağlanmışlardır.

⁵⁴⁹ Bu da Gülnar kazâsına tâbi idi. 15.000 kuruş neyr tayin edilmiştir (Aynı defter, s. 283).

⁵⁵⁰ Silifke kazâsına tâbi olup 10.000 kuruş neyr'leri vardı.

⁵⁵¹ Silindi'ye tâbi Hoca Yunuslu yörükleri perâkenderlerinden. 25.000 kuruş neyr'e bağlanmışlardır (Aynı defter, s. 284).

⁵⁵² Anamur kazâsına tâbidir. 50.000 kuruş neyr'e bağlanmışlardır.

⁵⁵³ 25.000 kuruş neyr tayin edilmiştir.

⁵⁵⁴ 30.000 kuruş neyr'e bağlanmışlardır.

⁵⁵⁵ Neyr'leri 30.000 kuruştur (MAD, nu. 8458, s. 284).

⁵⁵⁶ MAD, nu. 8458, s. 287.

⁵⁵⁷ Niğde sancağı'na kaçan reâyânın eski mahallerine sevinde, yanlarına bir miktar atlı katılarak Adana'ya kadar gönderilmesi emredilmiştir. (Bk. MAD, nu. 8458, s. 7, sene 1122)

bâzıları da, Trablus-şam ve Lâzkiye eyâletlerine⁵⁵⁸, Şam, Kudüs, Har-ran-ovası ve Şam eyâleti dahilindeki mahallere firar etmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca yine aynı şehirlerden, Arap eşkiyâsının baskılarından dolayı, Haleb şehri ve eyâletine, Kilis, Azez (A'zâz), Edlib, Şugur, Amik, Antakya ve Karamort-hanı çevrelerine kaçan Türkmen cemâatleri yanında, Tüccar ve tevâbii, Benî Müfim ve tevâbii, Âl-i Mansur, Benî Cedîd (Hadîd ?) ve tevâbii kabileleri de göç etmişti. 1711 'de gönderilen bir emirle, bu cemâatlerin hangi mahalde olursa olsun, eski yerlerine nakledilmesi istenmiştir⁵⁵⁹. Bunun yanı sıra, Hama, Humus, ve Maaretünnûman kazâlarına da yeni Türk ve Arap kabilelerinin iskân edilmesi için teşebbüse geçilmiştir. Bu kabilden olmak üzere, Arap eşkiyâsına karşı bir set teşkili amacı ile Mecilli Türkmenlerine tâbi Kara Süleymanlı, Bıyıklı, Balıkçılı, Ördek Hacı, Dubah (طوباه), Sarılı, Hatmalı ve Kalaçlı mahalleleri ile ifraz Türkmenlerinden Sakallı Ceridi, Hacı Dokuzu cemâatleri, Dânişmendlü'den Küşne, Köpeklü ve tevâbii cemâatleri, Arâb-ı Şuvey (?) mukataası reâyâlarından Al-i Meşhûr, Al-i Büveylis, Al-i Nazzâra vesâirleri ve Basra perâkendelerinden Cedîd Arabi, Rakka'da sâkin Benî Rebi' Bey'i hassından Âl-i Ebu Cirâde cemâatleri, 1710 yılında Hama'ya iskân olunarak, malları iltizâmına zam olunmuştur⁵⁶⁰.

Mardin ve Nusaybin taraflarında Urban tâifesinin şakavetlerinden dolayı, ahâlinin yerlerini terkettikleri görülmektedir. Böylece devletin gelirindeki düşüş göz önüne alınarak, onların eski yerine dönülmeleri sağlanması için teşebbüse geçilmiş eşkiyâ baskılarına engel olmak ve nizâmı sağlamak üzere 1715 ve 1716 yıllarında Bağdad valisi Hasan Paşa'ya emr-i şerifler gönderilmiştir.⁵⁶¹

XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Erzurum taraflarına musallat olan Milli, Batılı (Badıllu) ve Zerci aşiretleri yüzünden, Tercan ve Pasin köyleri ahâlisi yerlerini terketmek zorunda kalıp, Kars ve Ahıska eyâletlerine kaçmışlardı. Bu sebeple 1701 senesinde, bu cemâatlerin eski mahallerine kaldırılması emredilmiş, ancak, 1718 yıllarında bu

⁵⁵⁸ Eşkiyâ zulmünden dolayı Trablus-şam ve Lâzkiye Türkmen tâifesinden Kara Halillü, Alıcı ve Döğer cemâatleri, Arap kabilelerinden Benî Rebi' ve Benî Müfim cemâatleri, yerlerini terketmek zorunda kalmışlardı (Aynı defter, s. 7).

⁵⁵⁹ Bk. MAD, nu. 8458, s. 8, sene Zilkaade 1122.

⁵⁶⁰ MAD, nu. 8458, s. 7.

⁵⁶¹ Bu emr-i şerifler için bk. MAD, nu. 16077, s.9-170.

tâifelerden Milli, Şakakî,⁵⁶² Bizigi (Beyzeki),⁵⁶³ Şarkıyanlı⁵⁶⁴ ve Şarkıyan Beyzeki kabileleri yeniden yaylak bahanesiyle Erzurum taraflarına gelerek Hınıs, Tekman, Pasin, Kiğı ve Tercan sancakları ahâlisinin davarlarını sürüp, emsâli şakavete başlamışlardır. Bunun üzerine Erzurum Vâlisine gönderilen bir emr-i şerifle, mezkûr tâifelerin eski yerlerine sürülmesi, yerlerini terkeden ahâliden bulundukları yerde 10 seneyi geçirmemiş olanlarının, köylerine nakledilerek iskânları emredilmiştir.⁵⁶⁵

Aydın sâkini Boz-ulus Türkmenleri mukataası reâyâlarından Tıraş (تراش) cemâatinden bazıları yerlerini terkederek Nevşehir vesâir bölgelere yerleşmişlerdi. Boz-ulus Türkmenleri voyvodası Elhac Ahmed'in, mezkûr cemâatten yerlerini terkedenlerin yeniden Aydın'a naklini istemesi üzerine, 1719 yılında Kütahya ve Konya Vâlilerine, bölgelerinde bulunan adı geçen cemâate tâbi hanelerin Aydın'a sevk edilmesi için emir verilmişti.⁵⁶⁶

Çukurova'da Kurd-kulağı mahallinde iskân olunmuş olan İfrâz-ı Zülkadriye mukataası cemâatlerinden Çıkrık Tüccârlısı, Şihâb Tüccârlısı, Sarızlı Tüccârlusu, Çakal Demircilü, Hüseyin Hacılu, diğer Hüseyin Hacılu,⁵⁶⁷ Anamaslu, Çakal Dokuzlu, Alcılı Karamanlısu, Kaba-kulak Alcısu, Oştile (او شتله) Alcısu, Avcı, Ketmi, Ovacıklı ve Abdallu cemâatleri ile İfrâz-ı Zülkadriye mukataasına zam ve ilhak olunan Küşne, Körüklü ve tevâbii cemâatlerinden Kırıklı, Kara Halillü, Kara Atabeklü, Kuru-sulu (?), Âlemlü, Köse Döğer-beylü, Pekmezlü Afşarı, Befkanlu (بفكانلو) ve Kayaklar cemâatleri,⁵⁶⁸ asıl mahalleri olan Çukurova'dan firar ile Karaman, Kütahya ve Bursa eyâletleriyle İç-el, Aydın ve Saruhan sancaklarına giderek perâkende olmalarıyla,⁵⁶⁹ Çukurova'ya

⁵⁶² Bu aşiret 1766'da 1000 çadır'a sahipti (Niebuhr, II, 417).

⁵⁶³ Urfa taraflarında sâkin olan bu cemâat de 1000 çadırlık bir nüfusa sahipti. (Niebuhr, II, 417)

⁵⁶⁴ Mardin-Urfa bölgesinde sâkin olan bu aşiretin 800 çadır'a sâhip olduğunu görmekteyiz (Bk. Niebuhr, II, 417).

⁵⁶⁵ Mezbûrların, Erzurum yaylaklarına gitmemesi ve cezâlarının tertibi de istenmiştir (MAD, nu. 8458, s. 193).

⁵⁶⁶ Bk. ATA, Vs. nu. 203, s. 161.

⁵⁶⁷ Diğer ismiyle, Hüseyin Hacılu-i kebîr ve sagîr.

⁵⁶⁸ Bunlarla birlikte Etcilü, Yüzde Karamanlısı, Keçili Karamanlısı ve Silifke sancağı'nda sâkin Hüseyin Fakihlü ile Çakal Demircilü cemâatleri de yerlerini terketmişlerdi (Bk. MAD, nu. 8458, s. 107).

⁵⁶⁹ Ayrıca, Teke, Hamid, Biga, Karesi, Muğla, Bolu, Ankara ve Çankırı sancaklarındaki

nakl ve iskân olunmaları için teşebbüse geçilmiştir.⁵⁷⁰ Mezkûr cemâatler, hanekeş reâyâ olmadığı için 10 seneyi doldurmuş olanlarının da nakledilmesi için 1725 yılında emr-i şerif verilmiştir.⁵⁷¹

Rakka'ya iskân olunan cemâatlerden bazılarına mensup, 170'den fazla hane yerlerini terkederek Hamdû'l-Abbâs'ın yanına gitmişler, bunların, eski yerlerine nakledilmesi ve yeniden iskânlarını bozmamaları için 1728 yılından itibaren Rakka Beylerbeyisi vazifelendirilmiştir⁵⁷².

Yerlerini terkederek başka mahallere giden bazı grupların, derbendcilik iddiâsiyle vergilerini vermek istemedikleri görülmektedir. Bu kabilden olmak üzere, Aydın sâkini Boz-ulus Türkmenleri mukataası mülhakatından olan ve Karaman eyâletinde Sufiyân adlı mevzide iskân olunan Oğul-beylü ve Hacılı mahallesine tâbi Şeyh Ahmedlü ve Hüseyin Hacılı cemâatleri içinden Hüseyin Veli, Seyyid Ali-oğlu Mehmed; Şeyhlü mahallesinden Hasan Efendi ve Cafer adındaki kişiler etraflarına topladıkları bir grupla Haymana kazâsında Toyac (توياج) mahalline kaçmışlardı. Burada kendilerinden rûsûm-ı raiyyetleri talep olduğu zaman: “Bizler olduğumuz mahalde han ve câmi binâ eyledik” diyerek vermek istememişlerdi. Bunun üzerine sâkin oldukları Karaman eyâletine nakledilerek iskân mahallerine yerleştirilmeleri için 1731 yılında emir verilmiştir.⁵⁷³

Aydın sâkini Boz-ulus Türkmenleri mukataasından olan Gürbened (گربنج) cemâati reâyâları 1767 yılından itibaren yerlerini terkederek Manisa ve İzmir civarlarına yerleşmişlerdi. 1212,5 kuruş olan vergilerini ise askerilik iddiasıyla ödememişler ve muhâlefet etmişlerdir. Bunun üzerine 1777 yılında gönderilen bir emr-i şerifle, hâne

kasaba ve köylere de yerleştiklerini 1718 tarihli bir emr-i şerifden öğrenmekteyiz (Bk. Aynı defter, s. 107).

⁵⁷⁰ 1694 yılında ifraz cemâatlerinin Mahmud Ağa tarafından yapılan tahririnden sonra, Çukurova'da bulunan cemâatlerin hariç mahalle çıkmamaları, ziraat ve hırsasetle uğraşmaları şeklinde nizamları verilmiştir (Aynı defter, s. 107).

⁵⁷¹ Çukurova'da ziraat ve hırsasetle uğraşmak ve vergilerini voyvodalarına vermek şartıyla, iskânlarına, voyvodaları Kalender ve Hasan memur edilmiştir. (Aynı defte, s. 106). Ayrıca bu husus için Kütahya, Aydın vesâir eyâlet kadılarına da hükümler gönderilmiştir. (Aynı defter, s. 107)

⁵⁷² Bk. MAD, nu. 8458, s. 116.

⁵⁷³ Malikâne mutasarrıfları tarafından sunulan arzda, han ve câmi yaptırmadıkları, derbendcilik iddiasında bulunmalarının ise rûsûmlarını vermemek için olduğu kaydedilmiştir. (Bk. MAD, nu. 9956, s. 148)

ve zaman itibar olunmaksızın bağlı bulundukları mukataalarına iskân olunmaları emredilmiştir⁵⁷⁴.

Trabzon mütesellimi Murtaza'nın mâlikânesine dahil Görele (Pavabolu) kazası mukataası reâyâlarından Çepni tâifesi, yerlerini terk ederek etrafa dağılmışlar, gerek kara, gerekse deniz yolunu tutarak ahâliye ve yolculara çeşitli zulümlerde bulunmuşlardı. Bu yüzden, müteaddid defalar gönderilen emr-i şerifler gereğince, üzerlerine asker gönderilmiş, fakat, kışın şiddetli geçmesinden faydalanarak Espiye madenine kaçıp, orada yerleşmişlerdi. Bu yüzden 1732 yılında Espiye madeni emîni Ebubekir'e bir emir gönderilerek, mezkûrların o bölgeden kaldırılıp eski mahalleri olan Görele kazasına yerleştirilmeleri istenmiştir.⁵⁷⁵

Boz-ulus Türkmenleri mülhakatından olup Selendi kazasına tâbi Darıbükü adlı mahalde iskân olunan Kantemir Çepnisi cemâatından Kılıç, Bektaş-oğlu Veli, Seydi Ali, Solak Hüseyin, Hızır ve oğlu ve Abdülhalim isimli kişiler,⁵⁷⁶ cemâat içindeki diğer eşkıyâlarla birlikte iskân mahallerini terk ederek, Câber cemâatiyle birleşip şakavete başlamışlardı.⁵⁷⁷ Bu sebeple mezkûr cemâat eşkıyâlarının iskân edilmeleri için emir gönderilmiş, bunun üzerine yerleştirme çalışmalarına başlanmıştır⁵⁷⁸.

Rakka'ya iskân olunan cemâatlerden bir kısmı da yerlerini terk ederek, Anadolu'da muhtelif eyâletlere dağılmışlardır. Bu cemâatlerden Kılıç-beylü ile Bozkoyunlu; Doğanlı ve Bozkoyunlu ve Ali Beylü; Karıkın ile Dimlekli; Yedigârlı ile Kara-şeyhlü⁵⁷⁹ ve Hacılar cemâatleri, Selçuk, Kütahya, Aydın, Saruhan ve Karaman eyâletleri ile Haleb, Hama, Humus havâlisine; Gündeşli ile Acurlu, Ala-kürk ve Bayındır cemâatleri de⁵⁸⁰ mezkûr eyâletler ile bir kısmı Hama tarafında Abalu Türkmenleri

⁵⁷⁴ Bk. Ali Emîri ts. Abdülhamid I. , nu. 4107.

⁵⁷⁵ Aynı meâlde olmak üzere Trabzon mütesellimine ve Gümüşhâne eminine de eşkıyâ perâkendesinden, kendi mahallerinde olanların eski yerlerine nakli tenbih edilmişti (Bk. ATA, Vs. nu. 224, s. 188-189).

⁵⁷⁶ Kantemir Çepnisi cemâatinin Darı-bükü mevkiine yerleştirilmesi hakkında bk. MD, nu. 140, s. 262.

⁵⁷⁷ Bu hususta malikâne mutasarrıfları Ali tarafından 1735 yılında bir arzuhâl sunulmuştur (Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. n. 4730, lef 3). Aynı şekilde Kütahya mütesellimi tarafından da bu meâlde bir tahrir gönderilmiştir. (Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 4730)

⁵⁷⁸ Bu hususta bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 4730.

⁵⁷⁹ Kara-şeyhlü'den Tura-beylü cemâati de bu grup içinde yer almaktaydı (Bk. Adana Şer'iyye Sicilleri, nu. 28, s. 111).

⁵⁸⁰ Urfa bölgesinde sâkin olan Bayındır cemâati 1766 yılında 300 çadıra sahipti (Bk. Niebuhr, II, 415).

içinde;⁵⁸¹ Barak cemâati Sivas eyâletinde⁵⁸²; İl-beyli cemââtinden bâzıları Maraş tarafında Develü'de; Bâb-ı Altun ve Döğer cemâatleri Maraş eyâletinde ve bir miktarı Haleb eyâletinde Şugur ve Duman-dağı taraflarında;⁵⁸³ Horbendelü cemâati, Kayseri sancağı ve Anadolu eyâletinde; dokuz cemâati, Maraş eyâleti ve Bağras kasabası ile Hân-ı Cedîd taraflarında; Çeçelü cemâati, Reyhanlu aşireti içinde bulunmaktaydılar.⁵⁸⁴

Yine, Badıllu⁵⁸⁵, Ekânlu, Hâcegânlu, Arşivânlu, Kurdgân, Ormanlu, Hacı Kırılı, Kurhitanlı (کورحتانلی), Mamavî, Cemkânlu, Azmanlu ve Estergânlu cemâatleri Sivas eyâletinde ve bazıları Kütahya, Aydın taraflarında; Mudanlı cemâatinin ekseri, Kütahya, Aydın, ve Saruhan eyâletleri ile Sivas cânibinde; Zivelü ile Cihanbeyli, Kele-dur ve Barçeken cemâatlerinin çoğu Diyarbekir ve Çermik taraflarında; Bahrili Avşarı, Edik-kulu uşakları, Adana eyâletinde ve ol havâlide; Yemişlü ve Araplu cemâatleri Hama ve Humus kazâları karyelerinde; Kadırlü cemâati, yine Hama ve Humus kasabalarında ve Künc cemâati ile Kilis aşiretlerinden Musa-beylü cemâati⁵⁸⁶ içlerinde bulundukları sebepten, eski yerlerine kaldırılmaları için çalışmalar yapılmıştır⁵⁸⁷. Bu çalışmalar çerçevesinde Anadolu, Haleb, Karaman, Aydın, Diyarbekir, Adana ve Maraş valilerine hitâben iskânları için emirler gönderilmiştir.⁵⁸⁸

Sivas kazasına tâbi Lâtif-han veya Erdi karyesi ahâlisi, vergi tahsil-darlarının baskıları yüzünden yerlerini terkederek, Bozok, Sivas vesâir kaza ve kuraya kaçmışlardı. Ancak yerlerinin timar toprağı olması hasebiyle, verilen arz sonucu, yerlerini terk edenlerden 10 seneyi doldur-

⁵⁸¹ Ayalı olarak zikreilen bu grubun, 1000 çadıra sahip olduğu görülmektedir. (Bk. *Niebuhr*, II, 416).

⁵⁸² "Irak" (العراق) şeklinde kaydedilmiş bulunan bu cemâatin Sivas cânibinde bulunduğu ve 100 çadıra sahip olduğu kaydedilmektedir (Bk. *Niebuhr*, II, 415).

⁵⁸³ Döğer (Döğerli) cemââtinden, 1766 yılında Niebuhr'un tesbitine göre Urfa bölgesinde 1000 çadır bulunmaktaydı (II, 417).

⁵⁸⁴ Ayrıca, 1759 tarihli bir tahrirde göre, bunlar içerisinde Baharlu ile Tâcirlü ve Kantemircilü cemâatleri de yer almaktadır (Bk. *Adana Şer'iyye Sicilleri*, nu. 33, s. 35). 1748 tarihli tahrirde ise, yalnız, bu cemâatler içerisinde Kantemircilü cemâati kaydedilmiştir (*Adana Şer'iyye Sicilleri*, nu. 28, s. 111).

⁵⁸⁵ Bâdıllı olarak kaydedilen bu cemâat kışın Diyarbekir'de yazlayıp, yazın Erzurum'a yaylağa çıkarlardı. 2000 çadıra sahip oldukları görülmektedir (*Niebuhr*, II, 417).

⁵⁸⁶ Ayntab'a tâbi olan bu cemâat, 500 çadıra sahipti (*Niebuhr*, II, 417).

⁵⁸⁷ Elde bulunan vesikalara göre, çalışmalar 1748 yılından itibaren yapılmakta olup, 1767 yılına kadar iskânları hususunda emirler gönderilmiştir (*Adana Şer'iyye Sicilleri*, nu. 28, s. 108, m; nu. 33, s. 35; nu. 50, s. 95-96).

⁵⁸⁸ *Adana Şer'iyye Sicilleri*, nu. 28, s. 108; nu. 50, s. 95-96.

mamış olanlarının eski mahallerine nakl ve iskânları için Sivas-ili ile Sivas ve Bozok kazâları kadılarına 1785 yılında emir gönderilmiştir.⁵⁸⁹ Yine Sivas kazâsı dahilinde bulunan Kürdler ve Serenlû karyeleri ahâlileri, vergilerini vermekte kusurları bulunmadığı halde tahsildarları vesâirlerin zulm ve teaddîsinden dolayı yerlerini terketmek zorunda kalarak, etraftaki kazâ ve köylere kaçmışlardı. Mezkûr köy ahâlileri de, timar mutasarrıflarının arzı üzerine, iskân şartlarına uygun bir şekilde, bulundukları yerde 10 yılı geçirmemiş ve tahrir defterine kaydolunmamışlarının kaldırılmaları ve iskânları hususunda 1786 tarihinde Sivas ve kazâları kadılarına gönderilmiş emir mevcuttur.⁵⁹⁰

Seyitgazi kazası'nda Kesenli ile Tazık köyleri ahâlisi, mahsûlatın çekirge yüzünden telef olmasıyla, vergilerini vermemişler, ayrıca, bu sebepten köylerini de terkederek Kuyucak, Erbaz (?), Bozdoğan, Ödemiş, Tire, Bayındır vesâir kazâlara firar ederek yerleşmişlerdi. Mahallerine geri dönmeleri için, vergileri afv edilmiş, bulundukları kazâ kadılarına ve zâbitlerine de 1787 yılında birer emir gönderilerek, 10 yılı doldurmamış olanlarının ve üzerlerinden tahrir-i cedîd geçmemişlerin iskan mahallerine nakli istenmiştir⁵⁹¹.

Yerlerini terkederek başka alanlara giden cemâatlerden Yazıcılar, Acurlu, Palanlı, Emir Şeyhlü ve Şeyh Hamzalı cemâatlerinin de eski yerlerine nakledilerek iskân olunmaları için teşebbüse geçilmiş, bunun üzerine 1794 yılında Konya Vâlisine, Karapınar'a yerleştirilmeleri emrolunmuştur⁵⁹².

Böylece, Anadolu cânibinde yer terk etme keyfiyetinin, büyük ölçüde, aşiret şakavetlerinden ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla beraber, aşiretlerin iskânında, yerlerin seçimindeki isâbetsiz kararlar da onların bir müddet sonra yerlerini terketmelerine sebep olmuştur. Bunda, onların alıştıkları konar-göçer hayatı bırakmak istemelerinin de rolü büyüktür. Her ne şekilde olursa olsun, ahâlinin eski yerlerine şevki muâamelesi, çoğu defa uzun bir zaman içerisinde gerçekleştirilebilmiştir.

⁵⁸⁹ Bk. MAD, nu. 7873, s. 95.

⁵⁹⁰ MAD, nu. 7873, s. 254.

⁵⁹¹ MAD, nu. 7873, s. 308.

⁵⁹² Bk. MAD, nu. 9956, s. 34.

b. Rumeli'de:

XVIII. yüzyılda Rumeli'de de ahâlinin gerek vergi vermekte çektikleri zorluk, gerekse yer yer çıkan isyânlar sonucu yerlerini terkettikleri görülür. Bu cümleden olmak üzere, Hersek livâsına bağlı Karacadağ bölgesinde bulunan dört köy ahâlisinin ayaklanıp yerlerini terketmeleri üzerine⁵⁹³, isyânın bastırılmasına me'mur edilen, Hersek sancağı Mutasarrıfı Seyfeddin ve İskenderiye (İşkodra) Mutasarrıfı Hüseyin Paşa'ların 1706 da harekâtı neticesinde aman dileyerek yerlerine dönmek için izin istemişlerdir⁵⁹⁴.

Havass-ı Mahmud Paşa (Hasköy) kazâsı dahilindeki Üç-kilise, Topçular, Kanber, Servir (?), Yusuf Şeyhli, Boranlı, Kanber Şeyhli, Kanacı, Nâib Yusuf, Giremedi, Yeni Çiftlik, Monogeldi (?) ve Kanber Namık adlı köy ahâlilerinden büyük bir kısmının yerlerini terketmesiyle, geri kalan reâyânın vergileri vermekte düştükleri sıkıntı üzerine, onların da yerlerini terketme ihtimaline karşı, kazâ nâibi mevlânâ es-Seyyid Mehmed tarafından gönderilen arzda, hallerine merhamet olunarak tahrirlerinin yapılması istenmiştir. Bunun üzerine yapılan tahrir sonucu, 140 haneden 56'sının yerlerinde kaldığı tesbit olunmuştur. Bu sebeple 1730 yılında Havass-ı Mahmud Paşa kadısı'na, kethüdâ, serdar, âyân ve iş-erlerine gönderilen emirle, bir neferi dahi hariç kalmamak üzere yerlerine nakl ve iskan edilmesi istenmiştir⁵⁹⁵.

Yine, Silistre livâsında Hâtun-ili kazâsı dahilindeki köy ahâlisinin çoğu, yerlerini terkederek başka mahallere gittiklerinden, geride kalan reâyânın, tekâliflerini vermeğe iktidarları olmadığından, onların da yerlerini terketmeleri durumu ortaya çıkmıştı. Bu suretle mezkûr köylerin tahrirlerinin yapılarak, eski ahâlisinin yerlerine nakl ve iskânı için Hatun-ili kadısına, kethüdâ, yeniçeri serdarı ve âyân-ı vilâyet iş-erlerine 1731 yılında birer hüküm gönderilmiştir⁵⁹⁶. Ayrıca tekâliften mûaf olan diğer grupların tesbiti ile muâfiyet iddiasında bulunan-

⁵⁹³ Bu köyler Özerhenk (اوزرهنك), Neblic (نبلج), Şovca (شوجا) ve Zalot'dan müteşekkildir (Bk. MAD, nu. 8458, s. 251).

⁵⁹⁴ Hersek bölgesine bir daha tecâvüz etmeyeceklerini, bunun için de rehineler vererek habs edilmesini taahhüd edip, aksi hareketleri vâki olursa, rehineler ile birlikte kendilerinin de imha edilmelerine rıza göstermeleri üzerine afv olunmuşlardır (Aynı defter, s. 251).

⁵⁹⁵ Reâyânın naklinden sonra bir tahrir yapılması, muâf olacak ve olmayacakların dikkatlice tesbit edilmeleri için emir verilmiştir (Bk. KK, nu. 2884, s. 31,32).

⁵⁹⁶ Bk.KK, nu. 2884, s. 33.

ların, zımmî ve müslim olmak üzere tahrirlerinin yapılması istenmiştir.⁵⁹⁷ Bunun üzerine, 1732 yılında yapılan tahrir sonucu, ahâlden bir kısmının yerlerini terkettikleri görülmüştür. Bu sebeple onların yerine bir miktar ahâlî yerleştirilmiştir ki, müceddeden iskân olunan nüfusun dağılışı şu tabloyu arz etmektedir:⁵⁹⁸

KAZÂ-İ HÂTUN-İLİ DER LİVÂ-İ SİLİSTRE

	Müslim Nefer	Zımmî Nefer	Çift
Karye-i Koca-Bük	—	24	5
Karye-i Mihaliç	—	28	—
Karye-i Mihaliç (diğer)	—	22	—
Karye-i Bahişli	—	30	—
Karye-i Âşıklar	—	8	—
Karye-i Oruçlu	1	6	—
Karye-i Küblüce (Zeâmet)	—	5	2
Karye-i Doğar (nâm-ı diğer Mişetü'l-ekber)	—	36	—
Karye-i Kobadin	—	10	—
Karye-i Hasan-oğlu	—	8	—
Karye-i Orhan	4	—	2
Derbend-dere (Zeâmet)	—	17	—
Karye-i Soğucak	4	6	—
Karye-i Kabaklı-pınarı	—	3	1(m)
Karye-i Duruklu	6	—	—
Karye-i Kuru-dere	6	—	—
Karye-i Kaba-öyük	—	19	—
Karye-i Hassa	—	220	—
Karye-i Aşıklar (diğer)	—	8	—
Karye-i Duruklu (diğer) ...	11	—	—
Karye-i Göklüce	—	3	—
Karye-i Kuru-dere (diğer)	14	—	—
Toplam	46	474	10

⁵⁹⁷ Mezkûr kazânın nısıf-icmâl olarak 62,5 avâız hanesi bulunmaktadır (Aynı defter, s. 33).

⁵⁹⁸ Toplam 474 nefer zımmî, 42 nefer müslim ve 3 ü müslim olmak üzere 10 çift bulunmaktadır. (Bk. KK, nu. 2884, s. 34-41)

Kavala Mukataası mülhakatından olan Drama kazasına tâbi Bel-yan⁵⁹⁹, Murre⁶⁰⁰, Belan⁶⁰¹, Movakçı (?),⁶⁰² Astan,⁶⁰³ Ilıca,⁶⁰⁴ Yokun⁶⁰⁵, Makova⁶⁰⁶ ve Hilvan⁶⁰⁷ karyeleri âyânlarının, kanunlara aykırı olarak ahâlden fazla vergi talep etmeleri üzerine,⁶⁰⁸ birçoğu yerlerini terketmek zorunda kalmıştır. Kavala gümrüğü mukataası mutasarrıfı Kasım-zâde El-hac Mustafa'nın arzı üzerine, mezkûr karyelerin tahrîri yapılarak, karyelerin şen ve âbâdan olması için ahâlisinin tekrar yerleştirilmesi hususunda 1735 yılında Drama ve Kavala kadılarına birer hüküm gönderilmiştir⁶⁰⁹.

Tulça kazâsı reâyâsı, vergilerini vermeye muktedir olmadıkları iddiâsıyla yerlerini terkederek, civar kazâlardan İsmâil-geçidi, Babadağı ve İsakçı dahiline yerleşmişlerdi. Tulça kadısının arzı üzerine, üzerlerinden tahrîr-i cedîd geçmemiş ise, yerlerine döndürülmeleri için 1737 yılında Tulça, İsmail geçidi, Babadağı ve İsakçı kazâları kadılarına emirler gönderilmiştir.⁶¹⁰

Anadolu'da sâkin Boz-ulus Türkmenleri cemâatinden İzzeddin cemâati ahâlisi, Hümâşah (هماشاه) Sultan vakfı köylerinden Paşa Sancağı'nda Kızıl-ağaç nahiyesine tâbi Halife köyü adıyla anılan Sofular karyesine yerleşmişlerdi.⁶¹¹ 40 yıldan beri burada oturdukları ve tahrîr defterine kayıtlı oldukları, avâriz, nüzü'l vesâir tekâliflerini verdikleri halde, Boz-ulus Türkmenleri cemâati mültezimleri birkaç senede bir gelerek: "*Babalarnız cemâat-i mezbûre ahâlilerinden ve siz dahi def-*

⁵⁹⁹ 26 ve bir sülûs avâriz-ı nüzü'l hanesi vardır.

⁶⁰⁰ 23 ve bir sülûs avâriz-ı nüzü'l hânesi vardır.

⁶⁰¹ 16 ve bir sülûs avâriz-ı nüzü'l hanesi vardır.

⁶⁰² 8 avâriz-ı nüzü'l hanesi vardır.

⁶⁰³ 16 avâriz-ı nüzü'l hanesi kaydedilmiştir.

⁶⁰⁴ 21 avâriz-ı nüzü'l hanesi bulunmaktadır.

⁶⁰⁵ 20 avâriz-ı nüzü'l hanesi kaydedilmiştir.

⁶⁰⁶ 6 avâriz-ı nüzü'l hanesi kayıtlıdır.

⁶⁰⁷ 5 ve 2 sülûs avâriz-ı nüzü'l hanesi bulunmaktadır.

⁶⁰⁸ Mezkûr dokuz köyün toplam olarak 140 ve iki sülûs avâriz-ı nüzü'l hânesi mevcuttu (Bk. MAD, nu. 8493, s. 210).

⁶⁰⁹ Bk. MAD, nu. 8493, s. 210.

⁶¹⁰ MAD, nu. 8493, s. 305.

⁶¹¹ 80 yıl kadar önce buraya geldikleri ve 40 senedir tahrîr defterine kayd olarak vergilerini verdikleri tesbit olunmuştur (Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 1194). Karaman sâkini olan Boz-ulus Türkmenlerinden İzzeddin cemâatine mensup 200 nefer, mukataalarının bazı sebeplerden dolayı harap olması yüzünden Rumeli'ye geçerek Halife ve Sofular köylerine yerleşmişler ve 2750 kuruş olan vergilerini de bu sebeple vermemişlerdi (Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 7848).

terde mukayyed raiyyet oğullarındansınız” diye rüsum-ı raiyyet talep ederek birkaç misli tahsil etmişlerdi. Bunun sonucu varid olan şikayet üzerine, Sofular karyesi ile ilgili cemâat kayıtları Defterhâne-i âmire’de kontrol edilerek, köyde sâkin olan cemâat ahâlisinin, hane ve zamana bakılmaksızın kaldırılması ve asıl cemâatleri içine iskân edilmeleri hususunda 1780 yılında emir verilmiştir.⁶¹²

Keşan nâibi Şeyh Mehmed Emin tarafından gönderilen arzda, kazâya tâbi Kadı-köyü ahâlisinin ekseri, yurdlarını terkederek, Gelibolu, Tekfur-dağı (Tekirdağ), Enez, İpsala ve Malkara (Magalkara) kazâlarına vesâir yerlere kaçmışlardı. Bu yüzden menzilleri harap ve arâzilerinin işlenememesiyle, tekâlifleri, kalan ahâli üzerine yüklenmiş, bu yüzden onların da yerlerini terketmeleri durumu ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu sebeble yerlerini terkedenlerin eski yerlerine dönmelerinin sağlanması hususunda köy ahâlisinin arzı üzerine, Hazine-i âmire’de mahfuz Mevkufat defterlerine bakıldığında, Keşan kazâsına tâbi Mavrend, Tepeli, Kadı-köyü, Mahmud-köyü ve Avarız köylerinin 70 avâz-ı nüzül haneleri olduğu görülmüştür; bunlardan, bulundukları yerde 10 sene oturmamış olanların ve üzerlerinden tahrîr-i cedîd geçmemişlerin, eski yerlerine nakli için 1780 yılında Keşan, Gelibolu, Tekfur-dağı, Enez, İpsala ve Malkara kazâları kadılarına emr-i şerif gönderilmiştir.⁶¹³

Yine Kırk-kilise koru ağası tarafından verilen arzda, Havass-ı Mahmud Paşa (Hasköy) nahiyesine tâbi Hızırcık karyesinde sâkin küreciyân reâyâsından Yusuf ve Ahmed adlı kişilerin yerlerini terk ile Havsa kazâsına yerleşmeleri üzerine, eski yerlerine nakledilmeleri istenmiştir. Bunun akabinde Edirne, Havsa ve Kırk-kilise kadılarına 1780’de gönderilen bir hükümle, Küreci reâyâsından olup da, daha önce yerlerini terketmiş olanların zaman itibar olunmaksızın kaldırılması⁶¹⁴ ve eski mahallerine nakl ile iskân olunmaları emredilmiştir.⁶¹⁵

⁶¹² Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 6425.

⁶¹³ MAD, nu. 5601, s. 1.

⁶¹⁴ Küreci reayası iskân kanununda; “.. *küreci reâyâsı kadîmî karyelerin terk ve ahar kazâ ve kurâda sâkin ve tavattun ederse, zaman i’tibâr olunmayıp ol makule küreci reâyâları bulundukları mahallerden ma’rifet-i şer*” ve zâbiti ma’rifetiyle kaldırılup kadîmî karyelerine nakl ve iskân etdirilmek....” denilmektedir (Bk. MAD, nu. 5601, s.192).

⁶¹⁵ MAD, nu. 5601, s. 2

Niğbolu sancağı dahilinde bulunan Medine-i Rusçuk kazâsı ahâlisi, Silistre, Çardak, Hezargrad, Tırnova, Yergögü ve Zıştovi kazâ ve köylerine iskân edilmişlerdi; fakat çıkan isyan sebebiyle, bâzıları, yerlerini terketmek zorunda kalmışlardı. Bu reâyânın, zâbitleri mârifetiyle, bulundukları yerlerden kaldırılarak iskân mahallerine nakledilmesi hususunda 1781 yılında Niğbolu kadısına emir gönderilmiştir.⁶¹⁶

Cisr-i Ergene kazâsı karyelerinden Kara Hamzalı ahâlisinden bazıları, köylerini terk ile aynı nahiye tâbi Babalar, Çiftlik, Karye-Belen, Doğanca ve Sırma köylerine giderek yerleşmişlerdi. Dimetoka Kuru-ağası Abdurrahman'ın, mezkûr karye ahâlisinin eski yerlerine nakledilmesi konusunda sunduğu arz üzerine, 1781 yılında, küreci olduğu tesbit edilen reâyânın zaman itibar olunmaksızın yerleşmiş oldukları köylerden kaldırılarak eski yerlerine iskân ettirilmeleri için Cisr-i Ergene ve Dimetoka Kadılarına emir verilmiştir.⁶¹⁷

Yerlerini terk ile başka kasaba ve köylere yerleşen reâyâ, yerli ahâli tarafından, 10 seneyi geçtiği halde karyelerinden çıkarılmak istenmiştir. Bu durumda iskân kanunu çerçevesinde devletin müdahale ederek, bu kabil hareketleri önlemeğe çalıştığı görülmektedir. Meselâ Girid Adası'nda bulunan Hanya sancağı ve nahiyesine tâbi Birulya Kaçester (?), Hur (veya Sur), Burgu Kıblasumtu (?), Ayamarniya karyeleri ahâlisi, daha önce, Hanya sancağı havass ve evkaf karyeleri reâyâlarından iken, mezkûr karyelere yerleştirilmişler, ancak köy ahâlisi, 15 seneyi geçtiği halde bunları köylerinden çıkarmak istemiştir. Bu durum karşısında hükümetin, bu kabil hareketlerin önlenmesi kararını aldığı ve Hanya kadısına 1786 yılında emir gönderdiği bilinmektedir.⁶¹⁸

Tırhala Sancağı'na tâbi Yenişehir-i Fener kasabası köylerinden olup Burak Bey evkafına kayıtlı bulunan Mehban, Kur (?) ve Fulube karyeleri reâyâlarına⁶¹⁹ âyânlık iddiâsında bulunan Ni'metî Bey-zâde Ömer Bey'in fazla vergi talebi yüzünden, ahâli perişan ve perâkende olarak çevre çiftliklere yerleşmişlerdi. Bundan dolayı vakıf gelirinin düşmesi

⁶¹⁶ MAD. nu. 5601, s. 125.

⁶¹⁷ MAD, nu. 5601, s. 192.

⁶¹⁸ Bk. MAD, nu. 7873, s. 178.

⁶¹⁹ Bu vakıf ve Yenişehir'deki Türk eserleri hakkında bk. Yusuf Halaçoğlu, *"Teselya Yenişehiri ve Türk eserleri hakkında bir araştırma"*, GDAAD, sayı 2-3 (İstanbul 1974), 89-100; Ayr.bk. Cevdet ts. Belediye ks. nu. 5799; DHR, nu. 136, s. 406,440,444,448.

ile vakıf mütevellisi Mehmed Emin Bey'in reâyânın köylerine nakl ve iskân ettirilmeleri yolundaki arzı üzerine, 1786'da Yenişehir Mollası'na ve zâbitlerine gönderilen bir hükümle, bulundukları yerde 10 seneyi geçirmemiş olanların eski yerlerine nakledilmesi emredilmiştir.⁶²⁰

Paşa Sancağı'na bağlı Florina kazâsı karyelerinden, İstanbul yolu üzerinde bulunan İpsodori karyesi, derbend mahalli sayılmakta idi. Ancak köy ahâlisinin yerlerini terketmeleri, sipahilerden Mustafa ve Ömer adlı kişilerin, mezkûr reâyânın yerlerine nakil ve iskân ettirilmeleri için istekte bulunmaları üzerine, iskan kanununun, "*derben-dci kayd olunmuş reâyânın zaman i'tibâr olunmaksızın yerlerine nakli*" şartına göre, yerlerinden kaldırılarak iskânları için 1786 tarihinde Florina kadısına emir verilmiştir.⁶²¹

Paşa Sancağı'na bağlı Razlık kazâsında bulunan ve Sultan Süleyman Han evkafı karyelerinden olan Belic-i sagîr ve kebîr, Tedupirişka (Tedi-rişka ?), Avodlova (Avudluk), Prağlişte-i Balâ, Balov, Boçova vesâir köyler reâyâsının bâzıları, yerlerini terketmişlerdi. Bu sebeple evkaf zayıf düşüp, kalanların vergilerini vermekte zorluk çektikleri, onların da yerlerini terketmeleri vârid olmakla, 1787'de Razlık Kadısı ve vakıf zâbitleri, kaçan reâyânın eski köylerine yerleştirilmelerini arz etmiştir.⁶²²

Aynı şekilde Köstence ahâlisinin bir kısmının perâkende olmasıyla, gönderilen arzuhâl üzerine, 1790-91 tarihinde yeniden eski mahallerine nakl ve iskân edilmeleri için emir verilmiştir.⁶²³

Görüldüğü üzere vergi adâletsizliklerinden doğan iskân meselesinde vakıf müesseseleri başrolü oynamaktadır. Bu bölgede konar-göçer unsurların bulunmaması, Rumeli cânibinde küçük çapta bir iskân meselesi doğurmuştur. Bununla beraber, Rumeli'de isyânların başlamasıyla yoğunluk kazandığı da belirtilmelidir.

⁶²⁰ Vakfa âid köprücülerin, iskân edilerek tekâliften muâf tutulmaları da istenmiştir (Bk. MAD, nu. 7873, s. 225).

⁶²¹ MAD, nu. 7873, s. 232.

⁶²² MAD, nu. 7873, s. 413.

⁶²³ Bu husus için bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 5106.

2. Derbend, Han ve Vakıf tesislerinin yeniden tanzimi, Yapılan İskânlar (Harita I):

Osmanlı vesikalarında XV. asırdan itibaren kullanılmaya başlanan “Derbend” ismi, Türkçe’ye Farsça’dan geçmiş mürekkebi bir kelimedir.⁶²⁴ Müstahkem derbend tesisleri, dört tarafı duvar ile çevrili küçük bir kale şeklinde olup, yanında bir han, câmi, mektep ile dükkânlar vesâire bulunmakta idi. Bu suretle derbend civârında bir köy veya küçük bir kasaba teşekkül ediyordu.⁶²⁵ Derbendler, genellikle yolların kavşak noktasına ve merkezî bir durum arzeden yerlere yapılırdı.⁶²⁶ Bu özelliğinden dolayı, derbendci olarak kaydedilen köy ahâlisi,⁶²⁷ derbendin husûsiyetine ve önemine göre bazı vergilerden veya hepsinden muâf tutulmaktaydılar.⁶²⁸ Derbendler, bölgenin ve yolun emniyetinin sağlanması bakımından önemli birer tesis olması yanında, ıssız yerlerin şenlendirilmesi için de bir iskân vasıtası olarak kullanılmıştır.⁶²⁹ Bu maksatla kullanılan derbendleri, hukûken iki kısımda mütalâa etmek lâzım gelir; birincisi, Yurdluk ve Ocaklık şeklinde timar yolu ile tasarruf olunan derbendler, derbendci timarlar. İkincisi, muâfiyet usûlü ile tevcih edilmiş, tehlikeli yerlere yerleştirilmiş veya memur edilmiş olan halkın muhâfaza ile görevli oldukları derbendler ki, bunlar umûmiyetle vakıf ve hâs toprakları üzerinde⁶³⁰ veya kimsenin tasarrufunda olmayan yerlerde bulunmaktadır.⁶³¹ Derbendleri bu katego-

⁶²⁴ “Der=geçit”, “bend=tutmak” şeklinde iki kısımdan ibarettir. Engel, Geçit, Boğaz, Set, hudud bölgeleri ve dağlar arasında güçlükçe geçilen yerlere olduğu gibi, istihkâm olarak kullanılan bu gibi yerlere de aynı isim verilmekteydi (Bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 8).

⁶²⁵ Meselâ, Karamort-hanı ve derbendi, bu şekilde idi (Bk. R. Pococke, *A new Description of the East and some other Countries, London 1743*, II, 173; Ayr. bk. MD, nu. 112, s. 119; nu. 114, s. 30; nu. 115, s. 470).

⁶²⁶ Vesikalarda geçen ifadesiyle, o yerin “mahûf ve muhatara olan, kuttâ’-i tarik ve haramiden hâli olmayan yerler” olması gerekiyordu.

⁶²⁷ Derbendler önemli geçit ve yollar üzerinde kurularak, buraya tayin edilen derbendciler, bugünkü anlamda polis ve jandarma kuvvetinin yerini tutmakta ve çevrenin emniyetini sağlamakla mükellefler.

⁶²⁸ Genel olarak derbendci kaydedilen ahâli, tekâlif-i örfiyye ve avârız-ı divâniyye vergilerinden muâf tutulmaktaydılar. Meselâ, Çavuşlar (Kuzuluk) derbendi’ne yerleştirilen Çayan cemâati, bu şekilde idi (Bk. MAD, nu. 9956, s. 46).

⁶²⁹ Derbendlerin kuruluşu, teşkilâtı, bir iskân metodu olarak kullanılması ve işleyişi ile ilgili olarak, geniş bilgi için bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*.

⁶³⁰ Meselâ Hatay bölgesinde Belen ile Bağras arasında bulunan Karamort-hanı’nda inşa edilen han, câmi ve imâret, n 15-1116 (1703-1704)’de Sadrazam olan Enişte Hasan Paşa’nın (Öl. 1125) Mısır valiliği sırasında tesis edilmiş evkaftandır (Bk. *Evkafı Hasan Paşa*, Tapu-kadastro Arşivi, no. 2132).

⁶³¹ Ömer Awni Efendi, *Kanûn-ı Osmânî Mefhûm-ı defter-i Hakânî*, İ. Hakkı Uzunçarşılı neşri, Belleten, XV (Ankara 1951), 396; Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 35.

riler dahilinde şu kısımlara ayrılabiliriz: 1- Derbend mahiyetindeki kaleler,⁶³² 2- Büyük vakıf şeklindeki derbend tesisleri,⁶³³ 3- Han ve kervansarayların derbend olarak kullanılması,⁶³⁴ 4- Köprü yerlerinde bulunan derbendler⁶³⁵.

Derbendler bu önemli hüviyetlerine rağmen XVII. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlamıştır. Bu durum genel olarak şu üç sebebe bağlanabilir: 1- Muâfiyet usûlüne aykırı olarak derbend reâyâsından fazla vergi talep edilmesi; 2- Derbend idârecilerinin kifayetsiz ve sorumsuz oluşları; 3- Kalabalık şakî gruplarına karşı tesirsiz kalmaları. İşte bu sebeplerlerden dolayı, askerî mahiyette olanları hariç olmak üzere, derbendler, bağlı bulunduğu köy ahâlisi ile birlikte yer yer dağılmış veya görevlerini⁶³⁶ yerine getiremeyecek kadar zayıflamıştır. Bu durum emniyetin tamamen yok olmasına ve çevre köy, hattâ kasaba ahâlilerinin de şakî baskılarından korunmak için yerlerini terk etmelerine yol açmıştır. Devlet, bu bozuk-düzen durumu XVIII. yüzyılın başlarından itibaren yeniden bir nizâma sokmaya başlayarak, derbend ahâlisini de eski yerlerine yerleştirmeye veya yeni ahâli sevketmeye başlamıştır. Bu cümleden olmak üzere Anadolu'da, yollar üzerinde bulunan harab ve boş hanlar tâmir edilerek, şen ve âbâdan edilmeye ve müstahkem bir hale getirilerek teşkilâtlandırılmaya girilmiştir⁶³⁷, tamir sırasında

⁶³² Önemli geçit ve yollarda inşâ edilmek lüzumu duyulmuş olan bu kaleler, yolların ve geçitlerin en tehlikeli olanları üzerinde yer almaktaydı. Bunlara, Fırat nehri dirseğindeki Câber kalesi ile Ceyhan nehri üzerindeki Misis kalesini misâl olarak gösterebiliriz.

⁶³³ Ülkenin bâkir topraklarını işlemek için kurulmuş olan vakıflara, İmparatorluğun ilk zamanlarından itibaren tesâdüf edilmektedir. Bu kabileden olmak üzere Selçuklu Sultanları da her 30- 40 Km. mesâfede bir kervansaray inşâ etmişlerdi (Bk. Osman Turan, "*Selçuklu Kervansarayları*", *Belleten*, X (Ankara 1946) 471).

⁶³⁴ Ticâret yolları başında inşâ edilmiş olan han ve kervansaraylar, devletin iktisadi ve içtimâî emniyet politikasının eseridir. Bunların sıralandıkları güzergâh, bize devrin yollarını belirtirler. Bu tesisler, zengin devlet adamları ve şahsiyetleri tarafından inşâ edilmişlerdir. Bu inşâatta âmil olan fikir, tüccar ve yolcu ikameti için lüzumlu ihtiyaç ve istirahatın temini idi. Muayyen merhalelerdeki önemli yol kavşakları, geçit ve köprü başlarında inşâ edilmiş olan bu binâlar, bir emniyet sisteminin de temsilcisi idiler (Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 27-28).

⁶³⁵ Önemli güzergâhlardaki nehirler üzerine kurulan köprüler, aynı zamanda bir derbend hüviyetini de taşımaktaydı. Köprülerin muhafazasına tayin edilen köprücüler, derbendcilik ile de görevlendirilmekteydi. Meselâ Erzurum'un Kuzey-doğusunda Torul (?) kazasına dâhil olan Sürmene köyü halkı, Gümüşhane ile Kâfir-dağı arasındaki yol üzerinde bulunan 5 adet köprünün köprücülere olup, aynı zamanda derbendci tayin edilmişlerdi (Bk. İbnü' I-Emin ts. Dahiliye ks. nu. 511; Ayr. bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 30).

⁶³⁶ Derbendcilerin görevleri hakkında geniş bilgi için bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 61-69.

⁶³⁷ Osmanlı devrinde yollar üçlü (sağ-kol, sol-kol ve Orta-kol) bir sistemle bağlanmıştır. Anadolu'da "*Sol-kol*", Üsküdar'dan başlamak üzere Gebze, İzmit, Düzce, Bolu, Koçhisar, Tosya,

içerisinde oturacakların bütün ihtiyacını karşılayacak derecede imâr faaliyetlerine'de önem verilmiş ve âdeta bir kasaba şeklinde yeniden tanzim edilmiştir.⁶³⁸

Bu cümleden olmak üzere Karaman eyâletinden itibaren hac yolu üzerindeki hanların şenlendirilmesine ve tamirine başlanmış olup,⁶³⁹ 1720 yılından itibaren eşkiyâ karşı yolların emniyetini sağlamak amacıyla büyük bir çalışma içine girilmiş ve bu işe, Dergâh-ı muallâ Kapıcı-başlarından El-hac Mehmed Bahri Ağa memur edilmiştir.

1720'de Akşehir ile Ilgın arasında bulunan ve yeniden imâr edilen Arkıd-hanı, eşkiyâ tehdidi altında olan önemli bir mevkiye bulunmakla, buraya bir câmi, mektep, hamam, mahkeme ve su yolları yapılmıştır.⁶⁴⁰ Hanın şenlendirilmesi için de Akşehir'deki başı-boş reâyânın buraya nakli için Konya Vâlisine ve Akşehir Kadısına emirler gönderilmiştir.⁶⁴¹ Aynı şekilde, Ilgın Kadısı'ndan, 30-40 hane ziraat yapacak vasıfta başıboş reâyâ temin etmesi istenmiştir.⁶⁴² Hanın imârı için Kozan-oğlu mukataası malından 400, Bozdoğan İç-el mukataası malından 600 ve Eşkün mukataası malından 1500 olmak üzere, toplam 2.500 kuruş tahsis edilmiştir. Hanın imâr ve iskânına nezârete de, Doğanhisârı Kadısı tayin edilmiştir.⁶⁴³

Hanın şenlendirilmesi için ilk olarak 200 hane yerleştirilmesi düşünülmüştür.⁶⁴⁴ Bunun için, hanın şenlendirilmesine memur Bahri

Hacı-Hamza, Merzifon, Niksar, Şebinkarahisar, Bayburt, Tercan, Erzurum ve Kars üzerinden geçmekteydi. "Orta-kol", yine Üsküdar'dan başlamak üzere, Gebze, İzmit, Sapanca, Geyve, Göynük, Bolu, Gerede, Tosya, Hacı-Hamza, Amasya, Tokat, Sivas, Malatya, Harput, Diyarbakir, Musul ve Bağdad'a kadar uzanıyordu. "Sağ-kol" ise, İzmit'e kadar aynı güzergâhı takib edip, Lefke, Söğüt, Eskişehir, Bolvadin, Akşehir, Konya, Ereğli, Ulukışla, Gülek-boğazı, Çakıd, Adana, Kurd-kulağı ve Payas'a ulaşırdı (Bk. Cengiz Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", VD, X (1973), 200; Ayr. Bk. Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Menzil Teşkilatı ve yol sistemi*, İstanbul 1983 (Basılmamış Doçentlik Tezi).

⁶³⁸ Meselâ, yeniden inşâ edilen Arkıd-hanı'na câmi, mektep, mahkeme binası, hamam ve su yolları yapılmıştır (Bk. MAD, nu. 9956, s. 39, sene 1133).

⁶³⁹ Bu kabilelerden olmak üzere, 1722'de derbendlerin muhafaza defteri hazırlanmıştır (Bk. MAD, nu. 8483).

⁶⁴⁰ Bk. MAD, nu. 8458, s. 324; nu. 9956, s. 39; DHR, nu. 31 s. 39, 81, 233; nu. 32, s. 13; Ayr. bk. İbrahim Hakkı Konyalı, Akşehir, İstanbul 1945, s. 633.

⁶⁴¹ MAD, nu. 8458, s. 324, sene 1133.

⁶⁴² MAD, nu. 8458, s. 324. 1721 yılında bu hanelerin yerleştirilmiş ve nizâmı verilmek üzere Karaman Vâlisi Ahmed Paşa'ya ve Ilgın Kadısına emr-i Şerif gönderilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 36).

⁶⁴³ MAD, nu. 9956, s. 38,39.

⁶⁴⁴ Bu sırada Konya valisinin Haleb'e tayin edilmesiyle iskân işlerini ve yapılan çalışma-

Mehmed Ağa harekete geçmiş ve ilk olarak Akşehir kasabasından ve kazâya tâbi köylerden 62 haneyi, hana nakletmiştir.⁶⁴⁵ Bununla birlikte, bunlardan ancak 50' sinin yerleştirilebildiği,⁶⁴⁶ ayrıca, han ağası Halil Ağa'nın babası Hacı Veli ve torunlarının teşkil ettiği 23 ve Gökçe (Gence ?) köyü reâyâsı, köylerinin harâb olmasıyla 6 hane ile hana gelecek yerleşmiştir. Bunun yanı-sıra, aslen Arkıd Han'lı olup civar yerlerde oturan ahâli de, eski yerlerine dönmeyi kabul etmişlerdir. Eski ahâliden 6 hane İlgin'dan, 38 hane de kendi istekleriyle diğer yerlerden gelmiştir.⁶⁴⁷ Böylece handa 12 Eylül 1721'e kadar 135 hane iskân olunmuştur⁶⁴⁸. Fakat yerleştirilenlerin kâfi gelmediği, buranın muhafazası için daha fazla ahâliye ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu sebeple han ahâlisinin, 200 haneye tamamlanması için 1721 yılında 100 hane başı-boş reâyâ temini hususunda Akşehir Sancağı Mutasarrıfı ile Kapucu-başı Mehmed Ağa'ya emir gönderilmiştir.⁶⁴⁹ 3 Ağustos 1721 tarihli bir fermanla, çeşitli yerlerden hana getirilerek iskân olunacak haneler şu şekilde kaydedilmektedir⁶⁵⁰: Akşehir kasabası ve kazâsı köylerinden gönderilen 135 hane, Akşehir'den verilen 50 hane ve Bahri Mehmed Ağa'nın ma'rifetiyle tahrir olunan 15 hane ki, toplam olarak 200 hane idi.⁶⁵¹

Lâdik ile İlgin arasında Said-ili kazâsında bulunan Kadın Ha-nı'nın ahâlisi yerlerini terkederek dağılmıştı. Bu sebeple harâb olan hanın

ları takip etmek üzere Doğan-hisar kadısının bizzat hana gönderildiği ve durum hakkında bilgi vermesi istendiği görülmektedir (MAD, nu. 9956, s. 39, sene 1132).

⁶⁴⁵ Mezkûr haneler, Akşehir kasabasının Balık-pazarı, Berci (Burcu ?), Seydi, Hacı-kapan, Kızılca, Tımargâh, Köhne-hisar, Hanbar (veya Canbaz), Ank, Kürdler, İki-kaşlı, Milân, Darân, Veled-Celâl, Hacı-ömer, Elive (?) kaşlım, Köhne-imâret Baş-tekke ve Himmetli mahalleleriyle kazânın Eğrigöz, Karaöyük, Çakırlar, Teder (?) Birmanda, Milâs, Kortaş, Ortaköy, Aysarı (?) ve Sema-iketli (?) karyelerinden temin edilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 83).

⁶⁴⁶ Bu nakledilen hanelerden hastalık ve çeşitli sebeplerle 12 hane gelmemiş, böylece bu sayı 50'ye düşmüştür (MAD, nu. 9956, s. 36). Ancak hanın tamirinden hemen sonra bunların nakledildiği belirtilmektedir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 83).

⁶⁴⁷ Bahri Mehmed Ağa'nın defterine göre, 6 hane İlgin'da bulunan Arkıdlılar, 26 hanesi ise, diğer yerlerden gelenlerdi. Ayrıca, 62 hane Eğrigöz, Nadir, Görnes, Apsara (Apasarcık), Kara-öyük, Ortaköy, Şakırlar, Milâs, Birmanda v.s. yerlerden gelmişlerdi (Bk. MAD, nu. 9956, s. 83-84).

⁶⁴⁸ Bu cemâatlerden rızalarıyla gelip yerleşenler hakkında tafsîlât için bk. "*Konar-göçerlerin kendiliğinden yerleşmeleri*" kısmı, s. 121 -124.

⁶⁴⁹ Bk. MAD, nu. 9956, s. 15.

⁶⁵⁰ Bk. MAD, nu. 9956, s. 82. Bununla beraber 8 Eylül 1721 tarihli biremr-işerifde, 60 hane iskân olunduğu kaydedilmektedir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 84).

⁶⁵¹ Ayrıca han binâlarının tamiri ve hana bir câmi yapılarak su getirilmesinin de emr edildiği görülmektedir (MAD, nu. 9956, s. 82).

1720'de imârî için teşebbüse geçilmiş, yerlerini terketmiyerek handa kalmış 20 hane; Konya valisi Osman Paşa'nın, evvelce han ahâlisinden olan 10 haneyi nakletmesiyle 30'a çıkarılmıştı. 100 hane yerleştirilmesi düşünülen hanın, şen ve âbâdan bir hale getirilmesi için çevredeki başı-boş reâyânın buraya iskânı hususunda çalışmalar başlamıştır⁶⁵². 1721 yılında handa yapılan tamiratın yanısıra, bir câmi ile hamam inşâsı için kapucu-başı Mehmed Ağa tayin edilmiştir⁶⁵³.

Kadın Hanı'nın şenlendirilmesi için Oğul-beylü cemâatinden 5 mahalle iskân olunmuştur⁶⁵⁴. Ancak, han dahilinde ziraat için yeterli miktarda arazi olmadığı cihetle, 1722 yılında, Konya sancağında Said-ili nahiyesine tâbi hâlî ve harâbe, 4275 akça yazısı olan Kocomar karyesi, 300 akça yazısıyla Evsak-Öyüğü ve Ağçeler mezraaları, 3200 akça yazısı olan Kara İsmail köyü, 3950 akça yazısı olan Yallık karyesi, 3600 akça yazılı Mulucak karyesi, 1000 akça yazısı ile Menge (منكه) köyü, 770 akça ile Pusat-yazlığı v.s., Karaman hassından 1418 akça yazısı olan Halsenik (حسنكى) karyesi ve 1237 akça ile Kızılca-köyü arazileri, mezkûr han toprağına ilhak edilmiştir⁶⁵⁵.

Yine Boz-ulus Türkmenlerine tâbi Kara Halilli, Çavundurlu ve Bekirli cemâatleri de 1727'ye kadar, bu han çevresine yerleştirilerek hanın şenlendirilmesine çalışılmıştır.⁶⁵⁶

Konya'ya dört saatlik mesâfede, Konya ile Lâdik arasında bulunan Dokuz Hanı, 1720 yılına kadar boş bir vaziyette bulunmakta idi ⁶⁵⁷.

Eşkîyâ mazarratından korunması için bu kesime de, bir miktar ahâlî yerleştirilmesine teşebbüs olunmuş, önce handaki çeşmenin vakfı olan Bağî-kurtlu karyesindeki 45 hane buraya sevk edilmiştir⁶⁵⁸. Ayrıca Konya'daki başı-boş reâyâdan da iskân edilerek evler tahsis edilmesi

⁶⁵² Bk. MAD, nu. 9956, s. 39,74.

⁶⁵³ MAD, nu. 9956, s. 8.

⁶⁵⁴ Boz-ulus Türkmenlerinden Oğul-beylü'ye tâbi bu mahalleler, Sarılı, Derili, Abdurrahmanlı, Karasarılı ve Hacılı obaları olup, ziraat için hepsine arazi tahsis edilmiştir (Bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 103).

⁶⁵⁵ MAD, nu. 9956, s. 76.

⁶⁵⁶ Mezkûr cemâatler, itâat üzere oldukları halde, vali ve voyvodalarının fazla vergi talepleri karşısında devlete durumu bildirmişler, bunun için Karaman valisi ve Said-ili Kadısına hitâben emr-i şerifler gönderilmiştir. (Bk. MAD, nu. 9956, s. 75, sene 1133)

⁶⁵⁷ Bu Selçuklu hanı için bk. M. Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", TD, sayı 20 (1965), s. 148.

⁶⁵⁸ MAD, nu. 9956, s. 39.

için Konya Vâlisine emir verilmişti.⁶⁵⁹ 1721 yılında ise, Kapucu-başı Mehmed Ağa, hanın duvarlarının tamirine memur edilerek, masraflarının keşfi yapılmıştır⁶⁶⁰. Bir müddet sonra, Bağlı-kurtlu ahâlisi, handa kendilerine yetecek su ve mezraa bulunmadığı gerekçesiyle, eski yerlerine kaldırılmalarını istemişler, devlet bu isteği, tâmir çalışmalarının bitimine kadar olmak üzere kabûl etmiştir⁶⁶¹.

Konya ile Karapınar arasında bulunan İsmil-köyü, işlek bir yol üzerinde bulunmasından dolayı derbend ittihaz edilmişti. Derbend muhafazasına tayin olunan, Aksaray yakınlarındaki Acur (Acurlu) Türkmenleri ise, bir müddet sonra yerlerini terkederek, eski köylerine gitmişlerdi. Derbendin önemli bir mevkiye bulunması sebebiyle, yeni ahâli iskânı için çalışmalara başlanarak, evvelâ Sugur Derbendi'ne iskân olunan cemâatlerden Ödemişli'ye bağlı, Bor ve Ereğli taraflarında sâkin olan göçebe tâifesinden Şeyhlü ve Yazıcı cemâatleri ile İnce-su sâkini Haymelü, Galgallı (غلغلی) ve Et-yemez cemâatlerinin nakli için teşebbüse geçilmiştir.

5 Mart 1782 tarihinde gönderilen bir emr-i şerifle, mezkûr İsmil-köyü Derbendi'ne, eski ahâlisi Acur Türkmenlerinin yerleşmiş oldukları Aksaray'a tâbi Bulduğu karyesinden kaldırılarak iskân olunmaları yanında, zikredilen Şeyhlü, Yazıcı, Haymelü, Galgallı ve Et-yemez cemâatlerinin de yerleştirilmesine müsaade edilmiştir⁶⁶².

Karaman eyâletinde İsmil ile Karapınar arasında bulunan Belenli-burun Derbendi⁶⁶³, Anadolu'nun orta kolunda en işlek bir cadde üzerinde tesis edilmişti. Derbend yakınında bulunan Sugur Köyü ise harâb bir vaziyette olup, buranın imârı çevrenin güvenliği bakımından gayet ehemmiyet arz ediyordu. Timar, zeâmet ve evkaf arâzisinden olmadığı iddia edilen bu köye,⁶⁶⁴ Eymür ve Darıcı cemâatlerinden

⁶⁵⁹ MAD, nu. 8458, s. 324; nu. 9956, s. 36

⁶⁶⁰ MAD, nu. 9956, s. 8.

⁶⁶¹ Yine, hana iskân olunması düşünülen Kâriz, Kilâd ve Kayacak karyeleri ahâlileri de, bir müddet için yerlerinde alıkonulmuştur. Bunun için Karaman Vâlisine, Konya Kadısına ve Arkâd Hanı tamirine memur Bahri Mehmed'e emirler gönderilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 72).

⁶⁶² Mezkûr aşiretler, yolu eşkiyalardan korumak üzere vergiden de muâf tutulmuşlardır (Bk. MAD, nu. 9956, s. 264-265).

⁶⁶³ Belen; üzerinden yol geçen tepe anlamına gelmekte olup (Bk. Şemseddin Sami, Kamâs-ı Türkî), Cengiz Orhonlu bunu, Bilekli olarak kaydetmiştir (Bk. *Derbend Teşkilâtı*, s. 106).

⁶⁶⁴ Buna rağmen Defterhâne-i âmire derkenârında Sultan Selim evkafından olduğu kaydedilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 266-267, 32).

50'şer hane, Aydın cemââtinden de 40 hanenin derbendci olarak iskânına, 2 Ağustos 1755'de karar verilmişti.⁶⁶⁵ Ayrıca, 25 Eylül 1760'da, derbendin şenlendirilmesi için Yazıcılar⁶⁶⁶, Ödemişli,⁶⁶⁷ Küşne cemâatlerinin iskânına karar verilmiş ve derbendin eski reâyâsından dağılmış olanlarının da yerleştirilmeleri için harekete geçilmiştir⁶⁶⁸. Bununla beraber, derbendin muhafazasına tayin edilen ahâlinin kâfi olmadığı görülmüş, bu sebeple kimsenin kaydında bulunmayan Melekli-pınar, Acurlu, Aydınlı ve Emir-Şeyhlü cemâatlerinden beşer-onar hanenin nakli için teşebbüse geçilmiş, ayrıca, Kürd Hasan-oğulları cemâatinin de buraya sevk edilmesi için 25 Eylül 1760 tarihinde emir verilmiştir.⁶⁶⁹ Bununla beraber derbendci olarak yerleştirilen hanelerin sayısı 100'ü geçmemekle, bunların derbendin muhafazasında çektikleri zorluklar yüzünden, ahâli, 14 Ocak 1763 tarihinde, 500 hane daha yerleştirilmesini talep etmiştir⁶⁷⁰. Hükümet, 13 Ağustos 1763'de bu istek karşısında, daha önce mezkûr derbende yerleştirilen, fakat Cebbar-zâde Ahmed Paşa'nın inhasıyla ifrâz edilen ödemişlü cemâati yerine, Boz-ulus mukataasına tâbi Küşne cemâatinin Sugur köyü'ne iskânını kararlaştırmıştır⁶⁷¹. Fakat bir müddet sonra muhâfazada Küşne cemâatinin de yetersiz kalması sebebiyle⁶⁷², ödemişlü cemâatinin yeniden Sugur karyesine derbendci olarak yerleştirilmesi için 1765 yılında emir verilmiştir.⁶⁷³ 1779 yılında da, Aksaray kazâsında sâkin olan Seyfler cemâati, derbendci kaydolunmak üzere istekde bulunmuş, 1 Mayıs 1779'da bu istek-

⁶⁶⁵ MAD, nu. 9956, s. 266-267.

⁶⁶⁶ Yazıcılar cemâatinin de yerleştirilmesiyle 30 ev iskân edilmişti. Bu cemâatten buraya getirilenler 5-10 ev olarak kaydedilmiştir (MAD, nu. 9956, s. 33).

⁶⁶⁷ Ödemişli cemâatinin bir kolu da Taşpınar derbendine yerleştirilmiştir. Ancak bu derbendin yola uzak olması sebebiyle yerlerinden kaldırılarak Sugur karyesine derbendci olarak iskân edilmişlerdir. (Bk. MAD, nu. 9956, s. 34)

⁶⁶⁸ MAD, nu. 9956, s. 32.

⁶⁶⁹ MAD, nu. 9956, s. 33 Bu cemâatlerin yerleşmesi hususunda 1761 yılında da çalışmalar yapılmıştır (MAD, nu 9956, s. 34)

⁶⁷⁰ Bk. MAD, nu. 9956, s. 34.

⁶⁷¹ Aşiret-beyleri olan Küşne-oğlu Halil Bey de 1764 yılında Derbend ağası tâyin edilmiştir (MAD, nu. 9956, s. 34, 35).

⁶⁷² Harb ü darba kaadir olmadıkları için cemâatler derbendi muhâfazada güçlük çekmekteydiler. Bunun için devlet, derbendci olarak seçtiği cemâatlerde, harb ü darba muktedir olmak vasfını aramıştır (Bk. MAD, nu. 9956, s. 31).

⁶⁷³ MAD, nu. 9956, s. 31. 1776 yılında, Ödemişli ve Küşne cemâatlerinin bu derbende, tekâlifden muaf olmak şartıyla yerleşmiş olduklarını görmekteyiz (Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 17129).

leri kabul edilerek iskân olunmuşlardır.⁶⁷⁴ 1796 yılında, Melikli Bayad cemâatinden de bir miktar hane derbendci olarak yerleştirilmiştir.⁶⁷⁵

Ereğli ile Karapınar arasında bulunan Horti Hanı'nın şenlendirilmesi ve mâmur bir hale getirilmesi için,⁶⁷⁶ Şeyhlü vesâir Ereğli'ye tâbi Türkmen cemâatleri perâkendelerinden 131 hane sevk edilmiştir⁶⁷⁷. Ayrıca hanın ve han yakınlarındaki köprünün tamiri için de 1721 yılında teşebbüse geçilmiş, bu işe Kapıcı-başı Mehmed Ağa memur edilmiştir.⁶⁷⁸

Hanın şenlendirilmesi için yapılan çalışmalar, İncesu kazâsı dahilindeki İncesu Derbendi reâyâsının da bu bölgeye sevk edildiği, bu yüzden derbend ahâlisinden bazılarının devletten eski mahallerine sevk edilmelerini istedikleri görülmektedir⁶⁷⁹. Bunun üzerine, İncesu derbendinin taşıdığı önem düşünülerek, ahâlisinin eski mahallerine kaldırılması, onların yerine Maraş'da Mektûbiyye Medresesi reâyâsından Kara-Beydili cemâatinin hana yerleştirilmesi⁶⁸⁰ uygun bulunmuştur⁶⁸¹. Hana sevk edilen Kara-Beydili cemâatinden bir kısmı, iskân mahallerine gitmeyerek, Aksaray yakınlarındaki yapılacak adlı mevkie gitmişler ve orada yerleşmişlerdi. Bu durumun, diğerlerine de tesir etmesi ihtimaline karşı, Kara-Beydili mahallesine mensup ahâlinin bir an evvel hana getirilmesi için Konya Vâlisine emir gönderilmiştir.⁶⁸²

Horti, Kadın ve Dokuz hanlarının tamirleri ile birlikte 1721'de Husrev Paşa ile Seydi-gazi (Seyitgazi) taraflarında bulunan Bardakçı karyesindeki hanların da tamiri yapılmıştır. Ayrıca handa bulunan çeşme ve hamam da onarılmıştır.⁶⁸³

⁶⁷⁴ MAD, nu. 9956, s. 242.

⁶⁷⁵ MAD, nu. 9956, s. 38.

⁶⁷⁶ Tamir edilen handaki câmiin müezzinliğine 1724 senesinde Mehmed Halife, İmamlıgına Halil, tevliyetine ise Osman adlı kişiler tayin edilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 66).

⁶⁷⁷ Bk. MAD, nu. 9956, s.63; DHR, nu. 34, s. 51; nu. 35, s. 128; nu. 53, s. 94.

⁶⁷⁸ MAD, nu. 9956, s.8, sene 1133.

⁶⁷⁹ MAD, nu. 9956, s. 63.

⁶⁸⁰ Hana yerleştirilen reâyâ, bütün tekâlifden muâf tutulmuştur (MAD, nu. 9956, s. 62).

⁶⁸¹ Ayrıca, derbend ağası tayin edildiği halde hana gitmemiş olan Seyyid Mansur görevinden alınarak yerine Molla Mustafa getirilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 64).

⁶⁸² 1762'de Kara-Beydil cemâatinden bâzılarının yerlerini terkederek başka mahallere gitmeleri üzerine aynı tarihte eski yerlerine iskânları için emir verilmiştir (MAD, nu. 9956, s. 62, 52).

⁶⁸³ Bk. MAD, nu. 9956, s. 8.

Ulukışla ile Ereğli arasında bulunan hâlî ve harâbe Çavuşlar karyesi Derbendi'nin (Kuzoluk Hanı) de,⁶⁸⁴ önemli bir mevkide bulunmasından dolayı tamiri ve şenlendirilmesi için 1720'de karar alınmıştır⁶⁸⁵. Bunun üzerine yapılan çalışmalar sonunda, Boz-ulus Türkmenleri cemâatlerinden Çayan cemâatine tâbi Ebü'd-derdâ ve Hacılar mahal-eleri, kendi istekleriyle yerleşmiştir.⁶⁸⁶ Yine Boz-ulus'dan Hacı-Hamza mahallesi de, rızâlarıyla aynı mahaldeki palangaya yerleştirilmiştir.⁶⁸⁷ Ayrıca aynı tâifeye tâbi İl-eminlü cemâatinden 74,⁶⁸⁸ Doğancı cemâatinden 3, Acurlu' dan 2, Üsküdar'dan gelen 2 hane ve eski palanga ahâlisinden bir hane olmak üzere 82 hanenin buraya yerleştirildikleri, hanların tanzimine memur Ahmed Ağa tarafından bildirilmiştir⁶⁸⁹. İl-eminlü cemâati, ise 1722 yılında hana derbendci tayin edilerek, kendilerine İsfidad (اسفداد) karyesi tahsis olunmuştur.⁶⁹⁰ 1733 yılında İl-eminlü cemâati emniyetleri için, han civarına bir palanga inşâsına izin istemişler, masrafının kendileri tarafından karşılanması şartıyla devlet buna müsaade etmiştir⁶⁹¹. Kuzoluk Hanı, 1753 yılında yeniden tamir olunarak, dükkânlar inşâ edilmiştir⁶⁹².

Ulukışla ile Çiftehan arasında bulunan Maraş Hanı da, boş ve harab bir halde bulunduğundan, bölgenin korunması ve hanın şenlendirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bunun için Şukûve-dağ'ında sâkin Şücâeddin (Ulukışla) kazâsına tâbi Lüle kalesi'nden⁶⁹³ 90 hane indirilerek yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak evlerin inşâsının tamamlanmasına kadar, 10 neferinin Niğde kalesi'nde tutulması isten-

⁶⁸⁴ Derbende bir han ve câmiî şerif binâ olunmuştur (Bk. MAD, nu. 9956, s. 47).

⁶⁸⁵ Bk. MD, nu. 130, s. 66.

⁶⁸⁶ Cemâat-i mezbûr, hizmetleri karşılığında tekâlif-i örfiyye ve şakka'dan muâf tutulmuşlardır (MAD, nu. 9956, s. 46, sene 1133).

⁶⁸⁷ Bk. MAD, nu. 9956, s. 39; Ayr. bk. KK, nu. 2311, s. 34.

⁶⁸⁸ İl-eminlü cemâatinin Ulukışla'da vazifeleri için bk. ATA, Vs. nu. 228, s. 195-197.

⁶⁸⁹ MAD, nu. 9956, s. 46.

⁶⁹⁰ Bk. MAD, nu. 9956, s. 47; Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 1685.

⁶⁹¹ Bu hususta Ereğli, Ulukışla ve Şücâeddin kazâsı kadılarına ve Konya Mutesellimine gönderilen emirde, palangaları için çevrelerindeki reâyâdan hiç bir surette mal talep etmemelerinin sağlanması istenmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 45).

⁶⁹² MAD, nu. 9956, s. 255.

⁶⁹³ Osmanlı kaynaklarında yanlış olarak Lüle (لوله) şeklinde kaydedilen bu kelime, Lü'lüe veya Lulu'a olmalıdır. Ulukışla'nın doğusunda bulunan bu kale evvelce Bizans'ın en önemli kalelerinden biri idi. Bugün İhsan Gâzili (Hasan Gâzi) isminde gayet ehemmiyetsiz bir köydür (Bu kale hakkında daha geniş bilgi için bk. Şehabettin Tekindağ, "Lü'lüe" maddesi, İA, VII, 109-111).

miştir.⁶⁹⁴ Yine mezkûr han için, Ereğli'de sâkın başı-boş reâyâdan da iskân olunmak üzere teşebbüse geçilmiştir.

Karaman eyâleti'nde, Niğde sancağı'na tâbi Şücâeddin kazâsı dahilindeki Ülukışla'da vaki Çiftehan'da bulunan kervansaray zamanla harâb olmuştu⁶⁹⁵. Burası, Anadolu'nun orta kol yolu üzerinde olup, Haleb ve Şam yolları başında yer almaktaydı⁶⁹⁶. Bu sebeple müteaddid defalar tâmir edilen hanın, yeniden imâr edilerek şenlendirilmesi gerekiyordu. Bundan dolayı 1753 yılında verilen bir emirle, hana tâbi olup da yerlerini terketmiş olan reâyânın, hana nakl ve iskân edilmeleri istenmiştir⁶⁹⁷. 1754'de yeniden nizam verilen Çiftehan'ın derbendcisi olduklarını iddia eden Tabaklı, Koçaklı (Koçak), Alihocalı, Döğer, Ekinlik, Çokrak, Odunbükü ve Dereköy ahâlilerinin, Mevkûfat kaleminde durumları incelenerek derbendci olmaları yanında, menzilci oldukları da anlaşılmıştı. Bunun üzerine, yalnız derbendcilikleri kabul edilerek, mahallerinde bulunan idâre âmirlerinden bu gibi ahâlinin muafiyetlerinde yazılı olandan başka hizmette kullanılmaması tenbih edilmiştir⁶⁹⁸.

Adana'ya 8 saat mesâfede, Tarsus sancağının Koşun kazâsında Adana ile Akköprü arasında bulunan Çakıd-Han (Bayram Paşa kervansarayı), yol üzerinde gayet önemli bir mevkiye bulunmasına rağmen yeterli derecede ahâlisi yoktu⁶⁹⁹. Bu sebeple, yolun emniyetini sağlamak ve derbendcilik yapmak üzere, tekâliften muâf olmak şartıyla, Tarsus sancağı Koşun kazâsında Dölek (Düle) kalesi civarındaki başı-boş reâyâdan 72 hanenin buraya sevki kararlaştırılmıştır⁷⁰⁰. Fakat 1724 yılına kadar mezkûr hanelerin yerleşmemesi üzerine, bu hususta

⁶⁹⁴ Bk. MAD, nu. 9956, s. 39. Ancak mezkûr hana sevk edilen hanelerin diğer sahifede 16 olduğu kayıtlıdır (MAD, nu. 9956, s. 40).

⁶⁹⁵ Bu kervansaray hakkında bk. M.Kemal Özerin, *Ayrı makale*, s. 147.

⁶⁹⁶ Mezkûr han, Kâfir-Sındığı'ndan Akköprü adlı mevkie kadar olan yerlerin muhafazası için kurulmuştu. Buraya Niğde sancağındaki Şücâeddin nahiyesinden Koçak köyüne mensup 25 kişi tayin olunmuştu (Bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 123).

⁶⁹⁷ Bk. MAD, nu. 9956, s. 259.

⁶⁹⁸ Bk. MAD, nu. 9956, s. 259; Ayr. bk. Cevdet ts. Zabtiye ks. nu. 317; Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 123-124.

⁶⁹⁹ Bayram Paşa tarafından hanın inşâ ettirilmesinden sonra, Kara-İsalu cemâatinden 31 nefer derbendci olarak han civarına iskân edilmişlerdi (Bk. Cengiz Orhonlu, *"Bayram Paşa Kervansarayı"*, VD, sayı X, Ankara 1973, s. 202-203).

⁷⁰⁰ Bunun için Adana beylerbeyine hitâben 1722 yılında bir emr-i şerif gönderilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 103).

yeni bir emir gönderildiği görülmektedir. Hanın taşıdığı öneme binâen Nemrun (Namrun) kalesi neferâtı ve çevresindeki başı-boş reâyânın da buraya iskan olunarak ziraat yapmaları ve yolun emniyetini sağlama-larıkârşılığındabirtakım vergilerden muâftutulmaları düşünülmüştü.⁷⁰¹

Hac yolu bakımından gayet önemli bir mevkide bulunan Çakıd Hanı ile birlikte olmak üzere, Tekfur- Yaylağı Hanı, Yanık-han ve Torosların geçit noktası olan Gülek-kalesi tâmir edilememişti. Bu bakımdan 17 Mart 1753'den itibaren, tamirleri cihetine gidilerek, muhâfaza için bazı grupların yerleştirilmesine de çalışılmış;⁷⁰² bu cümleden olmak üzere, Kuzoluk, Tekfur - yaylağı, Yanık-han ve Çakıd Hanı'nda bulunan han, câmi ve dükkânların⁷⁰³ tamir edilmesi için teşebbüse geçilmiştir. Bun-lardan, Çakıd Hanı'na derbendçi olarak, civârında bulunan Ebü'l-hâdî cemâatinin iskânına karar verilmiştir. Meselâ, Çakıd Hanı'na Derben-dci tayin olunmuş neferâtın bir kısmı Adana'da, Oyuncu cemâatinden 33 nefer Tarsus kazâsının Koşun nahiyesinde, Milvanlu (Melvanlu) 704 cemâatinden 53 nefer, Adana'nın Karaisalı nâhiyesine yerleşmişlerdi. Aynı şekilde Koşun nâhiyesinde yer alan Kuzoluk (Çavuşlar köyü hanı)-hanı derbendcilerinden Kızıl-Işıklı cemâatine tabi 40 nefer Kuzoluk mezraalarında⁷⁰⁵, Musa Seydilü (Zaviye-i Şeyhlü) cemâatinden 31 nefer de Gülek yakınlarındaki Tekfur-beli mezraasında oturmaktaydı-lar.⁷⁰⁶ Yine Tekfur-yaylağı Hanı'nın derbendcisi ve muhâfızları, Şeyhlü karyesi ahâlisi ile birlikte Altmış (?) kalesi neferâtı idi⁷⁰⁷. Yukarıda zik-redilen neferlerin muâfiyet hükmüne göre riâyet olunmak üzere der-

⁷⁰¹ Bu reâyânın sevkedilmemesi, hanın imârına engel olduğu, bu sebeple iskânı kabul etmeleri halinde mallarının mukataaya eklenmesi, muâf tutuldukları hane-i avârız vergisinin alınması ve kaleden ihraç edilmeleri için Adana Beylerbeyisi Ali Paşa'ya emir gönderilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 104, sene 1136).

⁷⁰² Toplam olarak bu hanların tâmiri için tahminen 15.000 kuruş gerektiği hesap edilmiştir (Bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 123).

⁷⁰³ Çakıd Hanı'nda mevcut bulunan han, câmi ve dükkânlar, Bayram Paşa tarafından yapı-tılmıştı (MAD, nu. 9956, s. 255,257). Ayrıca bu han ve diğer tesisler hakkında geniş bilgi için bk. Orhonlu, *Aynı makale*, s. 199 v.d.

⁷⁰⁴ Çakıd Hanı'nda olduğu gibi, Kuzoluk Hanı'na da derbendci tayin olunan reâyâ, der-bend hükmüne göre vergilerden muâf tutulmuşlardı (MAD, nu. 9956, s. 255,257).

⁷⁰⁵ Ziraat ettikleri yerlerin öşrünü sâhib-i arza vermek üzere, avârız vesâir vergilerden muâf tutulmuşlardı (MAD, nu. 9956, s. 257).

⁷⁰⁶ Kosun nâhiyesinde oturan Kızıl-Işıklı cemâatine tâbi 19 neferin derbendci olmadıkları tesbit edilmiştir. (MAD, nu. 9956, s. 257)

⁷⁰⁷ 1753 Yılında Altmış kalesinin neferâtı ve ahâlisi, Yanık-han'a iskân edilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956 s. 255).

hal yerlerine dönmeleri bildirilmiştir.⁷⁰⁸ Gülek kalesinin muhafazasına tayin edilen, ancak yerlerini terkeden neferâtın Karaisalu nâhiyesindeki 88 ve Bürümcek karyesindeki 54 neferle, Akpınar mezraasındaki reâya tayin edilmiştir.⁷⁰⁹

Anadolu'nun orta kol yolu üzerinde bulunan, Hama, Şam ve Mısır yollarının geçtiği güzergâh üzerinde yer alan Konya sancağında Tur-gud Kazâsına bağlı Esbkeşan mukataası karyelerinden Atlandı köyü, menzil noktası olduğu için derbend ittihaz edilmek istenmiş ve 20 Haziran 1753'de buranın imârına teşebbüs olunup⁷¹⁰, Arkıd ve Kadın Hanları nizâmına göre, Atlandı karyesi derbend kaydedilerek, buraya Boz-ulus Türkmenlerinden İzzeddin, Küşne, Hamza-Hacılı, Emrudlu, Dânişmendlü, Kara Halillü ve Çayan cemâatlerinin yerleştirilmesine, Karaman Vâlisi Vezîr Mustafa Paşa, Konya, Ilgın, Bolvadin ve Boz-ulus nâiblerinin arzı üzerine karar verilmiş, mezkûr cemâatler derbendci kaydedilerek ziraatle uğraşmaları için de toprak tahsis olunmuştur.⁷¹¹ Voyvodaları Abdurahman, Derbend zâbiti tayin edilerek, ağalık berâtı gönderilmiştir.⁷¹² 1755 yılında, mezkûr cemâatlerden 200 hane-nin buraya yerleşerek derbendci olmayı kabul etmeleri üzerine, ağalık Abdurahman üzerinden alınarak kethüdâları Osman Efendi'ye tevcih edilmiştir.⁷¹³ Yine 1755'de, derbend ahâlisine, hacıları vesâir yolcuları eşkıyâ mazarratından korumaları, eşkıyânın bölgeden çıkarılmasını havi yeni bir emir gönderilmiştir.⁷¹⁴

Aynı şekilde, Esbkeşan hassı mukataası karyelerinden Konya sanca-ğında Eski-il kazâsına tâbi Muradca, İngazilü, Anıl (اكل), Kite (كه) ve Bağlıca karyeleri, yol üzerinde bulunup levend eşkıyâsının baskısından dolayı, ahâlisinden bir kısmı yerlerini terketmiş; geri kalanları ise,

⁷⁰⁸ MAD, nu. 9956, s. 257, sene 1166

⁷⁰⁹ 1753'de derbendci tâyin edilenlerden 100 ü müslüman, 218'de hristiyan neferden müteşekkildi (Bk. MAD, nu. 9956, s. 255; Ayr. Bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 122).

⁷¹⁰ Burası ayrıca, Kayseri, Sivas ve Tokat güzergâhının da birleştiği yerd (MAD, nu. 9956, s. 18-19).

⁷¹¹ Ziraatlerinden elde edecekleri hâsılâtın âşarını Esbkeşan mukataasına vermek üzere, diğer tekâliflerden muâf tutulmuşlardır (MAD, nu. 9956, s. 18-19).

⁷¹² Mezkûr karye ahâlisinden mukataa içine dağılmış bulunan reâyânın yerlerine dönme-leri halinde, taarruz ve teâddi olunmaması, aksi halde, mezkûr cemâatlerin yerlerinden kaldırılarak başka mahalle iskân edilecekleri bildirilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 18,19).

⁷¹³ MAD, nu. 9956, s. 20. Ancak Osman Efendi'nin de ricâsıyla, Derbend ağalığı, 120 akça ulûfe ile Ali isimli kişiye verilmiştir.

⁷¹⁴ MAD, nu. 9956, s. 19.

Bağlıca karyesinde toplanmışlar, kendilerine gösterilen arâzide ziraatle meşgul olmuşlardır⁷¹⁵. Yolun ve bölgenin emniyetinin sağlanması amacı ile bu köyün de derbend kaydedilmesi kararlaştırılmıştır. 1755 yılında, öşür ve raiyyet rüsûmunu vermek üzere, diğer tekâliflerden muâf tutularak, karye ahâlisi derbendci tayin olunmuştur.⁷¹⁶ Esbkeşan voyvodası Hasan da Derbend Ağalığı'na getirilmiştir⁷¹⁷.

Sultan Selim Han evkafı köylerinden olup Eski-il kazâsma tâbi Sultaniye (Karapınar)⁷¹⁸ dahilindeki Sadırva (صدره) ve Çuğla karyeleri ahâlisi, yerlerini terkettiklerinden köyleri harâb olmuştu. Buraların yeniden şenlendirilmesi için yapılan çalışmalar neticesinde, 1748 yılında Karaman sâkini Boz-ulus Türkmenleri Mukataasından Ortaciyân cemâatından 100 hane Sadırva karyesine yerleştirilmiştir. Derbend ittihaz edilen Çuğla karyesine ise, Firuz oymağından 29 nefer, derbendci kaydedilmek şartıyla iskâna tâlip olmuştur.⁷¹⁹ 20 Aralık 1748'de, bu istekleri kabul edilerek yerleşmelerine izin verildiği bir emr-i şerifle bildirilmişti⁷²⁰. Ayrıca, 1795 yılında, Sugur derbendine yapılan iskânla birlikte, Çuğla derbendine de konar-göçer Türkmen tâifesinden olan Melikli Bayadı, Acurlu, Aydınlu ve Emir Şeyhlü cemâatlarından de birer miktar hane derbendci olarak yerleştirilmiştir.⁷²¹

Aydın Sancağı'nda bulunan Kızılca-Burgos Derbendine, derbendcilik yapmak üzere, 1743'de Sendil Cemâati yerleştirildi; kethüdâları Mustafa da bölükbaşı tayin edildi.⁷²²

Ankara'nın Haymana kazâsı dahilindeki Toyca mevkii, 1730 yılında, Boz-ulus kadısı'nın derbend kayd edilmesi yolundaki isteği üzerine,

⁷¹⁵ 1765 yılında bu karye ahâlisinin Bağlıca karyesine yerleştirilmesi için emir verilmiştir (MAD, nu. 9956, s. 39). Bununla birlikte, yerlû ve yurdlu reâyânın yerlerinden kaldırılmamaları bildirilmiştir (Aynı defter, s. 29).

⁷¹⁶ Huccâc-ı müslimîn vesâir ebna-yı sebîli, eşkıyâ mazarratından hıfz etmek şartıyla derbendci tayin edilmişlerdi (MAD, nu. 9956, s. 29).

⁷¹⁷ Mezkûr karyelerden, yerlerini terketmiş olanların bulunarak derbend mahalline nakl ve iskânları için de 1760 yılında emir verilmiştir (MAD, nu. 9956, s. 29).

⁷¹⁸ II. Selim tarafından inşa ettirilmiştir. Bu hayrat için bk. Semavi Eyice, "Sultaniye = Karapınar'a dâir", TD, sayı 20 (İstanbul 1965), s. 116-140.

⁷¹⁹ Çuğla karyesi önemli bir yerde olup, İç-il, Niğde, Bor, Ereğli, Adana ve şâir mahallerin makarrında bulunmakta idi (Bk. MAD, nu. 9956, s. 243).

⁷²⁰ MAD, nu. 9956, s. 242-243; Ayr. bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 106.

⁷²¹ MAD, nu. 9956, s. 38. Bu cemâatlerin yanı sıra Şeyhlü ve Şeyh-Hamzalı cemâatlerinin de iskânı kararlaştırılmıştı (Bk. MAD, nu. 9956, s. 63).

⁷²² Bk. MAD, nu. 9956, s. 178, 242-243.

Anadolu'nun sol orta kolu üzerinde, gayet ehemmiyetli bir yerde bulunmasından dolayı, derbend olarak kabul edilmiş ve bir hanla câmi yapımına başlanmıştır. Derbendin şenlendirilmesi için de Boz-ulus Türkmenlerinden Oğul-beylü cemâatine tâbi Sakili (Çanaklı ?), Şeyh Ahmedlü ve Hüseyin Hacı mahalleleriyle, Karaman sâkini Küşne cemâatinden bir miktar hanenin iskânına karar verilmiştir.⁷²³

XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren başlayan, yolların ve ahâlinin emniyetini sağlama çalışmaları içerisinde, Ulaş ve Kangal arasındaki Delikli-taş Derbendi'ni de zikretmek yerinde olacaktır ⁷²⁴. Anadolu'nun orta kolu güzergahında yer alan Delikli-taş mevkii, eşkıyâ yatağı olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu sebeple Karaman Vâlisi Feyzullah Paşa'nın teklifi ile burada müstahkem bir mevki kurulmasına karar verilmiştir⁷²⁵. 17 Mayıs 1765 tarihinde başlanan imâr faaliyetleri uzun müddet devam etmiş, burada yapılan han, câmi ve hisar, 1777 yılında nizâma sokulabilmiştir. Derbendin korunması için de 200 kadar muhafız iskân olunmuş⁷²⁶; ayrıca, bâzı aşiretlerin buraya şevki hususunda da teşebbüslerde bulunulmuştur ⁷²⁷. Hanın şenlendirilmesi için yapılan çalışmalar XIX. yüzyılda da devam etmiştir.⁷²⁸

Sivas eyâletinde Kangal ile Hasan-Çelebi arasında⁷²⁹ yol üzerinde olup, tüccar ve ahâlinin emniyetinin sağlanması bakımından gayet önemli bir mevkide bulunan Alacahan'ın yeniden imâr olunarak şenlendirilmesi için kâfi miktarda cemaatin yerleştirilmesi yolunda çalışmalar yapılmıştır.⁷³⁰ Aynı zamanda bölgedeki Ulaş mevkiinin de şenlendirilmesine önem veriliyordu. Bu sebeple, Sivas Vâlisi tarafından Rakka iskânına tâbi Şerefli cemâatinin buraya yerleştirilmesi teklif edilmiştir. Ancak bu teklif devlet tarafından kabul edilmemiş, buraya

⁷²³ Bk. MAD, nu. 9956, s. 148, sene 1143.

⁷²⁴ Cengiz Orhonlu, V. Milletlerarası Türk Sanatı Kongresi (Budapeşte 1975)'inde bu hanla ilgili "A late Ottoman Caravansaray: Delikli-taş" adıyla bir tebliğde bulunmuşsa da henüz basılmamıştır (Bk. Nejat Göyünç, "Cengiz Orhonlu'nun Hayatı, eserleri Şahsiyeti", TKA, XV/1-2, Ankara 1976, 11-19).

⁷²⁵ Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 26.

⁷²⁶ Bk. MAD, nu. 9956, s. 260-263, 268-274, sene 1177-1182.

⁷²⁷ Meselâ Reyhanlı aşiretinin daha 1762 yılında bu mevkie iskânı söz konusu olmuştu (Bk. ATA, Vs. nu. 241, s. 216-217).

⁷²⁸ Bunun için bk. MAD, nu. 9956, s. 260.

⁷²⁹ Yeni-il muzafatındandır (MAD, nu. 9956, s. 151).

⁷³⁰ 1733 tarihli bir vesikada, Haleb eyâleti dahilinde aynı isimde bir han daha kaydedilmiştir (Bk. ATA, Vs. nu. 227, s. 192).

başı-boş cemâatlerden yerleştirilmesi istenmiştir⁷³¹. Bunun üzerine Sofular cemâtine⁷³² tâbi 75 hane hana iskân edilerek, Okcu-oğlu Murad⁷³³ menzilci ve başbuğ tayin olunmuştur⁷³⁴. Yerleştirilen bu ahâliye ise, han civarındaki harâb mahaller ve arazi tahsis olunarak ziraat yapımları sağlanmıştır⁷³⁵. 1729 yılında ise, Dârende kazâsında Gerde nahiyesinde Şeyh Hamid Tekyesi ahâlisi olan Eski Sofular reâyâsının da hana iskânı için teşebbüse geçilmiştir.⁷³⁶ Bunlardan, tekke vakfının reâyâsından olup, defter harici bulunan 70 nefer, 1730 yılında iskân edilmişlerdir⁷³⁷. Ayrıca, Çokşurut ve Aybasan (Ayu-basan) cemâatleri iskân olunmuş, 1729'da da hanın nizâm ve imârının sağlanması için Maraş Türkmenlerine mensup Gündeşlü tâifesinden Dede-Sülü ve Selmanlu cemâatleri⁷³⁸, kendi rızâlarıyla nakledilerek yerleştirilmişlerdir⁷³⁹. Mezkûr cemâatlerin iskânı bozmamaları için, Selmanlu ve Dede-Sülü cemâatleri ahâlilerine ellişer bin, Çokşurut cemâati ahâlisine 6000, Ayu-basanlu cemâati ahâlisine de 4000 kuruş nezr tayin edilmiştir.⁷⁴⁰ Buna rağmen iskân olunan bu cemâatlerden Sofular hariç olmak üzere, Çokşurutlu, Ayu-basanlu, Akkuzulu⁷⁴¹, Dede-Sülü ve Selmanlu cemâatleri, Dede-Sülü ile Selmanlu cemâatlerinin malikâne mutasarrıfı olan Elhac Hasan'ın iltimas ve kefaletiyle 1734'de iskândan afv edilmişlerdir. Fakat bu durum, 15 saatlik bir alanı kaplayan hanın

⁷³¹ Bk. MAD, nu. 9956, s. 106, sene 1142.

⁷³² Bk. MAD, nu. 9956, s. 106, sene 1142.

⁷³³ 1731 yılında, Rakka iskânına tâbi olan eşkıyâdan Döğerli cemâatiyle iş birliği yaparak, han ahâlisinin mallarını gasbettiği için azledilerek, Hüseyin adlı kişi başbuğ tayin olmuştur. (Bk. MAD, nu. 9956, s. 152).

⁷³⁴ MAD, nu. 9956, s. 107, sene 1141; Ayr. bk. ATA, Vs. nu. 227, s. 193. Han ağlarına ocaklık olarak ise Çoban Yusuf, Kolancak ve Sofular karyeleri tahsis olunmuştur (MAD, nu. 9956 s. 108).

⁷³⁵ Bu toprakların işlenmesi için yeterli kolaylık sağlanmış olup, vergilerden de muâf tutulmuşlardır (MAD, nu. 9956, s. 108).

⁷³⁶ MAD, nu. 9956, s. 107.

⁷³⁷ Deftere kayıtlı asıl reâyâdan 45 hanenin yerlerinden kaldırılmalarına ise müsâade olunmamıştır (MAD, nu. 9956, s. 106).

⁷³⁸ Mezkûr cemâatler Azez (A'zâz) Voyvodası Hasan ile oğlu Ahmed'in malikânelerine kayıtlı olup, 1875,5 kuruş mallarıyla birlikte ihraç edilmişlerdir (Aynı defter, s. 110).

⁷³⁹ MAD, nu. 9956, s. 110; ATA, Vs. nu. 227, s. 192-195.

⁷⁴⁰ Buna rağmen cemâat kethüdâlarının, iskândan afv edildiklerini söyleyerek yerlerini terke teşvik etmeleri karşısında, bu kişiler yakalanarak Sivas kalesine habs edilmiştir (MAD, nu.9956, s. 151).

⁷⁴¹ Akkuzulu cemâatinin iskânı için emir verildiği halde, Çankırı kazâsında Kaləcik (Kal'a-cık) mevkiinde Şehsüvar-zâde Ahmed Bey'in çiftliğinde bulundukları, Ahmed Bey'in: "*iskâna tâbi değilsiniz*" diyerek göndermediği görülmekle, 1730 yılında iskânları için ikinci bir emir gönderilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 109).

güvenliğini bozmuş, Afşar, Kılıçlı,⁷⁴² Bektaşlı, Doğanlı ve Atmalı vesâir eşkiyâların, han dahilindeki Sofular cemâati üzerine saldırarak, ahâlden bazı kişileri öldürmelerine ve mallarını da gasbetmelerine yol açmıştır. Bunun için mezkûr cemâatlerin tekrar iskân mahallerine yerleştirilmeleri mevzubahs olmuştur.⁷⁴³

Bütün bu cemâatlerin şevki yanında, hanın bulunduğu mevkiin önemine binâen, yolun eşkiyâdan korunması ve bölgenin emniyetinin sağlanması için müteaddid emirler gönderilmiştir⁷⁴⁴. Yine bu sebepten dolayı han bölgesinin şenlendirilmesi çalışmalarına devam edilmiştir. Bu cümleden olmak üzere, 1734 yılında, Malatya'ya bağlı konar-göçer Türkmenlerden Dede Karkın cemâatinin de⁷⁴⁵ Alaca-han'a iskânına karar verilmiştir.⁷⁴⁶ Ayrıca, 1734'de gönderilen bir emirle,⁷⁴⁷ eşkiyâya karşı harb ve darba muktedir bir cemâatin de yerleştirilmesi istenmekle,⁷⁴⁸ bunun için Arapgir sancağının erbâb-ı timarı köylerinden, göçebe Atmalı cemâati⁷⁴⁹ seçilmiştir⁷⁵⁰. Bunun üzerine, mezkûr cemâatin hana yerleştirilerek ziraatle uğraşmaları, hâsıl olan ürünlerinin âşâr-ı şer'iyesini Han-ağalarına vermeleri istenmiştir⁷⁵¹.

Hanın şenlendirilmesi için yapılan bu çalışmaların, tam başarıya ulaştığı söylenemez. Hatta, hanın muhâfazası için tayin edilen 99 neferden yarısı gelmemiştir. Cemâatler ise, her fırsatta iskândan avflarını istemekteydiler. İşte bu sırada, Kızılbaş zulmünden kaçarak Erzurum taraflarına gelen, Tebriz eyâleti nahiyelerinden Germrûd'a tâbi

⁷⁴² Ayntab (Antep) taraflarında sâkin olan bu cemâatin, 1766'da, 400 çadır olduğu Niebuhr tarafından kaydedilmektedir (II, 417).

⁷⁴³ Bu hususta 1734 yılında, Sivas Vâlisi, Maraş Mutasarrıfı, Kangal, Hasan Çelebi kadıları, mütesellimleri, âyân ve vilâyet iş erlerine hitâben emir gönderilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 126).

⁷⁴⁴ Ergani ve Keban madenlerinden çıkarılan altın ve gümüş, bu yoldan İstanbul'a sevk edilmekteydi. Bunların bölgedeki Afşar, Kılıçlı, Bektaşlı, Doğanlı ve Atmalı cemâatlerine mensup eşkiyâlara karşı korunması için 1734'de Sivas Vâlisine ve mütesellimine, ayrıca çevre kazâ kadılarına emirler gönderilmişti (MAD, nu. 9956, s. 126).

⁷⁴⁵ Bu cemâate tâbi 1000 hane tesbit edilebilmiştir (Niebuhr, II, 416).

⁷⁴⁶ Senevi 150 kuruş mal ile maktu' kaydedilmişlerdir (MAD, nu. 9956, s. 123).

⁷⁴⁷ Bunun için Maraş beylerbeyi Rışvan-zâde Süleyman Paşa'ya ve Sivas Mütesellimi Zaralı-oğlu Osman Bey'e hitâben emir gönderilmiştir (MAD, nu. 9956, s. 127).

⁷⁴⁸ Hanın korunması için 99 nefer tayin edilmişti (MAD, nu. 9956, s. 128).

⁷⁴⁹ 1766'da 1000 çadıra sahip olduğu tesbit edilmiştir (Bk. Niebuhr, II, 417).

⁷⁵⁰ Bununla beraber, aynı tarihte Ayubasanlı, Akkuzulu ve Atmalı cemâatleri de, iskândan avfları için Divân-ı Hümâyûn'a başvurmuşlardı (MAD, nu. 9956, s. 127).

⁷⁵¹ Ancak, mezkûr cemâatin, 1735 yılında, iskân mahallerine gelmedikleri ve yerleşmemiş oldukları tesbit olunmuştur (Bk. MAD, nu. 9956, s. 128).

İspir (اسير) karyesi ahâlisinden 170 hanenin ve Van bölgesinden gelen 130 hânenin, 1735 yıllarında hana yerleştirilmesi için teşebbüse geçilmiştir.⁷⁵² Böylece daha önce iskândan afvlarını isteyen cemâatlerin de arzuları kabul olunmuştur⁷⁵³. Aynı yılda, mezkûr hana iskânları kararlaştırılan Malatya sancağına bağlı Dede-Karkın cemâati de, iskandan muâf tutulmuştur⁷⁵⁴.

Erzurum eyâletinde Aşkale köyü ile Karakulak köyü arası 18 saat mesâfe olması sebebiyle, ara yerde Birgod (Birgud) mevkiinde, kârgir bir han inşâ edilmiştir. Ancak 1747 yıllarına kadar, han boş bir halde bulunduğundan, ulaklar ve hayvanları büyük zorluklarla karşılaşmakla, ayrıca eşkiyâya karşı emniyet olmadığı için buraya bir miktar hanenin yerleştirilmesi, Erzurum Vâlisi Vezir İbrahim Paşa'nın teşebbüsü ile 14 Ocak 1747'de devlet tarafından bir emirle karara bağlanmıştır.⁷⁵⁵

Derbend, han ve vakıf tesislerinin yeniden tanzimi ve mâmur hale getirilmesi çalışmaları kısmen başarıya ulaşmış görünmektedir. Buna rağmen bir müddet sonra vazgeçilen veya ihmale uğrayan bu tür teşebbüsler, bu tesislerin XIX. yüzyılda da tamirini gerekli kılmıştır. Ancak bu çalışmalar, daha çok belli-başlı yerlerdeki han ve derbendler üzerinde yoğunluk kazanmıştır.

C. Konar-göçerlerin yaylak ve kışlıklarına iskânı:

Konar-göçerlerin şakavetlerini önlemek amacı ile onların birer mahalle yerleştirildiği görülmüştü. Ancak devlet onları yerleştirirken, ziraatle uğraşmaları, bulundukları bölgeyi eşkiyâ mazarratından korumaları şartını da çoğu zaman kabul ettirmiştir. Bununla beraber, onların bir iskân unsuru olarak bölgeyi şen ve âbâdan etmeleri hususu da göz önünde tutulmuştu. Bu sebeple, onların bazen, yaylak veya kışlaklarına iskân olundukları da görülür. Nitekim, Maraş kazâsına tâbi Engerek (?) -dağı'nda yaylayıp, Pazarcık, Hârûniye ve Keferdiz mahal-

⁷⁵² İspir karyesi ahâlisi Alaca-han'a gelmek için 5.000 kuruşa ihtiyaçları olduğunu beyân etmişler, bu paranın temini için emir verilmiştir (MAD, nu. 9956, s. 129).

⁷⁵³ Bu cemâatlerden timar reâyâsı olan Atmalı hariç olmak üzere, reâyâdan olmayan Ayu-basanlı, Çokşurutlu ve Akkuzulu cemâatlerinden her birine iskândan aflarına karşılık, 250'şer kuruş mal tayin edilmiştir (Bk. MAD, nu. 9956, s. 128).

⁷⁵⁴ Mezkûr cemâat, Malatya'da İsmail ve Hasan adlı kişilerin malikânesine kayıtlı oldukları için iskândan afvedilmişlerdi (MAD, nu. 9956, s. 123).

⁷⁵⁵ MAD, nu. 9956, s. 182; Ayr. bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 106.

lerinde kışlayan İl-beylü (Hamidlü) cemâati, ahâli üzerine yaptığı baskılar karşısında, önce Münbic'e iskan olunmasına rağmen, sonradan Maraş'da yaylayıp-kışlamak üzere iskânları teklif edilmiştir⁷⁵⁶. Bunun üzerine 4 Ağustos 1704'de, Maraş bölgesini eşkiyâdan koruyarak, harâb köyleri şen ve âbâdan etmek şartlarıyla kışlıklarına yerleştirilmek üzere, Maraş Beylerbeyisine ve kadısına müsaade verilmiştir.⁷⁵⁷

Özellikle boş bölgelerin ziraate açılması amacı ile de, bir kısım cemâatlerinin, yaylağa çıkmamak üzere kışlaklarında ziraatle uğraşmaları ve bu yolla da devlete gelir sağlamaları için Ayas, Berendi ve Kınık'a yerleştirildikleri görülmüştür. Onların yaylağa çıkmalarını önlemek ve vergilerini zamanında vermek üzere, 23 Haziran 1707 tarihinde Ayas, Berendi ve Kınık kadı ve zâbitlerine emirler gönderilmiştir.⁷⁵⁸ Hattâ, yaylak yolları üzerindeki sancak ve nahiye kadılarına da emirler verildiği görülmektedir.⁷⁵⁹ Alâiye ve Beyşehir yörükleri de İç-el sancağında, yaylaklarına iskân edildiler.⁷⁶⁰ 1780 yılında da, Reyhanlı Aşireti, kışlakları olan Amik-Ovası'na yerleştirilmiştir⁷⁶¹. İskân olundukları mahallerde, ziraatleri için kâfi toprağa sahip olmayan cemâatlere, kışlaklarında bulunan alanlarda da ziraat yapmalarına müsaade verilmiştir. Bu kabilden olmak üzere, Çingâne iskelesi (Çingene köyü)'ne iskân olunan İslâm reâyânın, ziraat edecekleri toprak az olduğu için, kışlaklarında ziraat yapmalarına müsaade edilmesi için, 1786'da Burgos (Burgaz) ve Süzebolu kadılarına emr-i şerif gönderilmiştir.⁷⁶²

⁷⁵⁶ İl-beylü cemâatinin Münbic'e iskânından sonra Maraş, Okcu-İzzeddinlü, Kılıçlı aşiretleri, Receblü Afşarı ve İfrâz-ı Zülkadriye reâyâsından Tâcirlü cemâati ile Hama iskânına tâbi Alçı cemâati eşkiyâsının baskınına uğramış, 150 kadar köy bu yüzden harâb olmuştu (MAD, nu. 8458, s. 232).

⁷⁵⁷ Mezkûr cemâat, Maraş mutasarrıflarına hâs tâyin olunmuş, ayrıca, bir miktar da nezre bağlanmışlardır (MAD, nu. 8458, s. 232).

⁷⁵⁸ MAD, nu. 8458, s. 98.

⁷⁵⁹ MAD, nu. 8458, s. 98, sene 1125.

⁷⁶⁰ Bk. MD, nu. 115, s. 378, sene 1707.

⁷⁶¹ Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 2891.

⁷⁶² Çingâne İskelesi'ne iskân olunan reâyânın, kışlaklarında zirâat yapmalarına müsaade edildiği gibi, onların bu hakkının korunması ve kimse tarafından müdâhale edilmemesi de belirtilmiştir (Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 15340).

D. Sürgün yoluyla yapılan iskânlar:

Devletin, kuruluş devrinden itibaren, fethedilen yeni topraklara, merkezî otoriteyi kuvvetlendirmek amacı ile bir takım Türk unsurunu sevk ettiği görülür. Sevk edilen bu nüfusu hemen hemen, Anadolu'nun konar-göçer grupları teşkil etmiştir. Ancak bu sevkediliş kendi kendine olmayıp, sürgün usûlü ile yapılmıştır.⁷⁶³ Kuruluş devrindeki bu iskân metodu, sonraki devirlerde de tatbik edilmekle beraber, yeni fethedilen topraklar yerine, bir iç iskân meselesinin halinde kullanılmıştır. Çoğunlukla aşiretlerin cezâlandırılması hedefini güden bu hareket, yerleşik ahâlinin de korunmasını gaye edinmişti.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda şekavet hareketlerinin artması, devletin bozulmuş olan ekonomisini düzeltme çabaları, konar-göçerlerin yerleştirilmesini gerekli kılmıştır. Fakat sistemli bir şekilde hareket edilmemesi yüzünden iskândan kaçmaları, devletin emirlerine karşı gelmek olduğundan, sıkı bir tâkiye maruz kalmışlardı. Bu sebeple zaman zaman eşkiyâ ile iş birliği yaparak asayişsizliğin olumsuz yönde artmasına vesile oldular. Bu şekilde devlet onları, bir mahrumiyet bölgesi olarak seçtiği Rakka veya Kıbrıs Adası'na sürerek cezâlandırmak istemiştir. Bununla beraber, Rakka'ya iskan edilen konar-göçerlerin şevkinde, Anadolu'nun güney sınırlarını, mütecâviz Arap kabilelerine karşı korumak düşüncesi de yer almaktadır. Çünkü zaman zaman Suriye çöllerinden gelen bu kabileler, yerleşmiş veya konar-göçer gruplarla mücâdeleye girişerek, onların yerlerini terketmesine sebep olmuşlardır⁷⁶⁴. Bundan dolayı Rakka bölgesine yapılan iskân çalışmalarının, bir nüfuz mücadelesi hüviyetini taşıdığı da düşünülebilir.

1. Aşiretlerin cezalandırılması amacı ile yapılan sürgünler:

Devlet tarafından sürgün edilen cemâat veya aşiretlerin genel olarak şakavetle ithâm edildikleri bilinmektedir⁷⁶⁵. Ayrıca, devletin iskân isteğine karşı çıkan aşiretler de, sürgün mahalli olarak seçilen Rakka'ya

⁷⁶³ Ö. L. Barkan, "Sürgünler", XI (1951), 525-569; XIII (1953), 56-78; XC (1955), 209-237.

⁷⁶⁴ Arap kabileleri ve Türkmen gruplarının burada sık sık büyük mücâdelelere girdiğini belirtmek yerinde olacaktır. Meselâ bk. Şehabettin Tekindağ, "XVIII. ve XIX. asırlarda Cebel Lübnan: Şihâb- oğulları", TD, sayı 13 (İstanbul 1958), s. 31-44.

⁷⁶⁵ Bu konu ile ilgili olarak pek çok vesika mevcuttur. Bunun için bk. III. Bölüm, "Başı-boş konar- göçerlerin şekavetlerini önlemek ve yerleşik ahâliye yaptıkları zararları sona erdirmek" kısmı, s. 44-58.

sürülmekle tehdid edilmiştir. Meselâ Bozok sancağına iskânları emredilen Mamalu Türkmenlerinin, iskân kararına karşı gelmeleri halinde, Rakka'ya sürülmeleri için ferman gönderilmişti.⁷⁶⁶ Buna rağmen Kırık, Nefesli, Güller (?), Şarklı, Kâfirkıranlı, Peçeli ve Turgutlu cemâatleri, taahhüdlerine aykırı davranarak fesad ve şekavete başlamışlar⁷⁶⁷, bu yüzden Bozok sancağı ahâlisinden bâzıları yerlerini terketmek zorunda kalmışlardı. Bunun üzerine tâyin olunan 60 kese nezirlerinin mîrî için tahsil edilmesi, ayrıca, Rakka'ya sürülmeleri emredilmiştir. Eşkîyânın te'dibi için de Sivas eyâleti alaybeyleri, züemâ ve erbâb-ı timârları, Aksaray sancağı Mutasarrıfı, Pehlivanlı Aşiret-beyi ve Ken'an aşireti halkı memur edilmişlerdi⁷⁶⁸. Bunun yanı sıra Anadolu'da eşkıyâlık yaparak ahâlinin mallarını gasbeden, yolları tutarak tüccar ve yolculara zarar veren, hattâ öldüren cemâatler de sürgüne uğrayan grupların başında yer almaktadır. Bu kabilden olmak üzere, Ulus tâbir olunan Cihanbeylü aşireti, ayrıca, Şücâeddinlü aşireti ile Güllü-corlu (كلجرلو) cemâati içlerinden bâzı grupların bu şekilde şakavetlerinden dolayı Rakka'ya sürüldüğü görülmektedir.⁷⁶⁹ Bunlardan Cihanbeylü aşiretine tâbi Japovalı, Yarçekânlu, Herdilli ve Zirgânlu cemâatleri 1.000 kadar evleriyle birlikte Rakka'nın Ruha (Urfa)'ya üç saat yakın bir yerinde iskân olunmuşlardır. Ancak bir kısım evleri, Malatya ve Arapgir taraflarında kaldığı ve onların da bir an evvel aşiretlerine katılarak iskân olunmaları için 18 Temmuz 1702'de Malatya sancağı Mutasarrıfına emir gönderilmiştir⁷⁷⁰.

⁷⁶⁶ Kasım 1701 tarihiyle gönderilen fermana: "Bozok sancağında iskânı ferman olunan Mamalu Türkmeni torunları dahi sâdır olan emr-i şerî'î vâcibü'l-îmtisâl üzere konup-göçmekten ferâgat ve mâl-ı maktu *undan hisselerine düşeni ve oş ü rüsumlarını edâ eylemek şartıyla raiyyeti kabûl edüp sâkin ve çiftçi olmakdan ictinâb edüp, inâd u muhâlefet ederler ise Rakka'da iskân etdirilmek üzere her ne mikdar torun var ise kaldınıp Kadı-zâde Hüseyin Paşa'ya teslim edesüz, deyü vezir-i müşarûnileyh ve Kapıcı-başı-i mûmâileyhe emr-i şerif verildi" denilmektedir (Bk. MAD, nu. 8458, s. 32).

⁷⁶⁷ Cemâatler içinden Hacı Süleyman-oğlu Deli Ömer ve Köle Hüseyin-oğlu Mustafa, Nefesli cemâatinden Kara Ahmed ve Gül Mehmed, Güllü cemâatinden Deli Hasan ve kardeşi Mustafa, Kâfirkıranlı cemâatinden Kilâb-oğlu Deli Hasan ve Kara Mehmed, Şarklı cemâatinden Doğramacı Ahmed, Kırık cemâatinden İbrahim ve Boğun Hamza, Peçeli cemâatinden Kara Hasan ve Hüseyin adlı kişiler şakavete sebep olmakla Rakka'ya iskânları ve cezâlarının verilmesi istenmiştir (MAD, nu. 8458, s. 22, sene 1122).

⁷⁶⁸ MAD, nu. 8458, s. 22-23, sene 1122.

⁷⁶⁹ Bk. MAD, nu. 8458, s. 200-201, sene 1113.

⁷⁷⁰ Cihanbeylü aşiretinin iskânına dâir olan Esâmi defteri, Kadı-zâde Hüseyin Paşa'nın defterinde hıfz olunmuştur (Bk. MAD, nu. 8458, s. 200).

Şakavetlerinden dolayı Hama'ya iskânları emredilen, ancak daha sonra afvedilerek Maraş'a tâbi Elbistan nâhiyesinde Ahsendere mevkiine yerleştirilen Kılıçlı, Doğanlı ve Alcı cemâatleri, şakavete devam etmeleri üzerine Kıbrıs'a sürülmek üzere harekete geçilmiştir⁷⁷¹. Ancak Kılıçlı ve Alcı cemâatleri kethüdâlarının, eski iskân mahalleri olan Hama'da zirâat ve hırâsetle uğraşmak, 25.000 kuruş nezr vermek şartlarıyla, Kıbrıs'a iskânlarından affedilmelerini istemeleri üzerine⁷⁷², 1706 yılında Maraş Beylerbeyisi İslâm Paşa'ya gönderilen fermanla, istekleri kabul edilmiştir.⁷⁷³

1691 yılında Adana sancağında Ayas, Berendi ve Kınık kazâlarma iskân olunan İfrâz-ı Zülkadriye Türkmeni tâifesinden,⁷⁷⁴ Tâcirlü cemâati, iskânı kabul etmiyerek, ahâlinin mallarını gasbetmekte, yolları keserek yolcuları öldürmekteydiler. Ayrıca bu hareketlerinin diğer gruplara da tesiri düşünülerek, senevî 2500 kuruş olan malları Rakka mukataasına ilhak edilmek üzere, Rakka'ya nakledilmeleri kararlaştırılmıştır. Bunun için 7 Şubat 1708 tarihinde Maraş Beylerbeyisine ve Rışvan-oğlu Halil Paşa'ya, birer ferman yollanmıştır⁷⁷⁵. Ayrıca, bu kabilden olmak üzere 1723 yılında da teşebbüse geçilmiş ve Rakka Vâlisi Osman Paşa'ya, bunların yerleştirilerek sıkı kontrol altında tutulması emredilmiştir.⁷⁷⁶ Bununla beraber bütün çalışmalara rağmen iskân mahallerine gönderilemeyen Tâcirlü cemâati, Ayntab'a kadar olan bölge içerisinde başı-boş hareketlerine devam etmişler, bunun neticesinde müteaddid defalar Rakka'ya iskân edilmeleri için karar alınmıştır.⁷⁷⁷

15 Aralık 1709 tarihinde de yine şakavetlerinden dolayı Kilis hasarlarına tâbi İzzeddinlü aşiretinden⁷⁷⁸ Cerigânlu, Sabgânlu ve Öksüzler

⁷⁷¹ Bu karar alındığı zaman mezkûr cemâatler Kars-ı Zülkadriye cemâatlerinden isyân halinde olan Tâcirlü, Caflu-dokuzu ve Dağ-evi Ceridi ile beraber bulunmaktaydılar (MAD, nu. 8458, s. 161).

⁷⁷² Bk. MAD, n.u. 8458, s. 161, sene 1117.

⁷⁷³ Eşkiyâya sahip çıkılmaması için ayrıca Rışvan-oğlu'na da emir gönderilmiştir. Yine mezkûr cemâatlerden olup, Malatya sancağında Görnegörece (?) adlı mevkide oturan gruplarının da Hama'ya naklettirilmesi istenmiştir (MAD, nu. 8458, s. 161).

⁷⁷⁴ Mezkûr taife, ziraat ve hırâsetle meşgul olmak, Misis ile Demirkapı arasını eşkiyâdan korumak üzere yerleştirilmişlerdi (MAD, nu. 8458, s. 100).

⁷⁷⁵ MAD, n.u. 8458, s. 100.

⁷⁷⁶ Bk. ATA, Vs. nu. 207, s. 166.

⁷⁷⁷ Meselâ, 1728 yılında sâdır olmuş bu kabilden bir ferman mevcuttur (Bk. MAD, nu. 8458, s. 103).

⁷⁷⁸ İzzeddinlü aşiretinden 1766'da Suriye bölgesinde 500 çadırılık bir grubun bulunduğu Niebuhr tarafından tesbit edilmiştir (II. 416).

cemâatinden 28⁷⁷⁹, Şeyhlü aşiretinden Kavakcı, Adumanlu, Hesâbalcılı cemâatlerinden 14 hane⁷⁸⁰ ve Musa-beylü, Büyük Kara-Çelebi ve Kara- Çelebi cemâatlerinden 4 hanenin⁷⁸¹ raiyyetlikten ifraz edilerek Rakka'ya iskânı için Rakka Vâlisi'ne emir verilmiştir.⁷⁸²

Vâlide Sultan hassına dahil Rışvan aşiretinden⁷⁸³ 16 nefer eşkıyânın, boy-beyilik ve torunluk iddiasıyla, kendi akraba ve taallukatının ağnâm, bennâk ve mücerred vergilerini vermedikleri gibi, her sene muayyen bir miktar mallarını almışlar, ayrıca mâl-ı mîrî'yi de toplayarak voyvodalarına vermemişlerdi. Devlet tarafından aşiret ahâlisinden ikinci bir vergi talebi, onların dağılmalarına yol açmış, durumun Malatya kadıları tarafından bildirilmesi üzerine, 27 Ocak 1706'da Rakka Vâlisine, mezkûr 16 neferin münâsip bir mahalle yerleştirilerek ahâli üstünden şerhlerinin defedilmesi emredilmiştir⁷⁸⁴.

Cihanbeylü aşiretinden bâzı cemâatlerin yaptıkları mazarratlar sebebiyle, Arapgir⁷⁸⁵ ve Divriği sancakları reâyâsı, hükümetten bunların bölgeden kaldırılmasını istemiştir. Bunun üzerine Cihanbeyli aşiretinden Japovalı, Bâcegânlu, Diregânlu ve Koyun-oğulları cemâatlerinin bu mahallerden çıkarılarak Rakka'ya iskân edilmeleri kararlaştırılmıştır. Buna rağmen yerleşmeyerek Arapgir, Divriği ve Malatya taraflarındaki köyleri basıp, hayvanlarını gasbeden, hattâ insanları öldüren bu cemâatler yüzünden, ahâlinin bazıları dağılarak perişan olmuştur. Bu sebeple, 16 Aralık 1712'de Rakka'ya iskânları için ilgili kadılıklara yeniden ferman gönderilmiştir⁷⁸⁶.

⁷⁷⁹ Cerigânlu ve Sabgânlu cemâatlerinden 5'er, Öksüzler cemâatinden ise, 18 hane şakavetlerinden dolayı sürülmüştür (Bk. MAD, nu. 8458, s. 69).

⁷⁸⁰ Kavakcı cemâati 11, Adumanlu cemâati 2 ve Hesabalcılı cemâatinin 1 hanesi bu gurubu meydana getirmiştir.

⁷⁸¹ Büyük Kara-Çelebi 3, Kara-Çelebi cemâatinden ise 1 hâne bu grubu teşkil etmekteydi.

⁷⁸² Mezkûr cemâatler, Vâlide Sultan hâssına tâbi idi (Bk. MAD, nu. 8458, s. 69).

⁷⁸³ Rışvan aşireti, Heleb'de kışlayıp, Sivas bölgesinde yazlamakta olup, 1766'da bu sahâları gezen Niebuhr tarafından, 12000 çadıra sâhip oldukları kaydedilmektedir (11,417). Bu aşiretin şakavetleriyle ilgili olarak geniş bilgi için bk. C. Güzelbey-H. Yetkin, *Gaziantep Şefi mahkeme sicillerinden örnekler*, Gaziantep 1970.

⁷⁸⁴ MAD, nu. 8458, s. 69.

⁷⁸⁵ Arapgir kazâsı köylerine zarar veren Koyun-oğulları cemâatinin Rakka'ya iskânı için 1710 yılında karar verilmiştir (Bk. MAD, nu. 8458, s. 260).

⁷⁸⁶ Bk. MAD, nu. 8458, s. 261.

İçel sancağına iskân olunan İç-il yörüklerinden Kara-Hacılı, Eski-Yörük, Kiseli-oğlu⁷⁸⁷, Şeyhlü, Sendil, Patralı, Solaklı, Gediklü, Toslaklı, Cerid, Saçı-kara ve Şamlu cemâatleri, taahhüdleri hilâfına yerlerinde ve yurdlarında durmayarak, yaylak ve kışlaklarına göçmüşler, yollarda ahâliye türlü zararlar vermişlerdir. Müteaddid defalar teaddîlerinin önlenmesi için tedbir alınmasına rağmen,⁷⁸⁸ her defasında buna riâyet etmeyen bu cemâatlerin baskısından ahâli perişan olarak dağılmağa başlamıştır. Bir kısım ahâlinin bunların mazarratından devlete şikayette bulunmaları üzerine, 7 Mart 1713'de Kıbrıs Adası'na sürülmeleri yolunda emir verilmiştir.⁷⁸⁹ İçel, Alâi'ye ve Teke sancaklarına ve havalilerine dağılan bu cemâatlerin toplanarak Kıbrıs'a gönderilmesi için de Teke, Alâiye, İçel, Beyşehir, Konya sancakları âyânî, iş-erleri, il-erleri ve yeniçeri serdarları, Hamid sancağının âyânından Eğridirli Hüseyin, Bozdoğan cemâatlerinden Kara-Hacılı, Kürkcülü, Tekelü ve Menemenci (Melemenci) vesâir iş-erleri me'mur edilmiştir⁷⁹⁰. Yine 22 Mart 1727'de, 5-6 yıldır ahâliye çeşitli zulm ve teâddide bulunan konar-göçer Türkmen tâifesinden Şeyhlü, Hardal (?), Paşmaklı, Yazıcılı, Hacı-İsalu, Tatar-oğlu, Gevlekler (Gediklü ?), Kaçı (ve Horzem cemâatleri müteaddid defalar İçel'e ve Kıbrıs'a iskânlarına teşebbüs edildiği halde, kabul etmemişler, hattâ baskıları daha da artmış ve bu yüzden Kıbrıs'a sürülmelerine karar verilmiştir.⁷⁹¹ Böylece Kıbrıs adasına sürülen İç-il yörüklerinden Kiseli-oğlu cemâati, yolda gemi reislerini öldürerek Menteşe sahiline çıkmışlar, aynı şekilde Şeyhlü cemâati de sefine reislerini öldürerek, Alâiye (Alanya) ve İçel havâlisine kaçmışlardı. Hükümet bunların derhal iskân mahallerine gitmesini emretmiş, 1714'de gönderdiği bir fermanla gitmemeleri halinde vebalin kendilerinde olacağını bildirerek kesin bir tavır almıştı.⁷⁹² Bununla beraber,

⁷⁸⁷ Veya Ketiş-oğlu olabilir.

⁷⁸⁸ Bununla ilgili olarak, resmî vesikalarda, "...kendü halleriyle mevzi'-i ikametlerinde oturup, fi-mâ-ba'd bir türlü teaddî ve tecâvüzleri zuhûr etmemek üzere gâh nezre kesilüp ve gâh rehinelere alınıp, amma hiç bir vakitte ahidlerinde müştâk olmayup fırsat buldukları gibi yine eski hallerine avdet ve nice fesâd u şekavete cesâret eyledikleri..." kaydı bulunmaktadır (Bk. MAD, nu.8458, s. 266).

⁷⁸⁹ MAD, nu.8458, s. 266-267.

⁷⁹⁰ Bunların başına ise, Teke, İçel ve Alâiye sancakları kendisine arpalık olarak verilen mutasarrıf Abdülgafûr Paşa getirilmiştir (MAD, nu. 8458, s. 266-267, sene 1713; ATA, Vs. nu. 193, s. 143-144, sene 1124).

⁷⁹¹ Mezkûr cemâatler, Hamid, Teke, Karahisar-ı Sahib, Beyşehir ve Akşehir sancakları köylerine zarar vermekteydiler (Bk. MD, nu. 134, s. 60-61).

⁷⁹² Bk. ATA, Vs. nu. 196, s. 148-150.

bazı cemâatlerin, kendi hallerinde yaşayacaklarına söz vermeleri şartıyla Kıbrıs'a iskânlarından vazgeçileceği de, 1716 tarihiyle Anadolu Beylerbeyisine gönderilen bir hükümden anlaşılmaktadır⁷⁹³. 1732 tarihli bir emre göre, Teke, Hamid, Beyşehir, Alâiye ve Akşehir sancakları yörükleri, uygun birer mahalle yerleştirilmişlerdir.⁷⁹⁴

1712'de, Dânişmendlü Türkmenlerinden Şerefli cemâatine tâbi 4 kişi, şakavetlerinden dolayı Rakka'ya sürülmüştür. Bunlardan birinin iskân mahalline gitmemesi sebebiyle, 3 Ekim 1713'de onun da Rakka'ya gönderilmesi için Konya Mutesellimine emir verilmiştir.⁷⁹⁵ Yine İfrâz-ı Zülkadriye reâyâsından Cerid tâifesinden Tatarlı ve Azizli mahalleleri, şakavet halinde olmaları yüzünden Rakka'ya sürülmüştür. Ancak, iskânlarına gitmeyen bu mahalleler için 8 Kasım 1717'de Rakka Vâlisine gönderilen bir emr-i şerifle, Rakka'ya yerleştirilmeleri ve kabul etmezlerse cezâları tertib edilerek ve şöhetlerinin (lâkab) tahriri emr olunmuştur⁷⁹⁶.

Diyarbakir ve çevresinde şakavette bulunduklarından dolayı, Milli tâifesinden Bâmrân, Dûdegân, Senedgân ve Ömergân cemâatlerinin 1711 yılında, Rakka'ya iskân olunmaları kararlaştırılmıştır. Ancak mezkûr cemâatler, iskân mahallerine gitmeyerek yeniden Diyarbakir bölgesinde şakavette bulunmuşlar, bu sebeple yerli halk, yerlerini terk etmeye başlamıştı. Diyarbakir züemâ ve erbâb-ı tîmarı, zulm ve teaddîlerinin önlenmesi ve iskân mahallerine kaldırılmalarını arz edince, Milli tâifesinin mal ve eşyâlarıyla birlikte Rakka'ya sürülerek iskân olunmaları emr olundu (20 Ekim 1718)⁷⁹⁷.

Malatya kazâsının Çobaş nahiyesinde sâkin İzolu aşiretinin de,⁷⁹⁸ yolları basıp reâyânın hayvanlarını ve mallarını gasb, hattâ bâzı kişileri katletmeleri üzerine, buradan kaldırılarak Rakka'da münâsip bir mahalle iskân edilmeleri emr olunmuştur (1719).⁷⁹⁹ Mezkûr cemâatin

⁷⁹³ Bk. ATA, Vs. nu. 198, s. 151-152.

⁷⁹⁴ MD, nu. 138, s. 392.

⁷⁹⁵ MAD, nu. 8458, s. 50.

⁷⁹⁶ MAD, nu. 8458, s. 297.

⁷⁹⁷ Mezkûrların ziraat ve hirasette uğraşmak üzere, malları olan 3.500 kuruş, Rakka mukataasına ilhak ve zam olunmuştur (Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 6866).

⁷⁹⁸ Erzurum'da yaylayan, Diyarbakir'de kışlayan bu cemâat, 1766 yılında 1000 çadıra sahipti (Bk. Niebuhr, II, 417).

⁷⁹⁹ Malları Rakka mukataasına zam ve ilhak olunmuştur (MAD, nu. 8458, s. 268).

iskândan kaçmalarının önlenmesi için, Maraş beylerbeyisi ve Malatya Kadısına, çevrelerine muhâfızlar yerleştirilerek Rakka hududuna kadar götürülmesi ve burada Rakka Vâlisi Vezir Ali Paşa'ya teslim edilmesi ferman olunmuştur.

Dânişmendlü Türkmenlerinden Şerefli cemâati reâyâsı, Kayseri, Niğde, Aksaray ve Kırşehir taraflarında ahâlinin ekinlerini hayvanlarına yedirmişler ve emsâli zararları olmuştur⁸⁰⁰. Ahâliyi bunların mazarratından kurtarmak için, 1726 yılında, cemâatin şakavette bulunan 206 hanesi Rakka'da Gelgen (كلكن) nahiyesine iskân edilmiştir⁸⁰¹. Ayrıca, iskân emrine uymamaları halinde mîrî'ye vermek üzere 20.000 kuruş nezre bağlanmayı kabul etmişlerdi. Fakat 100'e yakın eşkıyâ, Rakka valilerinin sefere çıkmalarını fırsat bilerek, iskân mahallerini terketmişler, Kırşehir ve Aksaray sâkinlerinden Boynu-İncelü'den başka Ayasulug sükkânından Sofulu cemâatini de alarak Kırşehir köylerinden Kaman, Çağırkan, Orta, Ömer-Hacılı, Kuruş (قروش), Çiftlik ve Arkılad (اركلد) karyeleri ahâlisinin mallarını ve hayvanlarını gasb etmişlerdi. Bunun üzerine, Rakka'daki iskân mahallerine kaldırılmak için teşebbüse geçilmiş ve bu hususta verilen emir çerçevesinde iskân olunmuştur⁸⁰².

Receblü Afşarı cemâatinin ahâli üzerindeki baskıları ve zulümlerini bertaraf etmek için Rakka'ya iskân edilmeleri takarrür etmiş⁸⁰³, Lekvanik aşiretiyle birlikte, Kayseri ve Zamantı bölgelerine gelen mezkûr cemâatin bu sırada Rum tarafında perâkende olan 500 hanesi, Pehlivanlı torunları yanında, 500 hanesi de Boz-Ulus Türkmenlerinden Tabanlı cemâatiyle, Dânişmendlü ve Ketiş-oğlu yanlarında, diğer bir kısmı ise Yüzde Türkmenlerinden Salarlı-i kebîr ve sagîr yanlarında bulunmakta idi. 1712 yılında, Haleb ve Rakka Vâlilerine birer hüküm gönderilerek, bu cemâatlerin toplanarak Rakka'ya sürülmesi ve yerleştirilmesi istenmiştir⁸⁰⁴. Bu bâbda müteaddid defalar emir gönderildiği

⁸⁰⁰ Bunun için, daha 1726 yılında Rakka'ya nakledilmeleri için Sivas ile Anadolu kadılarına ve Rakka Mütessellimine emirler gönderilmişti (Bk. ATA, Vs. nu. 208, s. 166-167).

⁸⁰¹ Bk. MAD, nu. 8458, s. 277-278.

⁸⁰² MAD, nu. 8458, s. 279-280.

⁸⁰³ 1713 yılında Rakka'ya iskânları emredilen Receblü Afşarı cemâati, iskâna gitmeyince, Zamantı nehri kıyılarına yerleştirilmeye teşebbüs olunmuş (Bk. MAD, nu. 8458, s. 261), 1730 yıllarında da bu bölgede 66 köy kurmuşlardı (MAD, nu. 7126).

⁸⁰⁴ Bk. ATA, Vs. nu. 195, s. 145-146.

halde, adı geçen cemâat her seferinde fırsat buldukça bölge cemâatlerinin⁸⁰⁵ ve diğer türkmen gruplarından bâzılarının tesiriyle, iskân olundukları Rakka'dan kaçmışlardı⁸⁰⁶. İskân yeri tâyin edilen Rakka'ya yerleşmeleri hakkındaki te'kidî hükümlerden biri, 1731 yılında sâdır olmuştur⁸⁰⁷. Bu ferman üzerine Rakka'ya yerleştirilen Receblü Afşarı, bölge cemâatlerinden Ekintilü, Öksüzlü, Okcu-İzzeddinlü, Çoban-oğlu v.s. mahallelerinin teşvikiyle, yeniden Ayntab (Antep) taraflarına geleerek şakavete başlamıştı. Bunun üzerine 1732 yılında, Receblü Afşarı'nın yeniden Rakka'ya iskânlarına karar verilirken, onların iskânı bozmalarına sebep olan mezkûr cemâatlere mensup grupların da, Kıbrıs Adası'na sürülmelerine ferman olunmuştur⁸⁰⁸. Receblü Afşarı ile beraber, Silsüpür Ceridi ve Köçekli cemâatlerinin de⁸⁰⁹, bu bölgeye nakledilmesi için çalışmalar yapılmıştır⁸¹⁰.

Rakka'ya iskân edilmeleri için teşebbüse geçilen, fakat bir süre sonra firar ederek Ankara civarına gelen Batılı ve Cemkânlu cemâatlerinden 170 hanenin⁸¹¹, yeniden Rakka'ya iskân edilmeleri için 1729 yılında harekete geçilmiş, bu hususta Mamalu ve Pehlivanlı aşiretlerinin boy-beylerine de, yardımcı olmaları bildirilmişti⁸¹². Mezkûr cemâatlerle birlikte, 400 haneden fazla olan ve Karahisâr-ı Sâhib sancağında Barçın kazâsı ile Anadolu vilâyeti tarafında oturanların da, Rakka'ya iskânı 1729 yılında kararlaştırılmıştı⁸¹³.

XVIII. yüzyılda görüldüğü üzere, devlet, aşiretleri yerleştirmek hususunda, çoğu zaman sürgün usûlüne başvurmuştur. Bu şekildeki

⁸⁰⁵ Lekvanik ve ona tâbi cemâatlerden Kırıntılı ve Hacılar cemâati, bunların belli başlıları idi.

⁸⁰⁶ Türkmen gruplarından ise, Afşar, Hacı Mustafa-oğulları ve Tâcirlü cemâatine bağlı eşkiyâ takımı zikredilebilir (Bk. ATA, Vs. nu. 195, s. 146).

⁸⁰⁷ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 16856; ATA, Vs. nu. 222, s. 186.

⁸⁰⁸ Karşı koymaları halinde katledilmelerine izin verilmişti (Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 14799). Bu cümleden olmak üzere 1742 yılına kadar şakavete devam eden Receblü Afşarı cemâati ricâlinden çoğu idâm edilmiştir (Bk. ATA, Vs. nu. 237, s. 209-210).

⁸⁰⁹ Sivas-Ankara bölgesinde sâkin bulunan Köçekli cemâati, 1766 da, Anadolu'dan Musul'a seyahat eden Niebuhr tarafından, 10.000 çadır olarak kaydedilmiştir (II, 415).

⁸¹⁰ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 16856.

⁸¹¹ Bu 170 haneden 150'den fazlası Ankara nâhiyesinde Çukurcuk mahallinde, Yâdigâr-oğlu Mustafa'nın yanında; 10 hanesi, Azatlu ve 10 hanesi de, Pertek boy-beyi Cafer bey yanında bulunuyordu (Bk. ATA, Vs. nu. 221, s. 185).

⁸¹² Bu hususta 1730 yılında bir hüküm gönderilmişti (Bk. ATA, Vs. nu. 221, s. 186, not 1).

⁸¹³ Bk. ATA, Vs. nu. 221, s. 185, not 1.

hareket, Anadolu'da başı-boş bir hayat yaşayan aşiretleri, sürgünden kurtulmak için kendiliğinden yerleşmeye zorlamıştır.

2. Güneyde Arap Aşiretlerine bir set teşkili için yapılan sürgünler:

Güneyde Arap kabileleri, Rakka ve çevresine yerleştirilen aşiretler üzerinde büyük bir baskı yaparak, onların yerlerini terketmelerine müessir oldukları gibi, devlet için de büyük bir gâile teşkil etmişlerdi. Harap ve boş yerlerin şenlendirilmesi ve aşiretleri cezâlandırmak amacı ile Rakka'ya yapılan sürgünlerde, Arap unsuruna karşı bir muvazene kurma düşüncesi de rol oynamıştır⁸¹⁴. Çünkü Rakka'ya sürülen cemâatlerden zirâatle uğraşmaları şartı yanında, Arap kabilelerinin şakavetlerini önlemeleri de istenmişti⁸¹⁵. Aşiretlerin Rakka'ya bu maksatla sürülmesine 1690 yılında başlanmış olup, buraya nakledilen türkmen tâifeleri iskân emrine uymayarak çoğu zaman yerlerini terk ile Anadolu cânibine kaçmıştır⁸¹⁶. Bunda, hiç şüphesiz hayvancılıkla uğraşan cemâatlerin, bu bölgede kendilerine uygun bir mahal bulamamaları da önemli bir sebep teşkil eder. Kaldı ki devletin burada yürüttüğü iskân çalışmalarının ne dereceye kadar başarılı olduğu, daha önceki bölümlerde ortaya konmuştu. Çoğu zaman, Rakka'ya iskânlarına karar verilen aşiretlerin, iskândan afv edildikleri görülmektedir. Boş ve harâb Anadolu topraklarının şen ve âbâdan edilmesi için yürütülen çalışmalarda, buralara uygun bir aşiretin bulunamaması veya Rakka iskânına dâhil olan cemâatlerin uslandıklarını bildirerek afvedilmelerini dilemeleri, kararlılık içinde yürütülmesi gereken emirlerin ihlâline sebep olmuştur. Bununla beraber, XVII. yüzyılın sonundan başlamak üzere, XVIII. yüzyıl sonuna kadar devlet bu işle uğraşmak durumunda kalmıştır.

⁸¹⁴ Nitekim, önceleri Beydili ve tâbi cemâatler iskân edilmiş iken, Güneyden bastıran Arap aşiretlerinin istilâlarına karşı mukavemetle za'f gösterince, bunlara yardım etmeleri için, yeni cemâat ve oymaklar yerleştirilmiştir. Bu hususta 1691 senesinde Adana ve Rakka Beylerbeylerine, Azez Sancağı Mutasarrıfı olan Pulad (Polad)'a, Sis (Kozan) Sancağı-beyi Receb-oğlu Halil Bey'e ve Yeni-il ile Haleb Türkmenleri Kadılarına hitâben birer ferman gönderilmiştir (Bk. MAD, nu. 8458, s. 45; Ayr. bk. Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s. 56).

⁸¹⁵ Meselâ 1699 tarihli bir vesikada, Rakka'ya sürülen cemâatlerin ziraatle uğraşmaları, bu arada" havâliyi urban ve aşâr-i eşkıyâ mazarratından te'kid eylemek" şartıyla yerleştirildikleri belirtilmektedir (Bk. MAD, nu. 8458, s. 180).

⁸¹⁶ Daha 1140 (1727) yıllarında "sedd-i urbân" için yerleştirilen İl-beyli Türkmenleri, iskân mahallerini terkederek, Antep kazâsına âid timar, has ve vakıf arâzisine zorla yerleşerek ziraat yapmışlar, köy ahâlisine zulmetmişlerdi. Bu sebeple, suçluların yakalanması için, 1734 yılında Maraş Beylerbeyisi Süleyman ve Antep nâibine birer ferman gönderilmişti (Bk. *Gazi-antep Şer'i mahkeme sicilleri*, nu. 87, s. 234).

Devletin Rakka'da nizâmı sağlama çalışmalarında, Arap aşiretlerinin yanısıra Türkmen tâifelerine karşı da tedbir alma zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Meselâ 1702 yılında, Rakka'da Belih Nehri ve Akçakale mevkillerine iskân olunan Yeni-il haslarına tâbi Tâîf (Tâîfi) Afşarı grubundan Ali-Kethüdâ cemâati ile Fettahlu (فتحلى) dokuzu'na bağlı Hacı Avad-oğlu İbrahim Kethüdâ cemâati, bütün tekâliflerden muâf tutulmak suretiyle, havâlideki Türkmen ve Arap eşkıyâlarına karşı hareket etmek üzere yerleştirilmişlerdi⁸¹⁷.

Genel olarak Rakka'ya iskâna gönderilen cemâatler, eşkıyâ grubundan olanlardan seçilmiştir. Bunda Anadolu'nun şaki tâifelerden temizlenmesi rol oynadığı gibi, Arap eşkıyâlarına karşı “*harb u darba*” muktedir olanlarının karşı koyabileceği de düşünülmüş olabilir. Nitekim, Rakka iskânına bir emr-i vâki ile gönderilen aşiretler burada durmayarak, yeniden Anadolu'ya gelmişler ve şakavet hareketlerine devam etmişlerdir. Bu yüzden devletin onları Rakka'ya sevk etmek için müteaddid fermanlar gönderdiği görülmektedir ki, bunlardan birinin buraya dercinin, hem devletin düşüncesini, hem de aşiretlerin durumlarını göstermesi bakımından faydalı olacağı kanâatindeyiz.

12 Ekim 1710 yılında yazılan bu fermana, Arap kabilelerinin mazarratının def edilmesi için Anadolu'daki başı-boş konar-göçer cemâatlerden bir miktarının, bu bölgeye şevki istenmektedir.⁸¹⁸

Berây-ı

İskân-ı tevâif-i mezbûre be-Hama ve Humus berây-ı def-i mazarrat-ı ma'zûl ve mansûb mîrâr-ı çöl ve urbân-ı mevâli ve gayrehi an-havâlî-i nevâhî-i Haleb ve Hama ve Humus ve A'zâz ve Kilis ve gayrihu bermucib-i fermân-ı âlî evâmir-i dâde. Fî 18 Şa'ban sene 1122.

Hâlâ ma'zûl ve mansûb çöl beğlerinin vesâir mevâli urbânı eşkıyâsının bi-hadd ü bi-kıyâs Haleb ve Hama ve Humus ve A'zâz ve Kilis nâhiyeleri fukarâsına idegeldikleri cevri teaddîleri sem'-i hümâyûnuma lâhik olup bi-avnillâhi tealâ bi'l-küllîyye ol havâliden eşkıyây-ı merkumenin men'ü def olunmaları ehemmi mehâmdan olup murâd-ı hümâyûnum olmağla Halikyâb ve Cebbul ve Münbic tarafları Balis Sancağında münâsib olan mahalde müceddeden binâsı fermânım olan palanga

⁸¹⁷ Bk. MAD, nu. 8458, s. 205.

⁸¹⁸ Bk. MAD, nu. 8458, s. 292.

ile hıfz ve inşâallahü teâlâ bi'l-külliyeye ol tarafda urbânın mazarratları ref, lâkin Hama ve Humus taraflarında vaki' havâss-ı hümayûnum mukataatı aklâmından ve vâfir kurâ ve mezâri' mürûr-ı eyyâm ile harâb ve reâyâsı perişân olup urbân eşkıyâsı dahi ol mahalleri ricâl-den hâlî bulmağın makarru meferr ittihaz idinmekle inşâallahü teâlâ zikr olunan kurâ ve mezâri'a iskânı ikamet etdirilmek ol vilâyetlerin i'mân ve urbân eşkıyâsımn def ü ref-i istidrârını (?) mücib olduğundan gayri Anadolu yakasında vâki' kurâ vü kasabâtta sâkin, reâyâ fukarâsı konar ve göçer tâifesinin zulm ü teâddilerinden perişan oldukları u-rûz (عروض)'u mehâzir ile Divân-ı Hümayûnuma i'lâm u şikâyet olunmakdan hâlî olunmayup cümleden beri Anadolu'da yazlayup, Kayseriyye ve Zamantı ve Maraş ve Çukurova taraflarında kışlayan Tecirli Afşarı torunları, eşkıyâdan olup ibâdullah-ı müslimîne mürûr-u ubûrlarında eyledikleri eziyet-den mâadâ, Rakka iskânından Receblü Afşan ile ittihâdları olup müzâheretleri takarrübü ile tâife-i mezbûre fırârisi Kayseriyye taraflarından münkati' olmayup reâyâ fukarâsı perâkende vü perişan olmağa bâis idükleri ol taraf-dan iyâb ü zehâb idenlerden yakînen haber alınup ve mâadâ Bozdoğan cemâatleri malikâne olandan gayri (?) türkmânı kezâlik bir yerde mütemekkin olmayup, serseri konup-göçüp fukarâ elkab (?) olunmakdan hâlî olmamağla zikr olunan cemâatler ricâlî ve Tecirli Afşan torunları ve bunlardan gayri konar ve göçer tâifesinden olup ba'zı kimesnelerin zeâmet ve timârlan kurâsından veya ba'zı evkaf karyelerinden erkân-ı sâlifede birer ikişer hâne ricâlî kalkup konup ve göçmeğe gayret edinüp "Aralık-evi" ta'bir olunur ol makûle ricâl, bulunduktan yerlerden emvâl-ü eşyâ ve ehl-ü iyâl-leriyle kaldırılup Hama ve Humus taraflarında memerr-i urbân olan mahallere vaz' olunup, nizâm-u istihkâm verilmek, hâlâ Rakka Vâlisi vezirim Yusuf Paşa edâ- mallahü teâlâ iclâlehunun uhde-i kifâyetine tefviz olunmağla zikr olunan cemâatler ricâlî ve Aralık-evi ta'bir olunur konar ve göçer evleri Anadolu yakasından cem' ve tesyîr ve vezîr-i müşârün-ileyh teslim ve teslimine Hama Kadısından hüccet ve vezîr-i müşârün-ileyhden temessük alup Baş-muhâsebe ye kayd ve edây-ı hidmet idüp vezîr-i müşârün-ileyhden me'zûn olmadıkça menâsıblarına ric'at etmemeleriçün Adana ve Mafaş ve İç-el sancakları mutasarrıflarına iktizâsı üzre ve İfrâz-ı Zülkadriye ve Türkmenân Vovyodasına dahi ekid ü şedid başka başka kalemiyyeden ahkâm tahrir olunmak bâbında fermân-ı âlî-şan sâdır olmağın vech-i meşrûh üzre başka başka evâmir-i Şerîf e yazılmağa tezkire verildi.

Fî 18 Şa'ban sene 1122

Bu şekilde urban eşkiyâsının zulm ve teaddîleri sebebiyle Rakka Eyâletinde Belih Nehri kenarında bulunan Akça-kale (Ağçekale), Ayn-ı Riz, Maarre ve Rakka'ya kadar olan yerlerdeki köyler ahâlisi, yerlerini terketmek zorunda kalmışlar ve dağılmışlardı. Arap eşkiyâsının istilâsından dolayı, arâzileri boşalmış ve harâb olmuş, bu yüzden devlete vermekle mükellef oldukları vergilerini de verememişlerdi. Bu sebeple buraya, ekip-bıçmek, birbirine kefil olmak, bu bölgeyi urban eşkiyâsının mazaratından korumak, buna mukabil avârız-ı divâniyye vesâir tekâlifden muâf tutulmak suretiyle, Boz-ulus Türkmenleri cemâatleri, Keskin-ili sâkinlerinden olan Boz-ulus Türkmenleri cemâatleri, Yeni-il Türkmân-ı Haleb reâyâsından olan cemâatler, Diyarbekir voyvodalığına tâbi Batınlı (بتلى) aşiretinden olan cemâatler, Recebli Afşarı, Cihanbeyli aşiretinden “Ulus” ta’bir olunan Japovalı, Yârçe-kânlu, Direjanlı ve Herdili cemâatlerinden daha önce iskânâ tâbi olmayan yerli reâyâ ve 274 neferleri iskân edilmişlerdi⁸¹⁹. Ancak bir müddet sonra mezkûr cemâatlerden İl-beyli aşireti, Avşar cemâati oymağı ile Bâb-ı Altun, Çeçelü, Dokuz ve Silsüpür gibi Türkmen vesair guruplar yerlerini terkederek Maraş, Kilis, Adana ve Haleb havâlilerine gitmişler, ahâliye zulmederek pek çok kişiyi öldürmüşlerdi. Bunun için 19 Aralık 1703 tarihinde bunların eski mahallerine iskânları için emir verilmiştir⁸²⁰.

1695-96 yıllarında şakavetlerinden dolayı Humus’a iskân olunan İç-il Türkmenlerinden Eymür (Eymir) Aşiretine tâbi 9 cemâat, urban istilâsı sebebiyle büyük bir kısmı yerlerini terketmiştir⁸²¹. Geri kalanlarının vergilerini vermekde çekdikleri zahmet haricinde, eşkiyâların da baskısı altında kalmışlardı. Bu yüzden yolların korunabilmesi için zikronulan 9 cemâatin Murad Paşa Köprüsü (Cisr-i Murad Paşa)’ne ve Saylak mevkiine iskânları için, Anadolu müfettişi Hasan Paşa teşebbüse geçmiş⁸²², Hama ve Humus’a iskân olunmuş bulunan Haleb Türkmenlerinden 40 aded cemâatin, arâzilerini gereği gibi koruyabilecek-

⁸¹⁹ Bk. MAD, nu. 8458, s. 181.

⁸²⁰ Mezkûr kazâ kadılarına gönderilen emirde, bunların her ne şekilde olursa olsun kaldırılarak iskân mahallerine sevk edilmesi istenmişti (MAD, nu. 8458, s. 181).

⁸²¹ 1766 yılında Suriye’den geçen Niebuhr, Eymür aşiretini 500 çadır olarak zikr eder (II, 416).

⁸²² Hasan Paşa, bu hususta Rakka Vâlisi Yusuf Paşa’nın devlete arzda bulunmasını sağlamıştı (MAD, nu. 8458, s. 15).

leri, şen ve âbâdan edeceklerini İstanbul'a arz etmişti⁸²³. Bunun sonucu olarak zikr olunan 9 cemâatden Eymür'e tâbi Sincarlı⁸²⁴, Osman-ket-hüdâ⁸²⁵, Karagözlü⁸²⁶, Çarık⁸²⁷, Kaçar⁸²⁸, Tosun ve Kayalı⁸²⁹, Dünderli⁸³⁰, Kara-Avşarlı⁸³¹ ve Genceli-Afşarı⁸³², toplam 8750 kuruş malları ile 9 Temmuz 1713'de gönderilen bir fermanla Haleb iltizâmından ifrâz edilerek Trablus-şam iltizâmına zam olunmuş ve Murad Paşa Köprüsü civarlarına yerleştirilmiştir⁸³³.

Yine Arap eşkıyâsının mazarratının önlenmesi için Anadolu cânibinde Erzurum, Kars, Çıldır, Diyarbekir, Kütahya eyâletlerinde, Aydın, Saruhan, Kal'ecik, Keskin taraflarında, Sivas, Maraş ve Karaman câniblerindeki cemâat perakendelerinden Harran-ovası'na yerleştirilmesi için 1720'de emr-i şerif verilmişti⁸³⁴. Bunun üzerine Mamalı Türkmenleri içinde bulunan Boz-ulus'a tâbi cemâatlerden 150 hane, Keskin sâkinlerinden olup Silsüpür Ceridi cemâatinden 150 hane, yine Keskin sâkinlerinden Köçeklü, Tâcirlü, Horbendelü ve İnallu cemâatlerinden 150'şer hane, Anadolu eyâletinde Musacalu cemâatinden 150 nefer, Maraş eyâletinden İzzeddinlü ve tevâbii cemâatlerden ve yine Maraş eyâletinde Receblü Afşarı, Feclü aşireti,⁸³⁵ İfrâz-ı Zülkadriye'ye tâbi Tâcirlü, Receblü Afşarı'na tâbi Çepni, Dokuz ve tevâbii cemâatlerinden 50'şer hâne, Diyarbekir bölgesinden Afşar ile Aneze, Acurlu ile Harpu cemâatlerinden 50'şer, Keskin sâkini olup Cerid'e tâbi Bâb-ı Al-tun, Malatya'da Cihanbeylü'ye tâbi Koyun-oğlu ile Keli-Corlu (?), Koyun-oğlu Koçur Bey, Atmalu cemâatinden Göçer Elhac Kethüdâ,

⁸²³ 1695-96 yıllarında, bu bölgeye iskân edilen cemâatlerin aşâr-ı şer'iyyeleri, Harran'da sâkin olanlara 8.750 ve Hama'da sâkin olanlara ise yine senede 8.750 kuruş olarak tesbit edilmiştir (Bk. MAD, nu. 8458, s. 14).

⁸²⁴ Nefer 114, çift 60 (Bk. MAD, nu. 8458, s. 14).

⁸²⁵ 21 nefer, 15 çifte sâhipti.

⁸²⁶ Nefer 44, çift 20.

⁸²⁷ Nefer 17, çift 15.

⁸²⁸ Nefer 36, çift 25.

⁸²⁹ Nefer 65, çift 35.

⁸³⁰ Nefer 20, çift 10.

⁸³¹ Nefer 30, çift 20.

⁸³² Nefer 102, çift 70.

⁸³³ Zikrolunan 9 cemâatin suret-i defteri de verilmiştir (MAD, nu. 8458, s. 15, 58).

⁸³⁴ Bu bölgeye iskânları emredilen Cihanbeyli aşiretine tâbi cemâatlerin iskândan afv edilmeleriyle Harran-ovası harâb olmuş ve reâyâsı da urban eşkıyâsının baskısından dağılmıştı (MAD, nu. 8458, s. 328-329).

⁸³⁵ Bu cemâatden 1766'da Suriye'de 200 çadır bulunduğu kaydedilmiştir (Bk. Niebuhr, II, 416).

Koyun-oğlu Ali ve oğlu Çolak Mehmed ve Mustafa-oğlu Hüseyin ve tevâbii, Çoban-oğlu ve tevâbii, Receblü Afşarı'na tâbi imam Fakih-u şakları cemâatlerinden de birer miktar hâne, Harran-ovası'na yerleştirelerek, bölgeyi eşkıyâdan korumak ve ziraatle uğraşmak üzere bâzı tekâliflerden de muâf tutulmuşlardır⁸³⁶.

Muhtelif safhalar arzeden bu iskân işinden bir müddet sonra vaz geçilmek zorunda kalınmıştır. Burasının iklim şartları bakımından uygun bir yer olmaması yanında, Arap aşiretlerinde baskısı sonucu birçok cemâat yerlerini terkederek Anadolu'ya dağılmışlar veya daha kuvvetli aşiretler içine gizlenmişlerdir. Ayrıca bazı nüfuzlu şahısların bunları koruması sonucu, valilerin emirlerini dinlemiyerek iskân mahallerine gitmemişlerdi. Ancak devlet, zaman zaman, nizâma uymayanları cezâlandırmak için bir hapishane olarak telâkki ettiği Rakka'ya bunları sürmeye devam etmiştir.⁸³⁷

Aynı şekilde, İçel yörükleri, 1712'den itibaren Kıbrıs'a sürülmeye başlamış, ancak, yine bazı devlet adamlarının araya girmesiyle akim kalan bu tedbirden de, 1741'den sonra vazgeçilmiştir. Bununla beraber cezâlandırılmak amacı ile yapılan sürgünlerde, Kıbrıs Adası zaman zaman kullanılmıştır⁸³⁸.

E. Konar-göçerlerin kendiliğinden yerleşmeleri:

Şakavetlerinden dolayı Rakka'ya iskân edilen cemâatler, gerek urbân eşkıyâsının tazyiki, gerekse bölgenin kendileri için elverişli olmaması yüzünden, arzu ettikleri birer mahalle kaçıp yerleşmişlerdir. Devletin bunları sıkı takibi sebebiyle de, şakavetle uğraşmayıp, zirâat yapmaları karşılığında yerleştikleri yerlerde alıkonulmaları için arzda bulunmuşlardır. Ayrıca, Anadolu cânibinde yerleştikleri yerleri terkederek başka mahallere yerleşen aşiret veya cemâatler de, çeşitli bölgelerde yerleşik ahâli sınıfına dahil olmuşlardır. Bu şekilde olmak üzere, İfrâz-ı Zülkadriye cemâatlerinden bir kısmı ziraatlerini terkederek, başka mahallere yerleşmişlerdi. Bu cemâatlerin bulundukları yeri gösteren 1707 yılına ait bir defter mevcuddur⁸³⁹. Bu deftere göre,

⁸³⁶ Bk. MAD, nu. 8458, s. 328-330, 331, sene 1132.

⁸³⁷ Meselâ bk. MAD, nu. 8458; MD, nu. 134, s. 329; nu. 140, s. 5; nu. 138, s. 334.

⁸³⁸ Bk. MD, nu. 119, s. 368, sene 1125; nu. 147, s. 132, 392, sene 1124.

⁸³⁹ Hazırlanan defter, MAD, n u. 8458, s. 92-94 arasında kayıtlıdır.

Ayas, Berendi ve Kınık'dan kaçan cemâatlerden bir miktarı Adana kazâsında, bir miktarı Maraş, Ayntab (Antep), Trablus-şam, Haleb eyâletinde Şeyhü'l-hadid, Sivas, Aydın, Aksaray civarlarında ve Üsküdar Türkmenleri ağası yanında bulunmaktaydılar. Bunlardan Adana kazâsı dahilinde bulunanlar: Şemseddinlü, Tarsus-Adana ve Yüregir perâkenderleri, Polasalı ve Sis Güher-cilesi mahalleleriyle, Yüregir Dokuzu, Karnı-Boğunlu (Karnı-Yoğunlu ?), Değirmibolu (دغیرم بولو), Hacı Halil-u-şağı, Sofulu Dokuzu, Toros Bekir-Kethüdâ, Bostancı, Opladanlı, Ayrancı-uşağı ve Çalanelli cemâatleri idi.⁸⁴⁰ Maraş dâhilinde bulunanlar ise⁸⁴¹: Bekir⁸⁴², Bulanıklı⁸⁴³, Çeçenli⁸⁴⁴, Kanlı-Kavak⁸⁴⁵, Dokuz-oğlu Hacı Hüseyin⁸⁴⁶, Akça-oyjuk (Ağçe-oyluk), Çadır-dolap (?), Diyuz (دیوز), Camuscul (?) yünsüzü ve Kösürge ile Çeklerli (چکلمی) cemâatleri idi. Ayntab livâsı dâhilinde sâkin olanlar: Şabdalı-evcisi, Kara-Araplı ve Sof (صوف)-ceridi cemâaderi ile Ovacıklı, Yenice-Kal'a⁸⁴⁷, Tabanı-Büyük, Toyaklı Baba-öldüren⁸⁴⁸, Karaman uşağı⁸⁴⁹, Andırın Gühercilesi⁸⁵⁰, Kızılıçık ile Karşun⁸⁵¹, Kars Gühercilesi⁸⁵² ve Balcı Döneklisi mahalleleri idi⁸⁵³. Trablus-şam dâhilinde ise⁸⁵⁴, Çakallu Dokuzu ve Sarılı Tüccarlısı cemâatleri, Lâzkiye yakınlarında yerleşmişlerdi. Haleb eyâleti dahilinde Şeyhü'l-hadid'e: Gördengöre, Basanlı ve Kara Süleymanlu cemâaderi yerleşmişti. Aynı şekilde Sivas eyâleti dahilinde de: Kara Dedelü, Horbendelü, Kavaladdin-uşağı, Gönenli Çavdar, Maraşlı ve Kâfir-kıran, Süleyman-Fakihlü, Sarılı mahalleleriyle Hasan Demircilü ve Sanklı-uşağı Duâcılar

⁸⁴⁰ MAD, nu. 8458, s. 92.

⁸⁴¹ Maraş Beylerbeyisine, kethüdâ-yeri ve yeniçeri serdân ve âyân-ı vilâyet iş erlerine, ayrıca Kilis Voyvodasına hitâben emr-i şerif yazılmış ve Sadrazam ağalarından birinin tâyini istenmiştir (Aynı defter, s. 92-93).

⁸⁴² Bayındır-oğlu himayesinde bulunuyorlardı.

⁸⁴³ Arslanlı-beli'nde sâkindiler.

⁸⁴⁴ Andırın-dağı'nda sâkindiler.

⁸⁴⁵ Göksun'da bulunuyorlardı.

⁸⁴⁶ Kars (Kadirli)'da İsmail Ağa-zâde yanında idiler.

⁸⁴⁷ Bayındır-oğlu himayesinde idiler.

⁸⁴⁸ Kars (Kadirli)'da İsmail Ağa-zâde İbrahim Ağa yanında idiler.

⁸⁴⁹ Andırın-dağı'nda sâkindiler.

⁸⁵⁰ Andırın-dağı'nda sâkindiler.

⁸⁵¹ Göksün bölgesinde sâkindiler.

⁸⁵² 10 yıldır Kars (Kadirli)'da sâkindiler.

⁸⁵³ MAD, nu. 8458, s. 93.

⁸⁵⁴ Trablus Beylerbeyisine ve Lâzkiye Zâbiti ve Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdân ve âyân-ı vilâyet iş erlerine hitâben bir emr-i şerif yazılarak bir ağa tayini istenmiştir (MAD, nu. 8458, s. 93).

cemâaderi yurt tutmuştu⁸⁵⁵. Dönek-uşağı⁸⁵⁶, Eksiklü⁸⁵⁷ ve Hacı İshak-uşağı cemâatleri ise, Üsküdar Türkmenleri ağası yanındaydılar. Aydın livasında ise: Anamaslu, İncili Süleyman Kethüdâ, Perâkendegân-ı Aydın, Çıkrık Tüccârıhsu, Tancılı (veya Kâncılı olabilir), Dokuz-Kethüdâ⁸⁵⁸ cemâatleri ile Keçilü Karamanlu mahalleleri ahâlisi yerleşmişlerdi. Aksaray cânibinâe: Kırkılı, Hüseyin Fakihlü⁸⁵⁹ ve Kulu-Kethüdâ ile Mehmed-Kethüdâ⁸⁶⁰ cemâatleri bulunmaktaydı.

Daha önce, İfrâz-ı Zülkadriye cemâatlerine tâbi olup Hama ve Humus'a iskân olunan Karalar⁸⁶¹ ve İsalu cemâatleri de⁸⁶² yerlerini terk ile Kınık bölgesine gelip yerleşmişlerdir. Mezkûr cemâatler, yerlerinden kaldırılmadıkları takdirde, yolu muhâfaza edeceklerini, kimseye zarar vermeyeceklerini ve vergilerini devlete muntazaman ödeyeceklerini beyân etmişlerdi. Bunun için de, 14 Haziran 1712'de Karalar cemâati ve tevâbii 15.000, İsalu ve tevâbii cemâatleri ise 5.000 kuruş nezr vermeyi taahhüd etmişlerdir⁸⁶³. Yine ifraz cemâatlerinden Rakka, Hama ve Humus'a iskân olunan Hüseyin Hacılu cemâatinden 2, Anamaslu'dan 1, Musa-Fakihlü'den 2, Karamanlu'dan 1, Âdilli'den 2, Hüseyin-Fakihlü'den 1, Mihmadlu'dan 1, Karaman-Hacılu'dan 1, Davud-Hacılu'dan 1 ve Gegili (?) cemâatinden de 4 hâne olmak üzere, toplam 16 hâne iskân mahallerinden kaçarak Kurd-kulağı havâlisine yerleşmişler ve şakavete başlamışlardı⁸⁶⁴. Hükümetin eski yerlerine nakletme teşebbüsü üzerine, içlerindeki eşkıyâyı teslim, herhangi bir şekilde yolculara ve ahâliye verecekleri zararın yine kendilerinden tazmini şartıyla, yerlerinde alıkonulmalarını istemişlerdi. Ayrıca 10.000 kuruş nezr

⁸⁵⁵ MAD, nu. 8458, s. 94.

⁸⁵⁶ İsa-kadı tâifesi içinde bulunuyorlardı.

⁸⁵⁷ Yeni-han yakınlarında Reyhanlı Aşireti içinde idiler.

⁸⁵⁸ Hüsrev Paşa-hanı'nda sâkindiler.

⁸⁵⁹ İçel'de sâkindiler.

⁸⁶⁰ Alanya'da sâkin olup, Kaşıkçı-oğulları yanında idiler (Aynı defter, s. 94).

⁸⁶¹ Karalar cemâati ve tevâbiinden 21 hâne Kınık'a yerleşmişti (MAD, nu. 8458, s. 89).

⁸⁶² İsalı cemâatinden, Kınık'a 10 hâne yerleşmişti (Aynı defter, s. 89).

⁸⁶³ Ayrıca, Karalar cemâati ahâlileri birbirlerine kefil olmak üzere Boz Bektaş-oğlu Mustafa, İsalu cemâati ahâlisi de yine birbirlerine kefil olmak şartıyla Potur-oğlu lâkabiyle tanınan Ahmed isimli kişileri rehlin olarak vermişlerdi (MAD, nu. 8458, s. 89).

⁸⁶⁴ Bu mevki XVIII. yüzyıl sonlarına kadar mamur bir halde bulunmasına rağmen (Bk. Mehmed Edip, *Nehcü'l-menâzil*, İstanbul 1232, s. 41), XIX. yüzyıl başlarında harap olmuştu (Barker, *Lares and penates*, 265). Bugün bir köy olarak mevcut bulunan Kurd-kulağı'nda cami mamur olup, Kervansaray haraptır (*Türkiye vakaf âbideler ve eski eserler*, I, 54 v. d.).

vermeyi taahhüd etmişler, vergilerini de zamanında ödeyeceklerini bildirmişlerdi⁸⁶⁵.

1720 yılında, yolların emniyeti bakımından, önemli mevkilerde bulunan hanların tâmiri ve yeniden nizama konulması esnâsında, imârına başlanan Arkıd Hanı'nın da şenlendirilmesi için bir takım çalışmalar yapılmıştır.⁸⁶⁶ Bu çalışmalar sırasında bir kısım cemâatlerin kendiliğinden hana yerleşmek istedikleri görülmüştür. Bunlardan 38 hâne Arkıd Hanı çevresindeki başı-boş reâyâdan; 6 hâne, Gence karyesi reâyâsından ve 23 hâne Han-ağası Halil Ağa'nın babası Hacı Veli'nin getirdiği hânelerdi⁸⁶⁷.

Boz-ulus Türkmenlerinden Ortacıyan ve Aluçlu cemâatleri, Lâdik ile Ereğli arasında bulunan Esbkeşan mukataası köylerinden hâlî ve harâb Cağyasun (جغیون) karyesine yerleşmek üzere teşebbüse geçmişlerdi. Lâkin yapılan tahkik sonucu, Kamışlı karyesinde zirâatci reâyâdan oldukları tesbit olunarak, 1722 tarihli bir fermanla, istekleri reddedilmiş ve hiç bir surette yerlerinden kaldırılmamaları için de emir verilmiştir.⁸⁶⁸

Rakka'ya iskân olunan İl-beylû Türkmenlerine tâbi cemâatlerden bir kısmı, yerlerini terkederek etraf kazâ ve vilâyetlere dağılmışlardı. 14 Mart 1729 tarihli bir fermanan anlaşıldığına göre, yerlerini terke- den bu cemâatlerden Karataşlı'ya tâbi 10 hâne Maraş'a, 7 hâne Antakya ve Hân-ı cedîd taraflarına, Tarıklı cemâatinden 9 hâne Trablus-şam ve Lâkiye'ye, İl-beylû cemâatinden 7 hâne Adana'ya, 9 hâne Maraş'a olmak üzere, toplam 32 hâne yerleşmişlerdi⁸⁶⁹.

Çoğunlukla eşkiyâ baskısından kurtulmak veya arazîlerinin kifayetsizliği sebebiyle, oturdukları mahalleri terketmek zorunda kalan ahâlî, kendi arzûlarına uygun birer mahal seçerek yerleşmiştir. Devlet, bu gibi durumlarda, cemâatlerin taahhüdlerine bağlı kaldıkları müddetçe, onları yerlerinden kaldırmamıştır. Aksi hâlde, cemâatleri, bağlı bulundukları tâifenin içine katmış, çoğu zaman da eski iskân mahallerine nakletmiştir.

⁸⁶⁵ Cemâatlerin birbirine kefil olmaları yanında, boybeyileri olan Beyoğlu'nun amcası oğlu Mustafa ve Kızıl Murad'ın oğlu Ömer ve Molla Ali rehin verilerek Adana kalesine habso- lunmuştur (Bk. MAD, nu. 8458, s. 90, sene 1124).

⁸⁶⁶ Bk. III. Bölüm, "*Derbend, han ve vakıf tesislerinin yeniden tanzimi, yapılan iskânlar*" kısmı, s. 94 v.d.

⁸⁶⁷ Bk. MAD, nu. 9956, s. 83-84, sene 1133.

⁸⁶⁸ Mezkûr cemâatlerin, 341 kuruş kalemiyyeleri bulunmaktaydı (MAD, nu. 8458, s. 326).

⁸⁶⁹ Boy-beyileri ve kethüdâlarının verdiği perâkende defteri için bk. MAD, nu. 8458, s. 117.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI
İMPARATORLUĞU'NDA
BELLİ-BAŞLI İSKÂN BÖLGELERİ
(Harita II)

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BELLİ-BAŞLI İSKÂN BÖLGELERİ (Harita II)

Büyük ölçüde ziraat yapılabilecek boş topraklara sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun, Anadolu ve Rumeli'de, XVII. yüzyıldan itibaren, yeni iskân bölgeleri teşkil ettiği görülmektedir.⁸⁷⁰ XVIII. yüzyılda da devam eden iskân faâliyeti sâhaları olarak şu bölgeler zikredilebilir:

1. Kütahya-Aydın Bölgesi:

Bu grup içerisinde bilhassa Keçi borlu, Geyikli, Sandıklı ve Çölâbâd (Çöl-ovası) kazâlarına yapılan iskânlar önemli bir yer tutar. Bu alanlara 1701 yılından itibaren Dânişmendlü Türkmenlerinden Selmanlu-i kebîr ve sagîr, Kaşıkçı, Gölegir, Mevâşîler, Sermâyelü, Karalar (Karalu) ve Horbendelü (Harbendelü) cemâatlerine mensup teşekküller yerleştirilmiştir⁸⁷¹. Bunlardan Geyikler kazâsına Dânişmendlü Türkmenlerinden Bıçakçı, Gördengöre ve Fermanlumucan cemâatleri ile Horbendelü ve Selmanlu-i Sagîr cemâatleri; Çölâbâd kazâsına, Cevânşir cemâatinden Cihanbeylü, Çörekli, Hacılı, Ocaklı mahalleleriyle, Kaşıkçı cemâatinden Karalar, Hâşimlü (Hâşimî), Derviş-oğlu ve Velîli mahalleleri iskân olunmuşlardır. Sandıklı kazâsına Kaşıkçı cemâatin-den bir grup ile Gölegir cemâati, ayrıca Selmanlu-i Kebîrden Köse Musa (Köse-köselisi), Pekmezlüsü ve Kara Halil-oğulları cemâatleri yerleştirilmişlerdir. Keçi borlu kazâsında Pınar-başı mevkiine de Semanlu-i Sagîr cemâati iskân olunurken, Gölegir cemâatinden bir kısmı ise Urla kazâsı köylerine yerleştirilmişti. Fakat bir müddet sonra yerlerini terkeden mezkûr cemâatlerin eski yerlerine yerleştirilmesi için teşebbüse geçilmiş ve 1703 yılında bu hususta emir verilmiştir⁸⁷². Bunun üzerine, Karalu ve Kaşıkçı cemâatlerinden Hâşimlü, İshaklı, Koçbeli, Karalu mahalleleri ile Selmanlu-i Kebîr'e tâbi Köse Musa, Pekmezlüsü ve

⁸⁷⁰ XVII. yüzyıldaki iskân bölgeleri için bk. Orhonlu Teşebbüsü, s. 55-85

⁸⁷¹ Adı geçen cemâatlerin 42 harâb köye iskânı hakkında geniş bilgi için bk. yukarıda s. 60 v.d.

⁸⁷² MAD, nu. 8458, s. 206-207; Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 1955.

Kara Halil-oğulları, ayrıca Gölegir cemâati ahâlilerinden bir kısmı Sandıklı kazâsı köylerine yerleştirilmiştir. Aynı şekilde Cevânşir cemâatine tâbi Çörekli, Ocaklı, Hacılı mahalleleri de Çölâbâd kazâsına iskân olunmuştur. Gölegir cemâatından bir kısım ahâli ile Selmanlu-i Sagır cemâtından Ali-Kethüdâ ve Hacı-Kasım-oğlu, Kara-Bayrak mahalleleri de Urla kazâsı köylerine yerleştirilmişlerdir. Sermâyelü cemâatine tâbi Sermâyelü mahallesi ile Zeballu ahâlisi, Urla ile Baklan kazâlarına iskân olundular. Aynı gruba tâbi Ali-Kurd ile Seyyidli, Cihanşah, İshaklı, Ali-beyli, Tatarlı, Halacılı mahalleleri de mezkûr kazâlar dâhilindeki köylere yerleştirilmişlerdir. Selmanlu-i Kebîr cemâatinin bir kısım ahalisi ile Fakihlü, Güllüce mahalleleri ahâlisi, Geyikler kazâsına iskân olunmuşlardı⁸⁷³.

Karahisâr-ı Sâhib kazâsı dâhilindeki Türkmen cemâatlarından Keferli'ye tâbi Koca-Bey, Kara Cafer ve Halil adlı kethüdâların 400 civarındaki evleri ve Beylikli, Kuşçular, Câber, Çakal, Urumcalı ve Sermâyelü cemâatlarına mensup 1500 kadar hanenin, Sandıklı kazâsı civârındaki köylere zulm ve teâddide bulunduklarından, uygun bir mahalle yerleştirilmek üzere, 1703'de teşebbüse geçilmişti⁸⁷⁴.

Boz-ulus Türkmenlerinden Aydın bölgesinde sâkin olan Mihmadlu, Ak-sudlu, Gaffarlı cemâatları, Bolvadin yakınlarına ve diğer Mihmadlu, Kermih, Çökelek ve Kuş-doğanlı cemâatları de Eskişehir ile Seyitgazi arasında bulunan 10 aded harâb köye yerleştirilmiştir⁸⁷⁵. Yine 1709 yılında Boz-ulus Türkmenlerinden Kara-yağı cemâati de, Karahisâr-ı Sâhib sancağı kazâlarından Yazıcılar'a tâbi Sivrihisar yakınlarındaki Candar-Köprüsü civârlarına iskân olunmuştur⁸⁷⁶. 1712 yılında Dünderli aşiretinden Kaçar cemâati, Kütahya'da boş ve harâbe yerlere, bölgeyi eşkiyadan korumak üzere yerleştirilmişti⁸⁷⁷. 1718 yılında da Dânişmendlü Türkmenlerinden Şerefli cemâatine tâbi 5 mahalle⁸⁷⁸, Çölâbâd kazâsında bulunan 13 harâb köye iskân olmuşlardır⁸⁷⁹. 1719

⁸⁷³ Geniş bilgi için bk. yukarıda s. 60-61.

⁸⁷⁴ MAD, nu. 8458, s. 202.

⁸⁷⁵ MAD, nu. 8458, s. 195. Daha geniş bilgi için bk. yukarıda s. 46-47.

⁸⁷⁶ Bk. MAD, nu. 8458, s. 254.

⁸⁷⁷ MAD, nu. 8458, s. 294.

⁸⁷⁸ Bunlar, Araplı, Büke, Ceberlü, Kayaslu ve Hacı Bayındırlı mahalleleri idi (MAD, nu. 8458, s. 272).

⁸⁷⁹ Geniş bilgi için bk. yukarıda, s. 65-66.

yılında Karaca Araplu cemâatinden bir kısmı Kütahya eyâletinde Saruhan sancağı dâhilindeki Mende hor kazâsına tâbi boş ve harâb köylere yerleştirilmiştir⁸⁸⁰. 1720 yılında da Kayılı ile Tavşanlı cemâatlerinden 30 hane, Kütahya'ya tâbi Dazkırı kazâsı köylerine iskân olundu. 1735'de ise, Kuşcu-beyli cemâatinin, Aydın sancağına yerleştikleri tesbit edilmiştir⁸⁸¹. Boz-ulus Türkmenleri mukataasına tâbi Tıraş cemâti de, Aydın havâlisine yerleştirilmiş olup, 1719 yılında yerlerini terkederek Akşehir bölgesine kaçtıklarından, eski yerlerine sevk edilmeleri için teşebbüse geçilmiştir⁸⁸². Kantemir Çepnisi cemâati ise, Selendi kazâsında Darı-bükü adlı mevkîe iskân olundular⁸⁸³. 1743 yılında Aydın sancağında bulunan Kızılca Burgos derbendine derbendci olarak Sendil cemâati yerleştirilmişti⁸⁸⁴.

2. Konya ve Karaman Bölgeleri:

Konya ve Karaman taraflarında yapılan iskân çalışmaları, daha çok, Anadolu'nun sağ-kolunu meydana getiren yollar üzerindeki geçit noktalarına, ahâli sevk edilerek şenlendirilmesi düşüncesiyle yapılmıştır.

Bu cümleden olmak üzere, 1720 yılında, Akşehir ile Ilgın arasında bulunan Arkıd- Hanı'na, Akşehir ve Ilgın kazâları köylerinden olmak üzere 62 hâne nakledilmiştir. Han'ın dağılan eski ahâlisinden 6 hâne, 1721 yılına kadar kendi rızalarıyla yerleşen 67 hâne ile Arkıd Hanı'na topyekün 135 hane iskân edilmiş oluyordu⁸⁸⁵.

Yine 1720 yılı içerisinde, Lâdik ile Ilgın arasında bulunan Kadın Hanı'nın da imârı ve şenlendirilmesi için, çevredeki başı-boş reâyânın buraya iskânı kararlaştırılmıştır⁸⁸⁶. Ayrıca, Oğul-beyli cemâatinden Sarılı, Derili, Abdurrahmanlı, Kara Sarılı ve Hacılı mahalleleri⁸⁸⁷; 1727 yılında ise, Boz-ulus Türkmenlerinden Kara-Halillü, Çavundurlu ve Bekirli cemâatleri de mezkûr yere iskân olunmuştur⁸⁸⁸.

⁸⁸⁰ Bunlar, Sofular, Hacılar ve Kuleli-kışla köyleri idi (Bk. MAD, nu. 8458, s. 321).

⁸⁸¹ MAD, nu. 8458, s. 216.

⁸⁸² Bk. ATA, Vs. nu. 203, s. 161.

⁸⁸³ Bk. MD, nu. 140, s. 262; Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 4730.

⁸⁸⁴ MAD, nu. 9956, s. 178, 242-243.

⁸⁸⁵ Daha geniş bilgi için bk. yukarıda s. 96 v.d.

⁸⁸⁶ MAD, nu. 9956, s. 39, 74.

⁸⁸⁷ Bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 103.

⁸⁸⁸ MAD, nu. 9956, s. 75.

Konya'ya dört saatlik mesâfede bulunan Dokuz-Hanı'na da, Bağıkurtlu karyesi ahâlisinden 45 hâne iskân olduğu gibi⁸⁸⁹, Konya'daki başı-boş ahâlinin de buraya sevki kararlaştırılmıştı⁸⁹⁰.

Ulukışla ile Çiftahan arasındaki Maraş Hanı'nı şenlendirmek için de, önce, Şücâeddin kalesi neferâtından 90 hâne indirilmiş⁸⁹¹; daha sonra, Ereğli'de sâkin başı-boş reâyânın şevkine teşebbüs olunmuştur.

1720 yılında, Çavuşlar karyesi Derbendi'ne (Kuzuluk-Hanı), Boz-ulus'a tâbi Çayan Cemâatinden Ebü'd-derdâ ve Hacılar mahalleleri yerleştirilirken⁸⁹², Hacı Hamzalı mahallesi de çevredeki palangaya iskân edildi⁸⁹³. Yine Boz-ulus'a tâbi İl-emînlü, Doğancı, Acurlu v.s. cemâatlerden olmak üzere 82 hâne, derbendci olarak, buraya nakledildi.

Aynı tarihlerde, Ereğli ile Karapınar arasında bulunan Horti Hanı'nın şenlendirilmesine çalışılmaktaydı. Bu hana, ilk olarak, Şeyhlü vesâ-ir Ereğli'ye tâbi cemâatlerden 131 hâne yerleştirilmiştir⁸⁹⁴. Daha sonra, Maraş'da Mektubiyye Medresesi reâyâsından Kara Beydil cemâatinin handa yeterli nüfusun sağlanması amacı ile sevk edildiği görülmektedir⁸⁹⁵.

Eski-il kazasına tâbi Sultaniye (Karapınar)'ye bağlı Sadırva (?) ve Çuğla karyelerine de, 1748 yılından itibaren ahâli yerleştirilmeye başlanmış ve ilk olarak Sadırva karyesine, Boz-ulus Türkmenleri mukataasından Ortacıyan cemâati ahâlisinden 100 hâne iskân edilmiştir. Çuğla karyesi ise, önemli bir mevkide bulunduğundan derbend ittihaz edilmiş ve buraya Firuz oymağından 29 nefer derbendci kayd edilerek yerleştirilmiştir⁸⁹⁶. 1795 yılında konar-göçer tâifesinden Melikli-Bayadı, Acurlu, Aydınlu ve Emir Şeyhlü cemâatlerinden birer miktar hânenin daha, derbendci olarak yerleştirildiği görülmektedir⁸⁹⁷.

⁸⁸⁹ MAD, nu. 9956, s. 39, sene 1132.

⁸⁹⁰ MAD, nu. 8458, s. 324; nu. 9956, s. 36, sene 1132.

⁸⁹¹ MAD, nu. 9956, s. 39.

⁸⁹² MAD, nu. 9956, s. 46.

⁸⁹³ MAD, nu. 9956, s. 39.

⁸⁹⁴ MAD, nu. 9956, s. 63.

⁸⁹⁵ MAD, nu. 9956, s. 52, 62, 64.

⁸⁹⁶ MAD, nu. 9956, s. 242-243.

⁸⁹⁷ MAD, nu. 9956, s. 38.

1735 yılından itibaren derbend ittihaz edilen Konya sancağı Turgud kazâsı köylerinden Atlandı'ya, Boz-ulus Türkmenleri teşekkülünden İzzeddin, Küşne, Hamza Hacılu, Emrudlu, Dânişmendlü, Kara Halillü ve Çayan cemâatlerinin iskân edilmesi kararlaştırılmış, 1755'de ise, mezkûr cemâatler buraya yerleştirilmiştir⁸⁹⁸. Karaman eyâletinde bulunan Belenli-burun derbendine de, 1755'de Eymür ve Darıcı cemâatlerinden 50'şer, Aydın (Aydınlı) cemâatinden de 40 hânenin yerleştirildiği, ayrıca 1760'da Yazıcılar, Ödemişlü, Küşne, Melikli-Bayadı, Acurlu, Emir-Şeyhlü ve Kürd Hasan-oğulları cemâatlerinden de birer miktar hânenin şevkinin kararlaştırıldığı görülmektedir⁸⁹⁹. 1779 yılında ise, Aksaray kazâsında sâkin, Seyfler cemâati⁹⁰⁰ ile 1796 yılında Melikli-Bayadı cemâatinden bir kısım ahâlinin yerleştirildiği tesbit edilmiştir⁹⁰¹. Konya ile Koçhisar arasında bulunan ve Koçhisar'a tâbi olan Çiğın-ağıl köyü derbend mahalli olduğundan, Boynu- incelü cemâatinden Kuzulu oymağı bu köye derbendci olmak şartıyla iskân edilmiştir⁹⁰².

Konya ile Karapınar arasında bulunan İsmil köyü de derbend ittihaz edilmiş olup, Acur Türkmenleri ile Ödemişlü'ye bağlı Yazıcı ve Şeyhlü cemâatleri iskân edilmiştir. Yine aynı mevkîde, 1782 yılında, İncesu sâkini Haymelü, Galgallı ve Et-yemez cemâatlerinin yerleştirildikleri görülmektedir⁹⁰³. 1794 yılından itibaren Konya eyâletinde Karapınar mevkîine, Yazıcılar, Acurlu, Palanlı, Emir-Şeyhlü ve Şeyh Hamzalu cemâatlerinden de birer miktar hane iskân olunmuştur⁹⁰⁴.

3. İç-el ve Teke Havâlisi:

Silifke'den Antalya'ya kadar olan saha içerisinde yapılan iskân çalışmalarında, Teke-ili (Tekeli) ve İç-el yörüklerinin yerleştirilmesine çalışılmıştır. Göçebe yörüklerin ve bunların tesiriyle yerlerini terkeden yerleşik ahâli gruplarının iskânları esnâsında, devletin iskân emrine karşı gelenler, zaman zaman Rakka ve Kıbrıs'a sürülmekle tehdit edilmiş, hattâ bir kısmı sürülmüştür.

⁸⁹⁸ MAD, nu. 9956, s. 18-19.

⁸⁹⁹ MAD, nu. 9956, s. 33, 34.

⁹⁰⁰ MAD, nu. 9956, s. 242.

⁹⁰¹ MAD, nu. 9956, s. 38.

⁹⁰² Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 107; Ayr. bk. MAD, nu. 9956, s. 176.

⁹⁰³ MAD, nu. 9956, s. 264-265.

⁹⁰⁴ MAD, nu. 9956, s. 34.

İç-el'de Aksaz adlı mevkîye yerleştirilen Teke-ili yörükleri cemâati, iskândan kaçtıkları için nezre bağlanmışlardır⁹⁰⁵. Aynı şekilde şakavet hareketlerinde bulunan Kara Hacılu cemâati de İç-el sancağında Mud nâhiyesine yerleştirilmiştir⁹⁰⁶.

Yurdlarını terkederek Teke, Hamid ve Aydın'a kaçan İç-el yörüklerinden bir kısmı, 1708 yılından itibaren asıl mekânları olan İç-el kazâlarına yeniden iskân olunmuştur⁹⁰⁷. Bunlardan, Kara Hacılu, Tireli, Posalu, Hamzalı, Çaylaklar, Köteklü, Yalazlı, Kütüklü, Tekelü, Bolacalı, Totmarlı, Patralı, Derici, Çarıklı, Sendil, Çavuşlar, Saçı-Karalı, Kızıl-allu, Şamlu (Eski-yörük), Hacı-İsalı (Hoca Yunuslu), Burhanlı ve Hacı Bahaeddinlü cemâatlerini sayabiliriz⁹⁰⁸. Aynı yıl içinde Adana livâsında Dünderli nâhiyesine tâbî Kaçarlı (Kaçar) cemâati de İç-el sancağında Ermenek kazâsına tâbî Bey- çayırı mahalline yerleşmiştir⁹⁰⁹.

İç-el'e iskân edilen yörüklerden taahhüdlerinde durmayan Kara-Hacılu, Eski-Yörük, Kiseli-oğlu (Ketiş-oğlu), Şeyhlü, Sendil, Patralı, Solaklı, Gediklü, Toslaklı, Cerid, Saçı-Kara, Şamlu, Yazıcılu, Hacı-İsalı, Tatar-oğlu ve Hardal cemâatleri Kıbrıs'a sürülmüştür⁹¹⁰. Bunlardan Kiseli-oğlu cemâati ile Şeyhlü cemâati, iskândan kaçarak Anadolu'ya gelmişler, 1732'de verilen bir emirle de, Teke, Hamid, Beyşehir, Alâiye ve Akşehir sancaklarına yerleştirilmişlerdir⁹¹¹. 1775'de ise, yörük tâifesinden Burhanlı cemâati, İç-el sancağına tâbî Gülnar nâhiyesinin Kaya-başı adlı mahalline iskân edilmişlerdir⁹¹².

4. Ankara-Nevşehir yöresi:

XVIII. yüzyılın önemli bir iskân mahalli olan bu bölge, bilhassa yeni kurulan Nevşehir kasabasından dolayı, birçok ahâlinin iskânına sahne olmuştur. Bu cümleden olmak üzere, Nevşehir kasabasına ve çevre mahallere Çayan, Kara Hacılu, İnallı, Eski-il Türkmenleri, Kara-

⁹⁰⁵ MAD, nu. 8458, s. 75; MD, nu. 115, s. 344, sene 1119.

⁹⁰⁶ MD, nu. 115, s. 344.

⁹⁰⁷ İç-el yörüklerinin iskânı için bk. yukarıda s. 82.

⁹⁰⁸ MAD, nu. 8458, s. 282-285, sene 1708. Bu cemâatlerin yerleştirildikleri mahaller hakkında geniş bilgi için bk. yukarıda s. 83.

⁹⁰⁹ Yine 1708 yılında, mezkûr cemâatin asıl yurdlarına şevki için Konya Vâlisi Vezir Ali Paşa'ya emir gönderilmişti (Bk. MAD, nu. 8458, s. 287).

⁹¹⁰ MAD, nu. 8458, s. 266-267, sene 1713; ATA, Vs. nu. 193, s. 143-144, sene 1125.

⁹¹¹ MD, nu. 138, s. 392.

⁹¹² Adana Şer'iyye Sicilleri, nu. 48, s. 86.

ca-Araplu, Kızıl-Koyunlu, Dânişmendlü, Musa Hacılu, Şerefli, Tohtimurlu (Tohtemürlü), Saman ve Eymür cemâatlerine mensup teşekküller ile Boynu-incelü Türkmenlerinden Salarlu-i Kebîr ve sagîr (Kûçek), Boynu-incelü, Kürd Mehmedlü, Horasanlu, Bekdik, Heriklü, Kütüklü, Dumanlu, Karaca-Kürd, Deliler, Savculu, Kurtulu, Hacı Ahmedlü, Kursulu, Kurutlu, Pirioğlu ve Ada-Kurutlusu cemâatleri teşekküllerinden olmak üzere, yaklaşık olarak 2.000 hane⁹¹³ iskân olunmuştur⁹¹⁴. Bu cemâatlerden Boynu-incelü Türkmenlerine tâbi olan teşekküllerden hali-vakti yerinde olanlar, kasaba içine yerleştirilirken, diğerleri de, Eyüb-ili kazâsı ile Kırşehir sancağının Süleymanlı kazâsındaki İbrahim Paşa evkafından olan boş ve harâb köylere yerleştirilmişti⁹¹⁵. Ayrıca 1726 yılında Lekvanik ve Kırıntılı cemâatlerinin de bu bölgeye sevki için teşebbüse geçilmişti⁹¹⁶.

Ankara'nın Haymana kazâsındaki Toyca mevkiinde inşâ edilen han ve diğer tesislere de bir kısım cemâatler yerleştirilmiştir. Buraya, Boz-ulus Türkmenlerinden Oğul-beyli cemâatine bağlı Sakılı, Şeyh Ahmedlü ve Hüseyin Hacılu mahalleleriyle, aynı gruba tâbi Kûşne cemâatinden bir miktar ahâli iskân olunmuştur⁹¹⁷. Bu arada Rakka'ya iskânları kararlaştırılan Horbendelü, Köçeklü, Silsüpür ve bunlara tâbi oymaklar da, 1729 yılında Kırşehir civârında Çiçek-dağı havâlisindeki harâbe köylere yerleştirilmişlerdir⁹¹⁸.

Dânişmendlü Türkmenlerinden Cevânşir ve Kaşıkçılar cemâatleri, iskân mahalleri olan Hamid, Kütahya ve Karahisar sancaklarından kaçarak, Niğde sancağı ile Kayseri ve Develü taraflarına gelmişler, 1708 yılında da bu merkezlere tâbi öyük, Yarlık, Koçak, Çakır-ağıl, Karaca-ıran ve Milli-dere köylerine yerleştirilmişlerdi⁹¹⁹.

⁹¹³ Ortalama olarak her hâne 5 nefer telâkki edilecek olursa, 10000 kişiye yakın bir nüfusun iskân edildiği görülür.

⁹¹⁴ Bk. Zeynep Korkmaz, *Nevşehir ve yöresi ağızları*, I, s. 11-26; Ayr. bk. MD, nu. 134., 383; nu. 135, s. 71. Bu konuda tafsîlât için bk. yukarıda s. 74 v.d.

⁹¹⁵ MD, nu. 134, s. 383, sene 1140; MAD, nu. 8458, s. 211, sene 1124; ATA, Vs. nu. 195, s. 146, sene 1124; Vs. nu. 210, s. 169, sene 1140.

⁹¹⁶ MD, nu. 134, s. 192-193; Ayr. bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 9785.

⁹¹⁷ MAD, nu. 9956, s. 148, sene 1143.

⁹¹⁸ MD, nu. 136, s. 6.

⁹¹⁹ MAD, nu. 8458, s. 252.

5. Sivas-Erzurum Bölgeleri:

Yaylaklarına gidiş gelişleri esnâsında ahâlinin ekinlerine ve malına zarar veren konar-göçer grupların iskânı hususunda yapılan çalışmalar sırasında, 1701 yılında Tokat Voyvodalığına tâbi Bozok sancağında sâkin Mamalı Türkmenlerinin de yerleştirilmesi söz konusu olmuş; bu cemâatlerin konup- göçmekten feragat etmeleri şartıyla, Bozok'un hâlî ve harâb köylerine yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı⁹²⁰. Ancak, Dalgıç, Kâfir-kıran, Duraklı, Nefes (Nefesli), Akça-beyli, Yakublu, Sarılu, Süleyman-Fakih, Tur, Bercili, Kızıllu, Kavak ve Şerefli cemâatleri iskânı kabul etmemiştir. Fakat bir müddet sonra Şerefli, Kızıllu, Keller ve Orhan-oğulları cemâatleri dışında, diğerlerin, iskânı kabûl ettikleri ve Sorgun, Kızıl-kocalu, Salmanlu ve Budak-özü kazalarına tâbi köylere iskân edildikleri görülmektedir⁹²¹.

Trabzon'da Görele (Pavabolu) kazâsı reâyâlarından Çepni tâifesi, yerlerini terkederek, 1732 yıllarında Espiye (?) madeni civârındaki mahallere yerleşmişlerdi. Bununla beraber, bir müddet sonra buradan kaldırılarak eski yerlerine iskân olunmuşlardı⁹²². Sivas kazâsı dâhilindeki Lâtif Han (Erdi karyesi), Kürdler ve Serenlü köyleri ahâlisi de, vergi meselesinden dolayı yerlerini terkederek başka mahallere kaçmak zorunda kalmışlar, bunların da eski mahallerine nakli için 1785-1786 yıllarından itibaren çalışmalara başlanmıştı⁹²³.

Sivas eyâletinde Kangal ile Hasan-Çelebi arasında, yol üzerinde, tüccar ve ahâlinin emniyeti açısından gayet ehemmiyetli bir mevkide bulunan Alaca-han'ın yeniden imârı esnâsında, gerek burasının ve gerekse bölgedeki Ulaş mevkiinin şenlendirilmesi için, önce, başıboş tâifeden Sofular cemâatinden 75 hane hana yerleştirilmiş⁹²⁴, 1729 yılında ise, Dârende kazâsına tâbi Gerde nâhiyesindeki Şeyh Hamid Tekyesi ahâlisi olan Eski Sofular reâyâsının da iskânı için teşebbüse geçilmiş⁹²⁵, 1730 yılında bu gruptan 70 neferi yerleştirilmişti⁹²⁶. Yine, 1729 yılında, Akkuzulu, Çokşurut ve Ayubasan cemâatleri ile Maraş

⁹²⁰ MAD, nu. 8458, s. 31-32.

⁹²¹ MAD, nu. 8453, s. 18-19, sene 1701.

⁹²² ATA, Vs. nu. 224, s. 188-189.

⁹²³ MAD, nu. 7873, s. 95, 254.

⁹²⁴ MAD, nu. 9956, s. 107, sene 1141; ATA, Vs. nu. 227, s. 193, sene 1146.

⁹²⁵ MAD, nu. 9956, s. 107.

⁹²⁶ MAD, nu. 9956, s. 106.

Türkmenlerine mensup Gündeşli tâifesinden Dede- Sülü ve Selmanlı cemâatleri de iskân edilmiştir⁹²⁷. 1734 yılında da Malatya'ya bağlı konar-göçer Türkmenlerden Dede Karkın cemâati ile⁹²⁸, Arapgir sancağında sâkin Atmalı cemâati ahâlisinin iskânına karar verilmiştir⁹²⁹. Ayrıca, 1735 yılında, Tebriz ve Van bölgesinde Kızılbaş zulmünden kaçarak Erzurum taraflarına gelen 300 hanenin iskânı için teşebbüse geçilmiştir⁹³⁰.

XVII. yüzyıldan itibaren yolların emniyetinin sağlanması hususunda yapılan çalışmalar esnâsında, Anadolu'nun orta-kol güzergâhı üzerinde bulunan Delikli-taş mevkii, 1765 yılından itibaren derbend haline getirilmeye başlanmış ve ilk olarak derbendin muhâfazasına 200 kişi memur edilmiştir.⁹³¹ Bunun yanı sıra bâzı aşiretlerin de han civârına yerleştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır.⁹³²

Erzurum eyâletinde Aşkale ile Karakulak karyeleri arasında bulunan Birgod (Birgud) mevkii de, 1747'de derbend ittihaz edilerek, bir miktar ahâli yerleştirilmiştir.⁹³³

6. Çukurova Bölgesi:

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Çukurova bölgesine bilhassa Dânişmendlü Türkmenlerine mensup teşekküllerin iskânı söz konusu olmuştur. Adana'nın Ayas, Berendi ve Kınık mevkilerine İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenleri yerleştirilirken,⁹³⁴ bölgedeki derbendlere de çeşitli siyâsî teşekküller sevk edilmişti.

⁹²⁷ MAD, nu. 9956, s. no; ATA, Vs. nu. 227, s. 192-195.

⁹²⁸ 1735 yılında iskândan afvedilmişlerdir (MAD, nu. 9956, s. 123).

⁹²⁹ MAD, nu. 9956, s. 123, 127.

⁹³⁰ MAD, nu. 9956, s. 129.

⁹³¹ MAD, nu. 9956, s. 260-263, 268-274.

⁹³² Daha, 1762 yılında Reyhanlı aşiretinin bu bölgeye yerleştirilmesi için çalışmalar yapılmıştı (Bk. ATA, Vs. nu. 241, s. 216-217).

⁹³³ MAD, nu. 9956, s. 182; Ayr. bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 106.

⁹³⁴ Dülkadirli (Zülkadirli) ulusuna bağlı oymaklar, Ceyhan (Ceyhun) Nehri üzerindeki Kınık, Berendi ve Ayas kazâlarına daha 1691 yılında yerleştirilmişti. Daha sonra Zülkadirden ifrâz edilen bu oymaklar, İfrâz-ı Zülkadriye ismiyle anılmıştır. Bu gruba tâbi oymak ve cemâatler şunlardı: Musa- Fakih, Davud-Hacılı, Seğmenli (Sağmanlı), Karamanlu, Çakal-Demircülü, Tatışlı, Dozduk (?), Dedeli-Karamanlısı, Hınzır (?)-Tüccârlısı, Çıkrık (Cıgırık)-Tüccârlısı, Kancı Ceridi (?), Dipgalı Ceridi, Göçer Ceridi, Şihablı Tüccârlısı, Yüreğir Dokuzu, Dura-beyli, Kara Süleymanlı, Dirdili Ceridi, Kerevetli, Kara-Hasanlı Ceridi, Büyük Abdallu, Küçük Abdallu, Anamaslı, Çanlılı (?), Kanlı-kavak, Ufacıklı, Çatal-tepe, Karaca-Araplu, Kuşlu, Kara Dedeli, Hozmak (?) Ala-Hızırılı, Karkın, Kızıllu, Çakallu Dokuzu, Dönekli-eli, Bula Fakılı, Esbli Alıcısı,

1691 yılından itibaren Ayas, Berendi ve Kınık'a yerleştirilen 120 kadar oymaktan, daha sonraları ancak 20 kadarı kalmıştır.⁹³⁵ Bu sebeple 1712'de yeniden nizam verilerek Cerid aşireti gibi etrafa dağılmış diğer oymaklar da eski yerlerine yerleştirilmiştir.⁹³⁶

Bu şekilde olmak üzere Demir-kapı ile Misis arasına yerleştirilen, ancak, iskân yerlerini terkederek dağılmış bulunan İfrâz-ı Zülkadriye cemâatlerinden Musa Fakihlü, Durak, Taşlı, Gegi (?), Çöplü, Geymi (?), Sökmeni Karamanlı, Ödemişlü, Deve-hanlu, Karaman-Hacılı, Kaçarlılı, Hüseyin-Hacılı, diğer Hüseyin-Hacılı, Mihmadlu, Kömür Ceridi, Çekdimlü ile Gürünlü, Afşarlı Karamanlısu, Aydınlı Hacı Abdurrahman, Çakal Demircilü, Çıkırık Tüccarlı ve Şihâb Tüccarlu cemâatleri 1705'de Kurd-kulağı Derbendi'ne yerleştirilerek, derbendci kayd edilmişlerdir.⁹³⁷ Ayrıca bu gruptan yine 1707'de, Sivas ve Kırşehir'de Pehlivan-oğlu Kenan Bey'in yanında sâkin olan Abdullah-ı Kebîr ve Sagîr, Kabakulak-Alcısı, Alakurdlu, Humuşbeylü (?), Karaman-uşağı, Kuşlu, Kuş (?) -uşağı, Deli Hacı-uşağı, Sehlik Hezar (?) ve Kariban (?) cemâatleri Anavarza ve Kınık bölgelerine yerleştirilmiştir.⁹³⁸

İfrâz-ı Zülkadriye mukataasına tâbi Tâcirlü cemâatlerinin şakavetleri sebebiyle, müteaddid defalar, kâh Çukurova'da ifraz cemâatleri

Tâcirlü (Tecirlü) v.s. cemâat ve oymaklara bağlı teşekküllerdi (Bk. Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s. 75-76).

⁹³⁵ İfrâz-ı Zülkadriye mukataasına tâbi cemâatlerden, başka mahallere gidenlerin bulundukları yeri gösteren 1707 tarihli bir defter bulunmaktadır (Cemâatlerin gittikleri yerler hakkında geniş açıklama için bk. yukarıda "Konar-göçerlerin kendiliğinden yerleşmeleri, s. 121-124). Bu defterde: Şemseddinlü, Tarsus-Adana ve Yüregir perâkendeleri, Polasalı ve Sis Gühercilesi mahalleleriyle, Yüregir Dokuzu, Karnı-boğunlu, Değirmibolu (?), Hacı Halil-uşağı, Sofulu Dokuzu, Toros Bekir Kethüdâ, Bostancı, Opladanlı, Ayrancı-uşağı ve Çalanelli cemâatleri Adana kazâsı dahilinde; Bekir, Bulanıklı, Çeçenli, Kanlı-kavak, Dokuz-oğlu Hacı Hüseyin, Akçe-oyluk, Çadır-dolap (?), Diyuz (?), Camuscul-yünsüzü, Kösürge ve Çeklerli cemâatleri Maraş dâhilinde; Şabdalı evcisi, Kara Araplı ve Saf (?) -Ceridi cemâatleri ile Yenic-kale, Tabanı-büyük, Toyaklı, Baba-öldüren, Karaman-uşağı, Andırın Gühercilesi, Kızılçık ile Kurşun, Kars Gühercilesi, Balcı Dönekli ve Ovacıklı mahalleleri Ayntab livâsı dâhilinde; Çakallı Dokuzu ve Sarı Tüccarlısı cemâatleri Trablus-şam dâhilinde; Gördengöre, Basanlı ve Kara Süleymanlı cemâatleri Haleb eyâletinde; Kara-Dedelü, Horbendelü, Kavaleddin- uşağı, Gönenli Çavdar, Maraşlı, Kâfir-kıran, Süleyman-Fakihlü ve Sarılı mahalleleriyle Hasan Demircilü ve Sarıklı-uşağı cemâatleri Sivas eyâletinde; Anamuslu, İncilü-Süleyman Kethüdâ, Perâkendegân-ı Aydın, Çıkırık Tüccarlısu, İsmail Kethüdâ, Şihab Tüccarlısı, Tancılı, Dokuz- Kethüdâ cemâatleri ile Keçili-Karamanlu mahallesi Aydın livasında; Kırıklı, Hüseyin Fakihlü ve Kulu-Kethüdâ cemâatleri Aksaray cânibinde; Dönek-uşağı, Eksiklü, Hacı İshak-uşağı cemâatleri ise, Üsküdar Türkmenleri Ağası yanında idiler (Bk. MAD, nu. 8458, s. 92-94).

⁹³⁶ Bk. Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s. 78.

⁹³⁷ MAD, nu. 8458, s. 79.

⁹³⁸ MAD, nu. 8458, s. 78.

içine, kâh Rakka'ya iskânlarına emir verilmişken, 1708 yılında, yeni-
den Ayas, Berendi ve Kınık'a yerleştirilmeleri emrolunmuştu.⁹³⁹ Buna
rağmen şakavete devam eden bu cemâatin, tekrar Rakka'ya iskân edil-
mesi kararlaştırılmıştır. Ancak, bu teşebbüslerde de başarılı olunama-
mış, 1724 yılında, ziraatle meşgul olmaları şartıyla, Anavarza'ya iskân-
ları hususunda emir verilmiştir.⁹⁴⁰

Yine İfrâz-ı Zülkadriye cemâatlerinden Sakallı Ceridi ve Hacılı
Dokuzu cemâatleri, şakavetlerinden dolayı 1710'da Hama'da Cisr-i
Murad Paşa ve Yeni-han'a iskânları emredilmişken, iskâna gitmedik-
leri için aynı yıl yeniden Adana tarafına iskânları kararlaştırılmıştı.⁹⁴¹
Yine Hama ve Humus'a iskân olunan Karalar ve İsalu cemâatleri de,
1712'de Kınık'a yerleşmişlerdir.⁹⁴² Aynı tarihte ifraz cemâatlerinden
olup, Rakka, Hama ve Humus'a yerleştirilen Hüseyin Hacılu, Ana-
maslu, Musa Fakihlü, Karamanlı, Âdillü, Hüseyin Fakihlü, Mihmadlu,
Karaman Hacılu, Davud-Hacılu ve Gegili cemâatlerine tâbi bir kısım
hâne iskândan kaçarak Kurd-kulağı havâlisine yerleşmişlerdir.⁹⁴³

İfraz cemâatlerinden Et-yemez cemâati ise, yerleşmiş oldukları
Karaman eyâletine tâbi İncesu kasabası ve civârından kaldırılacak
Ayas, Berendi ve Kınık'a yerleştirilmek üzere harekete geçilmiştir.⁹⁴⁴
Adana'nın Dünderlı nâhiyesinde sâkin Kaçarlı cemâati de, yerlerini
terkederek İç-el sancağında Ermenek dahilindeki Bey-çayırı mahal-
line yerleşmişti. 1708 yılında bu cemâatin de eski mahallerine nakli
için, Konya Vâlisi Vezir Ali Paşa memur edilmiştir.⁹⁴⁵ Aynı şekilde
Kurd-kulağı mahalline iskân olunan İfrâz-ı Zülkadriye mukataası
cemâatlerinden Çıkırık Tüccarlısu, Şihâb Tüccarlısu, Sarızlı Tüccar-
lısu, Çakal-Demircilü, Hüseyin-Hacılu, diğer Hüseyin-Hacılu, Ana-
maslu, Çakal-Dokuzlu, Alçılı Karamanlısu, Kabakulak Alçısı, Öştile
(?)-Alçısı, Avcı, Ketmi (?), Ovacıklı, Abdallu cemâatleri ile yine ifrâza
tâbi Küşne, Körüklü ve tevâbii cemâatlerinden Kırıklı, Kara-Halillü,
Kara-Atabeklü, Kuru-sulu (?), Âlemlü, Köse Döğër-beylü, Pekmezlü

⁹³⁹ Bunların şakavetleri hakkında bk. not 363.

⁹⁴⁰ Bk. MAD, nu. 8458, s. 104.

⁹⁴¹ MAD, nu. 8458, s. 101.

⁹⁴² MAD, nu. 8458, s. 89.

⁹⁴³ MAD, nu. 8458, s. 90.

⁹⁴⁴ MAD, nu. 8458, s. 78, sene 1708.

⁹⁴⁵ MAD, nu. 8458, s. 287.

Afşarı, Befkanlı (?) ve Kayaklar cemâatleri de Çukurova'dan firar ile Karaman, Kütahya ve Bursa eyâletleriyle İç-el, Aydın ve Saruhan sancaklarına giderek dağılmışlar, buna karşılık, 1725 yılında asıl mekânlarına getirilmeleri için emir verilmiştir⁹⁴⁶.

İfraz cemâatlerinin iskânları için yapılan çalışmaların yanı sıra, derbend tesislerinin de şenlendirilmesi cihetine gidilmiştir. Bunlardan Ulukışla ile Çiftehan arasında bulunan Maraş Hanı'na, bir kısım derbendci tayin olunurken⁹⁴⁷, çevredeki başı-boş reâyânın da buraya şevki kararlaştırılmıştır. Tarsus sancağının Koşun kazâsında, Adana ile Akköprü arasında bulunan Çakıd Hanı'na da bir kısım reâyâ iskân olunmuştur. 1722'de Koşun kazâsında Dölek (Dülek) kalesi neferâtından 72 hanenin, hana şevki kararlaştırılmış⁹⁴⁸; ayrıca, Namrun kalesi neferâtiyle, çevredeki başı-boş reâyânın da iskânları için teşebbüse geçilmişti⁹⁴⁹. Bunların yanı sıra, hanın dağılmış bulunan neferâtından Oyuncu cemâatine tâbi 33 nefer ile Melvanlı cemâatinden 53 neferin de şevki için emir verilmiştir⁹⁵⁰. Ayrıca Ebû'l-hâdi cemâati iskân edilmek üzere derbendci kayd edilmiştir.⁹⁵¹ 1753 yılına kadar, Çakıd Hanı ile birlikte Çavuş (Kuzuluk) Hanı, Tekfur-yaylağı Hanı, Yanık-han ve Gülek kalesinin de tamir edilerek şenlendirilmesi cihetine gidilmiştir. Bunun için, Koşun nâhiyesinde yer alan Çavuş Hanı'nın derbendcisi olan Kuzuluk mezraalarında bulunan Kızıl-Işıklı cemâatinden 40 nefer ve Gülek yakınlarında Tekfur-beli mezraasında bulunan Musa Seydilü (Zaviye-i Şeyhlü) cemâatinden 31 neferin, derhal yerlerine dönmeleri emredilmiştir⁹⁵². Tekfur-yaylağı derbencileri olan Şeyhlü karyesi ahâlisi ile Altmış (?) kalesi neferâtına da görevlerine dönmeleri bildirilmişti. Gülek kalesinin muhâfazasına ise, Karaisalı nâhiyesinden 88, Bürümcek karyesinden 54 nefer ve Akpınar mezraasındaki reâyâ tayin edilmiştir.⁹⁵³

⁹⁴⁶ MAD, nu. 8458, s. 106, 107.

⁹⁴⁷ MAD, nu. 9956, s. 39.

⁹⁴⁸ MAD, nu. 9956, s. 103.

⁹⁴⁹ MAD, nu. 9956, s. 104, sene 1136.

⁹⁵⁰ MAD, nu. 9956, s. 257, sene 1166.

⁹⁵¹ MAD, nu. 9956, s. 255, 257, sene 1166.

⁹⁵² MAD, nu. 9956, s. 257.

⁹⁵³ Bk. Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 122.

Adana bölgesinde Dânişmendlü Türkmenlerinden Şerefli, Çöplü ve Köseli cemâatleri ile Yeni-il Türkmenlerinden Kara-Gündüzlü, Çöplü Afşarı, ifraza tâbi Çakal Demircilü cemâati, Haleb Türkmenlerinden Okçu cemâati ile İç-el'e iskânı ferman olunan Kara-Hacılı v.s. cemâatlere tâbi 1100 kadar hane, Misis derbendine yerleştirilmek üzere derbendci kaydolunmuşlardı. Ancak, bunlardan 1700 yıllarında yalnız Köseli ve Şerefli Afşarı cemâatleri iskânı kabul etmişlerdi.⁹⁵⁴ Yerlerini terkeden bu cemâatlerden Küşne, Köpeklü ve tevâbii cemâatleri, 1705 yılında boş ve harâb Anavarza toprağına iskân olunmuştur.⁹⁵⁵ 1710 yılları civarında ise, Göksün ve Mağara (Tufanbeyli) bölgelerinde yaylamak, Anavarza cânibinde kışlamak üzere, Lekvanik ve Kırıntılı cemâatlerinin iskânları yapılmıştır.⁹⁵⁶

Adana'nın Kozan kazâsına tâbi Sunbas mahallinde sâkin Karalar aşireti de, Tarsus tarafına giderek şakavette bulunduklarından, onların da eski mahallerine getirilerek iskân edilmesi için 1791 yılında emir verilmişti,⁹⁵⁷ İl-beylü (Hamidlü) cemâati de, 1704'de Maraş bölgesini eşkıyâlardan korumak, harâb köyleri şen ve âbâdan etmek şartıyla yerleştirilmişlerdir.⁹⁵⁸ Uzun zamandan beri Rakka'ya iskânlarına çalışılan Recebli Afşarı cemâatlerinden bir kısmı, 1730 yılından itibaren Zamantı kazâsı dâhilindeki köylerde yerleşmişlerdir.⁹⁵⁹

7. Diyarbekir-Malatya Bölgeleri:

1700 Yıllarında Kilis sâkinlerinden Reşi tâifesine tâbi Kerizi (veya Kevizi) aşireti, Malatya sancağının Taşeli kazâsı dâhilindeki köylere yerleştirilmişlerdir. Bununla beraber 1714 yılında, şakavet hareketlerinde bulunmaları sebebiyle yeniden Kilis'e yerleştirilmek üzere bu bölgeden kaldırılmışlardı.⁹⁶⁰

⁹⁵⁴ MAD, nu. 8458, s. 168.

⁹⁵⁵ MAD, nu. 8458, s. 253.

⁹⁵⁶ MD, nu. 134, s. 192.

⁹⁵⁷ Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 6446.

⁹⁵⁸ MAD, nu. 8458, s. 232.

⁹⁵⁹ MAD, nu. 7126, sene 1142.

⁹⁶⁰ MAD, nu. 8458, s. 194.

Mardin ve Nusaybin taraflarında da urban eşkiyâsının baskılarıyla yerlerini terkeden ahâlinin, eski mahallerine yerleştirilmesi için 1715 ve 1716 yıllarında emir verilmiştir.⁹⁶¹

Güney-doğu Anadolu bölgesi aşiretlerinden Malatya'nın Gerger kazâsında sâkin Cihanbeylü, Şeyh-Hasanlı ve Dede-Sülü cemâatleri, şakavetlerinden dolayı Rakka'ya sürülmek için teşebbüse geçilmiştir.⁹⁶² Diyarbakir bölgesinde bulunan konar-göçer Milli aşireti de şakavet üzre olduğundan Rakka'ya sürülmesi kararlaştırılmış ve 1711 yılında buraya iskân edilmiştir⁹⁶³. Yine aynı bölgede Milli aşireti ile birlikte Badıllu (Batılu), Zerci (?) ve bunlara tâbi Şakakî, Beyzeki, Şarkıyanlı ve Şarkıyan Beyzeki kabileleri, yaylak bahanesiyle 1718 yılında Erzurum taraflarındaki Hınıs, Tekman, Pasin, Kiğı ve Tercan sancakları dâhilindeki köyleri yağma etmeleri üzerine, konar-göçerlikten feragat ettirmek üzere, Diyarbakir bölgesine nakledilmeleri için çalışmalar yapılmıştır⁹⁶⁴.

Çevredeki yerleşik ahâliye zararlar vererek, onların yerlerini terketmelerine yol açan Cihanbeylü aşiretinden Japovalı, Bacegânlu, Diregânlu ve Koyun-oğulları cemâatlerinin de, bu bölgelerden çıkarılması için, 1712'de Arapgir, Divriği ve Malatya kadılarına emir gönderilmiştir⁹⁶⁵. Yine Kilis hâsılarına tâbi İzzeddin aşiretinden Cerigânlu, Sabgânlu ve Öksüzler, Şeyhlü aşiretinden Kavakcı, Adumanlı, Hesabalcılı (?), ayrıca Musa-beylü, Büyük Kara-Çelebi ve Kara-Çelebi cemâatlerinden de bir miktar grup, çevrede şakavette bulunarak ahâlinin yerlerini terketmelerine sebep olmuştur⁹⁶⁶.

Aynı mâhiyette, Malatya kazâsının Çobaş nâhiyesinde sâkin İzoli aşireti de, 1719'da şakavet üzre idi. Bu kabil şakavetler, yerleşik halkı yerlerini terke ve devlete şikâyetle bulunmağa sevketmekte⁹⁶⁷, dola-

⁹⁶¹ MAD, nu. 16077, s- 96, 170.

⁹⁶² MAD, nu. 8458, s. 249.

⁹⁶³ 1707'de Mardin'e yerleştirilmiş olan bu aşiret (MD, nu. 115, s. 488), Rakka'daki iskân mahallerinden de 1713'de firar etmişlerdir (Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 6866; MAD, nu. 8458, s. 263).

⁹⁶⁴ MAD, nu. 8458, s. 193.

⁹⁶⁵ MAD, nu. 8458, s. 261.

⁹⁶⁶ MAD, nu. 8458, s. 69, sene 1121.

⁹⁶⁷ Bk. MAD, nu. 8458, s. 261.

yısıyla hükümet, şakavetten suçlu olanları, umumiyetle, bir sürgün mahalli olarak telâkki ettiği Rakka'ya iskân etme yoluna gitmekteydi⁹⁶⁸.

8. Rakka ve Haleb eyâletleri dâhili:

Umûmiyetle şakavet hareketlerinde bulunan cemâat ve aşiretlerin yerleştirildiği ve devlet tarafından bir sürgün mahalli olarak seçilen bu bölge, ayrıca Arap aşiretlerinin baskılarına karşı bir set alanı olarak da kullanılmıştır. Rakka bölgesine, daha 1691 yılından itibaren aşiret ve cemâatler sevkedilmeye başlanmıştır⁹⁶⁹. Ayrıca, bu bölge içinde yer alan Hama, Humus, Belih nehri, Urfa sancağı dâhilinde bulunan Haran nâhiyesi ve Haleb eyâleti dâhilindeki Menbic (yerliler “Bumbuc” diyormuş!) nâhiyesine de, çeşitli teşekküller sevkedilmiştir.

Rakka bölgesine, XVIII. yüzyıl başlarından itibaren de, çeşitli cemâat ve teşekküller sevkedilmiştir. Bunlardan Malatya sancağının Gerger ve Kâhta kazâlarında sâkin olan Zоргânlı torunlarının, 1700 yılından başlamak üzere iskânlarına teşebbüs edilmiştir⁹⁷⁰. Yine Diyarbakir bölgesinde bulunan Ulus tâifesinden Cihanbeylü ile Şamakılı aşiretleri ve Güllü-corlu (?) cemâatinden bir kısmının, şakavetlerinden dolayı Rakka'ya sürülmesi kararlaştırılmıştır⁹⁷¹. Aynı şekilde şakavette bulunan Diyarbakir, Malatya ve Arapgir civârında sâkin Japovalı, Yarçekanlı, Mürdlü ve Divgânlı (Diregânlı?) cemâatleri, 1000 civârında evleri ile birlikte Urfa (Ruha)'ya üç saat mesâfede yerleştirildiler⁹⁷². İl-beyli aşireti ile Afşar cemâati oymağı ve buna tâbi Bâb-ı Altun (Yâb Altun ?), Çeçelü, Dokuz ve Silsüpür vesâireleri de Rakka'da muhtelif sahalara iskân edildiler⁹⁷³. 1704 yılına kadar, Musacalu tâifesi üzerine musallat olan Beydili Türkmenlerinin de Rakka'ya iskân edilmek üzere sevk edildiği ve bu yolda emr-i şerif verildiği görülmektedir⁹⁷⁴, İfraz cemâatlerinden olan ve Ayas, Berendi ve Kınık'a yerleştirilen Tâcirlü cemâatinin de isyân üzere olması, 1707 yılında Rakka'ya sürül-

⁹⁶⁸ Bu hususta geniş bilgi için, yukarıda “Başı-boş konar-göçer unsurların şakavetlerini önlemek ve yerleşik ahâliye yaptıkları zararları sona erdirmek” kısmı, s. 44-58.

⁹⁶⁹ XVII. yüzyılın sonlarında Rakka bölgesine yapılan iskân çalışmaları ve iskân bölgeleri için bk. Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s. 55-68.

⁹⁷⁰ Bk. MAD, nu. 8458, s. 194.

⁹⁷¹ MAD, nu. 8458, s. 190, sene 1701.

⁹⁷² MAD, no. 8458, s. 201, sene 1702.

⁹⁷³ Bk. MAD, nu. 8458, s. 181, sene 1703.

⁹⁷⁴ MAD, nu. 8458, s. 184.

mesi için karar alınmasına sebep olmuştur⁹⁷⁵. Şakavetlerinden dolayı Bektaşlı cemâatine tâbi Zorgânlı oymağından bir kısım hanenin, 1709 yılında Rakka'da Vâlîde Sultan Çiftliği'ne yerleştirildiğini görmekteyiz⁹⁷⁶. Diyarbekir vilâyetinde sâkin Milli tâifesinden Bâmrân, Dudegân, Senedgân ve Ömergân cemâatlerinin, 1711'de, şakavetlerinden dolayı Rakka'ya yerleştirilmelerine karar verilmiştir⁹⁷⁷. Ancak 1718'e kadar iskân mahallerine gitmeyen bu grubun şevki için sıkı tedbirler alınmıştır.⁹⁷⁸

Şakavet hareketleri sebebiyle Receblü Afşarı cemâatleri de Rakka'ya iskân edilmiştir.⁹⁷⁹ 1729 yılında yapılan bir tahrîre göre,⁹⁸⁰ mezkûr aşirete tâbi Süleymanlı ve Kara-Şeyhli cemâatleri ile Sarı-Seydili, Hovadlı (?), Akça-Ali, Saruhanlı, Hedilli, Burkalemlî (?), Sarı Fakihlû, Taşlı-uşağı, Kara- Budaklı, Yeni-Tekeli, Sofular (nâm-ı diğer Mahmud-oğlu), Tohmadanan (?), Perakende-i Maraş ve Receb Safî-uşakları'na âid olmak üzere toplam 648 hâne tesbit edilmiştir.⁹⁸¹

Vâlîde Sultan hâssına dahil Rışvan aşiretinden bir grubun, ahâli üzerindeki baskıları sebebiyle, 1706 yılında Rakka'da münâsip bir mahalle yerleştirilmek üzere teşebbüse geçilmiş,⁹⁸² Cihanbeyli aşiretinden Japovalı ile beraber Bâcegânlı, Diregânlu ve Koyun-oğulları cemâatlerinin de iskânı kararlaştırılmıştır.⁹⁸³ 1712'de, Dânişmendlû Türkmenlerinden Şerefli cemâatine tâbi bir kısım hâne ile⁹⁸⁴ 1713, İfrâz-ı Zülkadriye tâifelerinden Cerid aşiretine bağlı Tatarlı ve Azizli mahalleleri, Rakka'ya sürülmüştür.⁹⁸⁵ Malatya kazâsının Çobaş nâhiyesinde sâkin olan izoli aşiretinin de şakavetlerinden dolayı 1719'da Rakka'ya sevk edildiğini görmekteyiz⁹⁸⁶. Bunların yanısıra, Rakka'ya

⁹⁷⁵ MAD, nu. 8458, s. 100, 104.

⁹⁷⁶ MAD, nu. 8458, s. 290.

⁹⁷⁷ Bk. Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 6866; MAD, nu. 8458, s. 263.

⁹⁷⁸ Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 6866.

⁹⁷⁹ Receblü Afşarı'nın iskânları hakkında bk. MD, nu. 131, s. 103, sene 1713.

⁹⁸⁰ Bk. MAD, nu. 7126, s. 4-17.

⁹⁸¹ Geniş bilgi için bk. yukarıda s. 54 v.d.

⁹⁸² MAD, nu. 8458, s. 69.

⁹⁸³ MAD, nu. 8458, s. 261.

⁹⁸⁴ Buna rağmen 1726'ya kadar bu cemâat, iskân bölgesine gitmeyerek şakavete devam etmiştir. Bu yüzden bu tarihte, 206 hânesi Rakka'da Gelgen (Ebu-Gelgel ?) nahiyesine iskân olunmuştur (Bk. MAD, nu. 8458, s. 50, 277-278, 279-280; ATA, Vs. nu. 208, s. 166-167).

⁹⁸⁵ MAD, nu. 8458, s. 297.

⁹⁸⁶ MAD, nu. 8458, s. 268.

iskân edildikleri halde, iskân mahallerini terkederek Ankara civârına gelen Batılı ve Cemkânlu cemâatlerinden 170 hanenin,⁹⁸⁷ ayrıca, Karahisâr-ı Sâhib sancağında Barçın kazâsı ile Anadolu vilâyeti tarafında oturan 400 hanenin de, 1729 yılında Rakka'ya yeniden yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı.⁹⁸⁸

Haleb eyâleti dâhilinde Amik-ovası'nda ise, 3.000 civârında hâneye sahip Reyhanlı Aşireti'nin 1779 yılından itibaren yerleştirilmesine teşebbüs edilmiş olup,⁹⁸⁹ bu cemâatin, müteâkib sene, mezkûr ovaya evler inşâ etmek üzere iskânı kabul ettikleri görülmektedir.⁹⁹⁰

1695-96 yıllarında Humus'a iskân olunan İç-el Türkmenlerinden Eymür'e tâbi 9 cemâat⁹⁹¹ urban baskılarına karşı, yolları korumak üzere 1713'de Murad Paşa Köprüsü (Cisr-i Murad Paşa) civarına iskân edilmiştir.⁹⁹²

a. Hama ve Humus Bölgeleri:

Hama ve Humus taraflarına, Haleb Türkmenleri reâyâsından Hamza-Kethüdâ'ya tâbi Sübhanlu, Durdu-Kethüdâ'ya tâbi Köse-oğlu Şerefli, Hamdi Kethüdâ'ya tâbi Kara-Afşarlı,⁹⁹³ Mustafa Kethüdâ'ya tâbi Döğer-oğlu, Çerkes-oğullarına tâbi Budullu (بدل), Mehmed Kethüdâ'ya tâbi Kapu-İsa (?), Derviş Kethüdâ'ya tâbi İnallu, Süleyman Kethüdâ'ya tâbi Eymür Dünderli,⁹⁹⁴ Abdullah Ağa'ya tâbi Şam Behişli (?), Derviş Kethüdâ'ya tâbi Hama Döğeri, Muharrem Kethüdâ'ya tâbi Karalu Huzurlu, Köse Kethüdâ'ya tâbi Karalu Huzurlu, Karalu Huzurlu Erdoğan, Murad Kethüdâ'ya tâbi Dokuz Horbendelüsü, Abalu Fakih Kethüdâ, Abalu İdris Kethüdâ ve tâbileri Beşiroğulları mahallesi ile Ayntab mahallesi, Eymür-i Sincarlı,⁹⁹⁵ Eymür-i Çarık,⁹⁹⁶ Alishir'e tâbi

⁹⁸⁷ ATA, Vs. nu. 221, s. 185.

⁹⁸⁸ ATA, Vs. nu. 221, s. 185, not 1.

⁹⁸⁹ Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 7622.

⁹⁹⁰ Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 2891.

⁹⁹¹ Bunlar, Sincarlı, Osman-Kethüdâ, Karagözlü, Çarık, Kaçar, Tosun ile Kayalı, Dünderli, Kara-Avşarlı ve Genceli-Afşarlıdır.

⁹⁹² MAD, nu. 8458, s. 15.

⁹⁹³ 1713'de Murad Paşa Köprüsüne iskân olunmuşlardır (Bk. MAD, n u. 8458, s. 58).

⁹⁹⁴ Murad Paşa Köprüsü ve Saylak mevkiine iskân olunmuştur (Bk. MAD, nu. 8458, s. 58).

⁹⁹⁵ Murad Paşa Köprüsü ve Saylak mevkiine yerleştirilmiştir (Aynı defter, s. 59).

⁹⁹⁶ Aynı mahallere iskân olunmuştur.

Eymür-i Tosun,⁹⁹⁷ Eymür-i Karagöz,⁹⁹⁸ Eymür-i Osman Kethüdâ,⁹⁹⁹ Halil nâm kişiye tâbi Borlu, Ebü'd-derdâ'ya tâbi Borlu, Halil Kethüdâ'ya tâbi Kızıl Alili Samurlusu, Trablus-şam'a tâbi Saluriyye Türkmenleri; yine Trablus-şam'a tâbi Dündeş-oğlu İsmail ve tevâbii, Bozok'a tâbi Genceli Afşarı¹⁰⁰⁰ ve Dânişmendlü'ye tâbi Kara-Halillü cemâatleri olmak üzere, 30 cemâat iskân edilmiştir. Yine aynı bölgeye Yeni-il Türkmenleri reâyâsından Abdallu Hacı Mehmed, Esenlü-Alcısı, Kulular-Alcısı, Ayuhanlı-Alcısı, Ekrâd-ı Kılıclu,¹⁰⁰¹ Şerefli Sultan Kethüdâ ve Dede Kethüdâ'ya tâbi Emir Hacı Bayram cemâatleri olmak üzere, toplam 10 aded cemâat iskân olunmuştur.¹⁰⁰²

1710 yılında Bağdad, Basra v.s. yerlerden gelen Arap kabileleri, Hama'da reâyâ'ya yaptıkları baskılar sebebiyle, ahâli yerlerini terketmişti. Bu yüzden Arap kabilelerinden Al-i Aziz, Domalih, Haza'la, Al-i Ammar, Benî Semak, Âl-i Mahazi'a Âl-i Ke'âde, Âl-i Şammar, el-Biha (?) ve Benî Halid'in, Hama eyâletinde Şugur mukataası havâlisindeki harâbe köy ve mezraalara yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁰³ Ayrıca Arap aşiretlerine karşı muvazeneyi temin etmek amacı ile Hama, Humus ve Maaretünnûman kazâlarına yeni iskânların yapıldığı görülmektedir. Bu kabilden olmak üzere, Mecilli Türkmenlerinden Süleymanlı, Bıyıklı, Balıkcılı, Ördek Hacı, Dubah (?), Sarılı, Hatmalı ve Kalaçlı mahalleleri; İfraz Türkmenlerinden Sakallı Ceridi ile Hacı Dokuzu; Dânişmendlü'den Küşne, Köpekli ve tevâbii cemâatler; Arab-ı Şuveyh mukataası reâyâsından Âl-i Meşhur, Âl-i Büveylis ve Âl-i Nazzâra; Basra perâkendelerinden de Cedîd Arabi ve Rakka'da sâkin Benî Rebi' Bey'i hassından Âl-i Ebi Cirâde cemâatlerinden bu bölgelere yerleştirilmesi için emir gönderilmiş ve bir müddet sonra da iskân olunarak malları Hama iltizâmına kayd olunmuştur.¹⁰⁰⁴

⁹⁹⁷ Aynı mahallere iskân olunmuştur.

⁹⁹⁸ Aynı mahallere iskân olunmuştur.

⁹⁹⁹ Aynı mahallere iskân olunmuştur.

¹⁰⁰⁰ Aynı mahallere iskân olunmuştur.

¹⁰⁰¹ 1696'da Elbistan'a nakl olunmuş, ancak, 1705'de yeniden Rakka'ya getirilmişlerdir (MAD, nu. 8458, s. 59).

¹⁰⁰² Böylece Haleb Türkmenleri reâyâsından Hama'ya 40 cemâat iskân olunmuştur (MAD, nu. 8458, s. 58-59).

¹⁰⁰³ MAD, nu. 8458, s. 7.

¹⁰⁰⁴ MAD, nu. 8458, s. 6,7, sene 1710.

b. Belih Nehri Havalisi:

Rakka'da Belih Nehri ve Akça-kale mevkilerine 1702'den itibaren Yeni-il haslarına tâbi Tâif (Tâifi) Afşarı grubundan Ali cemâati ile Fetahlu Dokuzu'na mensup Hacı Avad-oğlu İbrahim Kethüdâ cemâati, bütün tekâliflerden muâf tutulmak suretiyle havâlideki eşkıyâlara karşı yerleştirilmişlerdi.¹⁰⁰⁵ Ayrıca, yine bölgeyi muhâfaza amacıyla Akça-kale, Ayn-ı Rîz (Ayn-ı Aruz), Maarre ve Rakka'ya kadar olan saha içinde Boz-ulus Türkmenleri cemâatleri, Keskin-ili sâkini Boz-ulus Türkmenleri cemâatleri, Haleb Türkmenlerinden Yeni-il'e mensup olan cemâatler, Diyarbakir voyvodalığına tâbi Batınlı aşiretinden olan cemâatler, Receblü Afşarı, Cihanbeylû aşiretinden Ulus tâbir edilen Japovalı, Yarçekânlu, Dirijanlu (Dirişanlı) ve Herdili cemâatlerinden birer grup, iskân edildiler¹⁰⁰⁶. Cerid cemâati de bunlardan Receblü Afşarı cemâatiyle birlikte yerleştirildi¹⁰⁰⁷.

c. Harran - Ovası:

Belih Nehri cânibinde olduğu gibi, Harran-ovası'na da, Erzurum, Kars, Çıldır, Diyarbakir, Kütahya eyâletlerinde; Aydın, Saruhan, Kalecik, Keskin tarafları ile Sivas, Maraş ve Karaman câniblerindeki cemâat perâkendelerinin, eşkıyâlara karşı olmak üzere, yerleştirilmesi için 1720 yılında karar alınmıştı.¹⁰⁰⁸ Bunun üzerine Mamalı Türkmenleri içinde bulunan Boz-ulus'a tâbi cemâatlerden 150, Keskin sâkinlerinden Silsüpür Ceridi cemâatinden 150, yine Keskin sâkinlerinden Köçeklü, Tâcirlü, Horbendelü ve İnallu cemâatlerinden 150'şer hâne, Anadolu'da Musacalu cemâatinden 150 nefer, Maraş eyâletine tâbi İzzeddinlü ve tevâbii cemâatlerinden 50, yine Maraş eyâletinde Receblü Afşarı, Fecclü aşireti, İfrâz-ı Zülkadriye'ye tâbi Tâcirlü, Receblü Afşarı'na tâbi Çepni, Dokuz ve tevâbii cemâatlerinden 50'şer hâne, Diyarbakir bölgesinden Afşar ile Aneze, Acurlu ile Harpu cemâatlerinden de 50'şer hâne olmak üzere, Keskin sâkini olup Cerid'e tâbi Bâb-ı Altun, Malatya'da Cihanbeylû aşiretine tâbi Koyun-oğlu ile Gül-

¹⁰⁰⁵ MAD, nu. 8458, s. 205.

¹⁰⁰⁶ MAD, nu. 8458, s. 181, sene 1115.

¹⁰⁰⁷ 1702 yılında, her iki cemâatden meydana gelen 200 kadar eşkıya, iskân bölgelerini terkederek Gâvur-dağı'nda sâkin Çoban-oğlu'nun yanına gidip şakavete başlamışlardı. Yerlerine kaldırılmaları için Rakka Vâlisi Hasan Paşa'ya aynı yılda bir emir gönderilmiştir (Bk. MAD, nu. 8458, s. 202).

¹⁰⁰⁸ MAD, nu. 8458, s. 328-329.

lû-corlu, Koyun-oğlu Koçur Bey, Atmalı aşiretinden Göçer Elhac Ket-hüdâ, Koyun-oğlu Ali ve oğlu Çolak Mehmed, Mustafa-oğlu Hüseyin ve tevâbii, Çoban-oğlu ve tevâbii, Receblü Afşarı'na tâbi İmam Fakih-uşakları cemâatlerinden de birer miktar hane yerleştirilerek, bölgeyi eşkiyâdan korumak ve zirâatle uğraşmak üzere iskân olunmuşlardır.¹⁰⁰⁹ 1737 yılında da, İl-beylû cemâatinin Harran'a iskânları için ferman sâdır olmuştu¹⁰¹⁰.

d. Menbic Nâhiyesi:

Haleb eyâletine tâbi Menbie nâhiyesi de, diğer bölgelerde olduğu gibi, XVII. yüzyıl sonlarından itibaren iskân hareketlerine sahne olmuştur.¹⁰¹¹ Nitekim, şakavet hareketlerinde bulunan Lekvanik aşiretiyle, Aktaş, Kızıl-koyunlu, Hacılar ve Nureler cemâatlerinin, 1707'de Menbic nâhiyesinde boş ve harâbe köylere yerleştirilmesi için teşebbüse geçilmişti.¹⁰¹² Ancak Lekvanik aşiretinden pek azının yerleştirilebildiği, kalanlarının da dağılarak Pehlivanlı torunları, Boz-ulus'dan Tabanlı, Dânişmendlü ve Ketiş-oğlu ile Salurlu-i Kebîr ve sagîr cemâatleri yanma yerleştikleri görülmektedir.¹⁰¹³ 1693 yılında, Menbic nâhiyesine yerleştirilen İl-beyli Türkmenlerine bağlı teşekküllerden Karataşlı, Tarikli ve İl-beyli cemâatlerinden 32 hâne, 1729'da, yerlerini terkederak Maraş, Antakya, Adana, Lâzkiye ve Trablus-şam'a giderek orada yerleşmişlerdir.¹⁰¹⁴

9. Kıbrıs Adası:

Rakka bölgesinde olduğu gibi, bir sürgün mahalli olarak seçilen Kıbrıs'a da, çeşitli grupların şevkine teşebbüs edilmiştir. Ada'ya umûmiyetle İç-el yöresine mensup teşekküller sürülmüştür. Meselâ, İç-el sancağına iskân olunan Kara-Hacılı, Eski-Yörük, Kiseli-oğlu (Ketiş-

¹⁰⁰⁹ MAD, nu. 8458, s. 328-330,331, sene 1720.

¹⁰¹⁰ Bu hususta Gaziantep Şer'iyye Sicillerinde 91 ve 92 numaralı defterlerde (bk. s. 281-284,11) kayıt bulunmaktadır (C. Güzelbey-H. Yetkin, Gaziantep Şefi mahkeme sicillerinden örnekler, s. 30).

¹⁰¹¹ 1693 yılından itibaren buraya ahâli sevkedilmeye başlanmıştır. Yerleştirilen cemâatler: İl-beylû torunları, Gâvur-ili, Firuzlu, Tarikli, Karataşlı, Tûfanlı, Adilli, Hacı-Fakılı olmak üzere, Sacur nehri kuzeyinde bulunan Yayı ve Horyüz mezraaları tahsis edilmiştir (Bk. Orhonlu, *İskân Teşebbüsü*, s. 61-62).

¹⁰¹² MAD, nu. 8458, s. 203-204, 210.

¹⁰¹³ ATA, Vs. nu. 10, s. 14V146, sene 1124.

¹⁰¹⁴ MAD, nu. 8458, s. 117.

oğlu), Şeyhlü, Sendil, Patralı, Solaklı, Gediklü, Toslaklı, Cerid, Saçı-kara ve Şamlu cemâatlerinin, taahhüdleri hilâfına hareketlerinden dolayı, 1713'de Kıbrıs'a sürülmeleri için karar alınmıştır.¹⁰¹⁵ 1727'de de, Şeyhlü, Hardal (?), Paşmaklı, Yazıcılı, Hacı-İsalu, Tatar-oğlu, (Gediklü), Kaçı ve Horzem cemâatlerinin de Kıbrıs'a sürülmesi için harekete geçilmiştir,¹⁰¹⁶ İlk gruptaki cemâatler Kıbrıs'a gönderilmiş; ancak, bunlardan Kiseli-oğlu ve Şeyhlü cemâatleri, gemi reislerini öldürerek firar etmişlerdir.¹⁰¹⁷

1702'de ise, Rakka'ya iskânları ferman olunan Güngördü, Delili ve Kırıntılı cemâatlerinin Niğde, Bor, Ürgüp ve Ereğli'de yaptıkları şakavetden dolayı, Kıbrıs Adası'na sürülmek üzere, Ayas iskelesinden gemilerle nakledilmeleri kararlaştırılmıştı. Nakledilecek cemâatlerden hiçbir şahsın, ada haricine çıkması hususunda da Kıbrıs vâlisi Vezir Osman Paşa'ya emir verilmiştir.¹⁰¹⁸

10. Rumeli Bölgesi:

İmparatorluğun XVII. yüzyıldan itibaren maruz kaldığı karışıklıklar sonunda, Rumeli tarafında da kısmî bir iskân meselesinin ortaya çıktığı görülmektedir. Keyfiyet, eşkıyâ tecâvüzleri ve vergi adaletsizliğinin bir neticesi olarak kabul edilebilir.

Daha önce Halil Paşa Yurdu'na yerleştirilen Nogay cemâatlerinin yerleriyle kanâat etmeyerek, Boğdan arâzisine tecâvüzleri üzerine, hükümet, 1726-27'de, onları Akkerman ve İsmail-Geçidi kazâlarına iskân ederek, fesâdlarını önlemek istemiştir.¹⁰¹⁹ 1700 yılında da, Kırım ve Kuban cânibelerinden gelen Kazaklar, Tuna Nehri sahilinde Beştepe mevkiine kadar olan Baba-dağı köyü ve civarlanna yerleştirilmişlerdir.¹⁰²⁰ 1794 yılından itibaren ise Tatarlar, Bucak'a iskân edilmeye başlanmıştır.¹⁰²¹

¹⁰¹⁵ Bk. MAD, nu. 8458, s. 266-267; ATA, Vs. nu. 193, s. 143-144.

¹⁰¹⁶ MD, nu. 134, s. 60-61.

¹⁰¹⁷ ATA, Vs. nu. 196, s. 148-150, sene 1126.

¹⁰¹⁸ MAD, nu. 8458, s. 170.

¹⁰¹⁹ Küçük Çelebi-zâde Âsim, Tarih, s. 470; Ayr. bk. MD, nu. 134, s. 152.

¹⁰²⁰ MAD, nu. 10222, s. 8.

¹⁰²¹ Cevdet ts. Dahiliye ks. nu. 17109.

1730 yılında, Havâss-ı Mahmud Paşa (Hasköy) kazâsı dâhilindeki Üç- kilise, Topçular, Kanber, Servir (?), Yusuf Şeyhli, Boranlı, Kanber Şeyhli, Kanacı, Nâib Yusuf, Giremedi, Yeni Çiftlik, Mono-geldi ve Kanber Namık köylerinden yerlerini terkedenlerin, eski mahallerine yerleştirilmesi için harekete geçilmiştir.¹⁰²² Yine, Hatuneli kazâsında bulunan Koca-Bük, Mihaliç, Bahişli, Âşıklar, Oruçlu, Küblüce, Doğar, Kobadin, Hasan-oğlu, diğer Küblüce, Orhan, Derbend-dere, Soğucak, Kabaklı-pınarı, Duruklu, Kuru-dere, Kaba-öyük, Hassa, diğer Duruklu, Göklüce ve diğer Kuru-dere köylerine, yerlerini terkeden ahâliye karşılık olmak üzere, 1731 yılında, toplam 545 nefer müslim ve zımmî reâyâ iskân olunmuştur.¹⁰²³ Aynı şekilde Kavala mülhakatından Drama kazâsına tâbi Belyan, Murre, Belan, Movakcı, Astan, Ilıca, Yokun, Makova ve Hilvan karyelerinde yapılan tahrir neticesinde, pek az ahâli kaldığı tesbit edilmiştir. Âyânların fazla vergi talebi sebebiyle yerlerini terkeden ahâlinin, 1735 yılında, eski yerlerine nakledilmesi için Drama ve Kavala kadılarına birer hüküm gönderilmiştir.¹⁰²⁴ Tulça kazâsı reâyâsı da, vergilerini veremeyecek bir durumda olmaları sebebiyle firar ederek, civar kazâlardan İsmail-Geçidi, Baba-dağı ve İsakçı'ya yerleşmişlerdi. Bunların da, 1737'de, eski kazâlarına nakli için emir verilmiştir.¹⁰²⁵

Niğbolu sancağı dâhilinde bulunan Rusçuk kazâsı ahâlisi, Silistre, Çardak, Hezargrad, Tırnova, Yergöğü ve Zıştovi kazâsı köylerine iskân olunmuşlardır. Ancak çıkan karışıklıklar sebebiyle, bazıları, iskân mahallerini terketmişler, bundan dolayı 1781'de, iskân mahallerine getirilmeleri için karar alınmıştır.¹⁰²⁶

Tırhala sancağında Yenişehir-i Fener kasabası köylerinden Burak Bey evkafına tâbi Mehban, Kur (?) ve Fulube karyeleri reâyâsı, âyânlık iddiâsında bulunan Ni'metî Bey-zâde Ömer Bey'in fazla vergi talebi sebebiyle yerlerini terketmişler ve bundan dolayı vakıf gelirinde büyük bir düşüş; meydana gelmiştir. Bu durum karşısında, firar eden

¹⁰²² KK, nu. 2884, s. 31,32.

¹⁰²³ Bk. KK, nu. 2884, s. 34-41; Ayr. geniş bilgi için bk. yukarıda "Rumeli'de yapılan iskânlar" kısmı, s. 89 v.d.

¹⁰²⁴ MAD, nu. 8458, s. 210.

¹⁰²⁵ MAD, nu. 8493, s. 305.

¹⁰²⁶ MAD, nu. 5601, s. 125.

ahâlinin tesbit edilerek köylerine nakledilmesi için 1786 yılında emir verilmişti.¹⁰²⁷

Paşa sancağının Razlık kazâsında, Sultan Süleyman Han evkafı kar-yelerinden Belic-i Kebîr ve Sagîr, Tedupirişka, Avodlova, Prağlişte-i Bâlâ, Palov, Baçova vesâirlerin reâyâsı, yerlerini terketmişlerdi. Bu sebeple zikredilen reâyânın, eski köylerine yerleştirilmesi için, 1787'de, Razlık Kadısı'na ve zâ-bitlerine emir gönderilmiştir.¹⁰²⁸ Aynı şekilde Köstence ahâlisinden de yerlerini terkeden reâyânın, 1790-91 tarihinde verilen bir emirle yerlerine nakledilmesi istenmişti.¹⁰²⁹

Görüldüğü üzere, İmparatorluğun XVIII. yüzyıldaki iskân bölge-leri Anadolu cânibinde toplanmıştır. Bununla beraber, Rumeli tara-fında, yeni iskân sahaları veya konar-göçer tâbir edilen grupların iskânı mevzubahis olmadığı için, kısmî bir iskân hareketiyle karşılaşmıştır. Buna karşılık Anadolu cihetinde büyük oranda boş sahaların bulun-ması, yine, buralara yerleştirilebilecek serbest bir insan topluluğu mevcudiyeti, çalışmaların bu bölgeye kaymasına yol açmıştır. Böylece, konar-göçer unsurlarla, harâb yerlerin de şenlendirilmesi imkânı hasıl olmuştur.

¹⁰²⁷ MAD, nu. 7873, s. 225

¹⁰²⁸ MAD, nu. 7873, s. 413

¹⁰²⁹ Cevdet ts. Dahiliye ks. n.u. 5106

SONUÇ

XVIII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân politikası, boş ve harâb yerlerin şenlendirilmesi ve zirâate açılması istikametinde yürütülmüştür. Bu hedefe varmak için ortaya çıkan problemlerin başında, yerleşik ahâli üzerinde büyük bir baskı unsuru olan konar-göçerlerin şakavet meselesi gelmektedir ki, bunun için de, özellikle şakavet unsurlarının ortadan kaldırılarak güvenli bir ortam hazırlanması, devletin politikasının gerçekleşmesinde önemli bir merhale olacaktı. Nitekim bu hususun önemi anlaşılmış olmalıdır ki, bu kabil grupların, Anadolu'daki iskân mahallerinden uzak tutulması için, Rakka ve Kıbrıs bir sürgün bölgesi olarak seçilmiştir. Bu sürgünde ikinci bir gaye ise, Arap aşiretlerine karşı bir set teşkili düşüncesi olmuştur. Şakavet yapan topluluklar, buraya sürülmekle tehdit edilirken, diğer taraftan da onların yerleşmeleri için Anadolu'da yerler gösterilmiştir. Bununla beraber, bâzı aşiretler yerleşmeyi kabul etmedikleri gibi, Rakka'ya iskânlarını da reddetmişlerdir. Devlet, bu durum karşısında stratejik önemi hâiz yerleri, yani derbend vasfını taşıyan mahalleri takviye ederek, eşkiyâyı kontrol etmeyi düşünmüştür. Bunun için, 1720 yılından itibaren, harâb ve boş bir halde bulunan derbendleri imâr ve yeniden tanzim etmiş; bazı yerleri de yeni derbend noktaları olarak seçmiştir. Ayrıca bu bölgeler, diğer yerlerde göre daha emniyetli olduğundan, bâzı konar-göçerlerin yerleşmelerinde büyük faydalar sağlamıştır. Derbend çevresinde, bu kabildep olmak üzere kasabalar ve köyler kurulmuş, yerleşmeyi câzip hâle getirmek için de, bâzı vergilerden muâfiyet sağlanmıştır. Bütün bu çalışmalardaki düşünce, uzun savaşların getirdiği mâli külfet yanında, vergi nizâmının bozulmasından v.s. doğan, ahâlinin yerlerini terketmesi ve ziraî gelirdeki düşmenin telâfi edilemedi. Bunun yanı sıra, memleketin içine düştüğü karışıklıkların önlenmesi ve ayrıca harâb yerlerin şen ve âbâdan edilmesi de, belirtilmelidir. Fakat yapılan iskân çalışmalarında çoğu defa coğrafi alanların iyi seçilememesi, yâni, konar-göçerlerin hayvanlarına gerekli otun ve suyun sağlanamaması, ayrıca zirâat için yerleştirilenlere tahsis edilen arâzinin verimsiz olması, onların yeniden konar-göçer hayata başlamalarına veya başka bir mahalle firar etmelerine sebep olmuştur. Bu şekildeki

hareketin, emirlere muhalefet olarak tefsiri, bahis konusu konar-göçerlerin eşkıyâ telâkkisine yol açmış, böylece devlet yeni problemlerle karşı karşıya kalmıştır.

Bütün bu meselelere rağmen, yapılan icraat, bütünüyle olmasa bile başarılı sayılabilir. Nitekim o zaman kurulan beldeler, bugün bile ehemmiyetini muhâfaza eden iskân merkezleridir.

RÉSUMÉ

Les recherches sur l'histoire Ottoman concernent en général les arguments politiques ont souvent néglige les problèmes sociaux qui ont influence directement la politique et la vie économique de l'Etat. Pour cette raison, l'étude des travaux sur l'organisation des déplacements de la population, qui au XVIIIe siècle (siècle de recul de l'Empire) étaient devenus un grand problème, semble un sujet de recherche d'une grande importance relative à cette période.

Osait que les guerres prolongées à la fin du XVIIe siècle ont provoqué la détérioration de l'ordre économique, juridique, administratif et social de l'Empire. Cela a eu comme conséquence l'affaiblissement de l'autorité centrale et a engendré un grand désordre dans le Pays. Les rebellions sous forme de banditisme et la révolte de la population contre le gouvernement, ont causé la méfiance de la population envers l'Etat, le manque de sécurité a provoqué l'instabilisation et l'émigration parmi la population.

Nous devons signaler aussi que les impôts prélevés par l'Etat pour augmenter les revenus, ont renforcé ce mouvement de migration. Les efforts du gouvernement pour empêcher toutes ces revoltes et ces désordres, n'ont abouti à aucun résultat, à cause des guerres qui continuaient sporadiquement. Donc, la migration de la population sédentaire de l'Empire s'est orientée vers les grandes villes, des éléments nomades ont commencé une vie désordonnée, loin du contrôle de l'Etat. Ainsi, d'une part, beaucoup de villes prospères se dépeuplaient en se ruinant, d'autre part, les revenus agricoles diminuaient sensiblement. Devant cette situation l'Etat, fut obligé de suivre une politique de déplacement de population vers les endroits détruits et vidés, afin de les animer en les ouvrant à l'agriculture. C'est ainsi, que l'Etat est forcé de transférer la population qui avait quitté ses lieux vers leurs lieux d'origine, ayant en même temps le but d'installer les nomades sur les terres en friche de l'Empire. Seulement, toutes les fois les travaux ont eu un grand insuccès à cause des incursions des brigands et à cause des lieux mal choisis par les nomades. Etant donné cette situation,

pour assurer la sécurité de la population on a dû installer certaines communautés dans les gorges (qui ont aussi une grande importance pour le contrôle des routes) en leur donnant une organisation nouvelle. Pour cette raison, à partir du commencement du XVIIIe siècle, la réparation et la construction des gorges a été en partie une réussite. Avec la suppression des gorges de Levend et Saruca-Sekban, les travaux ont donné des résultats encore plus positifs. Ainsi, grâce aux nouvelles colonies, on a pu réaliser un recensement et améliorer la perception des impôts. Ce pendant des groupes de nomades qui n'ont pas accepté de s'installer dans les endroits de peuplement imposés par l'Etat, se sont enfuis et sont devenus des éléments de rébellion. Mais on a trouvé de remède à cela aussi; on a commencé à déporter les nomades, ainsi que les tribus et les communautés qui ne se soumettaient pas aux ordres, dans la région de Rakka (considérée comme une région déshéritée) et au Chypre. La déportation des tribus dans la région de Rakka a joué un rôle dans la formation d'une barrière contre les tribus arabes.

Sans doute ces travaux ont provoqué la formation de certains villages et bourgs. Nous pouvons citer Nevşehir construit par Damat İbrahim Pacha dans son village natal. C'est ainsi qu'on a pu fixer beaucoup de population nomade.

Des nomades tenus continuellement sous la pression de l'Etat et leur situation économique aggravée de plus en plus, ont voulu se fixer; c'est ainsi que vers la fin du siècle, les nomades colonisés (en leur donnant des terres) se sont assimilés à la classe des paysans.

BİBLİYOGRAFYA*

I. VESİKALAR

A. ARŞİV VESİKALARI

Mâliyeden Müdevver Defterler (MAD):

nu. 2931 (sene 1094-1095); nu- 2935 (sene 1099); nu. 19109 (sene 1112); nu. 3439 (sene 1124); nu. 3472 (sene 1106-1127); nu. 16077 (sene 1126-1128); nu. 10159 (sene 1128-1130); nu. 8458 (sene 1102-1134); nu. 7126 (sene 1142); nu. 8493 (sene 1147-1150); nu. 9956 (sene 1132-1255); nu. 5601 (sene 1195); nu. 10222 (sene 1192-1199); nu. 7873 (sene 1199-1202); nu. 701 (sene 1244).

Kâmil Kepeci Tasnifi (KK):

nu. 2311 (sene 1101); nu. 5061 (sene 1135); nu. 2884 (sene 1144).

Divân-ı Hümâyûn Ruûs Defteri (DHR): nu. 31, 32, 34, 35, 53, 136.

Divân-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri (MD):

nu. 3,4,98,112, 114, 115,119, 120, 130,131,134, 135, 138,139,140,147,255.

Tahrir Defterleri:

nu. 262 (sene 955); nu. 604 (sene 991).

Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi (HH):

nu. 22243, 34214, 34215, 34216, 34652.

Cevdet Tasnifi:

Dahiliye kısmı:

nu- 544, 955, 1158, 1217, 1685, 1955, 2368, 2891, 4730, 5106, 6296, 6425, 6446, 6866, 7622, 7848, 9785, 11546, 12460, 12461, 12675, 14799, 14883, 14996, 15340, 16649, 16856, 17109, 17129.

Zabtiye kısmı:

nu- 317, 4384.

* Kitap isimlerinde aralıklı yazılmış ifadeler, notlarda kullanılan kısaltmalara tekabül etmektedir.

Belediye kısmı:

nu. 5799.

Ali Emîrî Tasnifi:

Abdülhamid I. kısmı:

nu. 4107, 5360.

Ahmed III. kısmı:

nu. 1031, 7684.

Bâb-ı Âlî, Dahiliye Nezâreti Tasnifi:

Karton 1, dosya 1, nu. 99.

Karton 1, dosya 2, nu. 8200.

Adana Şer'iyeye Sicilleri:

nu. 21, 28, 30, 33, 48, 50, 105.

Ankara Tapu-Kadastro Arşivi, Evkaf-ı Hasan Paşa, nu. 2132.

B. YAYINLANMIŞ VESİKALAR

AKTEPE, MÜNİR-, "Damat İbrahim Paşa evkafına dâir", *TD*, sayı 17-18 (İstanbul 1963).

_____, "Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya âid iki vakfiye", *TD*, sayı 15 (İstanbul 1960).

_____, "1720-1728 İzmir isyânına dâir bazı vesikalar", *TD*, sayı 11-12 (İstanbul 1956).

ALTINAY, AHMED Refik-, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930.

_____, *XVI. Asırda İstanbul Hayatı, 1553-1591*, İstanbul 1935 2.

BARKAN, Ö. LÜTFİ-, *XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğun-da zirai ekonominin hukûkî ve malî esasları, I, Kanunlar*, İstanbul 1943.

BAYKAL, B. SITKI-, "Ayânlık müessesesinin düzeni hakkında belgeler", *Belgeler*, 1/2 (Ankara 1965).

GÜZELBEY, C. Cahit-YETKİN, H.-, *Gaziantep Şefî mahkeme sicillerinden örnekler*, Gaziantep 1970.

SU, KÂMİL-, *Balıkesir civârında Yürük ve Türkmenler*, İstanbul 1938.

ŞİMŞİR, BİLÂL N.-, *Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeleri, 1877-78, Ankara 1968; Belgeler II, 1879, Ankara 1970.*

ULUÇAY, M. ÇAĞATAY-, XVII. yüzyılda Saruhan'da eşkıyâlık ve halk hareketleri, İstanbul 1944.

———, 18. ve 19. yüzyıllarda Saruhan'da eşkıyâlık ve halk hareketleri, İstanbul 1955

I. KAYNAK ESERLER

AHMED Cevdet Paşa, *Tezâkir*, III (27-38. tezkireler), nşr. Cavid Baysun, Ankara 1963.

———, *Ma'rûzât*, Yusuf Halaçoğlu neşri, İstanbul 1980.

———, *Tarih*, I-II, İstanbul 1309.

Ahvâl-i Celâlîyân, Es'ad Efendi ktp. nu. 2236.

Arazi Kanunnâmesi, Belediye ktp. (Atatürk ktp.) M. Cevdet yazmaları, nu. Ka/557.

ÂŞIK PAŞA-ZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Âlî, İstanbul 1332.

Avni ÖMER EFENDİ, "Kanûn-ı Osmânî Mefhûm-ı Defter-i Hakanî", nşr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Belleten*, XV/59 (Ankara 1951).

AYN-I ALİ EFENDİ, *Kavânin-i Âl-i Osman der-hülâsa-i mezâmîn-i defter-i Divân*, İstanbul 1280.

BARKER, WILLIAM BUREKHARDT-, *Lares and Penates or Cilicia and its Governans*, London 1853.

BUCKINGHAM J.S-, *Travelsin Mesopotamia Including a Journey from Aleppo, across the Euphrates to Orfah, through the Palins of the Turcomans, to Diarbekr, in Asia Minör*, I, London 1827.

CANTEMİR, D.-, *The History of the Growth and Decay of the Othman Empire*, II, London 1735.

EBÜ'L-HAYR-I RÛMÎ, *Saltuh-nâme*, Topkapı Sarayı ktp. Hazine ks. nu. 1612.

EVLİYÂ ÇELEBİ, *Seyâhatnâme*, III, İstanbul 1314.

"Feyzullah Efendi'nin kendi kaleminden hâl tercümesi", nşr. ve trc. Ahmed Türek-F. Çetin Derin, *TD*, sayı 23 (İstanbul 1969).

KÂTİB ÇELEBİ, *Düstûrû'l-amel li-islâhi'l-halel*, İstanbul 1280.

KEMÂNÎ MUSTAFA Ağa (*Silâhşor*), *Revan Fetih-nâmesi* > nşr. Münir Aktepe (1720- 1724 Osmanlı-Iran münâsebetleri), İstanbul 1970.

Koçibey Risâlesi, nşr. Ali Kemâlî Aksüt, İstanbul 1939.

KÜÇÜK ÇELEBİ-ZADE ÂSİM, *Tarih*, İstanbul 1282 2.

MEHMED AĞA, SİLAHDAR-, *Tarih*, İstanbul 1928.

_____, *Nusret-nâme*, sâdeleştiren: İ. Parmaksızoğlu, İstanbul 1966.

MEHMED EDİB, *Nehcü'l-Menâzil*, İstanbul 1232.

MORDTMANN, A. D.-, *Anatolien, Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien (1850- 1859)*, nşr. Franz Babinger, Hannover 1952.

MUSTAFA ÂLÎ, *Künhü'l-ahbar*, Nuruosmaniye ktp. nu. 3409.

NAİMÂ, *Tarih*, III-VI, İstanbul 1280³.

NIEBUHR, CARSTEN-, *Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern*, II, Kopenhagen 1778.

Osmanlı Kanunnâmeleri, MTM, I/1-2 (İstanbul 1331).

POCOCKE, R.-, *A new Description of the East and some other Countries*, London 1743- 1745-

RÂŞİD MEHMED EFENDİ, *Tarih*, I-V, İstanbul 1282².

RYCAUT, PAUL-, *The History of the Turks beginning with theyear 1679 until the end of the year 1698 and 1699*, London 1700.

SÂKIB, MUSTAFA-, *Kenzü'l-vekayi*, nşr. İlhan Şahin, TED, sayı 7-8 (İstanbul 1977).

II. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

AKDAĞ, MUSTAFA-, *Celâli İsyânları, 1550-1603*, Ankara 1963.

_____, “Celâlî isyânlarında büyük kaçıklık, 1603-1606”, *TA*, II/2-3 (1964).

_____, “Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve inkişafı devrinde Türkiye'nin iktisadî vaziyeti”, *Belleten*, XIV/55 (Ankara 1950).

AKIN, HİMMET-, *Aydın-oğulları Tarihi hakkında bir araştırma*, Ankara 1968².

AKTEPE, MÜNİR-, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul 1958.

_____, *1720-1724 Osmanlı-İran münâsebetleri ve Silâhşör Kemânî Mustafa Ağa'nın Revan Fetih-nâmesi*, İstanbul 1970.

_____, “XIV. ve XVI. asırlarda Rumeli'nin Türkler tarafından iskânına dâir”, *TM*, X (İstanbul 1953).

_____, “XVIII. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'un nüfus meselesine dâir bazı vesikalar”, *TD*, sayı 13 (İstanbul 1958).

_____, “Osmanlıların Rumeli'de ilk fethettikleri Çimbi Kal'ası”, *TD*, sayı 2 (İstanbul 1950).

_____, “Kâğıthâne’ye dâir bazı bilgiler”, *İ. Hakkı Uzunçarşılı Armağanı*, Ankara 1977.

_____, “Nevşehirli İbrahim Paşa”, *İA*, IX (1964).

AKTEPE, MÜNİR-, “Manisa âyânlarından Kara Osman-oğlu Mustafa Ağa ve üç vakfiyesi hakkında bir araştırma”, *VD*, sayı IX (Ankara 1971).

(ALTINAY), AHMED REFİK-, “Damad İbrahim Paşa zamanında Ürgüb ve Nevşehir”, *TTEM*, XIV (İstanbul 1340).

ANDREASYAN, HRAND D.-, “Bir Ermeni kaynağına göre Celâli isyânları”, *TD*, sayı 17-18 (İstanbul 1963).

_____, “Celâlîlerden kaçan Anadolu halkının geri gönderilmesi”, *İ. Hakkı Uzunçarşılı Armağanı*, Ankara 1975.

BALA, MİRZA-, “Hanlığın sükûtundan sonra Kırım = bk. Kırım”, *İA*, VI (1955).

BALCIOĞLU, T.H.-, “Edremid civârında Türk Aşiretleri”, *II. Türk Tarih Kongresi*, İstanbul 1943.

BARKAN, Ö. LÜTFÎ-, “Osmanlı İmparatorluğu’nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak Vakıflar ve Temlikler”, *VD*, sayı 2 (Ankara 1942).

_____, “Osmanlı İmparatorluğu’nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler”, *İFM*, XI (İstanbul 1951); XIII (1953); XV (1955)-

_____, “Avârız”, *İA*, II (1970).

BAYSUN, M. Cavid-, “Müsâdere”, *İA*, VIII (1960).

CEZAR, MUSTAFA-, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965.

ÇAĞATAY, NEŞET-, “Osmanlı İmparatorluğu’nda reâyâdan alınan vergi ve resimler”, *DTCFD*, V/5 (Ankara 1947).

ÇETİNTÜRK, SALÂHADDÎN-, “Osmanlı İmparatorluğu’nda yörük sınıfının hukukî statüleri”, *DTCFD*, II/11 (Ankara 1943).

DERİN, F. ÇETİN-, “Feyzullah Efendi’nin nesebi hakkında bir risâle”, *TD*, sayı 14 (İstanbul 1959).

DİZADJİ, ALİ MAHMOUDÎ-, *Göçebe Hayatı* (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Beşerî ve İktisadî Coğrafya Kürsüsü’nde yapılan “Deşt-i Mişan bölgesinde göçebe hayatı” adlı doktora tezinden basılan bir bölüm), İstanbul 1973.

- DÖNMEZ, Yusuf-, "Karasu Batısında bir yörük yerleşmesi", *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, VIII/14 (İstanbul 1964).
- DUMONT, PAUL-, "La pacification du Sud-Est Anatolien en 1865", *Turcica*, V (1975)-
- EREN, Cevad-, *Türkiye'de göç ve göçmen meseleleri*, İstanbul 1966.
- ERÖZ, MEHMED-, "Türk köy sosyolojisi meseleleri ve Yörük-Türkmen Köyleri", *İktisat Fakültesi*, İktisat ve İçtimâiyât Enstitüsü (Sosyoloji konferansları), VI (İstanbul 1966).
- EYİCE, SEMAVÎ-, "Sultaniye = Karapınar'a dâir", *TD*, sayı 20 (İstanbul 1965).
- GÖKBİLGİN, M. TAYYİB-, *XV. ve XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, Vakıflar- Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952.
- _____, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan*, İstanbul 1957.
- GÖYÜNÇ, NEJAT-, *XVI. yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969.
- _____, "Tur 'Abidin im 16 Jh. nach den Osmanichen Katasterbüchern", *Vorträge, XVIII. Deutscher Orientalistentag*, Wiesbaden 1974.
- _____, "XVI. yüzyılda Güney-Doğu Anadolu'nun ekonomik durumu: Kanuni Süleyman ve II. Selim devirleri", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara 1975.
- _____, "Türk Kültür Tarihi bakımından Arşivlerimizin önemi", *Belleiten*, XXXII/147 (1973).
- GÖZAYDIN, E. FEVZÎ-, *Kırım, Kırım Türklerinin yerleşme ve göçmeleri*, İstanbul 1948.
- HALAÇOĞLU, YUSUF-, *Fırka-i İslâhiye ve Kozan*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yeniçağ Tarihi Kürsüsü mezûniyet tezi, 1971.
- _____, "Fırka-i İslâhiye ve yapmış olduğu iskân", *TD*, sayı 27 (İstanbul 1973)*
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı ve yol sistemi*, İstanbul 1983 (Basılmamış doçentlik tezi).
- _____, "Tesalya Yenişehir ve Türk eserleri hakkında bir araştırma", *GDAAD*, sayı 2-3 (İstanbul 1974).
- İLGÜREL, MÜCTEBA-, "Balıkesir'de âyânlık mücâdelesi", *TED*, sayı 3 (İstanbul 1972).
- İNALCIK, HALÎL-, *The Ottoman Empire the Classical Age, 1300-1600*, London 1973.

- _____, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kültür ve Teşkilât”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976.
- _____, “Osmanlılarda raiyyet rûsûmu”, *Belleten*, XXIII /92 (Ankara 1959).
- _____, “Bennâk, E², II.
- KAFESOĞLU, İBRAHİM-, *Türk Millî Kültürü*, Ankara 1977.
- KONYALI, İ. HAKKI-, *Akşehir*, İstanbul 1945.
- KORKMAZ, Zeynep-, *Nevşehir ve yöresi ağızları*, Ankara 1963.
- KÖPRÜLÜ, M. FUAD-, *Les Origines de l’Empire Ottoman*, Paris 1935.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu*, Ankara 1972.
- _____, “Anadolu’da İslâmiyet”, *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, II / 4-6 (İstanbul 1338-39).
- KÖPRÜLÜ-ZÂDE (KÖPRÜLÜ), M. F.-, “Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri hakkında bazı mülâhazalar”, *Türk Hukuk ve İktisat tarihi Mecmuâsı*, I (İstanbul 1931).
- KÖPRÜLÜ, ORHAN-, “Feyzullah Efendi”, *İA*, IV (1945).
- Köylerimiz, İçişleri Bakanlığı, İstanbul 1928.
- Köylerimiz, İçişleri Bakanlığı, İller İdâresi Genel Müdürlüğü, (Yeni ve Eski isimlerine göre Alfabetik sıra ile iki kısım halinde düzenlenmiştir), Ankara 1968).
- KURAT, A. NİMET-, *Türkiye ve Rusya, XVIII. yüzyıl sonundan Kurtuluş savaşına kadar Türk-Rus ilişkileri, 1798-1919*, Ankara 1970.
- KÜTÜKOĞLU, BEKİR-, *Osmanlı-İran siyâsî münâsebetleri, I, 1578-go*, İstanbul 1962.
- MUSTAFA NURİ PAŞA-, *Netâyicü’l-vuku’ât*, İstanbul 1327².
- MİROĞLU, İSMET-, *XVI. yüzyılda Bayburd Sancağı*, İstanbul 1975.
- NAGATA, YUZO-, *Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Âyânlık müessesesi*, Tokyo 1976.
- OLSON, ROBERT W.-, “The Patrona Halil Rebellion of 1730 in İstanbul: Political Realignment in the Ottoman Empire”, *Journal of the Orient*, XVII (1973)-
- ORHONLU, CENGİZ-, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretleri iskân Teşebbüsü*, İstanbul 1963-
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul 1967.

- _____, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin iskânı”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, XV/1-2 (Ankara 1976).
- _____, “Bayram Paşa Kervansarayı”, *VD*, X (Ankara 1973).
- ÖZERGİN, M. KEMAL-, “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”, *TD*, sayı 20 (İstanbul 1965).
- ÖZKAYA, YÜCEL-, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık*, Ankara 1977.
- PLANHOL, XAVÎER DE-, *Les Fondements géographiques de l’Histoire de l’Islam*, Paris 1968.
- POTAPOV, L.P.-, “Göçebelerin ibtidaî cemâat hayatlarını anlatan çok eski bir âdet”, çevr. Rasime Uygun, *TD*, sayı 15 (İstanbul 1960).
- PARMAKSIZOĞLU, İSMET-, “Karlofça”, *İA*, VI (1955).
- RÁSONYI, LÁSZLÓ-, *Tarihde Türklük*, Ankara 1971².
- RUBEN, W.-, “Anadolu’nun yerleşme tarihi ile ilgili görüşler, Koçhisar’ın batısındaki step köylerinde yapılan bir araştırma gezisinin sonuçları”, çevr. Abidin İtil, *DTCFD*, V/4 (Ankara 1947).
- SÜMER, Faruk-, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy teşkilâtı, destanları*, Ankara 1972².
- _____, Osmanlı devrinde Anadolu’da yaşayan bazı Üç-oklu Oğuz boylarına mensup teşekküller”, *İFM*, XI (İstanbul 1952).
- _____, “Bayadlar”, *TDED*, IV (İstanbul 1952).
- _____, “Döğerlere dâir”, *TM*, X (İstanbul 1953).
- _____, “Bozoklu Oğuz boylarına dâir”, *DTCFD*, XI (Ankara 1953).
- _____, “Boz-ulus hakkında”, *DTCFD*, VII (Ankara 1949).
- _____, “XVI. asırda Anadolu, Suriye ve Irak’da yaşayan Türk Aşiretlerine umûmî bir bakış”, *İFM*, XI (İstanbul 1952).
- ŞAHİN, İLHAN-, *Yeni-il Kazası ve Yeni-il Türkmenleri*, İ.Ü Edebiyat Fakültesi, 1981 (Basılmamış doktora tezi).
- TANOĞLU, ALİ-, “İskân coğrafyası, esas fikirler, problemler ve metod”, *TM*, XI (İstanbul 1954).
- TEKİNDACI, ŞEHABETTİN-, “Teke-eli ve Teke-oğulları”, *TED*, sayı 7-8 (İstanbul 1977).
- _____, “XVIII. ve XIX. asırlarda Cebel Lübnan, Şihâb-oğulları”, *TD*, sayı 13 (İstanbul 1958).
- _____, “Lü’lüe”, *İÂ*, VII (1957).
- _____, “Süleyman Paşa”, *İA*, XI (1970).

TURAN, OSMAN-, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti*, İstanbul 1969.

_____, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi, I-II*, İstanbul 1969.

_____, *Doğu-Anadolu Türk Devletleri Tarihi, I-II*, İstanbul 1973.

_____, *Selçuklular zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.

_____, “Selçuk Kervansarayları”, *Belleten*, X (Ankara 1946).

TÜKİN, CEMAL-, “Küçük Kaynarca”, *İA*, VI (1955).

Türkiye Mülkî İdare Bölümleri ve bunlara bağlı köyler, Belediyeler, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Ankara 1971.

Türkiye’de Vakıf Âbideler ve Eski eserler, I, Ankara 1972.

ULUÇAY, ÇAĞATAY-, “Saruhan-oğulları”, *İA*, X (1966).

UZUNÇARŞILI, İ. HAKKI-, *Osmanlı Tarihi*, III/1-2, Ankara 1973².

_____, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969².

_____, *Meşhur Rumeli âyânlarından Tirsinikli İsmail, Yılık-oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul 1942.

_____, “Germiyân-oğulları”, *İA*, IV (1945).

_____, “Âyân”, *İA*, I (1940).

VARLIK, MUSTAFA ÇETİN-, *Germiyân-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974.

WITTEK, PAUL-, *Menteşe Beyliği*, terc. O. Şâik Gökyay, Ankara 1944.

_____, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk Aşiretleri’nin Rolü”, trc. Encümen-i Kuran, *TD*, sayı 17-18 (İstanbul 1963).

YALGIN, ALİ RIZA-, *Cenûbda Türkmen Oymakları*, II. ks. (Ankara 1933); IV-V. ks. (Adana 1939).

YINANÇ, M. HALİL-, *Türkiye Tarihi Selçuklular devri, Anadolu’nun fet-hi*, I, İstanbul 1944.

YÜCEL, YAŞAR-, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1970.

DİZİN

A

Abalu cemâati, Türkmenleri 79
 Abalu Fakih Kethüdâ cemâati
 (Halep Türkmenlerinden) 173
 Abalu İdris Kethüdâ cemâati
 (Halep Türkmenlerinden) 173
 Âbâran (Revan'ın nahiyyelerinden) 53
 Abdallu Hacı Mehmed cemâati
 (Yeni-il Türkmenlerinden) 174
 Abdi-oğlu Erkulu (Araplu mahallesinden) 84
 Abdi-oğulları Hasan (Selmanlu-i kebir cemâatinden) 103
 Abdi-oğulları Yusuf (Selmanlu-i kebir cemâatinden) 103
 Abdulgafur Paşa (Adana Beylerbeyi) 66
 Abdullah Ağa (Şam Behişlü cemâati kethüdası) 173
 Abdullah-ı kebir cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80
 Abdullah-ı sagir cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80, 166
 Abdullah-oğulları (Selmanlu-i kebir cemaatinden) 103
 Abdurrahman (Dimetoka Kuru Ağası) 117, 130

Abdurrahmanlı mahallesi (Oğulbeylü cemâatinden) 91, 123, 159
 Abdurrahman (Oğulbeylü oymağından) 23, 27, 80, 166
 Abdülhalim (Kantemir Çepnisi ahalisinden) 110
 Abdülkadir Kethüdâ (Bayındırlı mahallesi kethüdhası) 85
 Âb (Hama-Sugur-Madik arasında bir mevki) 81
 Abuçlı bölgesine (Nevşehir'de) 96
 Acur, Acurlu, cemâati (Bozulus'dan) 124, 161
 Acur Türkmenleri 161
 Ada Kurutlusı cemâti (Boynu-incelü Türkmenlerinden) 97
 Adana 19, 20, 23, 25, 27, 32, 51, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 69, 70, 72, 74, 79, 80, 83, 84, 88, 91, 104, 106, 110, 111, 121, 128, 129, 131, 139, 145, 147, 148, 151, 153, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 176
 Adana Beylerbeyi 60, 63, 66, 69, 70
 Adana Beylerbeyisi Ali Paşa 129
 Adana kazâsı 151, 166
 Adana valisi 72, 91
 âdet-i ağnâm bk. ağnam resmi 29
 Adet-i çoban-beyi 30
 âdet-i resm-i kışlak-ı berriyye 30

- Âdillü cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 167
- Adumanlu cemâati (Şeyhlü aşiretinden) 140
- Afşar aşireti, cemaati 51, 104, 134, 144, 149, 171, 175
- Afşar cemâati oymağı 104, 171
- Afşarlu Karamanlısu cemâati (İfrâz'dan) 80
- ağalık berâtı 130
- Ağanlı Afşarı cemâati (Karagündüzlü aşiretinden) 101
- Ağba 79
- Ağba (?) köyü (Âdana'da) 79
- ağıl resmi, hakkı 28, 29
- Ağnam resmi 28, 30
- Ahlat (Niğde'de köy) 94
- Ahmed Ağa Hacı (Sugur derbendi ağası) 27
- Ahmed Ağa (Kuzoluk Hanı tamirine memur) 27, 85, 127
- Ahmed III. 22, 69
- Ahmed Paşa (Cebbar-zâde) 125
- Ahmed Paşa Elhaç (Anadolu müfettişi ve Adana Beylerbeyi) 79
- Ahmed Paşa Vezir Halep Valisi 86
- Ahur-dağı (Kaçarlı cemâati yaylağı) 49
- Akay (Sandıklı kazası köylerinden) 67
- Akça Ali Mahallesi (Receblü Afşarından) 71
- Akça-beyli cemâati (Mamalu Türkmenlerinden) 164
- Akça-kale (Rakka'da Belih nehri kenarında) 146, 148, 175
- Akça-köy (Geyikler kazasında) 77, 103
- Akça-oyjuk cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151
- Ak-Hüseyin Köyü (Çölâbâd kazasında) 84
- Akkâ 42, 43, 48
- Akkerman, kazası 74, 89, 177
- Akkoyunlu Devleti 2
- Akköprü (Adana'ya tâbi) 73, 128, 168
- Akköy (Karahisar gedik timarı köylerinden) 94
- Akkuzulu cemâati, oymağı (Sivas bölgesinde) 92, 133, 134, 135, 164
- Akpınar mezraası (Karacaşehir kazasında) 62, 87, 130, 168
- Aksaray, Sancağı 69, 70, 95, 124, 125, 126, 138, 143, 151, 152, 161, 166
- Ak-saz (İç-el'de bir mevki) 104
- Aksudlu cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 61
- Akşehir kasabası 122
- Akşehir, sancağı, kazâsı 49, 91, 97, 121, 122, 141, 142, 159, 162
- Akşehir sancakları yörükleri 142
- Aktaş cemâati 79, 176
- Akviran (Afyon'da köy) 62
- Alaca-atlu (Geyikler kazasında köy) 77, 103
- Alacahan (Kangal-Hasan Çelebi arasında) 32, 92, 132
- Alaçam (Çukurova'da) 8
- Alaçayır (Geyikler kazasında köy) 77
- Alaçık (bir çadır cinsi) 20
- Ala-Hızırlı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165

Alâiye (Alanya) kazâsı, sancağı
33, 141

Ala-kurdlu cemâati (İfrâz-ı Zül-
kadriye Türkmenlerinden) 80

Ala-kürk cemâati (Rakka'ya iskân
olunanlardan) 110

Alaşehir, kazâsı 51, 63, 64

Alaycık bk. Alaçık 20

Alcı, Alçı, cemâati (İfrâz-ı Zül-
kadriye Türkmenlerinden) 64,
107, 139

Alcıcılı cemâati (İfrâz-ı Zülkad-
riye Türkmenlerinden) 80

Alcılı Karamanlısu cemâati
(İfrâz-ı Zülkariye Türkmenle-
rinden) 108

Âlemlü cemâati (İfrâz-ı Zülkad-
riye Türkmenlerinden) 108,
167

Ali Ağa (Baltacılar kethüdâsı) 69

Ali Ağa (Kantemir Çepnisi
cemâati ağası) 69, 88

Âl-i Ammar (Arap kabilelerin-
den) 81

Âl-i Aziz (Arap kabilelerinden)
81

Ali-beyli mahallesi 103

Ali-beyli mahallesi (Sermayelü
cemâatine tâbi) 103

Âl-i Büveylis (A'râb-ı Şuveyh
mukataası reâyâlarından) 174

Âl-i Ebu Cirâde cemâati (Beni
Rebi' beyi hassından) 82

Alihocalıköyü (Ulukışla'da) 128

Âl-i Ke'ade (Arap kabilelerinden)
82, 174

Ali-Kethüdâ cemâati (Tâifi Afşarı
gurubundan) 146

Ali Kethüdâ mahallesi 103

Ali Kethüdâ mahallesi (Selman-
lu-i sagir cemâatinden) 103

Ali-Kurd mahallesi (Sermayelü
cemâatinden) 103, 158

Âl-i Mahazi'a (Arap kabilelerin-
den) 81, 174

Âl-i Mansur (Arap kabilelerin-
den) 107

Âl-i Meşhur (A'râb-ı Şuveyh
mukataası reâyâlarından) 174

Ali-i Nazzâra (A'râb-ı Şuveyh
mukataası reâyâlarından) 82,
107

Ali-oğlu Köse Veli (Araplu mahal-
lesinden) 84

Ali Paşa (Adana Beylerbeyisi) 129

Ali Paşa, Vezir Elhaç-, (Anadolu
valisi) 70, 84

Ali Paşa Vezir-, (Karaman Vâlisi)
105

Ali Paşa Vezir-, (Rakka Vâlisi)
143

Âl-i Şammar (Arap kabilelerin-
den) 82, 174

Alişir (Eymür-i Tosun cemâati
kethüdâsı) 173

Ali Tan köyü (Çandar köprüsü
civarında) 81

Altmış (?) kalesi (Tekfur Yaylağı
hanı yakınlarında) 129, 168

Amasya Sancağı 4, 9, 32, 44, 121

Amik, Ovası 9, 65, 68, 72, 73,
107, 136, 173

Anadolu 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 16,
19, 20, 23, 26, 29, 30, 31, 32,
33, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 46,
47, 48, 50, 51, 52, 53, 60, 64,
65, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 81,
84, 86, 88, 89, 91, 93, 95, 99,
100, 102, 104, 110, 111, 112,
115, 120, 123, 124, 128, 130,
132, 137, 138, 142, 143, 144,
145, 146, 147, 148, 149, 150,

- 157, 159, 162, 165, 170, 173, 175, 179, 181
- Anadolu müfettişi 69, 72, 148
- Anadolu Selçuklu Devleti 2
- Anadolu Türk Beylikleri 2
- Anadolu valisi 70, 84
- Anadolu valisi Vezir Elhaç Ali Paşa 70
- Anagörmüye (Niğde kalesi gedik timarı köylerinden) 94
- Anamaslu cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türmenlerinden) 108, 152, 165, 167
- Anamur. kazâsı 105, 106
- Anavarza 67, 79, 80, 97, 166, 167, 169
- Andırın 62, 151, 166
- Andırın-dağı 151
- Andırın Gühercilesi mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
- Androsun (Niğde kalesi gedik timarı köylerinden) 94
- Andrtuz (Niğde kalesi gedik timarı köylerinden) 94
- Anduğu (=bugünkü Kaymaklı) kazası 62
- Aneze, aşireti, kabilesi (arap aşiretlerinden) 9, 149, 175
- Anıl Eski-il kazası köylerinden) 130
- Ankara 1, 2, 3, 4, 9, 10, 17, 18, 19, 28, 30, 32, 33, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 54, 77, 78, 80, 83, 91, 92, 94, 95, 108, 119, 120, 128, 131, 132, 144, 162, 163, 173
- Antakya, kazası 32, 65, 68, 72, 73, 101, 102, 107, 153, 176
- Antalya 161
- Antep 40, 44, 47, 48, 73, 134, 144, 145, 151
- Apsara, Apsarsık (Akehir'de köy) 122
- Arab-ı Şuveyh mukataası 82, 174
- Arab-ı Şuveyh mukataası reâyâsı 82
- Aralık-evi (Çukurova'da her cemâatden birer ikişer hane-nin meydana getiren topluluk) 147
- Arapgir, kazâsı, sancağı 32, 41, 61, 63, 100, 134, 138, 140, 165, 171
- Arap kabileleri 81, 145, 174
- Araplu cemâati, mahallesi (Şerefli cemâatinden) 86
- Araplu köyü (Neşehir'de) 49, 84, 86, 95, 96, 111, 158, 159, 163, 165
- Araplu Musa (Türkmen cemâatle-rinden) 49
- Arapsun (bugünkü Gülşehir'in üzerinde kurulduğu köy) 98
- Argos (Mora'da) 5
- Arkıd-hanı (Aşehir ile Iğın ara-sında) 86, 87, 91, 97, 98, 121
- Arkılâd köyü (Kırşehir'de) 143
- Arnavutluk 5
- Arpalık 63
- Arslanlı-beli 151
- Arşivânlu cemâati 111
- arus resmi 30
- Asili (?) cemâati (İfrâz-ı Zülkad-riye Türkmenlerinden) 80
- askerî, askerilik 2, 15, 17, 18, 26, 39, 52, 120
- Astan (Drama kazâsında köy) 115, 178
- Asur kethüdâ (Davutlu ve Yusuf lu mahallesi kethüdâsı) 85
- Asya 19, 20
- Aşağı mahalle (Nevşehir'de) 94

- Aşâir ve Muhâcirîn Müdiriyet-i Umûmiyesi 11
- Âşıklar köyü (Hatun-ili kazâsında) 114, 178
- Aşiret-beyleri, kethüdâları 125
- Aşkale köyü (Erzurum'da) 135
- Aşti cemâati (Hısn-ı keyfa bölgesinden) 21
- Ataullah Elhac-, (Halep eyâleti hazinedârı) 66
- at-baha (âyânların aldıkları bir çeşit vergi) 43
- Atçeken, cemâati, ulusu (Karaman eyâletinde) 17, 33, 59, 92
- Atçekenler tâifesi 95
- Atçeken mukataası (Ayr. bk. Esb-keşan.) 92
- Atık Vâlde Sultan evkafı (Üsküdar'da) 31
- Atlandı derbend ittihaz 93, 124, 130, 160, 161, 165
- Atlandı (Turgut kazâsında, Esb-keşan mukaatası köylerinden) 27, 92, 130, 161
- Atmalı cemâati, aşireti (Arapgir Sancağında) 134, 165
- avâriz, avâriz-ı divâniyye 119, 148
- Avcı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 108, 167
- Avodlova, Avudluk köyü (Razlık kazâsında) 118, 179
- Avrupa 52, 53, 74
- Avusturya 37, 41
- Ayaklı köyü (Çölâbâd kazâsında) 102
- Ayamarniya (Hanya sacağında köy) 117
- âyân 43, 113, 134, 151
- âyân-ı vilâyet 113, 151
- Ayas, kazâsı (Adana'da) 62, 63, 64, 65, 66, 67, 80, 105, 136, 139, 151, 165, 166, 167, 171, 177
- Ayasulug sükkânı 143
- Aydın, Aydınlu cemâati, oymağı 131, 160, 161
- Aydın Bölgesi VIII, 157
- Aydınlı Hacı Abdurrahman 23, 80, 166
- Aydınlı Hacı Abdurrahman (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 23, 80, 166
- Aydın muhassılı 63
- Aydın Sancağı 82, 92, 131
- Ayırık Köyü 84
- Ayne-ekreli (?) köyü (Bolva-din'de) 62
- Ayn-ı Riz, Ayn-ı Aruz (Rakka'da) 148
- Ayntab, kazası, livâsı, naibi, 31, 47, 72, 134, 139, 144, 151, 166, 173
- Ayntab mahallesi (Halep Türkmenlerinden) 173
- Ayrancı-uşağı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
- Aysarı (?) köyü (Akşehir'de) 122
- Ayu-basan cemâati, oymağı (Bozok'da Geyikli cemâatin-den) 92, 133
- Ayuhanlı-Alcısı cemâati (Yeni-il Türkmenlerinden) 174
- Azatlu (Niğde'de köy) 144
- A'zâz. Açeç (Suriye'de) 65, 101, 107, 133, 146
- A'zâz (Azez) kazası 101
- Azez (A'zâz) Voyvodası 133
- Azizli mahallesi (İfrâz'a tâbi Cerid tâifesinden) 142

B

Baalbekli cemâati (Yeni-il Türkmenlerinden) 48
 Babadağı, kazâsı 89, 115
 Babadağı köyü 89
 Babalar köyü (Cisr-i Ergene kazaâsında) 103, 117
 Babalar köyü (Çölâbâd kazâsında) 103, 117
 Baba-öldüren mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
 Bâb-ı Altun cemâati (Afşar cemâati oymağından) 104, 111, 148, 171, 175
 Bâb-ı Al-tun cemâati (Keskin sâkini Cerid aşiretinden) 149
 Bâb kasabası (Halep eyâletinde) 46
 Bâcegânlu cemâati (Cihanbeyli aşiretinden) 140
 bâc-ı bennâk 28
 Bacı kazası (Ankara'da) 44
 Baçova köyü (Razlık kazâsında) 179
 Bâdemli köyü (Dazkırı'ya tâbi) 86
 bâd-ı hevâ 30
 Badıllu, Batılu aşireti, cemâati (Ergani kazâsında) 33, 107, 111, 170
 Bafra 4
 Bağdad 71, 107, 121, 174
 Bağ-kurtlu (Konya'da köy) 123, 124, 160
 Bağlıca köyü (Eski-il kazasında) 130, 131
 Bağras, Bakras (Anatkay'ya tabi bugünke Ötençay) 101, 111, 119

Baharlu cemâati (Reyhanlı aşireti'nden) 111
 Bâhir Mustafa Paşa (Sadrazam) 42
 Bahişli köyü (Hatun-ili kazâsında) 114, 178
 Bahrili Avşarı 111
 Bahri Mehmed Ağa (Dergâh-ı muallâ kapucu-başlarından) 86, 121, 122, 124
 Bahşayış köyü (Keçiборlu kazâsında, Pınarbaşı'nda) 78
 Bahşış aşireti 20
 Baklan, kazâsı (Denizli'ye tâbi) 61, 77, 103, 104, 158
 Balcı Dönekli mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151
 Balıkçılı, cemâati, mahallesi (Mecilli Türkmenlerinden) 82, 107, 174
 Balıkesir 3, 43
 Balık-pazarı mahallesi (Akşehir'de) 122
 Balis, Kasabası, sancağı (Rakka'da) 146
 Balkanlar 53
 Balov köyü (Razlık kazâsında) 118
 Bâmrân cemâati (Milli tâifesinden) 142, 172
 Barak cemâati 111
 Barçeken cemâati 111
 Barçın kazâsı (Karahisar-ı sahib sancağı'nda) 173
 Bardakçı köyü (Seyidgazi kazâsında) 126
 Bartın 41
 Basanlı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166

Basra 81, 82, 107, 174
Basra perâkendeleri 174
başbuğ (Türkmen beylerine verilen isim) 26, 73, 133
Başköy (Karahisar gedik timarı köylerinden) 94
Baş-muhâsebe 147
Baş-tekke mahallesi (Akşehir'de) 122
Batılı bk. Badıllu aşireti 33, 107, 144, 170, 173
Batınlı aşireti 148, 175
Bayat-oğlu Gök Musa Bey (Araplu mahallesi sâkinlerinden) 84
Bayburd (Karaman eyâletinde kaza) 29, 33
Bayburd Sancağı (Erzurum eyâletine tâbi) 29
Bayezid I 4
Bâyezid II, 5, 53
Bayezidli aşireti 20
Bayındır cemâati (Rakka'ya iskân olunanlardan) 110
Bayındır, Hacı Erkulu-oğlu-, (Hacı Bayındırlı mahallesinden) 85
Bayındır-oğlu 151
Bayram Paşa Kervansarayı 121, 128
Bayram Paşa (Sadrazam, v. 1638) 8
Befkanlı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 108, 168
Bekdik cemâati (Boynu inceli Türkmenlerinden) 96, 163
Bekir, cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 23, 41, 72, 85, 103, 151, 166
Bekir, Elkiya-oğlu-, (Şerefli cemâatından) 85, 103, 166

Bekirli cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 159
Bekmişlü cemâati (Halep Türkmenlerinden) 101
Bektaşılık 5
Bektaş, Karakız-oğlu-, (Hacı Bayındırlı mahallesinden) 85
Bektaş (Keskin mukataası emini) 63
Bektaş köyü (Sandıklı kazası) 67
Bektaşlı 21, 68, 134, 172
Bektaşlı, aşireti, cemâati, 21, 68, 134, 172
Bektaş-oğlu Abdülvehhab (Araplu mahallesi sâkinlerinden) 84
Bektaş-oğlu Veli (Kantemir Çepnisi) 110
Belan köyü, karyesi (Drama kazâsında) 115, 178
Belen (Hatay'da) 72, 73, 92, 117, 119, 124
Belenli-burun Derbendi (Konuya'da İsmil ile Karapınar arasında) 124
Belgrad 39, 52
Belic-i kebir köyü (Razlık kazâsında) 118, 179
Belic-i sagir köyü (Razlık kazâsında) 118, 179
Belih nehri (Rakka'da) 71, 102, 171
Belyan karyesi (Darama kazâsında) 115, 178
Bender (Rumeli'de) 26, 89
Benî Cedîd (Arap kabilelerinden) 107
Benî Halid (Suriye'de Arap kabilelerinden) 174
Benî Hüseyin cemâati (Kırşehir sancağında) 83

- Benî Müfim (Arap kabilelerinden) 107
- Benî Said (Arap aşiretlerinden) 9
- Benî Semak (Arap kabilelerinden) 81, 174
- bennâ 41
- bennâk 17, 28, 30, 83, 140
- bennâk resmi 28
- Bercili cemâati (Mamalu Türkmenlerinden) 76, 164
- Berci mahallesi (Akşehir'de) 122
- Berendi (Adana'da) 64, 65, 66, 67, 80, 105, 136, 139, 151, 165, 166, 167, 171
- Berendi kazası 80
- Beşiroğulları mahallesi (Halep Türkmenlerinden) 173
- Beş-tepe (Tuna nehri ağzında bir mevki) 89, 177
- Bey (boybeyi karşılığı) 22, 26, 43, 48, 62, 64, 80, 82, 84, 85, 96, 105, 106, 107, 117, 118, 125, 133, 134, 145, 149, 158, 162, 166, 167, 174, 176, 178
- Bey-çayırı (Ermenek kazâsı dahi-
linde mahal) 105, 106, 167
- Beydili aşireti 49, 65, 126, 145, 171
- Beydili cemâati 65, 126
- Beydili Türkmenleri 171
- Beygeçili (Süleymanlı kazâsı köy-
lerinden) 88
- Beylikli cemaâti (Türkmen cemâatlerinden) 64, 158
- Bey mahallesi (Salurlu-i küçek cemâatinin daha sonra aldığı isim) 96
- Beyşehir, sancağı 136, 141, 142, 162
- Beyşehir yörükleri 136
- Beyzeki (Biziği ?) aşireti, cemâati, kabilesi 68
- Bıçakçı cemâati (Danişmendli Türkmenlerinden) 78, 157
- Bıyıklı, cemâati (Danişmendli Türkmenlerinden) 82, 107, 174
- Biga 108
- Bilâd-ı selâse 99, 100
- Birecik 31
- Birgod (Birgud) derbendi (Erzu-
rum'da Aşkale ile Karakulak arasında) 135, 165
- Biriyye cemâati (İç-il yörüklerin-
den Tekelü ve Zekerıyya guru-
buna verilen isim) 105
- Biriyye köyü (Silindi kazâsında) 106
- Birulya Kaçester (Hanya sanca-
ğında köy) 117
- Bitlis 33
- Bizans 20, 127
- Boğalı köyü (Adana'da) 79
- Boğdan, arazisi - dağları 74, 89, 177
- Bolacalu cemâati (İç-il yörükle-
rinden) 106, 162
- Bolu, sancağı 27, 108, 120, 121
- Bolvadin 27, 61, 121, 130, 158
- Bopars-Horbendelüsü cemâati (Yeni-il Halep Türkmenleri-
nden) 70
- Boranlı köyü (Havass-ı Mahmur
Paşa kazâsında) 113, 178
- Bor kazâsı 62, 124, 131, 177
- Borlu cemâati (Halep Türkmenle-
rinden) 174
- Bosna 15, 39, 90
- Bostancı cemâati (İfrâz-ı Zülkad-
riye Türkmenlerinden) 151, 166

Bostanlı obası (Horbendeli cemâatinden) 21
 Boybeyi, boybeyilik 22
 Boynu-incele cemâatleri (Boynu-incele Türkmenlerinden) 70
 Boynu-incele cemâatleri mukataası 70
 Boynu-incele, Türkmenleri (Yeni-il Türkmenlerinden) 49, 69, 70, 83, 92, 95, 96, 163
 Boz Bektaş-oğlu Mustafa (Karalar aşiretinden) 152
 Bozca Veli Hacı Mehmed-oğlu 85
 Bozdoğan, aşireti, cemâati, yörükleri (İç-il yörüklerinden) 27, 95, 112, 121, 141, 147
 Bozdoğan İç-el mukataası 121
 Bozkaş köyü (Geyikli kazâsında) 78
 Bozkoyunlu, cemâati(Türkmen cemâatlerinden) 49, 110
 Bozok kanunnâmesi 25
 Bozok, sancağı (Tokat voyvodalığına tâbi) 25, 31, 32, 44, 49, 64, 69, 76, 83, 84, 105, 111, 112, 138, 164, 174
 Bozulmuş. Türkmenleri 32, 61, 83
 bölükbaşı (derbend muhafız başısı) 22, 131
 Bucak (Romanya'da) 89, 178
 Budak-özü kazası (Bozok sancağında) 76
 Budullu cemâati (Halep Türkmenlerinden Çerkes-oğullarına tâbi) 173
 Buğralar karyesi (Geyikler kazâsında) 103
 Bula Fakılı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165

Bulanıklı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
 Bulduğu (Aksaray'da bir köy) 124
 Bulgaristan 26
 Bulutkapan Ali Bey isyânı (Mısır'da) 48
 Bumbuc bk Menbic 171
 Burak Bey evkafı (Yenişehir-i fener'de) 178
 Burdur, kadısı, kazası 61, 77
 Burgu Kıblasumtu (?) köyü (Hanya sancağında) 117
 Burhan, Elhac-ı, (Zülkadriye Voyvodası) 83
 Burhaniye bk. Kemer-i Hamid 61
 Burhanlı cemâati (İç-il yörüklerinden) 88
 Burkalemlı cemâati (Receblü Afşarı'na tâbi) 71, 172
 Burkas köyü (Geyikli kazâsında) 78
 Burnu-kara (Süleymanlı kazâsı köylerinden) 88
 Bursa 3, 4, 41, 47, 87, 99, 100, 108, 168
 Burunca (Tuna ağzında) 89
 Buruncuk-kışla köyü 106
 Büke mahallesi (Şerefli Türkmenlerinden) 85
 Bürümcek köyü (Toroslarda) 130, 168
 Büyük Abdallu cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165
 Büyük-Ece cemâati (İç-il yörüklerinden, diğer ismi Yalazlu) 105
 Büyük-Ece köyü (Gülнар kazâsında) 105

Büyük Kara-Çelebi cemâati 140, 170

Büyük Şerefli yurdu (Koçhisar'da) 70

C

caba bennâk 28

caba resmi 29

Cabbar-zâde (Çapanoğullarından) 73

Câber, cemâati, oymağı (Musalı tâfesinden) 48, 64, 67, 110, 120, 158

Câber kalesi (Fırat nehri dirseğinde) 120

Cafer bey (Pertek boy-beyi) 144

Caflu-dokuzu 139

Caflu-dokuzu cemâati 139

Cağyasun (Esbkeşan mukataası köylerinden) 153

Câlki cemâati (Hısn-ı Keyfa yöresinde sâkin) 21

Cami-pazarı (Keskin'de bir mevki) 63

Camuscul-yünsüzü cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166

Candar-Köprüsü (Sivrihisar yakınlarında) 158

Canik (Sancak) 32

Cebbul (Bâlis sancağı'nda mevki) 146

cebelü askeri 16

Ceberlü mahallesi (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 85

Cedid Arabi (Basra perâkenderinden) 107, 174

celâlî âsileri 44

Celâlî Fetreti 43

Celâlî isyânları 44, 45

Celâlîler 45

Celâlîlik 6

Cemkânlu cemâati 111, 144, 173

Cerid, aşireti, cemâati, tâifesi (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 49, 51, 102, 103, 141, 142, 149, 162, 166, 172, 175, 177

Cerid aşireti (Keskin sâkini) 166

Cerid cemâati (İç-il yöruklerinden) 175

Cerid-oğulları (Selmanlu-i kebîr cemâatından) 103

Cerigânlu cemâati (İzzedinlü aşiretinden) 139, 140, 170

Cevânişür cemâati (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 77, 81

Ceyhan nehri 120

Ceyicli aşireti (Tokat civarında sâkin Türkmen tâifesinden) 72

Cezâyirli Hasan Paşa 48

Cıgırık (Çıkırık) Tüccarlısu cemâati 80

Cihanbeyli, aşireti, cemâati (nâm-ı diğeri Ulus) 60, 111, 140, 148, 149, 172

Cihanbeyli mahallesi (Cevânişür cemâatından) 77

Cihanşah mahallesi (Sermayelü cemâatından) 103

Cisr-i Ergene kazâsı (Paşa sancağında) 117

Cisr-i Murad Paşa bk. Murad Paşa Köprüsü 51, 83, 91, 148, 167, 173

cizye 39

Cücük-oğlu (Cevânişir cemâatından) 104

Çadır-dolap cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
 Çağırkan köyü (Kırşehir'de) 143
 Çakal, Çakallu Dokuzu cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 165
 Çakal Demircilü cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 60, 169
 Çakallı cemâati (Yeni-il Türkmenlerinden) 48
 Çakıd Hanı = Bayram Paşa Kervansarayı (Adana ile Akköprü arasında) 129, 168
 Çakır Ağıl köyü (Kayseri'de) 81
 Çakır cemâati (Eymür'e tâbi) 88
 Çakırlar köyü (Konya Akşehir'de) 122
 Çalanelli cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151
 Çandar Köprüsü (Sivrihisar yakınlarında) 81
 Çankırı 64, 108, 133
 Çankırı kazâsı 133
 Çanlılu cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165
 Çapalı Afyon'da Geyikler kazâsında) 78
 Çardak kazâsı (Niğbolu sancağında) 117, 178
 Çarık (deri ayakkabı) 24
 Çarıklı cemâati (İç-il yörüklerinden) 162
 Çarşanba kazâsı 61, 77
 Çarşanba Lâzkiye kadısı 61
 Çatal-tepe cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 165

Çavundurlu cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 123, 159
 Çavuş-beyli köyü (Silifke kazâsında) 78, 103
 Çavuş Hanı 168
 Çavuşlar cemâati (İç-il yörüklerinden) 106
 Çavuşlar köyü (Silifke kazâsında) 129
 Çayan cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 95, 119
 Çaylaklar cemâati (İç-il yörüklerinden) 105
 Çeçelü cemâati (Afşar cemâatlerinden) 111
 Çeçenli cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
 Çekdimlü cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80, 166
 Çeklerli cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
 Çelebi köyü (Develi'de) 5, 27, 44, 46, 53, 74, 93, 94, 132, 134, 140, 164, 170, 177
 Çelebi Mehmed (Osmanlı hükümdarı) 5
 Çemişgezek 29, 30, 41, 65
 Çemişgezek Livâsı kanunu 29
 Çepni oymağı (Çorum ve Tokat'da) 49
 Çepnisi cemâati (Receplü Afşarından) 88, 159
 Çepni tâifesi 110, 164
 Çeribaşı (Bey veya Başbuğa Rumeli'de verilen isim) 26
 Çerkes-oğulları (Halep Türkmenlerinden) 173

Çerkeş 10, 85
 Çerkeş Bey (Kayalı mahallesi ket-
 hüdası) 85
 Çermik 30, 111
 Çeşmeli Zebun-köyü 10
 Çıldır 149, 175
 Çiçek-dağı havâlisi 88
 Çiçek-dağı (kırşehirde) 88, 163
 Çiftbozan resmi 7, 16
 çiftçi, çiftçiler 16
 Çiftehan (Ulukışla-Adana ara-
 sında) 51, 86, 91, 127, 128,
 160, 168
 çiftlik 1, 16, 31
 Çiftlik köyü (Cisr-i Ergene kazâ-
 sında) 113, 117, 143, 178
 Çiftlik köyü (Kırşehir'de) 113,
 117, 143, 178
 çift resmi 17, 28
 Çiğinağıl köyü, derbendi (Koçhi-
 sar'da) 92
 Çimbi Kal'ası 4
 Çimbi Kal'ası (Gelibolu yarımada-
 sında) 4
 Çingâne iskelesi = Çingene köyü
 (Alacahan yakınlarında) 136
 Çingâne iskelesi = Çingene köyü
 (Rumeli'de) 136
 Çobanbeyi akçası 30
 Çoban-oğlu, cemâati, mahallesi
 (Kilis'de sâkin), 72, 102, 104,
 144, 150, 175, 176
 Çoban-oğlu dağı 104
 Çoban Yusuf köyü (Alacahan
 yakınlarında) 133
 Çobaş nahiyesi 142
 Çobaş nahiyesi (Malatya'da) 142
 Çokrak karyesi (Ulukışla'da) 128
 Çokşurut cemâati (Mamalu Türk-
 menlerinden) 92, 133, 164

Çorlulu Ali Paşa (Sadriazam,
 1706, 1710) 39
 Çorum, sancağı 4, 32, 33, 34
 Çökelek cemâati (Bozulus Türk-
 menlerinden) 62, 158
 Çölâbâd kazâsı (Afyon'da) 70
 Çöplü Afşarı cemâati (Yeni-il
 Türkmenlerinden) 60, 169
 Çöplü cemâati (Danişmendlü
 Türkmenlerinden) 60, 80,
 166, 169
 Çöplü cemâati (İfraz-ı Zülkad-
 riye Türkmenlerinden) 60, 80,
 166, 169
 Çörekli mahallesi 77
 Çörekli mahallesi (Cevânişir
 cemâatinden) 77
 Çuğla, derdendi (Karapınar'da),
 karyesi 131, 160
 Çukurâbâd kanunu 29
 Çukurcuk (Ankara nâhiyesinde
 bir mahal) 144
 Çukurova 8, 25, 108, 109, 147,
 165, 167, 168
 Çukur-ovalı mahallesi (Bıçakçı
 cemâatinden) 78
 Çukur-şamlu (Çukurşay ?) karye-
 sine (Anamur kazâsında) 106
 Çulçadır 20
 Çunkar oymağı (Çorum ve
 Tokat'da sâkin) 33

D

dağarcık (Deriden mamul bir cins
 çanta) 24
 Dağ-evi Ceridi cemâati 139
 Dalgıç cemâati (Mamalu Türk-
 menlerinden) 76, 164
 Dânişmendlü, cemâati (Kara-
 man'da sâkin) 27, 48, 49, 59,
 60, 61, 70, 77, 78, 79, 80, 81,

- 82, 83, 84, 92, 95, 102, 107, 130, 142, 143, 157, 158, 161, 163, 165, 169, 172, 174, 176
- Dânişmendlü Türkmenleri 61, 77, 80, 81, 102, 165
- Darân mahallesi (Akşehir'de) 122
- Dârende kazâsı (Akşehir'de) 133
- Darı-bükü 88, 110, 159
- Darıcı 92, 125, 161
- Davud-Hacılı cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 152, 167
- Davutlu mahallesi (Şerefli cemâatinden) 85
- Dayılı cemâati (Türkmen cemâatlerinden) 49, 87
- Dayılı köyü (Süleymanlı kazâsında) 49, 87
- Dazkırı kazâsı (Kütahya sancağında) 61, 86, 159
- Dede-deresi köyü (Karamuk kazâsında) 86
- Dede Karkın cemâati 165
- Dede Kethüdâ (Emir Hacı Bayram cemâati Kethüdâsı) 174
- Dedelü Karamanlısı cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 165, 166
- Dede Sülü=Dedeşlü (?) cemâati (Gündeşlü tâifesinden) 23, 65, 69, 84
- Değirmibolu (?) cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
- Dekşer (?) mahallesi (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 78
- Deli Hacı-uşağı cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80, 166
- Delikli-taş, derbendi (Ulaş ile Kangal arasında) 93, 132, 165
- Deliler cemâati (Boynu-incelü Türkmenlerinden) 163
- Delili cemâati (Develü-ovası'nda sâkin) 62, 177
- Demirkapı (Adana'da Misis yakınlarında) 32, 66, 139
- Denizli 61, 77
- Denizli kadısı 61, 77
- Derbal (?) kazâsı (Antakya'da) 101
- Derbend 1, 2, 7, 8, 18, 22, 27, 73, 91, 92, 93, 97, 114, 119, 120, 123, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 153, 159, 161, 165, 168, 178, 181
- derbend ağası 27, 126
- derbend bölükbaşısı 22
- derbendci 7, 17, 27, 47, 60, 80, 87, 93, 94, 118, 119, 120, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 159, 160, 161, 166, 168, 169
- derbendcilik 26, 92, 109, 120, 128, 131
- derbendci timar 119
- Derbend-dere köyü (Hatun-ili kazâsında) 114, 178
- derbend muhafız-başılığı 22
- derbend reâyâsı 8
- Derdili Ceridi cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165
- Dereköy (Ulukışla'da) 128
- Derici cemâati (İç-il yörüklerinden) 106, 162
- dericilik 24
- Derili mahallesi (Oğul-beylü cemâatinden) 123, 159
- Derimev bk. Toprak ev 20
- Derimevi 20
- Derviş Ağa (Şerefli Türkmenleri mukataasını deruhde eden) 70

- Dervişan kazası 101
Dervişan kazası (Antakya'da) 101
Derviş Kethüdâ (İnallu cemâati kethüdâsı) 173
Derviş-oğlu mahallesi (Kaşıkçı cemâatinden) 77
Derviş Paşa (Fırka-i İslâhiye kumandanı, Serasker) 10
Deve-hanlu cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 166
Develü 62, 81, 83, 111, 163
Develü kazâsı 81
Develü mukaatası 81
Develü Ovası 62
Deyr-i zor 32
Dimetoka kazâsı 117
Dimleklü (Türkmen cemâatlerinden) 49
Dipgalı Ceridi cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165
Diregânlu cemâati (Cihanbeylû aşiretinden) 63, 140, 170, 171, 172
Direjanlı, Dirijanlı cemâati (Cihanbeylû aşiretinden) 148
Dirili obası (Oğul-beylû oymağından) 91
divan 1, 50
Divân-ı Hümâyûn 134
Divgânlu bk Diregânlu 171
Divriği 32, 41, 61, 100, 140, 170
Divriği sancağı 140
Divriği voyvodası 61
Diyarbakır 24, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 44, 45, 60, 63, 68, 101, 111, 121, 142, 148, 149, 169, 170, 171, 172, 175
Diyarbakır Beylerbeyi 24
Diyarbakır eyâleti VIII, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 44, 45, 60, 63, 68, 101, 111, 121, 142, 148, 149, 169, 170, 171, 172, 175
Diyarbakır havalisi 32
Diyarbakır mütesellimliği 63
Diyarbakır vilâyeti kanunu 28, 29, 44
Diyarbakır voyvodahğı 148
Diyuz cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
Dobruca 5
Doğanca köyü (Cisr-i Ergene kazâsında) 117
Doğancı 17, 127, 160
Doğancı, Doğanlı cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 17, 127, 160
Doğan-hisar kazâsı (Konya'da) 122
Doğanlı köyü (Çölâbâd kazâsında) 77, 85, 110, 134, 139
Doğar=Mişetü'l-ekber, karyesi (Hatun-ili kazâsında) 114, 178
Doğu Anadolu 9, 30, 31, 44, 60
Doğu-Anadolu Türk Devletleri 2
Doğu vilâyetleri 29
dokumacılık 24
dokuz, cemâati (Receblü Afşarı'ndan) 111
Dokuz Hanı (Konya ile Lâdik arasında) 123
Dokuz Horbendelüsü cemâati (Halep Türkmenlerinden) 173
Dokuz-Kethüdâ cemâti (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 152
Dokuz-oğlu Hacı Hüseyin cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166

Domalîh (Arap kabilelerinden) 81, 174
Dombay köyü (Geyikler kazâsında) 77
Dozuk (?) cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165
Döğer cemâati, (Rakka'ya iskân olunanlardan) 107
Döğer-oğlan 173
Döğer-oğlan cemâati (Halep Türkmenlerinden) 173
Döğer oymağı, cemâati (Trablus-şam Türkmenlerinden) 33
Dölek 128, 168
Dönekli-eli cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165
Drama kazâsı 178
Duâcılar cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151
Dubah mahallesi (Mecilli Türkmenlerinden) 82, 107, 174
Dudcu-Paşa mezârı 62
Dudcu-Paşa mezârı (Seyidgazi-Eskişehir arasında) 62
Dûdegân cemâati (Millî tâifesinden) 142
Dulkadırlı 32, 50
Duman-dağı 111
Dura-beyli 165
Dura-beyli cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165
Durak cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80, 166
Duraklı cemâati (Mamulu Türkmenlerinden) 76, 164
Durdu-Kethüdâ (Köse-oğlu Şerefli cemâati kethüdası) 173

Dursunlar karyesi (Sındırgı kazâsında) 100
Duruklu köyü (Hatun-ili kazâsında) 114, 178
Dutağacı köyü (Sandıklı kazâsında) 67
Dülkadirli-ili 22, 165
Dülkadirli kanunnâmeleri 22
Dülkadir-oğulları (Zülkadir-oğulları) 101
Dündarlı aşireti (Bozulus Türkmenlerinden) 82, 106, 149, 158, 162, 167, 173
Dündarlı cemâati (Eymür'e tâbi) 82, 106, 149, 158, 162, 167, 173
Dündarlı nahiyesi (Adana Sancağı'nda) 106
Dündeş-oğlu İsmail cemâati (Trablus-şam'da) 174
Dürümevi 20
Düzce 120

E

ebnâ-yı sebîl 131
Ebubekir (Espiye madeni emîni) 110
Ebü'd-derdâ mahallesi (Çayan cemâatinden) 160
Ebü'd-derdâ mahallesi (İmanluciyân cemâatinden) 127, 160, 174
Ebü'd-Derdâ mahallesi (İmanluciyân cemâatinden) 87
Ebü'l-hâdî cemâati 129
Edik-kulu uşakları 111
Edirne 38, 41, 47, 73, 99, 100, 116
Edlib 68, 107
Edremid 3, 20, 21
Eğerci-öyük köyü (Geyikli kazâsında) 78

- Eğridirli Hüseyin (Hamid Sancağı âyânından) 141
- Eğrigöz karyesi (Akşehir'de) 122
- Ehl-i Örf 16
- Ehvi köyü (Niğde kalesi gedik timarlarından) 94
- Ekânlu cemâati 111
- Ekinlik karyesi (Ulukışla'da) 106, 128
- Ekintilü cemâati (Kilis civârında sâkin) 72, 144
- Ekrâd-ı Kılıçlı cemâati (Yeni-il Türkmenlerinden) 174
- Eksiklü cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 152, 166
- el-Biha (Arap kabilelerinden) 82, 174
- Elbistan 32, 49, 73, 139, 174
- Elhac Ahmed (Bozulus Türkmenleri Voyvodası) 69, 108
- Elive-kaşlım mahallesi (Akşehir'de) 122
- ellici yörükleri (Anadolu'da) 26
- el-Vahhab kabilesi (Arap aşiretinden) 65
- Emir-dağı Yörükleri 10
- Emir Hacı Bayram cemâati (Yeni-il Türkmenlerinden) 174
- Emir Sultan vakfı 100
- Emir Şeyhlü cemâati (Konya'da) 112, 131, 160
- Emmi-oğulları (Selmanlu-i kebir cemâatinden) 103
- Emrudlu cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 27, 130, 161
- Eneği köyü (Ürgüp nâhiyesinde) 94
- Enez kazâsı 116
- Engerek (Afyon'da bir mahal) 78, 135
- Engerek-dağı (Maraş kazasında) 78, 135
- Engürük karyesi (Geyikler kazâsında) 103
- erbâb-ı timar 134
- Erbaz kazâsı (Ege bölgesinde) 112
- Ereğli, kazâsı (Konya'da) 43, 62, 87, 91, 121, 124, 126, 127, 128, 131, 153, 160, 177
- Ergani kazası 33
- Ergenli köyü (Çölâbâd kazâsında) 77
- Erkekli cemâati (Türkmen cemâatlerinden) 49
- Erkulu Ali-oğlu-, (Hacı Bayındırlı mahallesinden) 85
- Ermenek kazâsı 105
- Ertaş-dağı (Eyub-ili'nde) 95, 96
- Erzincan 30
- Erzurum 28, 29, 30, 32, 44, 61, 65, 101, 107, 108, 111, 120, 121, 134, 135, 142, 149, 164, 165, 170, 175
- Erzurum eyâleti 135
- Erzurum vilâyeti kanunu 28, 30
- Esâmi defteri 138
- Esbkeşan (Konya'da Turgut kazâsında) 27, 86, 130, 153
- Esbkeşan mukataası 27, 130, 153
- Esbli Alçısı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165
- Esenlü-Alcısı cemâati (Yeni-il Türkmenlerinden) 174
- Eski-il kazâsı (Konya Sancağı'nda) 33, 95, 130, 131, 160, 163
- Eski-il Türkmenleri 95, 162
- Eski-köy (Geyikler kazâsında) 103
- Eski Sofular reâyâsı (Şeyh Hamid Tekyesi ahâlisinden) 133

Eskişehir, sancağı 6, 62, 121, 158
esnaf 15, 40
Espiye madeni Trabzon'da 110
Estergânlu cemâati 111
eşkinî 28
Eşkûn mukataası 121
Eşme 63, 64
Eşme kazâsı 63, 64
Eşraf 15
Et-yemez cemâati (İfrâz-ı Zülkad-
riye Türkmenlerinden) 81,
105, 167
evkaf reâyâsı 8
evlâd-ı fâtihan 20
Evsak-Öyüğü mezraası (Said-ili
nahiyesinde) 123
Eymür cemâati (İç-il Türkmenle-
rinden) 96, 124, 148, 149, 161,
163, 173, 174
Eymür Dünderli cemâati (Halep
Türkmenlerinden) 173
Eymür-i Karagöz cemâati (Halep
Türkmenlerinden) 174
Eymür-i Osman Kethüdâ cemâati
(Halep Türkmenlerinden) 174
Eymür-i Sincarlı cemâati (Halep
Türkmenlerinden) 173
Eymür-i Tosun cemâati (Halep
Türkmenlerinden) 174
Eyüb-ili kazâsı (Aksaray Sanca-
ğı'nda) 163

F

Fakihlü mahallesi (Selmanlu-i
kebîr cemâatından) 71, 103
Falcılı köyü (Süleymanlı kazâ-
sında) 88
Faş = Poti (Doğu Karadeniz'de)
89
Fatih (Fatih Sultan Mehmed) 5

Fâzıl Mustafa Paşa (Sadrazam)
52, 53
Fâzıl-oğlu Ahmed Ağa (Araplu
mahallesinden) 85
Feclü aşireti (Maraş'da sâkin)
149, 175
Feneş köyü (Geyikler kazâsında)
78
Fermanlumucan cemâati (Dâniş-
mendlü Türkmenlerinden)
157
Fettahlu Dokuzu (Yeni-il Türk-
menlerinden) 175
Feyzullah Efendi, Paşa (Karaman
Valisi) 38, 93
Feyzullah Efendi Vak'ası 38
Fırat nehri 46, 120
Fırka-i İslâhiye 3, 10, 25, 90
Filibe 5
Firuz, oymağı, cemâati (Bozulus
Türkmenlerinden) 131, 160
Florina kazâsı (Paşa sancağında)
118
Foça kazası 63
Fulube karyesi (Yenişehir-i
Fener'de) 117, 178

G

Gaffarlı cemâati (Bozulus Türk-
menlerinden) 158
Galata hassı 100
Galgallı cemâati 124, 161
Gâvur-dağı (Cebel-i Bereket) 3,
102, 175
Gâvur-ili cemâati (Münbiç'de)
176
Gebze 120, 121
geçit bekçisi 18
Gedavlar köyü (Silindi kazâsında)
105

Gediklü cemâati (İç-il yörüklerinden) 141, 162, 177
 Geğili cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 152
 Gelgen (=Ebu Gelgel?) nâhiyesi (Rakka'da) 143
 Gelibolu kazâsı 116
 Gence köyü (Arkıd hanı civarında) 122, 153
 Genceli-Afşarı cemâati (Eymür'e tâbi) 149, 173
 Gençler köyü (Turgut kazâsında) 86
 Gerde nâhiyesi (Dârende kazâsında) 133
 Gerede 121
 Gerger kazâsısı (Malatya sancağında) 170
 Germiyan köyü (Niğde kalesi gedik timarlarından) 2, 94
 Germiyan-oğulları 2
 Germrûd nâhiyesi (Tebriiz eyâletinde) 134
 Gevlekler (Gediklü ?) cemâati (Türkmen cemâatlerinden) 141
 Geyikli Baba 4
 Geyikli cemâati (Mamalu Türkmenlerinden) 83
 Geyikli (Geyikler) kazâsı (Afyon'da) 61
 Geymi cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80, 166
 Geyve 121
 Girid Adası 117
 Girizi aşireti (Reşi tâifesinden) 100
 Göçebe yörükler 161
 Göçer Ceridi cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165

Göçer Elhac Kethüdâ 176
 Göçer Elhac Kethüdâ cemaâti (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 149, 176
 Göçerevliler (Menemen ovasında) 5
 Göçerler, Göçerli köyü (Çölâbâd'da) 77
 Göçerli Akcin köyü (Çölâbâd'da) 85
 Göçer tâifesi 64
 Gökçe (Gence ?) köyü (Akşehir'de) 122
 Gökçelü köyü (Geyikli kazâsında) 77, 103
 Göklüce köyü (Hatun-ili kazâsında) 114, 178
 Göksün, nâhiyesi (Maraş'da) 97, 151, 169
 Gölegir cemâati (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 78, 157, 158
 Gönenli Çavdar mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
 Gördengöre cemâati (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 78, 151, 157, 166
 Gördengöre cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 78, 151, 157, 166
 Görele (Pavabolu) kazâsı 164
 Görele (Pavabolu) kazası mukataası 110
 Görnegörececek mevkii (Malatya sancağı) 139
 Görnes köyü (Akşehir'de) 122
 Göynük 121
 Gözile karyesi (Geyikler kazâsında) 104
 Grigor (Kemahlı rahip) 45

Gülek, boğazı, kalesi 121, 129, 130, 168
 Güllüce mahallesi (Selmanlu-i kebîrden) 103
 Güllü-corlu (?) cemâati 138, 171, 176
 Güllü, Güller cemâati (Mamalu Türkmenlerinden) 49, 62, 64, 88, 138, 171, 175
 Güllü köyü (Süleymanlı kazâsında) 49, 62, 64, 88, 138, 171, 175
 Güllü Saray köyü (Eskişehir'de) 62
 Gülşehir (Sadriazam Seyyid Mehmed Paşa'nın Arapsun köyü üzerine inşâ ettirdiği kasaba) 98
 Gümüşhane 120
 Gündeşlü, tâifesi, cemâati (Maraş Türkmenlerinden) 84, 133
 Güney-doğu Akdeniz 10
 Güney-doğu Anadolu 60, 65, 170
 Güney-doğu Avrupa 53
 Güngördü cemâati (Develi ovasında sâkin) 62, 177
 Gürbenec (?) cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 109
 Güre köyü (Sandıklı kazâsında) 77
 Gürünlü cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80, 166

H

Hâcegânlu cemâati 111
 Hacer-öyüğü köyü (Keçiborlu kazâsında, Pınarbaşı'nda) 78
 Hacı Ahmedlü cemâati (Boynu-incelü Türkmenlerinden) 69, 83, 95, 96, 97, 163

Hacı Avad-oğlu İbrahim Kethüdâ cemâati (Fettahlu Dokuzu'na tâbi) 146, 175
 Hacı Bahaddinlü (İç - il yörüklerinden) 106
 Hacı Bayındurlu mahallesi (Şereflü cemâatinden) 85
 Hacı Bektaş-oğlu Merdan Ali (Büke mahallesinden) 85
 Hacı Dülkadir-oğlu kethüdâ (Yeni-il hassından) 101
 Hacı Emir Şam-oğulları (Selmanlu-i kebîr cemâatinden) 103
 Hacı-Fakılı cemâati (Münbiç'de) 176
 Hacı Halil-uşağı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
 Hacı-Hamza (Çorum'da nahiye) 121, 127
 Hacı Hamzalı mahallesi (Çayan cemâatinden) 160
 Hacı İsalu cemâati (İç-il yörüklerinden) 106
 Hacı İshak-uşağı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 166
 Hacı-kapan mahallesi (Akşehir'de) 122
 Hacı Kasım-oğlu Kara-Bayram mahallesi (Selmanlu-i sagir cemâatinden) 103
 Hacı Kırılı cemâati 111
 Hacılar cemâati (Lekvanik aşiretine tâbi) 144
 Hacılar köyü (Mendehor kazâsında) 78, 86, 87, 102, 110, 127, 144, 159, 160, 176
 Hacılar mahallesi (Çayan cemâatinden) 160

Hacılar mahallesi (İmanluciyân cemâatinden) 87
Hacılı Dokuzu cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 107
Hacılı mahallesi (Oğulbeyli cemâatinden) 132
Hacılu mahallesi (Cevânişür cemâatinden) 77, 103
Hacı Mustafa-oğulları cemâati (Türkmen cemâatlerinden) 144
Hacı Osman-oğlu Hacı Veli (Araplu mahallesi sâkinlerinden) 84
Hacı-ömer mahallesi (Akşehir'de) 122
Hacı Veli (Arkıd Han ağası Halil Ağa'nın babası) 84, 122, 153
Hacı Yusuf (Selmanlu-i kebîr cemâati sâkinlerinden) 103
Halaclu (Hallaç) köyü (Çölâbâd kazâsında) 77
Halaclu mahallesi (Sermâyelü cemâatinden) 103
Halep 24, 25, 27, 29, 44, 46, 60, 68, 70, 72, 73, 79, 83, 86, 87
Halep akçası 29
Halep Eyâleti 46
Halep köyleri 72
Halep mukataası 83
Halep Türkmenleri 24, 25, 27, 70
Halep Valisi 86, 87
Halife köyü = Sofular karyesi (Edirne'de Kızılağaç kazâsında) 115
Halikyâb (Balis sancağında) 146
Halil Ağa (Arkıd Hanı ağası) 122, 153

Halil Bey, Bekir-oğlu-, (Kayaslu mahallesinden) 62, 85, 125, 145
Halil (Keferli cemâati kethüdâlarından) 2, 15, 16, 17, 18, 28, 31, 41, 62, 63, 64, 74, 78, 85, 88, 103, 122, 125, 126, 139, 145, 151, 153, 157, 158, 166, 174, 177
Halil Kethüdâ (Borlu cemâati kethüdâsı) 85, 174
Halil Paşa Yurdu (Rumeli'de) 88, 177
Halsenik (?) karyesi (Karaman hassından) 123
Hama Bayadı 33
Hama Döğeri cemâati (Halep Türkmenlerinden) 173
Hama Kadısı 147
Hama mukataası 83
Hama (Suriye'de) 33, 60, 68, 79, 81, 82, 83, 88, 98, 106, 107, 110, 111, 130, 136, 139, 146, 147, 148, 149, 152, 167, 171, 173, 174, 175
Hamdi Kethüdâ (Kara Afşarlı cemâati kethüdâsı) 173
Hamdül-Abbas (Rakka iskânından kaçanların sığındıkları kimse) 109
Hamid 61, 77, 81, 104, 105, 108, 133, 141, 142, 162, 163, 164
Hamid mevkii (Geyikler kazâsında Gözile köyü yakınlarında) 61, 77, 81, 104, 105, 108, 133, 141, 142, 162, 163, 164
Hamid sancağı 141
Hamza Hacılu cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 27, 59, 161

- Hamza-Kethüdâ (Sübhanlı cemâati kethüdâsı) 173
- Hamzalu cemâati (İç-il yörüklerinden) 87
- Hanbar (veya Canbaz) ? mahallesi (Akşehir'de) 122
- hane-i avârız 129
- Hân-ı Cedîd (Antakya civârında) 111
- Hanya sancağı (Girid Adası'nda) 117
- harc-ı bâb (âyânların aldıkları bir cins vergi) 43
- harç 16
- Hardal, Hardallı cemâati (İç-il yörüklerinden) 141, 162, 177
- Harizm 23
- Harmancık mevkii (Develi yakınlarında) 78
- Harpu cemâati (Diyarbakir bölgesinde sâkin) 149
- Harput 60, 121
- Harran 46, 107, 149, 150, 171, 175, 176
- Harran nâhiyesi 171
- Harran nâhiyesi (Urfa sancağında) 171
- Harran-ovası 107, 149, 150, 175
- Hasan (Azâz voyvodası) 48, 66, 71, 85, 92, 97, 102, 103, 107, 109, 114, 119, 125, 127, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 148, 151, 161, 164, 166, 175, 178
- Hasan Çelebi (Sivas eyâletinde) 134
- Hasan Demircilü cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
- Hasan, Elhac-, (Dede Sülü ve Selmanlı cemâatlerinin mâlikâne mutasarrıfı) 48, 66, 71, 85, 92, 97, 102, 103, 107, 109, 114, 119, 125, 127, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 148, 151, 161, 164, 166, 175, 178
- Hasan (Esbkeşan voyvodası) 48, 66, 71, 85, 92, 97, 102, 103, 107, 109, 114, 119, 125, 127, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 148, 151, 161, 164, 166, 175, 178
- Hasan, İbrahim-oğlu-, (Şerefli cemâtinden) 48, 66, 71, 85, 92, 97, 102, 103, 107, 109, 114, 119, 125, 127, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 148, 151, 161, 164, 166, 175, 178
- Hasan (İfrâz cemâatlerinin iskânına memur zât) 48, 66, 71, 85, 92, 97, 102, 103, 107, 109, 114, 119, 125, 127, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 148, 151, 161, 164, 166, 175, 178
- Hasan-oğlu Veys (Büke mahallesinden) 85
- Hasan Paşa (Anadolu müfettişi) 148
- Hasan Paşa (Bağdad valisi) 48, 66, 71, 92, 102, 107, 119, 148, 175
- Hasan Paşa, Vezir-, (Karaman valisi) 48, 66, 71, 92, 102, 107, 119, 148, 175
- Hasan Paşa, Vezir Moralı, Enişte-, (Sadriazam) 48, 66, 71, 92, 102, 107, 119, 148, 175
- Hasan Paşa, Vezir, Moralı, Enişte-, (Sadriazamı) 48, 66, 71, 92, 102, 107, 119, 148, 175
- Hasan Paşa, Vezir-, (Rakka valisi) 48, 66, 71, 92, 102, 107, 119, 148, 175
- hâs reâyâsı 33

- Hassa karyesi (Hatun-ili kazâsında) 114, 178
- Haşımlı mahallesi (Kaşıkçı cemâatinden) 77
- Hatay bölgesi 92
- Hatmalı mahallesi (Mecilli Türkmenlerinden) 82, 107, 174
- Hâtun-ili kazâsı (Silistre sancağında) 113
- Havass-ı Mahmud Paşa (Hasköy) 113, 116
- Havsa kazâsı 116
- Haydar Ağa (Kurd-kulağı camii bânisi) 91
- Haydar-Baba köyü (Afyon'da) 103
- Haydarlu köyü (Çölâbâd kazâsında) 77
- Haydar-oğlu Mehmed (Büke mahallesi sâkinlerinden) 85
- Haymana, kazâsı (Ankara'da) 10, 24, 44, 92, 109, 131, 163
- Haymelü Arabi cemâati (Şerefli Türkmenlerinden) 70
- Haymelü cemâati 70, 124, 161
- Haza'la (Arap kabilelerinden) 81, 174
- Hazine-i âmire 116
- Haztar köyü (Çandar Köprüsü civarında) 81
- Hedilli cemâati (Receblü Afşarından) 71, 172
- Hemedan Antlaşması 41
- Herdilli cemâati (Cihanbeyli aşiretinden) 138
- Heriklü cemâati (Boynu-ince TÜRKMENLERİNDEN) 96, 163
- Heriklü mahallesi (Nevşehir'de) 96, 163
- Hersek 90, 113
- Hersek livâsı 113
- Hesabalcılı cemâati (Şeyhlü aşiretinden) 140
- Hezargrad kazâsı (Niğbolu sancağında) 117, 178
- Hıdır cemâati (Türkmen cemâatlerinden) 49
- Hınıs, sancağı 108, 170
- Hınzır (?) -Tüccârlısı (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165
- Hırka köyü (Sandıklı kazâsında) 67
- Hısn-ı Keyfa 21
- Hısn-ı Mansur, kazâsı (Adıyaman) 49, 59
- Hızırcık karyesi (Hasköy'e tâbi) 116
- Hızır-İlyas (Tuna nehri ağzında) 89
- Hızır (Kantemir Çepnisi ahâlisinden) 85, 89, 110
- Hilvan köyü (Drama kazâsında) 115, 178
- Himmetli mahallesi (Akşehir'de) 122
- hizmet akçası 16
- Hoca hâsları mukataası (Çorum ve Tokat sancaklarında) 33
- Homa, kadısı, kazâsı 61, 77
- Honaz kadısı, kazâsı 61, 77
- Horasanlı cemâati (Boynu-ince TÜRKMENLERİNDEN) 96, 163
- Horbendeli cemâati (Dânişmendli TÜRKMENLERİNDEN) 111
- Horbendeli mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 21, 61, 77, 88, 111, 149, 151, 157, 163, 166, 175
- Horoz-oğlu (Cevânişir cemâatinden) 104

Horti Hanı (Ulukışla ile Karapınar arasında) 126
 Horu (= Akpınarlı) köyü (Çölâbâd kazâsında) 77
 Horyüz mezraaları (Sacur nehri kuzeyinde) 176
 Horzem cemâati (Konar-göçer Türkmen tâifesinden) 177
 Hotin 89
 Hozmak (?) cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165
 Hristiyan şakiler 52
 Huccâc-ı müslimîn 131
 Humus 60, 68, 79, 88, 98, 106, 107, 110, 111, 146, 147, 148, 152, 167, 171, 173, 174
 Humus kasabası 111
 Humus kazâsı 111
 Humus mukataası 88
 Humuş-beylü cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80
 Huri köyü (Niğde kalesi gedik timarlarından) 94
 Hur, Sur? karyesi (Hanya sancağında) 94, 117
 Hümâşah Sultan Vakfı 115
 Hüseyin Fakihlü cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 108, 152, 166, 167
 Hüseyin Hacılı mahallelesi (Oğulbeylü cemâatinden) 132
 Hüseyin Hacılı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 23, 80, 93, 108, 109, 152, 163, 167
 Hüseyin Hacılı-i kebîr cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 108

Hüseyin (Halife köyü ahâlisinden) 21, 23, 73, 80, 83, 84, 85, 91, 93, 108, 109, 110, 113, 132, 133, 138, 141, 150, 151, 152, 163, 166, 167, 176
 Hüseyin, Halil Kethüdâ-oğlu-, (Hacı Bayındırlı mahallesinden) 21, 23, 73, 80, 83, 84, 85, 91, 93, 108, 109, 110, 113, 132, 133, 138, 141, 150, 151, 152, 163, 166, 167, 176
 Hüseyin Paşa (İşkodra mutasarrıfı) 91, 113, 138
 Hüseyin Paşa, Kadızâde-, (Rakka valisi) 91, 113, 138
 Hüseyin Paşa (Kurd-kulağı kervansarayı bânisi) 91, 113, 138
 Hüsrev Paşa-hanı 152

I

İlgın (Konya'da) 27, 51, 87, 91, 97, 98, 121, 122, 130, 159
 Ilıca karyesi (Drama kazâsında) 115, 178
 Irak 19, 33, 81, 111
 ırgat 41
 Işıklı aşireti 20

İ

İbrahim Paşa (Erzurum Vâlisi) 135
 İbrahim Paşa evkafı (Süleymanlı kazâsında) 93
 İbrahim Paşa (Maraş Beylerbeyisi) 72
 İbrahim Paşa, Nevşehirli Damat-, (Sadriazam) 39, 52, 72, 91, 93, 94, 96, 135, 163
 İbrâil Kanunnâmesinde: 29
 İç-el yöresi 176

- İç-il, İç-el 29, 33, 48, 51, 60, 63, 75, 88, 131, 141, 148
- İç-il kanunnâmesi 29
- İç-il sancağı 63
- İç-il Türkmenleri 148
- İç-il yörükleri 33
- İfrâz-ı Zülkadriye 65, 66, 75, 79, 83, 105, 108, 139, 147, 149, 150, 165, 166, 167, 172, 175
- İfrâz-ı Zülkadriye cemâatleri 66, 79
- ifraz-ı Zülkadriye mukataası 32
- İfrâz-ı Zülkadriye reâyâsı 66
- İfrâz-ı Zülkadriye tâifesi 75
- İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenleri 65, 66, 165
- İfrâz-ı Zülkadriye voyvodası 91
- İki-kaşlu mahallesi (Akşehir'de) 122
- İkramiye (âyanların aldıkları bir cins vergi) 43
- İl-beyli aşireti 148, 171
- İl-beyli aşireti (Türkmen taifesinden) 148, 171
- İl-beyli cemâati 111
- İl-beyli oymağı (Çorum ve Tokat'da) 33
- İl-beyli Türkmenleri 79, 145
- İl-beylü cemâati (= Hamidlü) 136
- İl-beylü Türkmenleri 153
- İl-eminlü, aşireti, cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 43, 87, 127, 160
- il-erleri 141
- İl (Eski Türk cemiyetlerinde siyâsi teşkilâtın en üst kademesi) 21, 23, 24, 33, 43, 73, 79, 87, 104, 111, 127, 136, 141, 145, 148, 153, 160, 169, 171, 176
- ilmiye sınıfı 28
- imam Fakih-uşakları (Rebecclü Afşarı'na tâbi) 150
- İmanluciyan cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 87
- imdad-ı hazeriyye 43
- İmdâd-ı Seferiyye 38, 42
- İnallu cemâati (Halep Türkmenlerinden, Keskin'de sâkin) 95, 149, 162, 173, 175
- İnce-su kasabası (Kayseri'de) 105
- İncili Süleyman Kethüdâ cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 152
- İnegöl kazâsı 63
- İngazilü köyü (Eski-il kazâsında) 130
- ipek kervanları 92
- İpsala kazâsı 116
- İpsodori karyesi (Florina kazâsında) 118
- İran 23, 40, 41, 53
- İran savaşları 53
- İran Seferi (1724) 40
- İsa-kadı tâifesi (Sivas civârında sâkin) 152
- İsakçı kazâsı (Rumeli'de) 115
- İsalu cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 152
- İsaözü (İsalı) (Sandıklı kazâsı köylerinden) 67
- İsfidad karyesi (Kuzoluk Hanı yakınlarında) 127
- İshaklı mahallesi (Karalu cemhatından) 102, 103, 157, 158
- İshaklı mahallesi (Sermâyelü cemâatından) 102, 103, 157, 158
- İşkân-ı muhâcirîn Komisyonu 10
- iskele hizmetçisi 17
- İskenderun 33

İslâm Paşa (Maraş Beylerbeyisi)

139

İsmail Ağa-zâde İbrahim Ağa
(Kadirli eşrafından) 151

İsmail geçidi kazâsı 74

İsmail geçidi (Rumeli'de) 74, 115

İsmail Kethüdâ cemâati (İfrâz-ı
zülkadriye Türkmenlerinden)
166

İsmail-öyüğü Köyü (İsmail Köy)
(Çölâbâd kazasında) 84

İsmail Paşa, Polad Paşa-zâde-
(İfrâz-ı Zülkadriye Türkmen-
leri mukataası hakimi) 66

İsmil köyü derbendi (Konya ile
Karapınar arasında) 161

İsneson (Karahisar gedik timarla-
rından) 94

ispençe 17, 100

İspir köyü (Germurd nahiye-
sinde) 135

İstanbul 2, 3, 4, 5, 7, 10, 15, 18,
19, 20, 21, 24, 26, 27, 29, 31,
33, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44,
45, 46, 47, 48, 50, 53, 54, 59,
65, 94, 95, 99, 100, 117, 118,
121, 131, 134, 137, 149, 152

İstanbul hanları 94

İstanköy adası 33

iş-erleri 141

İşkodra 113

İzmir isyânı 47

İzmit 120, 121

İznik 79, 88

İzoli aşireti 170

İzzeddin, İzzeddinlü cemâati
(Bozulus Türkmenlerinden)
27, 115, 130, 161, 170

İzzeddinlü aşireti (Kilis'de Valide
Sultan hasları cemâatlerin-
den) 139

J

Japovalı cemâati (Cihanbeylü aşi-
retine tâbi) 63, 138, 140, 148,
170, 171, 172, 175

K

Kaba-Fakı köyü (Karacaşehir
kazâsında) 62

Kabaklı-pınar (Arkıd Hanı ile
İlgın arasında köy) 87, 98

Kabaklı-pınarı köyü (Hatun-ili
kazâsında) 114, 178

Kabakulak-Alçısı cemâati (İfrâz-ı
Zülkadriye Türkmenlerinden)
80

Kaba-öyük karyesi (Hatun-ili
kazâsında) 114, 178

Kaçarlı cemâati 49, 106, 167

Kaçarlı cemâati (Dündarlı aşire-
tinden) 49, 106, 167

Kaçarlı cemâati (Eymür'e tâbi)
49, 106, 167

Kaçarlılu cemâati (İfrâz-ı Zülkad-
riye Türkmenlerinden) 80,
166

Kaçı cemâati (Konar-göçer Türk-
men taifesinden) 141, 177

Kaçkun (= Yâve) 30

Kadı Burhaneddin Ahmed 2

Kadı, kadılık 2, 116, 138

Kadı-köyü (Keşan kazâsına tâbi)
116

Kadılar köyü (Çölâbâd kazâsında)
27, 77, 103

Kadın Hanı (Lâdik ile İlgın ara-
sında) 123, 159

Kadın-öyüğü karyesi (Urla veya
Baklan kazâsında) 103

Kadirli 32, 51, 66, 101, 151

Kadirlü cemâati 111

Kâfir-Sındığı 128

Kâfir-Sındığı (Çiftehan yakınla-
rında bir mevki) 128
Kâfir-dağı (Gümüşhane yakınla-
rında) 120
Kâfir-kıran (İfraz-ı Zülkadriye
Türkmenlerinden) 76, 151,
164, 166
Kâfir-kıran, Kâfir-kıranlı cemâati
Mamalu Türkmenlerinden
76, 151, 164, 166
Kâğıthâne 40
Kâhta kazası (Malatya sanca-
ğında) 60
Kahveci-dağı 96
Kalaçlı mahallesi (Mecilli Türk-
menlerinden) 82
Kalaşçı köyü (Süleymanlı kazâ-
sında) 88
Kalecik (Kal'acık) mevkii (Çankırı
kazâsında) 133
Kalender (İfrâz cemâatlerinin
iskânına memur kimse) 109
kale neferâtı 18
Kamallu köyü (Çölâbâd kazâ-
sında) 85
Kaman köyü = ilçesi (Kırşehir
sancağında) 143
Kamışlı köyü (Esbkeşan mukata-
ası köylerinden) 153
Kanacı köyü (Hasköy kazâsında)
113, 178
Kanber köyü (Hasköy kazâsında)
113, 178
Kanber Namık köyü (Hasköy
kazâsında) 113, 178
Kanber Şeyhli köyü (Hasköy kazâ-
sında) 113, 178
Kangal Kazası 32
Kangal (Sivas'da) 32, 93, 132,
134, 164
Kanlı-kavak 165, 166

Kanlı-kavak cemâati (İfraz-ı Zül-
kadriye Türkmenlerinden)
165, 166
Kantemircilü cemâati 111
Kantemir Çepnisi cemâati 88, 159
Kanun-ı Ebussuud 7
kanunnâme 7
Kapaklı mahallesi (Dânişmendlü
Türkmenlerinden) 78
kapı-kulu 17
Kapıkulu askerleri 39
kapu-ağaları 46
kapu-halkı 46
Kapu-İsa cemâati (Halep Türk-
menlerinden) 173
Kapusuz levend 47
Kara-Afşarlı cemâati (Halep Türk-
menlerinden) 173
Kara-Atabeklü cemâati (İfrâz-ı
Zülkadriye Türkmenlerinden)
167
Kara-Avşarlı cemâati (İç-il'den
Eymür'e tâbi) 149
Karabaşı aşireti (Karaman'da
sâkin) 46
Kara-Bayrak mahallesi (Selman-
lu-i sagir cemâatinden) 158
Kara Bekirin Türkmenleri (Mek-
tubiyye Medresi evkafına tâbi)
83
Kara Beydil, Türkmenleri,
cemâati, oymağı (Mektubiyye
Medresesi evkafına tâbi) 160
Karabıyıklı köyü 10
Karabıyıklı köyü (Konya'da) 10
Kara Budaklı mahallesi (Receblü
Afşarı'ndan) 71
Karaca Araplu cemâati (İfrâz-ı
Zülkadriye Türkmenlerinden)
86

- Karacadağ bölgesi (Hersek livâsında) 113
- Karacadağ (Geyikler kazâsı dahi-
linde) 103, 113
- Kara Cafer (Keferli cemâati kethü-
dâlarından) 64, 158
- Karaca köyü (Seyidgazi ile Eskişe-
hir arasında) 62
- Karaca Kürd, cemâati (Boynu-in-
celü Türkmenlerinden) 49,
59, 96
- Karaca-Ören köyü (Bolvadin
yakınlarında) 61
- Karacaşehir kazâsı (Sultanönü
Sancağı'na tâbi) 62
- Karaca-viran = Karacaören köyü
(Kayseri Bünyan'da) 81, 163
- Karaçadır 20
- Kara-Çelebi cemâati, 140, 170
- Kara Dedelü, cemâati, mahallesi
(İfraz-ı Zülkadriye Türkmen-
lerinden) 151, 165
- Karagözlü cemâati (Eymür'e tâbi)
149, 173
- Kara-Gündüz, aşireti, cemâati
(Yeni-ilk Türkmenlerinden)
169
- Kara-Hacı Ebu Bekir (Selmanlu-i
Kebir cemâatinden) 103
- Kara Hacılu cemâati (Halep Türk-
menlerinden) 60, 63, 105, 162
- Kara Hacılu cemâati (İç-il yörük-
lerinden) 105, 162
- Kara Halillü cemâati (Bozulus
Türkmenlerinden) 27, 107,
108, 130, 161
- Kara Halillü cemâati (İfraz-ı Zül-
kadriye Türkmenlerinden) 27,
107, 108, 130, 161
- Kara Halillü cemâati (Trablus-şam
ve Lâzkiye Türkmenlerinden)
27, 107, 108, 130, 161
- Kara Halillü (Dânişmendlü Türk-
menlerinden) 27, 107, 108,
130, 161
- Kara Halil-oğulları cemâati,
mahallesi (Selmanlu-i
Kebîr'den) 157
- Kara Hamzalı köyü (Cisr-i Ergene
kazâsında) 117
- Kara Hasanlı Ceridi cemâati
(İfraz-ı Zülkadriye Türkmen-
lerinden) 138
- Karahasanlu cemâati (Türkmen
cemâatlerinden) 62
- Karahisar, Karahisâr-ı Sahib
(Afyon) 49, 61, 81, 94, 141,
163
- Karahisar nahiyesi kalesi (Niğde
Sancağı'nda) 94
- Karahisar.sancağı 81
- Karaisalu nâhiyesi 129
- Karaisalu Türkmenleri (Adana
sancağında) 129, 130
- Kara İsmail köyü (Saidili nâhiye-
sinde) 123
- Karakaşlı-uzun karyesi 103
- Karakaşlı-uzun karyesi (Urla veya
Baklan'da) 103
- Karakoyun aşireti 10
- Karakoyunlu Devletleri 2
- Karakulak köyü (Erzincan'da) 135
- Karalar aşireti (Kozan'da) 74, 169
- Karalar cemâati (İfraz-ı Zülkad-
riye Türkmenlerinden) 78,
152
- Karalar köyü (Çölabad kazâsında)
95
- Karalar köyü (Nevşehir'de) 95

- Karalar mahellesi (Kaşıkçı cemâatinden) 61, 70, 74, 78, 85, 95, 152, 157, 167, 169
- Karalu cemâati (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 49
- Karalu Huzurlu cemâati (Halep Türkmenlerinden) 173
- Karalu Huzurlu Erdoğdu cemâati (Halep Türkmenlerinden) 173
- Karalu mahallesi (Karalar cemâatinden) 102
- Karaman VIII, 24, 27, 32, 33, 46, 51, 59, 62, 66, 67, 73, 80, 86, 87, 91; 92, 93, 105, 108, 109, 110, 111, 115, 121, 123, 124, 128, 130, 131, 132, 149, 151, 152, 159, 161, 166, 167, 168, 175
- Karaman Ereğlisi 62
- Karaman eyâleti 32
- Karaman Hacılu cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80, 167
- Karaman-ili 24
- Karamanlu cemâati (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 78
- Karamanlu cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 78, 152, 165, 166, 167
- Karaman sâkini 73
- Karaman-uşağı, cemâati, mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80, 166
- Karamort (Belen-Bağras arasında mevki) 68, 72, 92, 107, 119
- Karamort Hanı, derbendi 92
- Karamuk kazâsı (Karahisâr-ı Sahip sancağında) 86
- Karaöyük köyü (Akşehir'de) 122
- Karapınar (Eski-il kazâsında Sultaniye olarak da anılan yer) 27, 92, 112, 124, 126, 131, 160, 161
- Karapınar mukataası 27
- Kara Sarılı mahallesi, obası (Oğulbeylü cemâatinden) 159
- Kara-seki (Şerefli Yurdu'nun diğer bir ismi) 70
- Kara Süleymanlı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 107, 165, 166
- Kara Süleymanlı cemâati (Mecilli Türkmenlerinden) 107, 165, 166
- Kara Şeyhli 71
- Kara-Şeyhli cemâati (Receblü Afşarı'ndan) 172
- Karataş kazası 74
- Karataşlı cemâati (İl-beylü Türkmenlerinden) 153, 176
- Karatekeli aşireti 10
- Karavca köyü (Silindi kazâsında bugünkü Değirmenli) 106
- Kara-yağı cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 81, 158
- Karesi 108
- Kargın köyü (Sandıklı kazâsında) 67
- Kâriz köyü (Konya'da) 124
- Kariban cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80, 166
- Karkın cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 135, 165
- Karmış-pazusu (Koçhisar'da, Büyük Şerefli yurdu) 70
- Karnı-Boğunlu cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151
- Kars (Doğu Anadolu'da) 32, 51, 53, 66, 101, 107, 121, 139, 149, 151, 166, 175

Kars eyâleti 53
Kars Gühercilesi mahallesi (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
Kars-ı Zülkadriye (Kadirli) 101, 139
Karşun mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkenleri'ne tâbi) 151
Karye-Belen (Cisr-i Ergene kazâsı köylerinden) 117
Kasım-zâde El-hac Mustafa (Kavala Gümrüğü mukataa mutasarrıfı) 115
Kastamonu sancağı 27
Kaşıkçı-oğulları (Alanya'da) 152
Kaşıkçı, Kaşıkçılar cemaâti (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 77, 102, 157
Kâtib-oğlu Yusuf (Selmanlu-i kebîr cemâatından) 103
Kavak cemâati (Mamalu Türkmenlerinden) 76, 103, 151, 164
Kavakcı cemâati (Şeyhü aşiretinden) 140
Kavala 115, 178
Kavala Mukataası 115
Kavaleddin-uşağı mahallesi (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151
Kaya-başı (Gülner'da bir mevki) 88, 162
Kayacık köyü (Konya'da) 124
Kayadibi köyü (Develi nâhiyesinde) 94
Kayaklar cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 168
Kayalı cemâati (Eymür'e tâbi) 149, 173
Kayaslu mahallesi (Şerefli cemâatından) 85

Kayı kazâsı 62
Kayılı cemâati 86, 159
Kaymazlı mahallesi (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 78
Kayseri, mütesellimi, sancağı 9, 15, 24, 33, 41, 64, 65, 66, 70, 81, 83, 95, 97, 100, 111, 130, 143, 163
Kazaklar, Kazak 10, 177
Kazgan-pınarı (Kazanpınarı) köyü (Sandıklı kazâsında) 78
Keban madeni 134
Keçiborlu kazâsı (Afyon'da) 61, 77, 78, 102, 157
Keçili-Karamanlu mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 166
Keferdiz nahiyesi (İslâhiye'de, bugün Sakçagöz) 49
Keferli cemâati (Türkmen cemâatlerinden) 64, 158
Kele-dur cemâati 111
Keleş-oğlu (Selmanlu-i kebîr cemâatından) 103
Keli-Corlu cemâati (Cihanbeyli aşiretinden) 149
Keller cemâati (Mamalu Türkmenlerinden) 76, 164
Kemal-oğlu Veli (Kilis eşkiyâsından) 72
Kemer-i Hamid (=Burhaniyye), kadısı, kazası 61
Ken'an aşireti 138
Kenan Bey, Pehlivanoglu-, (Sivas-Kırşehir bölgesinde Pehlivanlı aşiretinden) 80, 166
Kenzü'l-vekeyi (Mustafa Sakıb Efendi'nin eseri) 50, 75
Kerevetli cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165

- Kerizi (veya Kevizi) aşireti (Reşi-
taifesinden) 169
- Kermih cemâati (Bozulus Türk-
menlerinden) 62
- Kervansaray 152
- Kesenli köyü (Seyidgazi kazâ-
sında) 112
- Kesik-Söğüt köyü (Gülнар kazâ-
sında) 106
- Keskin-ili 148, 175
- Keskin, kazâsı (Ankara'da) 33, 63,
148, 149, 175
- Keskin mukataası 63
- Keşan kazâsı 116
- Keşefli aşireti 20
- Keşli-evi (bir cins çadır) 21
- kethüdalık 23
- Ketiş-oğlu = Kiseli-oğlu cemâati
(İç-il yörüklerinden) 79, 141,
143, 162, 176
- Ketmenli (Ketmeli) köyüne (Daz-
kırı'ya tâbi) 86
- Ketmi cemâati (İfraz-ı Zülkadriye
Türkmenlerinden) 108, 167
- Kıbrıs, Adası 42, 47, 48, 51, 60,
62, 63, 72, 75, 137, 139, 141,
142, 144, 150, 161, 162, 176,
177, 181
- Kıbrıs isyânı 48
- Kıldonlu aşireti (Ankara civâ-
rında sâkin) 9
- Kılıç-beylü cemâati 110
- Kılıç (Kantemir Çepnisi sâkinle-
rinden) 110
- Kılıçlı, aşireti, cemâati (Antep-Pa-
yas arasında sâkin) 44, 134,
136
- Kınık kazâsı (Adana'da) 64, 65,
66, 67, 80, 105, 136, 139, 151,
152, 165, 166, 167, 171
- Kırgız evleri 20
- Kırık cemâati (Mamalu Türkmen-
lerinden) 138
- Kırıklı cemâati (İfraz-ı Zülkadriye
Türkmenlerinden) 108, 167
- Kırım 9, 10, 53, 74, 89, 177
- Kırım Köy İhtiyarlar Meclisi 53
- Kırıntılı cemâati (Lekvanik aşire-
tine tâbi) 62
- Kırıklı cemâati (İfraz-ı Zülkadriye
Türkmenlerinden) 152, 166
- Kırk-kilise kuru ağası 116
- Kırşehir 44, 64, 70, 80, 83, 87, 88,
95, 96, 143, 163, 166
- Kırşehir Livâsı 87
- kışlak resmi 29, 30
- Kızık köyü (Sandıklı kazâsında)
33, 67
- Kızık oymağı (Trablus-şam'da) 33
- Kızılağaç, kazâsı, nahiyesi (Paşa
sancağında) 73
- Kızıl Ahmed cemâati (Türkmen
cemâatlerinden) 49, 62
- Kızıl Ahmed (Kermih, Kuşdoğanlı
cemâatleri iskân başısı) 49, 62
- Kızıl Alili Samurlusu cemâati
(Halep Türkmenlerinden) 174
- Kızıl-allu cemâati (İç-il yörükle-
rinden) 106
- Kızılbağlık köyü (Urla veya Bak-
lan kazâsında) 103
- Kızılbaş zulmü 134
- Kızılca Burgos, Derbendi (Aydın
Sancağı'nda) 92, 159
- Kızılca mahallesi (Akşehir'de)
22, 92, 122, 123, 131, 159
- Kızılıcık mahallesi (İfraz-ı Zülkad-
riye Türkmenlerinden) 151,
166
- Kızıl-Işıklı cemâati (Kuzuluk
mezraalarında sâkin) 129

Kızıl-kocalu kazâsı (Bozok Sanca-
ğında) 164
Kızıl-koyunlu cemâati (Lekvanik
aşiretinden) 79, 87, 88, 97,
176
Kızıllu cemâati (İfrâz-ı Zülkad-
riye Türkmenlerinden) 49, 64,
76, 78, 164, 165
Kızıllu cemâati (Mamalu Türk-
menlerinden) 49, 64, 76, 78,
164, 165
Kızıllu köyü (Geyiklü kazâsında)
49, 64, 76, 78, 164, 165
Kızıl-Şeyhlü cemâati (Türkmen
cemâatlerinden) 49
Kız-kapan köyü (Çölâbâd kazâ-
sında) 85
Kiğı (Bingöl'e tâbi) 61, 65, 108,
170
Kilâd köyü (Konya'da) 124
Kili mukataası 89
Kilis 34, 68, 72, 73, 101, 104, 107,
111, 139, 146, 148, 151, 169,
170
Kilis eşkıyâları 72
Kilis hasları 139
Kilis Voyvodası 151
Kiseli-oğlu 141, 162, 177
Kite karyesi (Eski-il kazâsında)
130
Kobadin köyü (Hatun-ili kazâ-
sında) 114, 178
Koca-Bey Kethüdâ (Keferli
cemâati Kethüdâsı) 64, 158
Koca-Bük köyü (Hatun-ili kazâ-
sında) 114, 178
Koca Kethüdâ mahallesi (Danış-
mendlü Türkmenlerinden) 78
Koca Yusufu (Türkmen cemâatle-
rinden) 49

Kocomar karyesi (Sâid-ili nâhiye-
sinde) 123
kocuk (deriden mamul ceket) 24
Koçak, Koçaklı köyü (Ulukışla'da)
81, 128, 163
Koçbeli mahallesi (Karalu cemâa-
tinden) 157
Koçhisar, kazâsı (Aksaray sanca-
ğında) 70, 92, 94, 96, 120, 161
Kolancak köyü (Alacahan yakın-
larında) 133
Kolancık harabeleri (Çölâbâd
kazâsında) 77
kom 1
Komalı-dağı (Çölâbad kazâsında)
84, 85
Konya 9, 27, 47, 92, 95, 106, 108,
112, 121, 123, 124, 126, 127,
130, 141, 142, 159, 160, 161,
162, 167
Konya kal'ası 95
Konya Mütessellimi 127
Konya sancağı 130, 161
Konya Vâlisi 106, 162, 167
Koron (Mora'da) 5
Koru-dağ (Çölâbâd kazâsında) 84,
85
koru resmi 29
Koşun, nâhiyesi, kazâsı (Tarsus
Sancağında) 91, 128, 129, 168
Koturlu mahallesi (Dânişmendlü
Türkmenlerinden) 78
Koyun-oğlu Ali mahallesi (Atmalı
cemaatinden) 150, 176
Koyun-oğlu Koçur Bey cemâati
(Cihanbeylü aşiretinden) 149,
176
Koyun-oğlu, Koyun-oğulları
cemâati (Cihanbeylü aşiretin-
den) 149, 150, 175, 176
koyun resmi 28

- Kozaklı köyü (Süleymanlı kazâsında) 87
- Kozan-oğlu mukataası 121
- Kozan-oğulları 10
- Kozan (=Sis) 3, 8, 9, 10, 32, 62, 66, 74, 121, 145, 169
- Köçekli cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 88, 149, 163, 175
- Köhne-hisar mahallesi (Akşehir'de) 122
- Köhne-imâret (Akşehir'de) 122
- Kömür Ceridi cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80, 166
- Köpekli cemâati (Dânişmenlü Türkmenlerinden) 82, 174
- köprücü 17
- Köprülüler, devri 6
- Körtaş köyü (Akşehir'de) 122
- Körüklü cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 108, 167
- Köse Bekir-oğlu Ali Kilis Eşkîyâsından) 72
- Köse Döğer-beylü cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 108, 167
- Köse Kethüdâ (Karalı Huzurlu cemâatinden) 173
- Köseler köyü (Gülner'a tâbi) 106
- Köseli cemâati (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 169
- Köseli cemâati (Halep Türkmenlerinden) 60, 169
- Köse Mehmed-oğlu Hüseyin (Büke mahallesinden) 85
- Köse Musa, cemâati, mahallesi (Selmanlu-i kebir'den) 78, 103, 157
- Köse-oğlu Şerefli cemâati (Halep Türkmenlerinden) 173
- Kösereli, Kösereli aşireti 20
- Köstence 118, 179
- Köstence ahâlisi 118
- Kösürge cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
- Köşk köyü (Yahyalı civârında) 63
- Köteklü = Kuru-in cemâati (İç-il yörüklerinden) 105, 162
- Kötü Ağıl köyü (Sandıklı kazâsında) 78
- köy kethüdası 16
- Kuban bölgesi 89, 177
- Kudüs 107
- Kuleli-kışla köyü (Mende hor kazâsında) 86
- kulluk akçası 31
- Kulu-Kethüdâ cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 152, 166
- Kulu-köy (Keçiborlu kazâsında Pınarbaşı'nda) 103
- Kulular-Alcısı cemâati (Yeni-il Türkmenlerinden) 174
- Kurdgân cemâati 111
- Kurd-kulağı 73, 80, 91, 108, 121, 152, 166, 167
- Kurd-kulağı, Derbendi (Adana'da Misis yakınlarında) 73, 80, 91, 108, 121, 152, 166, 167
- Kurhitanlı cemaâti 111
- Kur (?) karyesi (Yenişehir-i Fener'de) 117, 178
- Kursulu cemâati 97, 163
- Kursulu cemâati (Boynu-ince lü Türkmenlerinden) 97, 163
- Kurşun mahallesi (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 166
- Kurtucan (Erzurum'da) 61

Kuru-dere köyü (Hatun-ili kazâ-
sında) 114, 178
Kuru-sulu cemâati (İfrâz-ı Zül-
kadriye Türkmenlerinden)
108, 167
Kuruş (?) köyü (Kırşehir'de) 143
Kurutlu cemâati (Boynu-incelü
Türkmenlerinden) 97, 163
Kuşadası 33
Kuşçular cemâati (Türkmen
cemâatlerinden) 64, 158
Kuş-doğanlı cemâati (Bozulus
Türkmenlerinden) 158
Kuş-kayası (Karahisar nâhiye-
sinde) 94
Kuşlu cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye
Türkmenlerinden) 80, 165,
166
Kuş-uşağı cemâati (İfrâz-ı Zülkad-
riye Türkmenlerinden) 80
Kuyucak kazâsı (Ege'de) 112
Kuzey Suriye 44
Kuzuluk Hanı, derbendi = Çavuş-
lar köyü derbendi (Ulukışla ile
Ereğli arasında) 127, 129
Kuzulu oymağı (Boynu-incelü
Türkmenlerinden) 92, 161
Küblüce köyü (Hatun-ili kazâ-
sında) 114, 178
Küçük Abdallu cemâati (İfrâz-ı
Zülkadriye Türkmenlerinden)
165
Küçük Ali-oğulları (Payas'da) 10,
73
Küçük Kaynarca Andlaşması 42,
47
Küçük Musa (Araplu mahallesi
sâkinlerinden) 84
Küçük Şerefli cemâati yurdu
(Koçhisar'da) 70
Künc cemâati 111

Kürd Hasan-oğulları cemâati
yurdu (Koçhisar'da) 125
Kürdler karyesi (Sivas'da) 112,
122, 164
Kürdler mahallesi (Akşehir'de)
112, 122, 164
Kürd Mehmedlü, Mihmadlu
cemâti (Boynu-incelü Türk-
menlerinden) 96, 163
Kürd-Tekude (?) cemâati (Daniş-
mendlü Türkmenlerinden) 78
Küreci 17, 102, 116
Küreci köyü (Hatay'da) 102
küreciyân reâyâsı 116
Kürkcülü, cemâati (Bozdoğan aşi-
retinden) 141
Küşne cemâati (Bozulus Türk-
menlerinden) 27, 80, 82, 92,
93, 107, 108, 125, 130, 132,
161, 163, 167, 169, 174
Küşne cemâati (Danişmendlü
Türkmenlerinden) 27, 80, 82,
92, 93, 107, 108, 125, 130, 132,
161, 163, 167, 169, 174
Küşne cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye
Türkmenlerinden) 27, 80, 82,
92, 93, 107, 108, 125, 130, 132,
161, 163, 167, 169, 174
Küşne-oğlu Halil Bey (Küşne
cemâati aşiret-beyi) 125
Kütahya 27, 29, 30, 32, 33, 61, 77,
78, 80, 81, 82, 86, 88, 103, 108,
110, 111, 149, 157, 158, 159,
163, 168, 175
Kütahya eyâleti 149
Kütahya havalisi 29
Kütahya Livâsı 29, 86
Kütahya mollası 61
Kütahya mütesellimi 61, 110
Kütahya sancağı 27, 88

Kütüklü cemâati (Boynu İncelü Türkmenlerinden) 96, 105, 162, 163
Kütüklü cemâati = Gedavlar cemâati (İç-il yörüklerinden) 96, 105, 162, 163

L

Lâdik, bugünkü Halıcı (Konya'da) 87, 91, 122, 123, 153, 159
Lâtif-han = Erdi karyesi (Sivas'da) 111
Lâzkiye 61, 77, 107, 151, 176
Lefke 121
Lehistan 37
Leh zolatası 39
Lekvanik aşireti 66
Lekvanik cemâatleri 34, 66, 72, 78, 79, 83, 95, 97, 143, 144, 163, 169, 176
Lekvanik tâifesi 83
levend eşkiyâsı 46
Levend (valilerin kapu halkı) 46, 47
lonca yetkilileri 15
Lülüe = Lule kalesi (Şücaeddin kazâsında) 87

M

Maaretünnuman kasabası, kazâsı (Suriye'de) 68
Maarre (Rakka'da Belih nehri kıyısında), 148, 175
Madenci 17
Madik (Adana bölgesinde geçit), 81
Mağara (Adana vilayetinde, bugün Tufanbeyli), 97, 169
Mahmud Ağa (İfrâz-ı Zülkadriye cemâatlerinin tahrîrini yapan zât) 109

Mahmud I (Osmanlı hükümdarı) 41, 71, 109, 113, 116, 172, 178
Mahmud-köyü (Keşan kazâsında) 116
Makova karyesi (Drama kazâsında) 115, 178
Malatya 34, 60, 61, 63, 101, 121, 134, 135, 138, 139, 140, 142, 143, 149, 165, 169, 170, 171, 172, 175
Malatya kazâsı 142
Malatya sancağı 60, 61, 135, 138
malikâneler 16
Malkara boğazı (Tuna nehri ağzında) 89
Malkara (Magalkara) kazâsı 116
Mamalu, Türkmenleri (Bozok Sancağı'nda) 32, 49, 69, 76, 105, 138, 144
Mamavî cemâati 111
Mancınık (Mancılık) (Kangal kazâsında bir mahal) 32
mandıra 1
Manisa 43, 109
Maraş 23, 32, 48, 49, 50, 51, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 80, 83, 84, 87, 91, 104, 111, 126, 133, 134, 135, 136, 139, 143, 145, 147, 148, 149, 151, 153, 160, 165, 166, 169, 172, 175, 176
Maraş Beylerbeyi 50, 63, 75
Maraş Beylerbeyisi 62, 72, 139, 145
Maraş Hanı (Ulukışla ile Çiftehan arasında) 87
Maraş kalesi 48
Maraş kazâsı 135
Maraşlı mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 166
Maraş sancağı 49

- Maraş Türkmenleri 84
 Maraş vilâyetleri 66
 Mardin 19, 29, 30, 31, 32, 60, 68, 71, 88, 107, 170
 Mardin mîrâsı 19, 29, 30, 31, 32, 60, 68, 71, 88, 107, 108, 170
 Mardin Sancağı 19, 29, 30
 Mardin voyvodası 68
 martalos 18
 Mavrend köyü (Keşan kazâsında), 116
 Mayalu köyü (Urla kazâsında) 103
 Mazekrek 41, 100
 Mecilli Türkmenleri 82
 Medine-i Münevvere fukarası 66
 medrese talebeleri 17
 Mehban karyesi (Yenişehir-i Fener'de) 178
 Mehmed Kethüdâ (Kapu-İsa cemâati kethüdâsı) 173
 Mehmed Emin Bey (Burak Bey evkafı mütevellisi) 118
 Mehmed Emin Bey (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 118
 Mehmed-oğlu Kara Yusuf (Kayaslu mahallesinden) 85
 Mehmed-oğlu Yahya (Ceberlü mahallesinden) 85
 Mehmed Paşa (Adana Beylerbeyisi) 42, 60, 98, 104
 Mehmed Paşa Elhac, (Rakka Beylerbeyisi) 42, 60, 98, 104
 Mehmed Paşa Seyidd-, (Kara Vezir, Kara Silahdar, Sadriazam, v. 1781) 42, 60, 98, 104
 Mektubiyye Medresesi 23, 160
 Mektubiyye Medresesi (Maraş'da) 23, 160
 Melekli-pınar cemâati 125
 Melendir nâhiyesi (Niğde sancağında) 94
 Melikli Bayadı cemâati (Konar-göçer Türkmen cemâatlerinden) 126, 131, 160, 161
 Memâlik-i Osmaniyye 25
 Mendehor kazâsı (Saruhan Sancağı'nda), 64, 86, 159
 Menemenci (Melemenci) cemâati (Bozdoğan aşiretinden) 141
 Menemen ovası 5
 Menge köyü (Said-ili nâhiyesinde), 123
 Mengli Giray (Kırım hanı) 74
 Menteşe sahili 141
 menzil-beygiri harcı 94
 menzilci 17, 128, 133
 Merkebcî köyü (Sandıklı kazâsında) 77, 102
 Merzifon 121
 Mevâşiler kazâsı (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 157
 Mevkufat 116
 Mevkufat defteri 116
 Mevlâna Mehmed (Çemişgezek kadısı) 65
 Mevlâna Mustafa (Karahisâr-ı Sahib kazâsı nâibi) 64
 mezraa 1, 124
 Mısır 42, 43, 48, 92, 119, 130
 Mihaliç köyü (Hatun-ili kazâsında) 114, 178
 Mihli, Yakup-oğlu-, (Hacı Bayındurlu mahallesinden) 85
 Mihmadlu cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 61, 80, 152, 158, 166, 167
 Mihmadlu cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 61, 80, 152, 158, 166, 167

- Milân mahallesi (Akşehir'de) 122
 Milâs köyü (Akşehir'de) 122
 Milli aşireti 68, 170
 Milli aşireti (Diyarbakir Voyvodalığına tâbi) 61, 68, 69, 81, 101, 107, 108, 142, 163, 170, 172
 Milli aşireti taifesi 68, 170
 Milli-dere köyü (Develi kazâsında) 81, 163
 Milli İsmail-oğlu Mustafa (Mardin voyvodası) 68
 Milvanlu (Melvanlu) cemâati (Karaisalu nâhiyesinde sâkin) 129
 Minnet Ağa, Bekir-oğlu-, (Kayaslu Mahallesinden) 85
 Mir-aşiret 22
 Misis 32, 60, 66, 67, 79, 91, 120, 139, 166, 169
 Misis (Adana'da) 32, 60, 66, 67, 79, 91, 120, 139, 166, 169
 Misis derbendi 60
 Misis kalesi 120
 Modon 5
 Molla Mustafa (incesu derbendi ağası) 126
 Monogeldi (Hasköy kazâsı köylerinden), 113
 Mora 5, 42, 43, 48
 Mora isyânı 48
 Movakcı karyesi (Drama kazâsında) 115, 178
 muâf ve müselleme reâyâ 18
 Mudanlı cemâati 111
 Mud nâhiyesi (İç-el Sancağı'nda) 162
 Muğla 108
 Muhammed Kethüdâ, Hızır-oğlu-, (Ceberlü mahallesi sâkinlerinden) 85
 Muharrem Kethüdâ (Karalu Huzurlu cemâati kethüdâsı) 173
 muhassıllık 9
 mukataa 130
 Mukri (Mekri ?) aşireti 88
 Mulucak karyesi (Said-ili nahiyesinde) 123
 Muradca (Eski-il kazâsında) 130
 Murad-dağı (Ege bölgesinde), 82
 Murad IV (Osmanlı hükümdarı) 29, 45, 51, 82, 83, 85, 91, 133, 148, 149, 153, 167, 173
 Murad Kethüdâ (Dokuz Horbendelüsü cemâati kethüdâsı) 173
 Muradlı aşireti 20
 Murad (Nasuh-oğlu-, (Hacı Bayındırlı mahallesinden) 29, 45, 51, 82, 83, 85, 91, 133, 148, 149, 153, 167, 173
 Murad Paşa Köprüsü (Antakya'da) 51, 91, 148, 149, 173
 Murad Suyu 29
 murakabacı 41
 Murre karyesi (Drama kazâsında) 115, 178
 Murtaza (Trabzon mütesellimi) 110
 Musa Bey (araplu mahallesi sâkinlerinden) 84
 Musa-beylü cemâati (Antep'de sâkin), 111
 Musacalu 48, 65, 67, 149, 171, 175
 Musacalu cemâati, tâifesi (Yeni-il Türkmenlerinden) 67, 149
 Musa Fakihlü cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80, 166, 167
 Musa Hacılu 95, 163

Musa Hacılu cemâati 95, 163
Musa Paşa (Alanya Sancağı mutasarrıfı, katli) 63
Musa Seydilü (Zaviye-i Şeyhlü) cemâati (Tekfur-beli mezraasında sâkin) 129
Mustafa III. (Osmanlı hüküdarı) 41
Mustafa Kethüdâ (Büke mahallesi kethüdâsı) 85, 173
Mustafa Kethüdâ (Döğer-oğlan cemâati kethüdâsı) 85, 173
Mustafa (Nevşehir kadısı ve binâ emîni) 16, 17, 22, 27, 38, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 50, 52, 53, 63, 64, 66, 68, 75, 85, 94, 104, 115, 118, 126, 130, 131, 138, 144, 150, 152, 153, 173, 176
Mustafa-oğlu Hüseyin (Atmalı cemâatinden) 150, 176
Mustafa Paşa Bey (Adan Beylerbeyisi) 27, 42, 43, 50, 52, 53, 66, 104, 130
Mustafa Paşa (Maraş Beylerbeyisi) 27, 42, 43, 50, 52, 53, 66, 104, 130
Mustafa Paşa, Vezir-, Karaman valisi 27
Mustafa Sâkıp Efendi (Maraş Beylerbeyisi Mustafa Paşa'nın divan kâtibi, Kenzü'l vekayî muellifi) 75
Mustafa (Sendil cemaati kethüdâsı) 16, 17, 22, 27, 38, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 50, 52, 53, 63, 64, 66, 68, 75, 85, 94, 104, 115, 118, 126, 130, 131, 138, 144, 150, 152, 153, 173, 176
Mustanlı kabilesi (Beyzeki aşiretine tâbi) 68
Musul, eyaleti 44, 60, 121, 144

Muşkara köyü 93
Muşkara köyü (Bugünü Nevşehir'in üzerinde kurulduğu köy) 93
Mutala köyü 94
mücerred 17, 28, 83, 140
mültezimlik 45
Münbiç 79
Münbiç nâhiyesi 79
Mürdlü cemâati 63, 171
müsellemeler 17

N

Nadir köy (Akşehir'de) 122
Nâib Yusuf köyü (Hasköy kazasında) 113, 178
Nalgarcık (?) karyesi (Niğde kalesi gedik timarlarından) 94
Namrun kalesi (Tarsus'ta), 168
Nasuh Paşa (Aydın ve Saruhan muhassılı 63, 64
Natırlı cemâati (İç-il yörüklerinden) 63
Naziller cemâati (Şerefçöğürü aşiretinden) 47
Neblic köyü (Hersek'de Karacadağ bölgesinde) 113
neccar 41
Nefesli, cemâati, (Mamalu Türkmenlerinden) 64, 138, 164
nefir-i âm 46, 53
Nestan köyü (Amanos dağlarında) 102
nevgî (200 dirhemlik bir ölçek) 30
Nevşehir 51, 52, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 108, 162, 163
Nevşehir Evkaf Defterleri 95
Nevşehir imarı ve kasaba haline getirilmesi VIII, 51, 52, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 108, 162, 163

Nevşehir kasabası 162
 nevr 49, 60, 62, 64, 65, 66, 68, 78,
 85, 86, 97, 102, 103, 104, 105,
 106, 133, 139, 152, 153
 Niğbolu sancağı 117, 178
 Niğde 60, 62, 66, 80, 81, 87, 94,
 106, 128, 131, 143, 163, 177
 Niğde kalesi 94, 127
 Niğde sancağı 66
 Niksar 121
 Ni'metî Bey-zâde Ömer Bey (Yeni
 şehir-i Fener'de âyân) 117, 178
 Nişir köyü (Çölâbâd kazâsında) 77
 Nogay, cemâatleri, tâifesi 74, 177
 Numan köyü (Yahyalı bölgesinde)
 61, 63, 104
 Numan Paşa (Anadolu, Erzurum
 valisi) 61, 104
 Nûreler cemâati 79
 Nusaybin 31, 71, 88, 107, 170
 Nusaybin mukataası 71
 nüzûl 99, 101, 115, 116

O

oba 1, 20, 21
 Ocaklık 119
 Ocaklı mahallesi (Cevânişür
 cemâatinden), 102
 Odabaşı cemâati (Şerefçöğdû aşî-
 retinden) 47
 Odaköy (Geyikli kazâsında), 78
 Odani köyü (Niğde kalesi gedik
 timarlarından) 94
 Odunbükü köyü (Ulukışla'da)
 128
 Oğul-beylû, cemâati, oymağı,
 (Bozulus Türkmenlerinden)
 91, 109, 123, 132
 Ohri kanunu 29

Okcu-oğlu Murad (Sofular
 cemâati başbuğu ve Alacahan
 menzilcisi) 133
 Okçu Azenli 72
 Okçu cemâati (Halep Türkmenle-
 rinden), 60, 169
 Okçu İzzeddinlû, aşireti, cemâati
 (Kilis hassına tâbi) 72
 Okçular karyesi (Çölâbâd kazâ-
 sında) 78, 103, 104
 Okçular köyü (Urla kazâsında)
 78, 103, 104
 Opladanlı cemâati (İfraz-ı Zül-
 kadriye Türkmenlerinden)
 151, 166
 Orhan, karyesi, köyü (Hatun-ili
 kazâsında) 38, 76, 114, 164,
 178
 Orhan-oğulları cemâat (Mamalu
 Türkmenlerinden) 164
 Ormanlı cemâati 111
 Orta Anadolu, şehirleri 51, 91,
 93, 95
 Orta Asya 19
 Ortacıyan cemâati (Bozulus Türk-
 menlerinden) 160
 Ortaköy (Akşehir kazâsında) 122
 Orta-Kuluncak (Baklan veya Urla
 kazâsında köy) 103
 Oruçlu, karyesi köyü (Hatun-ili
 kazâsında) 114, 178
 Osman Bey, Zaralı-oğlu, (Sivas
 mütesellimi) 134
 Osman Efendi (Atlandı köyü der-
 bendi ağası) 130
 Osman III. (Osmanlı hükümdarı)
 41
 Osman-kethüdâ cemâati (Eymür'e
 tâbi) 149
 Osmanlı 1, 2, 3, 4, 6, 7, 15, 16,
 17, 18, 19, 20, 25, 26, 28, 29,

30, 31, 33, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 50, 52, 53, 57, 76, 98, 119, 120, 121, 127, 157, 181

Osmanlı birlikleri 52

Osmanlı Devleti, İmparatorluğu 2, 4, 17, 19, 37, 41, 42, 45, 50, 52, 76

Osmanlı hâzinesi 42

Osmanlı Kanunnâmeleri 7, 19, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 45, 98

Osmanlılar 3

Osman-oğlu Ömer (Ceberlü mahallesinden) 85

Osman-oğlu Yunus (araplu mahallesinden) 84

Osman (Okcular köyü sâkinlerinden) 104

Osman Paşa (Konya valisi) 123

Osman Paşa (Rakka Valisi) 139

Osman Paşa Vezir (Kıbrıs valisi) 62

Otan köyü (Bolvadin'de) 62

otlak resmi 29, 30

Ovacık karyesi 106

Ovacık karyesi (Gülner kazâsında) 106

Ovacıklı, cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden), mahallesi 108, 151, 166, 167

Oymakbaşı 21

Oyuncu cemâati (Kosun nâniyesi'nde sâkin) 129

Ö

Ödemiş kazâsı 112

ödemişlü cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 125

ödemişlü cemâati (Yeni-il Halep Türkmenlerinden) 70, 125

Öksüzler, Öksüzlü cemâati (İzzedinlü aşiretinden) 44, 139, 140, 170

Ömergân cemâati (Milli tâifesinden) 142

Ömer Hacı köyü (Çandar köprüsü civarında) 81

Ömer-Hacılı köyü (Kırşehir'de) 143

Ördek Hacılı mahallesi (Mecilli Türkmenlerinden) 107, 174

Öştile (?) - Alçısı cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 167

Öyük köyü (Kayseri Sancağı'nda) 81

Özbeğ köyü (Yahyalı bölgesinde) 63

Özerhenk köyü (Hersek'de Karacadağ bölgesinde) 113

Özer Sancağı 91

özi Valisi 89

P

Palanlı cemâati (Konar-göçer cemâatlerden) 112, 161

Palov karyesi (Razlık kazâsında) 179

Palu, beyi 65

Pampul Köyü (Çölâbâd kazâsında) 84

pandor 18

Pasarofça Andlaşması 94

Pasin (Erzurum'da) 107, 108, 170

Pasin (Erzurum'da), 107, 108, 170

Paşa Sancağı 115, 118

Paşmaklı cemâati (Konar-göçer Türkmenlerden) 141, 177

Patralu cemâati (İç-il yörüklerinden), 106

Patralu köyü (Silindi kazâsında) 162
Patrona isyânı 39, 40, 46
Payas 66, 73, 79, 121
Pazarcık, nahiyesi (Maraş'da), ovası 49, 104, 135
Peçeli cemâati (Mamalu Türkmenlerinden) 138
Pehlivanlı 49, 79, 80, 138, 143, 144, 176
Pehlivanlı Aşiret-beyi 138
Pehlivanlı Aşireti (Ankara-Sivas arasında) 80
Pehlivanlı torunları 79, 143, 176
Pehlivan-oğlu Kenan Bey 166
Pekmezlü Afşarı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 108, 167
Pekmezlüsü cemâati, mahallesi (Selmanlu-i kebir cemâatin-den) 78, 103, 157
Perâkendegân-ı Aydın cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 152, 166
Perâkende-i Maraş cemâati (Receblü Afşarı'ndan) 71
Pertek, kazası 65, 100, 144
Pınarbaşı karyesi (Urla kazâsında) 103
Pınar-başı (Keçiborlu kazâsında bir mevki) 157
Pinili köyü (Süleymanlı kazâsında) 88
Pîr Budakoğlu cemâati (Türkmen cemâatlerinden) 49
Pîr Hüseyin Obası (Horbendeli cemâatinden) 21
Pîrî-oğlu cemâati (Boynu-incelü Türkmenlerinden), 97
Pizani (İngiliz baştercümanı) 10

Polasalı mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
Posalu cemâati (İç-il yörüklerinden) 105, 162
postaki (deriden mâmul bir cins çanta), 24
Potur-oğlu Ahmed (İsalu cemâati rehinesi) 152
Pražlişte-i Bâlâ köyü (Razlık kazâsında) 179
Pulad (Polad) Bey (A'zaz Sancağı mutasarrıfı) 145
Pusat-yazlığı köyü (Said-ili nahiyesinde) 123

R

raiyyet 7, 17, 18, 28, 31, 45, 51, 94, 99, 100, 116, 131
raiyyet rüsûmu 17, 18, 28, 51
Rakka Eyâleti 148
Rakka mukataası 79, 83
Rakka (Suriye'de) 8, 48, 51, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 79, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 95, 101, 102, 104, 107, 109, 110, 132, 133, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 152, 153, 161, 163, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181
Ramazanlı-ili 33
Ramazanlı ulusu (Üç-oklardan) 33
Razlık kazâsı (Paşa Sancağı'nda) 118
Receblü Afşarı, cemâatleri 8, 71, 72, 82, 83, 101, 136, 143, 144, 148, 149, 150, 169, 172, 175, 176

Receblü cemâati (Adana'da sâkin)

62

Receblü karyesi (Çölâbâd kazâsında) 85

Receb-oğlu Halil Bey (Sis sancağı beyi) 145

Receb Safî-uşakları (Receblü Afşarı'ndan) 172

resm-i meraî 28, 29

resm-i yaylak 30

resm-i zemîn 30, 31

Resul-oğlu Çerkeş Bey (Büke mahallesi'nden) 85

Reşi tâifesi (Kilis sâkinlerinden) 100

Revan 41, 45, 53

Reyhanlı Aşireti (Türkmen tâifesinden), 136, 152, 173

Rışvan, aşireti, tâifesi (Valide Sultan hassından) 9, 22, 34, 59, 62, 63, 73, 134, 139, 140, 172

Rışvan hâssı oymakları 34

Rışvan-oğlu Halil Paşa, Bey (Maraş Beylerbeyisi) 139

Rışvan-oğlu Ömer Paşa 73

Rodos adası 33

Rum (Anadolu) 143

Rumeli 2, 4, 5, 6, 7, 16, 20, 26, 30, 40, 41, 43, 46, 52, 53, 54, 76, 88, 113, 115, 118, 157, 177, 178, 179

Rumeli köyleri 7

Rusçuk kazâsı (Niğbolu Sancağına tâbi) 117, 178

Ruslar 53

Rus savaşı 42, 53

Rusya 37, 40, 41, 42, 53

rüsûm-ı arak 109

rüsûm-ı hamr 53

S

Sabgânlu cemâati (İzzeddinlü aşiretinden) 139, 140, 170

Sacur nehri (Münbiç'te), 176

Saçı Karalu cemâati (İç-il yörüklerinden) 49

Sadıklı mahallesi (Nevşehir'de) 96

Sadırvâ karyesi (Karapınar'da) 131, 160

Sadrâzam ağaları 151

Sağman, kazâsı 65, 100, 165

sâhib-i arz 129

Said-ili kazâsı (Konya'da) 122

Sakallu Ceridi cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 83

Sakılı, Çanaklı ? mahallesi (Oğulbeylü cemâatından) 93, 163

Sakız Adası 39

Salarlı kabilesi (Beyzeki'ye tâbi) 68

Salarlu-i Kebîr cemâati (Boynu-ince-lü Türkmenlerinden) 163

Salarlu-i sagir cemâati (Boynu-ince-lü Türkmenlerinden) 163

Sâlihler köyü (Çölâbâd kazâsında) 85

Salluriye Türkmenleri (Trablus-şam vilâyetinde) 27

Salmanlu cemâati (Gündeşlü tâifesinden) 84

Salmanlu kazâsı (Bozok Sancağı'nda) 164

Saman cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 96, 163

Samsad nahiyesi (Adıyaman'da) 68

Samsun 4, 32

sanat erbabı 15

- Sandıklı, kazası (Afyon'da), kadısı 77, 102, 157, 158
- Sandıklı cemâati (Yeni-il Türkmenlerinden) 49
- Sapanca 79, 88, 121
- Saray-Bosna 15
- Sarıçam (Adana-Kozan arasında mevki) 8
- Sarı Ekinlik karyesisi (Gölnar'da) 106
- Sarı Fakihlü mahallesi 71
- Sarı Fakihlü mahallesi (Receblü Afşarı'ndan) 71, 172
- Sarıkarnış (Rakka'da) 73
- Sarı-Kavak Derbendi (Afyon'da) 103
- Sarıkeçili aşireti 10
- Sarıklı-uşığı cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 166
- Sarılı mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 166
- Sarılı mahallesi (Mecilli Türkmenlerinden) 107
- Sarılı Obası, mahallesi (Oğulbeylü cemâatinden) 91
- Sarılı Tüccarlısı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151
- Sarı Saltuk 4
- Sarı-Seydili cemâati, mahallesi (Receblü Afşarı'ndan) 172
- Sarızlı Tüccarlısu cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 167
- Saruca köy (Yahyalı bölgesinde) 63
- saruca-sekban. bölükleri 46
- Saruhan bölgesi 43
- Saruhanlı 172
- Saruhanlı, cemâati, mahallesi (Receblü Afşarı'ndan) 172
- Saruhan muhassılı 64
- Saruhan-oğulları 2
- Saruhan sancağı (Anadolu eyâletinde) 67
- Savcı Hacılu cemâati (Yeni-il Türkmenlerinden) 49
- Savcılı köyü (Süleymanlı kazasında) 88
- Savculu cemâati (Boynu-incelü Türkmenlerinden) 96, 163
- Saylak mevkii (Antakya'da) 101
- seferi vergiler 40
- Seğmenli (Sağmanlı) cemâati (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 165
- Sehlik Hezar cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80, 166
- sekban 45
- Selçuk (İzmir'de) 110
- Selçuklu Sultanları 120
- Selendi kazası (Manisa'da) 88
- Selim II (Osmanlı hükümdarı) 131
- Selmanlu cemâati, oymağı (Gündeşlü tâifesinden) 69
- Selmanlu-i kebîr cemâati (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 77, 103
- Selmanlu-i sagir cemâati (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 77, 78, 102, 103, 157, 158
- Sema-iketli (?) köyü (Akşehir'de) 122
- Sencanlı kazası (Afyon'da) 49
- Sendil cemâati = Menteşlü cemâati (İç-il yörüklerinden) 22, 92, 106, 159

Sendil köyü (Gülner kazâsında) 106
Senedgân cemâati (Millî tâifesinden) 142
Serenlû, Seren köyü (Sivas kazâsında) 112, 164
Serez (Rumeli'de) 52
Sermâyelü cemâati (Dânişmendlû Türkmenlerinden) 103
Sermâyelü mahallesi (Sermayelü cemâatinden) 103, 158
Sermâye-oğlu Ali (Ceberlû mahallesi sâkinlerinden) 85
Servir köyü (Hasköy kazâsında) 113, 178
Seydi Ali (Kantemir Çepnisi ahâlisinden) 110
Seydi mahallesi (Akşehir) 122
Seydi-Melik mevkii (Gözle köyü yakınlarında) 104
Seyfeddin Paşa (Hersek Sancağı mutasarrıfı) 113
Seyfler cemâati (Aksaray'da sâkin) 125, 161
Seyitgazi, kazâsı 112, 126, 158
seyyibe 30
Seyyid Ahmed (Antakya kadısı) 102
Seyyid Derviş Ağa (Boynu-incelü cemâatleri mukataasını deruhde eden) 70
seyyidlik 31, 76
Seyyidli mahallesi 103
Seyyid Mansur (İncesu derbendi ağası) 126
Seyyid Mehmed (Hasköy kazâsı nâibi) 113
Sındırgı kazası (Karasi Sancağında) 100
Sırma köyü (Cisr-i Ergene kazâsında) 117

Silifke 161
Silifke kazâsı 106
Silifke sancağı 108
Silindi, kazâsı (Alanya'da bugünke Gazipaşa'nın bulunduğu yer) 105, 106
Silistre, kazâsı, livâsı 113, 117, 178
Silsüpür cemâati (Afşar cemâati oymağından) 59, 88, 144, 148, 149, 163, 171, 175
Silsüpür Ceridi, cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 59, 144, 149, 175
Sincarlu cemâati (Eymür'e tâbi) 149, 173
Sineler-öyük (Ürgüp nâhiyesinde köy) 94
sipahi 4
Sis Gühercilesi mahallesi (İfraz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 166
Sitte köyü (Tuna nehri ağzında) 89
Sivas VIII, 9, 31, 32, 44, 45, 49, 52, 64, 65, 72, 78, 80, 92, 93, 104, 111, 112, 121, 130, 132, 133, 134, 138, 140, 143, 144, 149, 151, 164, 166, 175
Sivas Beylerbeyi 49
Sivas bölgesi 78
Sivas eyâleti 52, 92, 138, 151
Sivas kalesi 133
Sivas kazâları 112
Sivas kazası 111
Sivas sancağı 32
Sivas valisi 65
Sivrihisar (Karahisâr-ı Sahip sancağında) 81, 158
Sof Ceridi cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151

- sofra (deriden mamul) 24
 Sofular cemâati (konar-göçer türkmenlerden) 134
 Sofular köyü (Mendehor kazâsında) 86
 Sofular (Mahmud-oğlu) mahallesi (Receblü Afşarı'ndan) 71
 Sofulu Dokuzu cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151
 Sofya 52
 Soğanlı karyesi (bugünkü Kayseri Yeşilhisar) 94
 Soğucak (Doğu Karadeniz kayısında Poti yakınlarında) 89
 Soğucak, karyesi köyü (Hatun-ili kazâsında) 114, 178
 Soku-dağı (Kilis civârında) 104
 Solak Hüseyin (Kantemir Çepnisi ahâlisinden) 110
 Solaklı cemâati (İç-il yörüklerinden) 141, 162, 177
 Solak-oğlu Ali (Araplu mahallesinden) 84
 Sondi karyeleri (Melendir nâhiyesinde) 94
 Sorgun kazâsı (Bozok sancağında) 76, 164
 Söğüt 106, 121
 Sökmeni Karahanlı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 166
 Subaşı 18
 Sufiyân mevkii (Karaman eyâletinde) 109
 Sugur Köyü derbendi (İsmil ile Karapınar arasında) 124
 su koğası (deriden mâmül) 24
 Sultan-dağı 82
 Sultan Mehmed Han evkafı (Edirne'de Kızılağaç bölgesi) 73
 Sultanönü sancağı 62
 Sultan Selim Han evkafı, köyleri 131
 Sultan Süleyman Han evkafı 118, 179
 Sunbas, nâhiyesi (Kozan kazâsında) 74, 169
 Suriye 19, 24, 34, 44, 81, 137, 139, 148, 149
 Suriye bölgesi 139
 Suriye çölleri 34
 su tuluğu (deriden mâmül) 24
 suyolcu 17
 Sübhanlı cemâati (Halep Türkmenlerinden) 173
 Sübhanlı karyesi 105
 Süleyman Fakih cemâati (Mamalu Türkmenlerinden) 76
 Süleyman Fakihlü köyü (Yahyalı bölgesinde) 63
 Süleyman-Fakihlü mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
 Süleyman II (Osmanlı Hükümdarı) 38
 Süleyman, Kehle-oğlu-, (Kayaslu mahallesinden) 85
 Süleyman Kethüdâ (Eymür Dünderli cemâati kethüdâsı) 166
 Süleymanlı cemâati (Kırşehir sancağında) 71
 Süleymanlı kazâsı (Kırşehir sancağında) 163
 Süleymanlı (Mecilli Türkmenlerinden) 82
 Süleyman Paşa, Rışvan-zâde-, (Maraş Beylerbeyisi) 134
 Süleyman Paşa (Rumeli fâtih) 4
 Süleyman Paşa (Sivas Beylerbeyisi) 49
 Sürmeli, nâhiyesi (Revan'da) 53

Sürmene köyü (Torul kazâsında) 120
sürü (300 koyuna verilen isim) 28, 29, 30
Süzebolu kazâsı (Rumeli'de) 136

Ş

Şabdalı-evcisi cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151
Şah İsmail 23
Şah-Kulu Baba Tekeli isyanı 5
Şah Mehmed Bey (Şerefli Türkmenleri aşiret-başı) 84
Şakakî, aşireti, cemâati, kabilesi 21, 61, 108, 170
Şakırlar karyesi (Akşehir'de) 122
Şam 32, 33, 44, 96, 103, 107, 128, 130, 173
Şamakılı aşireti (Ulus taifesinden) 60, 171
Şam Bayadı 33
Şam Behişlü cemâati (Halep Türkmenlerinden) 173
Şamlu cemâati = Eski yörük (İç-il yörüklerinden) 177
Şam yolu 128
Şarkıyan, Beyzeki, aşireti, kabilesi 108, 170
Şarkıyanlı kabilesi (Urfa taraflarında sakin) 108
Şarklı cemâati (Mamalu Türkmenlerinden) 138
Şebinkarahisar 121
Şehsüvar-zâde Ahmed Bey'in çiftliği 133
Şemseddinlü mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151, 166
Şeref Çağıranlı cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 101

Şerefgördü aşireti 47
Şerefli cemâati (Danişmendlü Türkmenlerinden) 31, 49, 70, 76, 143
Şerefli cemâati (Dânişmendlü Türkmenlerinden) 31, 49, 70, 76, 143
Şerefli cemâati (Mamalu Türkmenlerinden) 31
Şerefli Sultan Kethüdâ (Emir Hacı Bayram cemâati kethüdâsı) 174
Şerefli Türkmenleri (Yen-il voyvodalıgına tâbi) mukataası 70, 84, 98
Şerefli yurdu (Koçhisar kazâsında) 70
Şeyh 22
Şeyh Ahmedlü (Bozulus Türkmenlerinden) 93
Şeyh Ahmedlü mahallesi (Oğulbeyli cemâatından) 109
Şeyh (Arap aşiret reislerine verilen ad) 22
Şeyh Hacılu mahallesi (Oğulbeyli cemâatından) 93
Şeyh Hamid Tekyesi (Gerde nâhiyesinde) 133, 164
Şeyh Hamzalu cemâat 112
Şeyh Hamzalu cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 112
Şeyh Hasanlı cemâati (Gerger'de sâkin) 65
Şeyhlü aşireti (Kilis haslarına tâbi) 140
Şeyhlü karyesi (Tekfur-yaylağı civârında) 129, 168
Şeyh Mehmed Emin (Keşan naibi) 116
Şeyhoğlu (Çukurova cemâatlerinden) 8

Şeyhü'l-hadid (Halep eyâletinde)
mukataası 151
Şihab Tüccarlısı cemâati (İfrâz-ı
Zülkadriye Türkmenlerinden)
166
Şorevi (Oymak-başının çadırına
verilen ad) 21
Şugur, derbendi (Halep eyâle-
tinde), mukaataası 68, 81, 82,
107, 111, 174
Şuhud kazası 64
Şuhudlu köyü (Geyikli kazâ-
sında) 78
Şuregel nahiyesi (Revan'da) 53

T

Taahhüdlü köyü (Konya'da bugün
Kuyubaşı) 10
Tabaklı köyü (Niğde'de) 128
Tabaklı Türkmenleri 70
Tabanı-büyük, cemâati, mahallesi
(İfrâz-ı Zülkadriye Türkmen-
lerinden) 166
Tabanlı cemâati (Bozulus Türk-
menlerinden) 143
Tâcirlü cemâati 136, 139
Tâcirlü cemâati, Tecirlü aşireti
(İfrâz-ı Zülkadriye Türkmen-
lerinden) 136, 139, 144
tahsildâriye 43
Tâife 21
Tâif (Tâîfî) Afşarı cemâati (Yeni-il
haslarına tâbi) 146, 175
Tamışvar 39
Tancılı cemâati (İfrâz-ı Zülkad-
riye Türkmenlerinden) 152,
166
Tanvudlar (Geyikli kazâsında) 78
Tanzimat 9
Tarikli cemâati, Taraklı (Îl-beyli
Türkmenlerinden) 153

Tarsus 51, 62, 67, 74, 91, 128,
129, 151, 166, 168, 169
Taşeli kazâsı 169
Taşkılla köyü (Süleymanlı kazâ-
sında) 87
Taşlı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye
Türkmenlerinden) 62, 80,
166, 172
Taşlı mezraa (Karacaşehir kazâ-
sında) 62
Taşlı-uşağı mahallesi (Receblü
Afşarı'ndan) 172
Taşluca köyü (Eskişehir'de) 62
Taşpınar derbendi (Karapınar
yakınında) 125
Tatarlar 4, 5, 20, 26, 30, 177
Tatarlı mahallesi (Cerid aşiretin-
den) 142
Tatarlı mahallesi (Sermayelü
cemâatinden) 158
Tatar-oğlu cemâati (İç-il yörükle-
rinden) 141, 162, 177
Tatışlı cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye
Türkmenlerinden) 165
Tavşanlı cemâati (Dânişmendlü
Türkmenlerinden) 86, 159
Tay (Arap aşiretlerinden) 9
Tazık köyü (Seyidgazi kazâsında)
112
Tebriz 134, 165
Tebriz eyâleti 134
Tecirli Afşarı torunları 147
Teder (?) Birmanda karyesi (Akşe-
hir'de) 122
Tedmür vahası 33
Tedupirişka köyü (Razlık kazâ-
sında) 118, 179
tekâlif-i örfiyye 94, 119, 127
tekâlif-i şakka 94, 99, 119, 127
tekâlif-i şamma 94, 99, 119, 127

- Teke 5, 23, 48, 105, 108, 141, 142, 161, 162
- Teke-eli aşiretleri 23
- Tekelü cemâati (Bozdoğan aşiretinden) 141
- Teke-oğulları 23
- Teke sancağı 141
- Tekfur-beli mezraası (Gülek yakınlarında) 168
- Tekfur-yaylağı hanı (Toroslarda) 168
- Tekirdağ kazâsı 116
- Tekman 108, 170
- Tekyelü 63
- Tekyelü cemâati (Yürük tâifesinden) 63
- Tepeli köyü (Keşan kazâsında) 116
- Tercan 61, 107, 108, 121, 170
- Terzilü ceridi cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 80
- Teselya 5, 117
- teşrifîye 43
- Tevr cemâati (Mamalu Türkmenlerinden) 76
- Tımargâh mahallesi (Akşehir'de) 122
- Tıraş cemâati (Bozulus Türkmenlerinden) 108
- Tırhala Sancağı 117
- Tırnova kazhası (Niğbolu Sancağında) 117, 178
- Timarlı sipahiler 17
- timar reâyâsı 135
- Tire kazâsı 112
- Tireli cemâati (İç-il yörüklerinden) 105
- Tohmadanan cemâati (Receblü Afşarı'ndan) 172
- Tohtemürlü cemâati 96, 163
- Tokat 4, 32, 33, 59, 69, 72, 76, 83, 121, 130, 164
- Tokmaklı karyesi (Çölâbad kazâsında) 102
- tol 1
- Tolçı 89
- Topayan, Topayun köyü (Süleymanlı kazâsında) 88
- Topçular köyü (Hasköy kazâsında) 113, 178
- Top-ev 20
- toprak bastı parası (âyânların aldıkları vergilerden) 43
- Toros Bekir-Kethüdâ Cemâati (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151
- Toroslar 129
- Torul (?) kazâsı (Erzurum'da) 120
- Torun Bölükbaşı (Cevânişir cemâatinden) 104
- torunluk 140
- Torunluk iddiâ edenler 71
- Toslaklı cematı (İç-il yörüklerinden) 141, 162, 177
- Tosun cemâati (Eymür'e tâbi) 149, 173, 174
- Totmarlu cemâati (İç-il yörüklerinden) 106, 162
- Toyac mahalli (Haymana kazâsında) 109
- Toyaklı Baba-öldüren mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151
- Toyaklı mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 166
- Toyca mevkii (Haymana kazâsında) 131
- Trablus-şam beylerbeyisi, eyâleti, iltizâmı, vilayeti 27, 33, 107, 149, 151, 153, 166, 174, 176
- Trabzon 4, 110, 164

Tulça kazâsı 115, 178
 Tuna nehri, sahili 89
 Tura-beylû cemâati 110
 Turgut, kazâsı (Konya Sanca-
 ğı'nda) 86
 Turgutlu cemâati (Mamalu Türk-
 menlerinden) 138
 Tuzcu 17
 Tuz gölü 10
 Tüccar ve tevâbii 107
 Türk aşiretleri 107
 Türkiye 2, 10, 16, 30, 42, 44, 50,
 54, 90, 91, 152
 Türkmen 5, 20, 23, 24, 26, 27, 32,
 33, 49, 51, 58, 64, 72, 75, 81,
 82, 83, 84, 96, 104, 107, 126,
 131, 137, 141, 144, 146, 148,
 158
 Türkinen Ağası, Voyvodası 27, 84
 Türkmenân Vovvodası 147
 Türkmen aşiretleri 23
 Türkmen cemâatleri 49, 58, 107,
 126
 Türkmen mahallesi 96
 Türkmen tâifesi, tâifeleri 51

U

Uçhisar kazâsı (Niğde'ye tâbi) 94
 Ufacıklı cemâati (İfrâz-ı Zülkad-
 riye Türkmenlerinden) 165
 Ulaşlı aşireti 10
 Ulaş, mevkii (Sivas eyâleti'nde)
 52, 132, 164
 Uluborlu, kazâsı, kadısı 61, 77
 Ulukışla (Şücaeddin), kazası
 43, 51, 62, 86, 87, 91, 92, 121,
 127, 128, 160, 168
 ulus (Büyükoymakların bir araya
 gelerek meydana getirdikleri
 topluluk) 21
 Ulus tâifesi (Diyarbakır'de) 24

Ulu-yörük (Sivas bölgesinde) 32
 urban eşkıyâsı 148
 Urban tâifesi 65
 Urfa bölgesi 110
 Urfa mütesellimi 73
 Urfa sancağı 171
 Urla, kazâsı, kadısı 61, 77, 78,
 103, 104, 157, 158
 Urumcalu cemâati (Türkmen
 cemâtlerinden) 64, 158
 Uşak kazâsı 61

Ü

Üç-kilise köyü (Hasköy kazâ-
 sında) 113
 Üç-ok (Oğuzlardan) 33
 ümerâ 16, 17
 Ümmî Sultan 32
 Ürgüp 177
 Ürgüp kazası 49
 Ürgüp nahiyesi 94
 Üsküdar Türkmenleri ağası
 (Yeni-il Türkmenlerine verilen
 isim) 151, 152
 Üsküdar Türkmenleri (Yeni-il
 Türkmenlerine verilen isim),
 ağası 31, 151, 152, 166
 Üsküp 5, 52

V

Vâlide Sultan 67, 140, 172
 Vâlide Sultan, Çitftliği (Rakka'da)
 67, 140, 172
 Vâlide Sultan hâssı 140
 Van 44
 Van bölgesi 165
 Vasil köyü (Develi'de) 94
 Veled-Celâl mahallesi (Akşe-
 hir'de) 122
 Veli (Kırıntılı cemâati mâlikîne
 mutassarrıfı) 97

Velili mahallesi (Kaşıkçı cemâatinden) 77
Venedik 37
vilâyet-harcı 94
Viranşehir (Eyüb-ili kazâsında) 95
Voyvoda (Türkmen cemâatlerinin mukataaya verilmek suretiyle idâresinde başlarına tâyin edilen yetkili) 27

Y

Yaban-eri (Yeni-il'de Halep Türkmenlerine verilen ad) 32
Yadigârlu cemâati (Rakka'ya iskân edilmesi) 110
Yâdigâr-oğlu Mustafa 144
Yagodina kasabası 52
Yahyalı (Kayseride), bölgesi, kazâsı, nahiyesi 60, 62, 63, 64
Yakın-doğu 15
Yakublu cemâati (Mamalu Türkmenlerinden) 164
yaldız altını 42
Yallık karyesi (Said-ili nâhiyesinde) 123
Yalnız Satılmış köyü (Süleymanlı kazâsında) 88
Yamanlu (Yamanlar) köyü (Afyon'da) 102
Yanık-han (Gülek-Pozantı arasında) 129, 168
yanlık (deriden bir cins heybe) 24
yapağı 25
Yârçe-kânlu cemâati (Cihanbeylü aşiretinden) 148
Yarımca, karyesi, köyü (Afyon'da) 77, 103
Yarlık köyü (Kayseri veya Niğde'de) 81, 163
Yâve akçası 30

yayalar 17
Yayalar köyü (Çölâbâd kazâsında) 85
Yaycı mezraası (Sacur nehri kuzeyinde) 176
Yazıcılar cemâati (Bozulus, Ödemişlü cemâatinden) 81, 112, 125, 158, 161
Yazıcılar (Yazıcılı) kazası (Karahisâr-ı Sahip sancağında) 81
Yazıcılı cemâati (İç-il Türkmenlerinden) 81, 141, 177
Yellüce mevkii (Kangal kazâsında) 32
Yemesnek-özü (Koçhisar'da, Büyük Şerefli Yurdu) 70
Yemişlü cemâati 111
Yenice derbendi (Afyon'da) 103
Yenice-Kal'a mahallesi (İfrâz-ı Zülkadriye Türkmenlerinden) 151
Yenice karyesi (Geyikler kazâsında) 103
yeniçeri serdarı 113
Yeni Çiftlik köyü (Hasköy kazâsında) 113, 178
Yeni-han (Hama'da) 152, 167
Yeni-il Halep Türkmenleri cemâatleri 70
Yeni-il hâsları 65, 70
Yeni-il kadısı 70
Yeni-il kanunu 29, 44
Yeni-il (Sivas-Kangal bölgesi) 9, 24, 25, 27, 29, 31, 32, 44, 48, 49, 51, 60, 64, 65, 67, 69, 70, 83, 98, 101, 132, 145, 146, 148, 169, 174, 175
Yeni-il Türkmenleri 25, 31, 32, 64, 174
Yeni-il voyvodalı 98

Yenişehir-i Fener (Yunanistan'da
bugünkü larissa) 117, 178
Yeni Tekeli, cemâati, mahallesi
(Receblü Afşarından) 71
Yergöğü kazâsı (Niğbolu sanca-
ğında) 117, 178
Yezidi tâifesi 61
Yokun karyesi (Drama kazâsında)
115, 178
Yorgalar köyü (Afyon'da) 77, 103
Yörgüç Paşa (Çelebi Mehmet
zamanı devlet adamı) 5
Yörükân-ı Selendi (Kütahya San-
cağı'nda) 27
Yörükân-ı Taraklı (Bolu Sanca-
ğı'nda) 27
yörük, yörükler 20, 24, 25, 32, 62,
63, 88, 162
Yugoslavya 26
Yukarı Karı-pazarı mezraası
(Karacaşehir kazâsında) 62
Yurdruk 119
Yusuf Ağa (Şerefli Türkmenleri
ağası) 84
Yusuf, Ehlac-, (Dergâh-ı muallâ
Kapucubaşlarından) 67
Yusuflu mahallesi (Şerefli Türk-
menlerinden) 85
Yusuf Paşa, Vezir-, (Rakka muhâ-
fızı, valisi) 82
Yusuf Şeyhli köyü (Hasköy kazâ-
sında) 113, 178
Yuvacı 17
yüncü yörükleri (Anadolu yörük-
lerinden bir grubuna verilen
isim) 26
Yüregir Dokuzu cemâati (İfraz-ı
Zülkadriye Türkmenlerinden)
151, 166
Yüregir perâkendeleri 151, 166

Yüreğil köyü (Geyikler kazâsında)
77, 103
yüzdeci 28
Yüzde Karamanlısı (İfraz-ı Zül-
kadriye Türkmenlerinden)
108
Yüzde Türkmenleri 143

Z

Zabdalı köyü (Çandar Köprüsü
civârında) 81
Zahir Ömer, isyânı (1775) 48
Zalot köyü (Hersek'de Karacadağ
bölgesinde) 113
Zamantı, bölgesi (Maraş'da) 8,
83, 143, 147, 169
Zamantı ırmağı, nehri 8
Zamantı kazası 83
zeâmet raâyası 25
Zeballu, ahalisi (Sermayeli
cemâatinden) 103, 158
Zekeriyyalı cemâati (İç-il yörük-
lerinden) 63
Zerci aşireti (Doğu Anadolu aşi-
retlerinden) 107
Zeyne kazâsı 105
zımmî reâyâ 178
Zile köyü (Develi nahiyesinde)
94
Zirgânlu cemâati (Cihanbeyli
aşiretinden) 138
Ziştovi kazâsı (Niğbolu sanca-
ğında) 178
Zivelü cemâati 111
zolata (III. Ahmed devrinde kesi-
len para) 39
Zorgânlı oymağı (Bektaşlı cemâa-
tine tâbi) 68
Zorgânlı torunlarının (Malatya
sancağında sâkin) 60, 171
Zülkadir-oğulları 73

Fiyatı: 65,00 TL